

UJ IDŐK

Szerkesztő
HERCZEG FERENC

A magyar úricsaládok
képes irodalmi
hetilapja

Kiadóhivatal
Budapest
VI., Andrássy-út 16

VITÉZ SOMOGYVÁRY GYULA: KATONACSILLAG MEGFORDUL...

.....
153.997 OSZK
1
.....

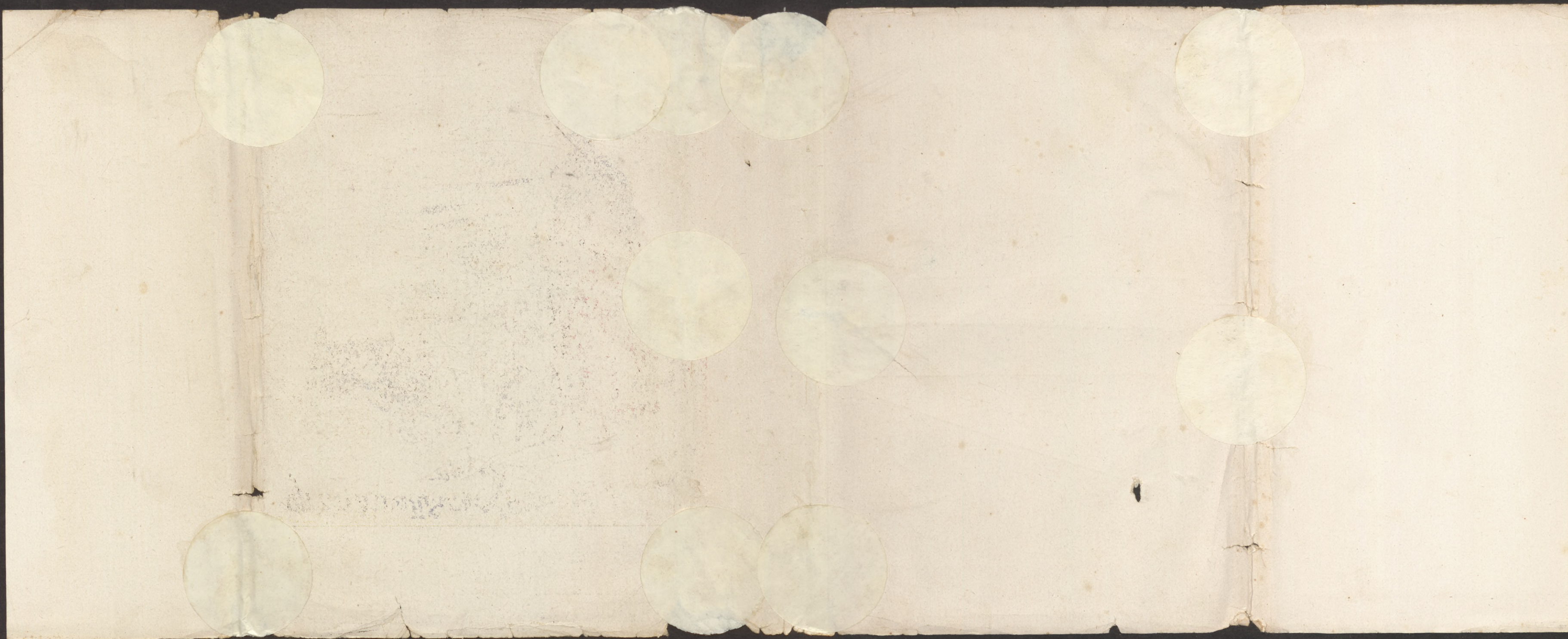
Vitéz
Somogyváry Gyula

KATONACSILLAG MEGFORDUL...

IDŐK IRODALMI INTÉZET (SINGER ÉS WOLFNER)

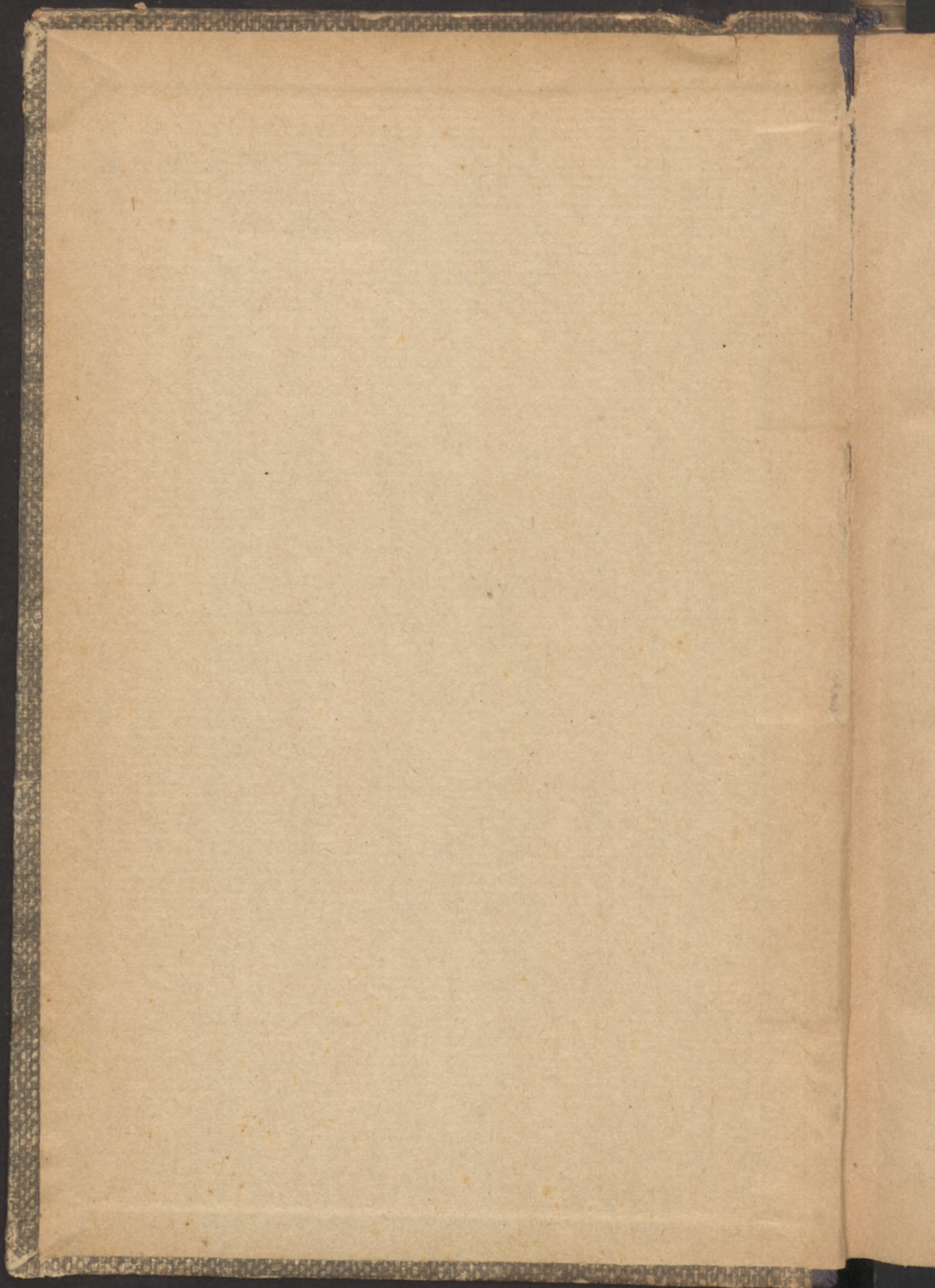
Kisemberek életén, csapattisztek és közkatonák becsületes lelkén, a tábor napiéletén s a csapatok helyenként emberfeletti erőfeszítésein és hősiességén át érzékeli az olvasó az elmúlt évszázad világtörténelmi vajudásának — és ebben a magyar drámának — gondjait, kinjait, dicsőségét, örömeit és apró emberi tragédiáit.

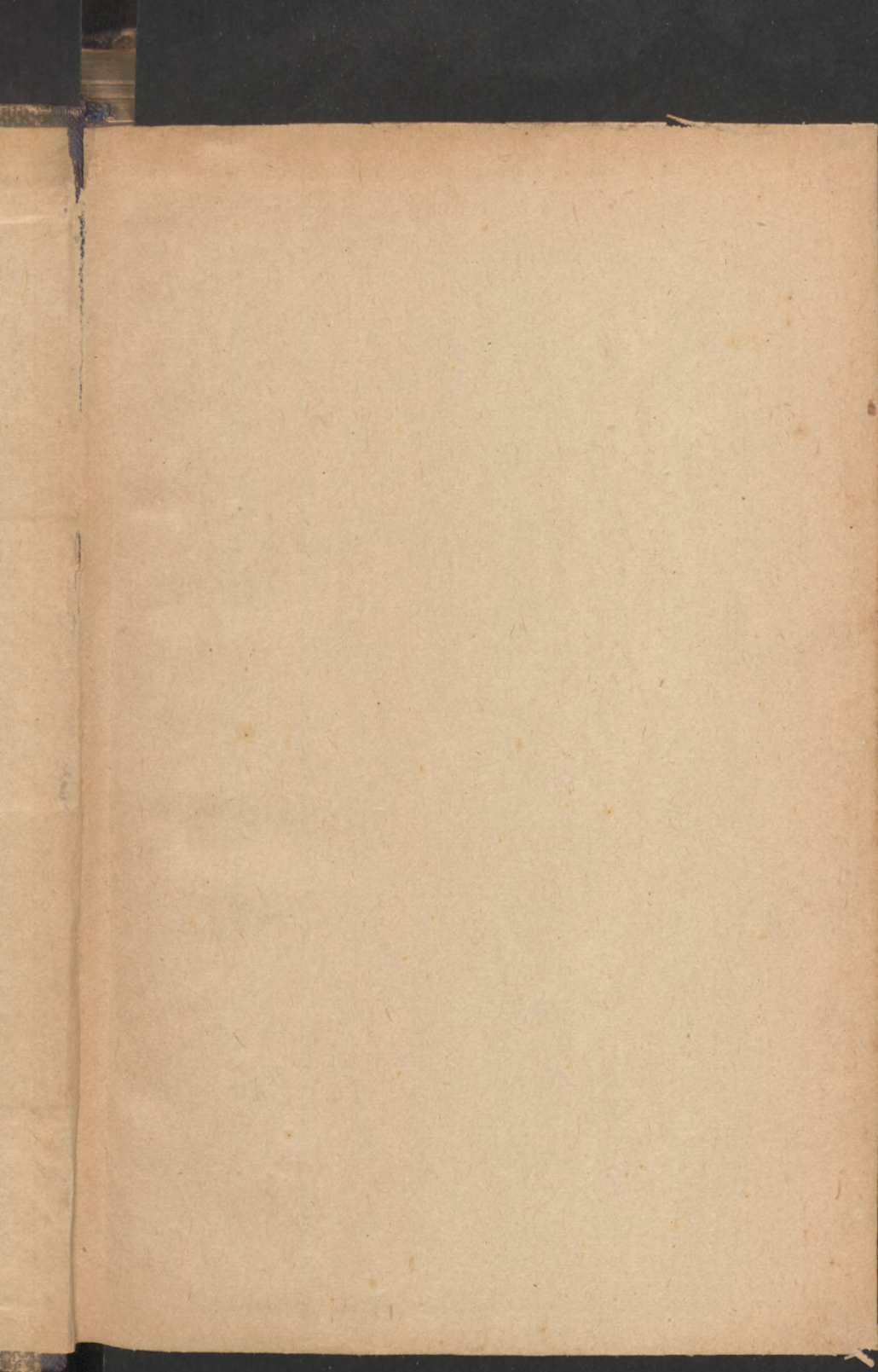
Ennek a könyvnek hősei roppant történelmi áramlatokban sodródnak, s harcokat és szenvedői ama két nagy erő mérkőzésének, amelyek oly tragikus kiegyenlítheatlansággal jelentkeztek Széchenyi és Kossuth izgalmas vitájában. Evolúció — vagy forradalom, Széchenyi útja — vagy Kossuth útja ez volt nagyapáink háborzongató dilemmája. Széchenyit legázolták, Batthyány elbukott, Deák félreállott, s Görgey — ez a katonaruhába öltözött Széchenyi — lép az immár véres porondra, hogy megküzdjön, népéért egyfelől a feketesárga császári forradalom seregeivel, másfelől a Kossuthot is mind továbbbsodró radikalizmus vöröstollas forradalmának vak-ságával. Kisemberek küzdelme ez a könyv, de az igazi hősei mégis: a Széchenyi-Batthyány-gondolat Görgey Arhur személyében.

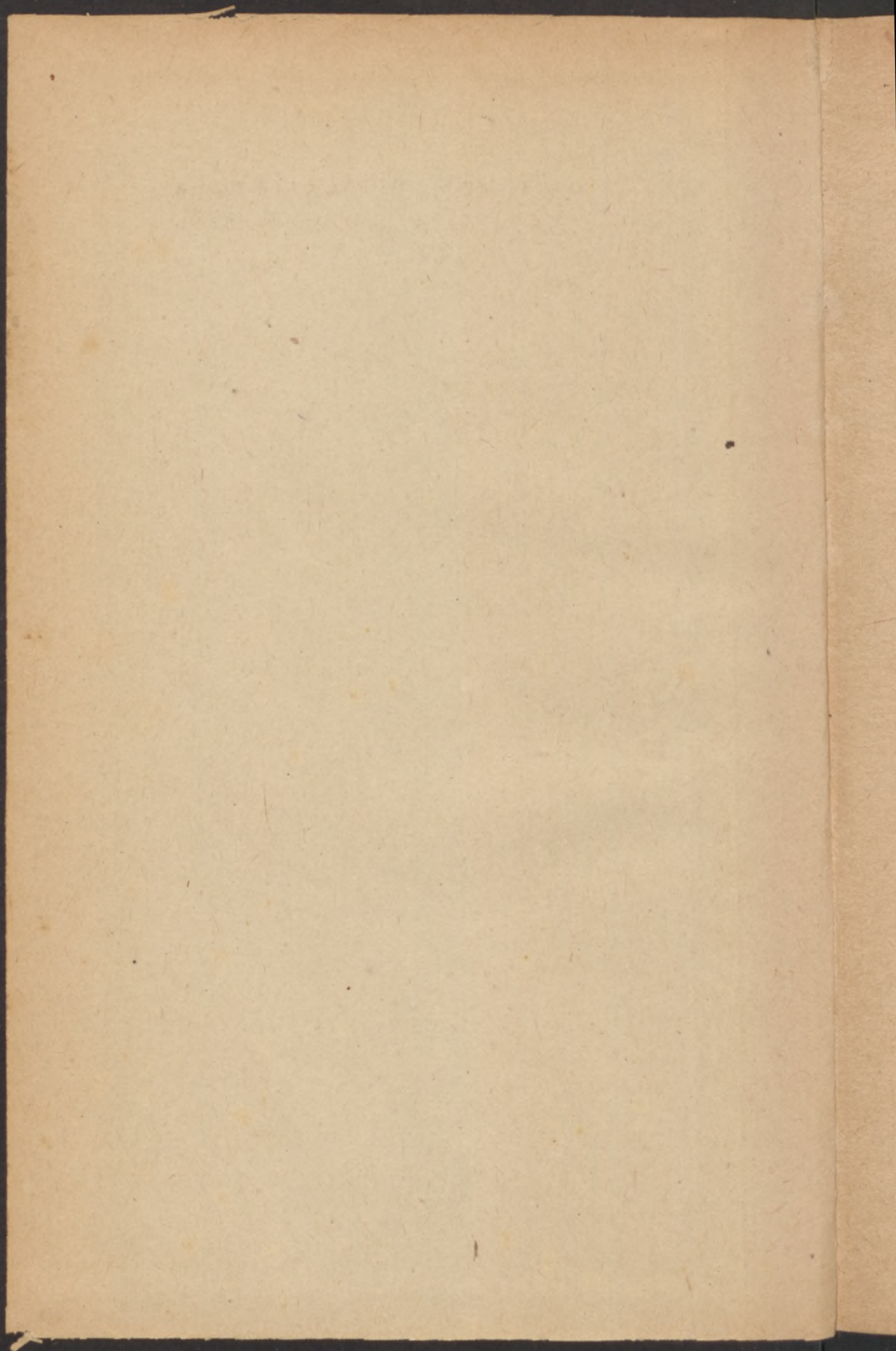

viléz Somogyvári Gyula

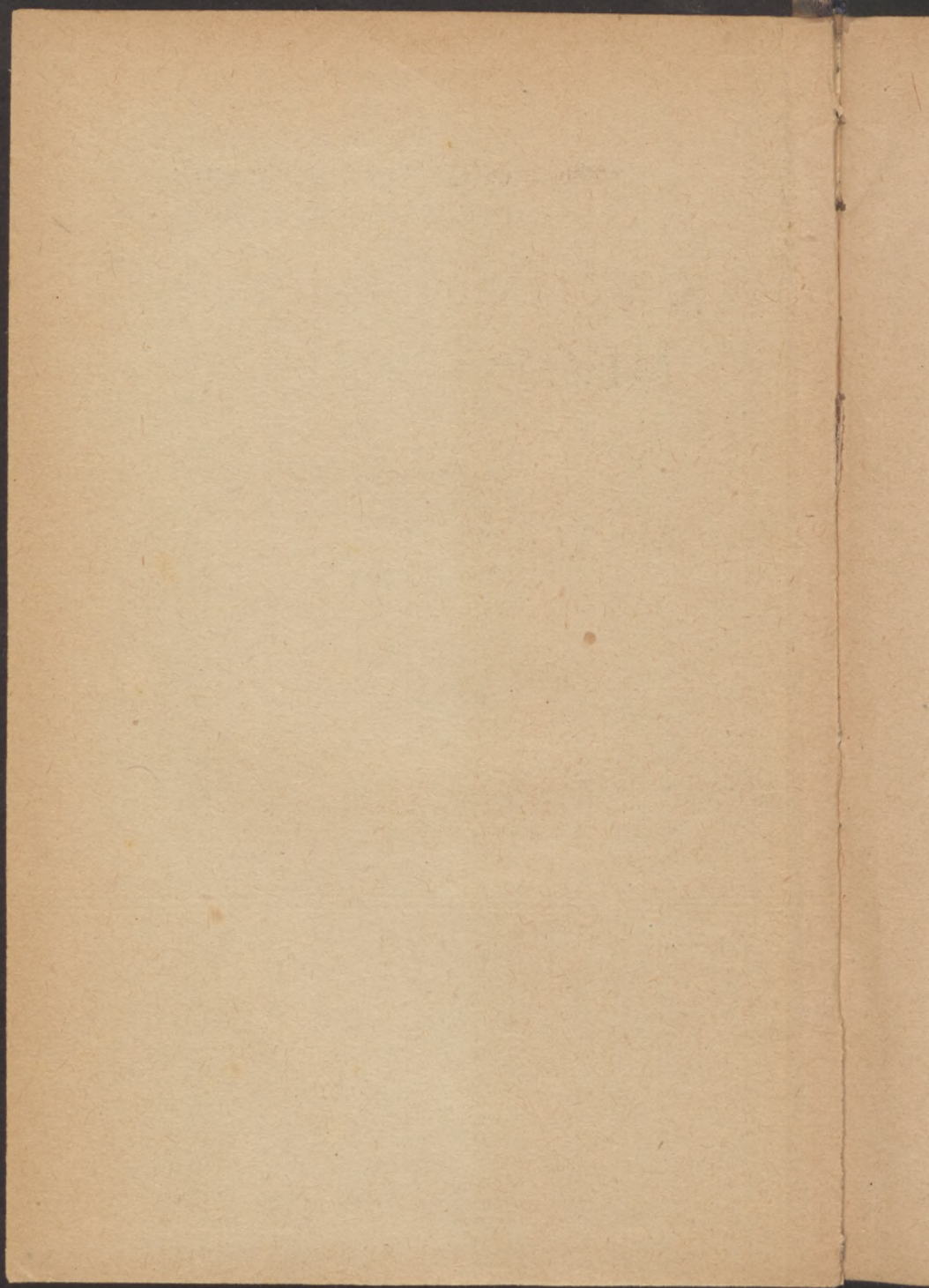
KATONACSILLAG MEGFORDUL...

vitéz SOMOGYVÁRY GYULA
KATONACSILLAG MEGFORDUL

VITÉZ SOMOGYVÁRY GYULA

KATONACSILLAG MEGFORDUL...

REGÉNY

ELSŐ KÖTET

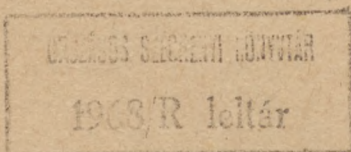
Második kiadás

ÚJ IDŐK IRODALMI INTÉZET R.-T.
(SINGER ÉS WOLFNER)
KIADÁSA, BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadraalkalmazás
és filmesítés jogát is.

Copyright by Uj Idők Irodalmi Intézet R.-T. (Singer és Wolfner)
Budapest, 1944.

4153-997

Feladó kiadó: Hampó József igazgató

2634, — Krakauer és Várnai, V., Csáky-u. 32. Fel. vez.: Várnai

Mező kizöldül, megnjul,
Katonacsillag megfordul.

I.

Szürke fellegrongyok vonultak lomhán a város fölött.

Egy-egy felhőcafat szinte beleütközött a Várhegy négytornyú romkoronájába.

Vigasztalan ég szomorkodott fölöttünk.

Riadt és halkszavú volt az egész város. Pedig szinte dugig volt katonával.

Katonával? Dehogy! A schwechati csatából világgászaladt, s most javarészt Pozsonyban összetorlódott, tízfélemundérú népséggel.

Az ember megutálta az életét, ha rájuk nézett.

Hiszen a schwechati futás estéjén még a Fische mögött is, csak néhány régi, sorhadi zászlóalj, meg öreg huszárszázad verődött rendbe. A többi: Fischamendtől Pozsonyig, hét mérföld hosszúságban özönlött visszafelé s meg sem állott Köpcsényig meg a pozsonyi Dunaligetig. Mire mi, valamennyi hidat lerontván a szétfutott had mögött, utolsókként Köpcsénybe értünk, már a főhadiszállás is oszladozott.

Móga tábornok lemondott, s a köpcsényi kastélyban borogatták a lova fölbukásával szerzett zúzó-

dásait. Vezérkari tisztjei: Kollmann ezredes, Pusztelnik őrnagy, Albrecht meg Bayer századosok, tanács-talanul lézengtek a kastély szobáiban.

Mikor odaérve, a magunk dandárparancsnoka, Bárczay ezredes után tudakozódtunk, a vállukat vomogatták. Azt mondták, hogy alkalmasint a csapatai összeszedésén fáradozik a dunamenti erdőkben.

Parancsot hát senkitől se lehetett kapni, mert senki se tudta, mi lesz.

Még a nagyszakállú Bayer volt az egyetlen, akinek az agya legalább valamelyest működött:

— Hogy mi lesz — dünnyögte németül — azt nem tudom, mert semmi sem úgy van, ahogy az ember gondolná. Szétszóródott had, amelyet voltaképpen senkise vert meg, hanem szinte csak a maga árnyékától futott világgá. S ellenség: amely még csak kísérletet se tett az üldözésünkre. De mivel nem bizonyos, hogy ez a rejtelmes butasága még soká tart, s itt úgy rajtunk üthet mint a farkas a birkanyájon, hát legjobb lesz, ha legalább ez a hidász-század elzárja a hainburgi utat. Állj ki vele, torlaszold el az utakat. Ennek még volna értelme. Übrigens: ez nem parancs, tégy amit akarsz, hiszen itt már úgyis vége mindennek. Egy-két nap alatt bekövetkezik az apostolok oszlása s magam is kotródhatom vissza Svájcba. Ez lett a vége a szépszavú szónokok és felbuzdult, hálósapkás filiszterek nagy fogadkozásának és mell-döngetésének. Bizony kár volt hazajönnöm. S most még fel is köthetnek, ha Windisch-Grätz elcsip.

Elfordult, nagyot húzott a zsebbevaló, lapos üvegből s eloldalgott.

Akkor szállott le a lováról, a kastély elé érkezett gróf Lázár dandárparancsnok. Móga veje. A lova kantárszárát odavetette a huszárijának és csörgő sarkantyúkkal tartott a főbejáró irányába.

Karcsú, cigányképű, fekete barkós vezérkari őrnagy sietett eléje hajadonfőtt.

Zsigmond hadnagy ismerte s megjegyezte halkan:

— Lám csak: a Rudi bátyja!

— Miféle Rudié? — kérdeztem.

— Pusztelnik hadnagyé. Aki nálunk van az utászzászlóaljnál.

Fáradt voltam, nem érdekelt. Az imént is csak azért kérdeztem ezt, hogy éppen szóljak valamit.

De mivel még abban a tompa bódulatban is, amely az agyamat megülte, éreztem, hogy az egyetlen ésszerű gondolat vagy iránymutatás az, amelyet az imént a törkölyszagú, szakállas Bayer százados dörögött el, hát fölcihelődtettem hervadt hídászaimat s visszavezettem őket a hainburgi útra, az országhatárig.

Erdőfoltok s vizes rétek között húzódott itt az út. Jobbkéz felől kellett lennie a Dunának, nem is lehetett messze, de az erdőfoltok miatt nem láthattunk odáig.

Zsigmond hadnagyot még útközben hátra küldöttem, hogy akár Köpcsényből, akár Pozsonyból kerítsen élelmet a század számára, magam pedig a határt elérve, keresztülárkoltattam az úttestet, s még fatorlaszt is hordattam eléje. Jobbról-balról süppedő, zsombékos rétek, berkek, meg félig mocsárbanálló erdőcskék szomorkodtak az őszi ködben. Gyalogság ugyan meglábalhatta őket, de lovasságnak nem éppen

csalogató terep volt ez. Tüzérség számára csak az út jöhetett számításba. A torlasz meg az árok tehát mindenestre jelenthetett némi akadályt.

Persze mindezeket a munkákat is csak fegyveres fedezet védelme mögött végezhattük. Ezért az útra is, meg attól jobbra-balra oldalt is, örsöket állítottam, hogy legalább negyedmér föld szélességben lezárjuk és szemmeltarthassuk a határt.

Órákhosszat dolgoztunk már a néma tájon s csak az erdőkből hallottunk időnként zajt. Bárczay ezredes hajkurászta ott, minduntalan elszéledő zászlóaljainak szórványait.

Előttünk — mint utóbb kitudt — néhány szakasz Württemberg-husár cirkált Wolfsthal határáig. de azoknak csak az ellenség megfigyelése volt a feladata. Egyébiránt azokat is Görgey hagyta volt vissza, a Fischától való hátrálás során.

Utóbb egy tizedalja székely határőr bukkan ki a jobbkéz felőli erdőfoltból. Azoktól tudtuk meg, hogy a székelyek, meg a Wasa-bakák egy-egy osztálya szállja meg itt a határt. Egyelőre leheveredtek a mögöttünk levő nyíresben.

Déltájban odavánszorgott hozzánk agyonhajszolt lovain Bárczay ezredes dandártörzse is. Az ezredes is, hadsegéde is, nyargonctisztjei meg kürtösei is, nyakig csatakosak voltak.

Haj bizony most nem volt olyan nyalka a Sándor-huszárok ezredese, mint a schwechati támadás reggelén! Kék csákójának tollforgója nyaklattan lefegett oldalvást, úgy ahogy letörte valamelyik faág. Feketemálas zöld mentéjéről fityegett az egyik makk

nélkül maradt zsinór, a téglaszín nadrágját pedig két helyen is megtépte a tüske.

Mikor odaért hozzánk s jelentkeztem nála, előre-lökte borostás álla alól a csákója rohamszóját, s el-káromkodta magát keservesen:

— Megverte az Isten ezt az egész cudar világot! Ez a sok ligő-lógó, riadt kaszás meg nemzetőr, már megbolondított mindenkit! Schwechat alól világ-gászéledt s most itt nem elég, hogy pofázik, követelőzik, vádaskodik s bennünket sorhadbelieket gyanúsíthat árulással, még a katona-zászlóaljakat is szétzüllesztí!

Levette a csákóját, fújt egy nagyot, azután lóról szállott s azt tudakolta, kitől milyen parancsot kap-tam. Jelentettem, hogy Bayer százados küldött a ha-tárra s az útzáró torlaszon kívül egyelőre két sáncot is hányatok az úttól jobbra és balra. A jobboldali sáncmunkákhoz ki is bicegett velem a brigadéros és mindent jóváhagyott. Mivel a kétoldalt elterülő rétek meg erdők talaja vizes volt, ott árok helyett félőles földgátat vettem.

Visszafelé lépegetve egyszer csak megállott az ez-redes s halkabbra fogta a hangját:

— Ki ment eddig át?

Nem értettem.

— Ej, hát a tisztek közül? — türelmetlenkedett, nyugtalan pillantással.

— Bocsánat ezredes úr, hova?

Csodálkozva meredt rám.

— Hova? Windisch-Grätzhez! Hiszen úgy tűn-nek el az emberek, mint a kámfor. És sajnos nem-csak németek, csehek, lengyelek, horvátok, hanem

még magyarok is. Wild és Inkey őrnagyok, Brominszky, Fuhrmann, Sipos és Kiss kapitányok egymásután szeleltek el.

Elhültem.

— És a főparancsnokság szó nélkül tűri ezt?

— Főparancsnokság? — kérdezte keserűen a brigadéros. — Hiszen ott is fészkelődik már mindenki! Schwechat előtt még azok is harciaskodtak, akiket csupán a gyorsabb magyar előléptetés, vagy éppen csak a véletlenül Magyarországra letett, új zászlóeskü tartott nálunk. De most már azok is széledeznek, akik velünk éreztek. Sőt még a magyarok is. Mióta látják, hogy hetvenhat szónoklat sem ér annyit, mint egy elsütött puska, s hogy a pirostollas politikusok csapat-papot, sereget, Kossuthot faképnél hagyva, észnélkül inaltak el az első ágyúszótól, azóta egyszerre gondolkozóba ejtette a katonákat Windisch-Grätz fenyegetése és hívása. S egyik-másik esetben még csak föl sem háborodhat az ember. Elvégre önéretük is van! S ha naponta husszor meggyanúsítanak valakit ok nélkül, hogy áruló: végül fölveti magában a kérdést, vajjon érdemes-e a császári hadbíróságok akasztófa kötelével kacérkodnia ilyen fizetségért. Evvel a gyanúsítgatással még Pöltenberg Nesztit, Schweidelt vagy akár az öreg Aulich alezredest is előbb-utóbb átkergetik Windisch-Grätzhez!

Dermedten hallgattam Bárczay kesergését.

— Mióta én itt vagyok — mondtam végül — senki sem lépte át a határt erre felé. De ha megesnék: mi a parancsa ezredes úrnak?

— Parancs? — tárta szét a karját dühös tépelő-

déssel. — Hát lehet itt parancsot adni? Ha nem magyar az illető, akkor eresszed, hadd menjen a fenébe! De ha magyar s nem tudod visszatartani szép szóval: akkor lödd le!

— Igenis.

— Ámbár lehet — dünnyögte utóbb — hogy holnap, vagy egy félóra múlva már ez is marhaság. Mert már az se bizonyos, hogy folytatja-e az ellenállást a honvédelmi bizottmány. Kossuth összetörtén, betegen fekszik Pozsonyban, a bizottmány tagjai hazafutottak mint a csirkék, főparancsnokság nincs, a hadsereg széledezik s a végén még, verné meg az Isten, az is lehet, hogy egyszerűen a mi nyakunkba, a katonák nyakába sóznak minden felelősséget azért, ami eddig történt. Mert mióta világ a világ: ugyan szívesen csörgetik a kardot a politikusok, de mihelyt baj van, rendszerint elillanak s a katonák húzzák ki a politikai lutri feketeszámait.

Visszaértünk az útra.

Akkor azt a parancsot kaptam, hogy fejezzem be a sánchányást s ha a székely határőrök állásba mentek az út mentén, vonuljak be hídfászaimmel Pozsonyba.

Lóra vetette magát s elügetett a törzsével délnek.

A gyomrunk korgott, de Zsigmond hadnagy csak nem jött.

Bódultan, fásultan lödörögtem az embereim között, amikor jobbról zavaros kiáltozás, meg néhány lövés dörrenése csapta meg a fülünket.

Meghuzattam a lovam hevederét s átcsőrtettem a réten meg erdőn.

Az erdő csak keskeny sáv volt, hamarosan szemembe tűnt a Duna s túlán, kicsit alább: a pozsonyi vár.

Előttem, a víz partján, ide-oda futkosó, fehérszíjas bakák kiabáltak valamit a vizen úszó két dereglye felé. Az egyik dereglye éppen akkor fordult a partnak s mire odaértem, már a kötélét is kidobták a bakáknak.

Fölcsapott-kalapú, furcsa szerzet hadonászott a dereglyéről. Szinte egyszerre kiabált mind.

Kitűnt, hogy a bécsi forradalom menekültjei szöknek le Pozsónyba a hajókon. Szakállas, pantallós fiatalemberek. Voltak közöttük olyanok is, akik szürke kürtőkalapot, többretű lebernyeget és sárga, feszes nankingnadrágot viseltek. De mindnek a kezében szuronyos puská volt, a tomporukon meg: a vállukról lelógó szíjon függő tölténytáska.

Szóval: a bécsi egyetemi aula diákjai meg a torlaszharcok egyéb hősei. Mesterlegények, munkások, orvosok, mérnökök. A liberális forradalom rajongói. A nyugati délibáb megigézettjei.

Mivel a partmenti víz sekély volt s a dereglye nem tudott kiállni, három ember leugrott róla a dereglyéhez kötött ladikba, s néhány evezőcsapással partot ért.

Meghajszolt, holtrafáradt fiatalemberek szállottak ki a ladikból s a kalapjukat lengetve léptek a Wasabakák lövésretartott puskái elé.

— Hoch Ungarn! Hoch die Revolution! — kiáltották rekedten.

Az egyik valami Söhl nevű, marburgi születésű

kereskedő volt, a másik Pohl Eduardnak mondotta magát. Előbbi a bécsi forradalom úgynevezett tiroli lövészcsapatának parancsnoka, utóbbi meg a segéd-tisztje volt. A császárvárosból menekültek vagy hatvan emberükkel, s a magyar forradalomnak akarták felajánlani szolgálatukat.

Mialatt a tárgyalások folytak, a másik dereglye továbbúszott a Dunán. Most kibontott rajta valaki egy sötét lobogót és lengetni kezdte felénk. A lobogó fekete volt és sárga halálfej vicsorított a közepében.

— Die Totenkopf-Legion! — mutogatott feléje Söhl. — A bécsi diákok halálfejes légiójának menekültei!

Mivel nyilvánvaló volt, hogy a két dereglye nem ellenséges szándékkal úszott le hozzánk Bécsből, a Wasák parti őrségének főhadnagya újukra bocsátotta őket.

A bakák visszadobták a kötélvégeket s a különös jövevények fölkapaszkodtak ladikjukból a dereglyére. De ahogy elkapta a hajót az ár, még visszakiállottak hozzánk:

— Ist Bem schon da? — Azaz: Bem itt van már?

Nem tudtuk ki az a Bem, hát csak a vállunkat vonogattuk.

Tünődve néztünk a tovaúszó dereglyék után, amelyeket most a tulsó part felé irányítottak, hosszú evezőlapátjaikkal.

Mire visszaértem embereimhez, már ott volt a székely határőrök két százada. A torlasz meg a három támpont elkészült, hát szedelőzködni kezdtünk s hamarosan nekieredtünk a pozsonyi útnak.

A hajóhíd előtt találkoztunk Zsigmond hadnaggyal meg három kenyeres-, húsos-szeke-
rével.

A tejfölösképző legényekből ömlött a panasz.

— Megbolondult a világ! — dühöngött. — Senki, semmi nincs már a helyén! Parancsok és ellenparancsok tízpercenként váltakoznak. Főparancsnok nincs, az intendántúra elszéled, a dandár polgári biztosait nem találni, összevissza szaladgál mindenki, a kaszások kisebb-nagyobb rajokban egyszerűen hazamennek, a nemzetőrök meg egyenként szökdösnek. A gömöri, borsodi és zempléni nemzetőrök nyíltan követelik elbocsátásukat! Ezt a két kocsi kenyeret meg félmarhát már a magam felelősségére hoztam el az intendántúra telepéről. Az a néhány őrmester, aki még ott lézeng már írást se kért róla. A vállukat vonogatják s azt mondják: úgys mindegy már minden. Megette a fene az egész dolgunkat!

Lecsitítottam a dühöngő flút, megfordítottam a szekereit, átdobogtunk a hajóhídon s bevezettem a századot a Vizikaszárnyába.

No, ott volt csak fölfordult világ! Bábel, nyüzsgés, zsibvásár. Alig tudtunk helyet teremteni az embereinknek, a dugigzsúfolt épületben.

Bevánszorogtam a zászlóaljirodába.

Ott se volt derűsebb a világ.

Wehle főhadnagy káromkodott, Buócz hadnagy mogorván pipázott, Krucsay hadnagy a fejét vakargatta, Urbanovits hadnagy pedig horkolva aludt az egyik lócán.

A szomszéd szobából ajtóbecsapódás, majd sar-

kantyúcsörgés hallatszott s a nyitott ajtóban Kazinczy bukkant elénk.

Éppen akkor jöhetett meg a városhól, mert a csákója még a kezében volt s a köpenyét gombolgatta szét.

Fölállottunk s rámeredtünk .Csak Urbanovits Laci horkolt tovább.

Kazinczy biccentett, az asztalra vetette lecsatolt kardját, s kigombolt köpenyben zökkent le egy székre. Últében szétvetette a lábait, zsebredugta a két öklét s mogorván meredt maga elé.

Kisvártatva ránkemelte a tekintetét és kitört:

— Mit bámultok? Hát semmi! Döglődünk! Amíg egészen szét nem rohadtunk.

Kintről, a folyosókról behallatszott a csetlő-botló katonák lábdobogása és kiáltozása.

Percekig hallgattunk.

Végre megszólalt Wehle:

— Szóval: Schweidel se vállalta.

Kazinczy hallgatott.

— És Wiedersperg?

— Az se — dörmögött Kazinczy.

— De hát ki van még? — kérdezte Krucsay. — Lázár tábornok nem vállalta, Schweidel ezredes nem vállalta, Wiedersperg nem vállalta. Hát ki jöhet még számításba?

— Répássy ezredes úr! — bökte ki Zsigmond Gusztí.

— Az már Wiedersperg előtt elutasította — legyintett Kazinczy.

— De hát miről van szó? — kérdeztem most én.

Úgy meredtek rám, mint a hülyére.

Azután egyszerre fakadtak ki:

— A főkomandóról!

Megint hallgattunk. Ólmos zsibbadtság nehezedett rám. A gondolataim lassan, döcögve zörögtek a fejemben. Csakugyan ki van még öregebb katona a hadban? S eszembejutott Karger. Az öreg alezredes volt már azelőtt is. Azóta nyilván ezredessé nevezte ki a honvédelmi bizottmány. Hiszen néhány hete ő verte szét a Sopron- meg Vas megyén át délnek vonuló, horvát népfölkelőket, és Schwechat előtt dandárparancsnok volt. Ki is mondtam a nevét:

— És Karger?

— Karger? — nyilottak rám a szemek bosszúsan. — Hol van már az?

— Hát hol?

— Úgy hírlík, hogy átment Windisch-Grätzhez — dünnyögte vállat vonva Kazinczy. — Egyébiránt igazán nem csodálkozom, ha mindenki elhárítja magától azt a kétes tisztességet, hogy fővezére legyen ennek a bomló csürhének! Nincs az a csodatevője a világnak, aki még katonát tudna faragni ebből a pelyvanépből.

— Én tudnék egyet — kockáztattam meg a szót.

— Én is — mondotta Kazinczy. — Ugyanazt, akire te gondolsz.

— Én Görgeyre gondolok.

— Magam se másra. Csakhogy Görgeyt már ugyancsak eláztathatta a képviselők között meg a honvédelmi bizottmányban: Perczel Móric. Kérdés hát,

vajjon ki meri-e nevezni őt Kossuth. Pedig úgy halom, Lázár is, Schweidel is, Répássy is, Wiedersperg is, Görgeyt ajánlotta Kossuthnak.

— S ezek vállalnák, hogy szolgálnának alatta? — kérdezte Krucsay. — Hiszen évtizedekkel fiatalabb náluk!

— Nemcsak ők, hanem még az öreg Aulich is azt mondja, hogy készséggel vetné magát alá Görgey komandójának — dörmögte a kis Kazinczy. — Pedig Aulich igazán: valaki. Megmutatta a rációk ellen viselt hadakozásban. Dehát ez szinte elképzelhetetlen. Perczel dühösen agyarkodik ellene. S Perczel képviselő. Már pedig ahol politika szól bele a katonák dolgába, vagy ahol katonák kezdenek el politizálni, ott megette a fene az egész országot.

Odakint a sötétedő folyosón, a jövő-menő katonák között most végigsüvített egy hang:

— Görgey az új fővezér!

Egy szemhunyásig némán meredtünk egymásra. Azután nekirohantunk az ajtónak s kirántottuk. Félperc múlva megtudtuk, honnét jött a hír.

Két svadron öreg Nádor-husár tanyázott a kaszárnya udvarán. Azoknak az egyik vén strázsames-tere hozta a Sétatérrel.

A Zöldfa-fogadó tájáról.

Kossuth szállásáról.

És az udvarról a folyosókra, a lépcsőkön föl az emeletre, szobáról-szobára szállott ez a név: Görgey ...

Mindez már tegnap volt.

Vagy tegnapelőtt?

Az ördög tudta akkor a napokat. Hiszen hajszoltak, fáradtak és bódultak voltunk mind, hol padlón, hol lócán, hol asztalon vágtuk magunkat hanyatt néhányórás alvásra, s már azt se igen tudtuk, hajnal van-e vagy este.

Magam csak november másodikán — hosszú, hosszú alvás után — kezdtem megint érezni, hogy nyiladozik eltompult értelmem. Akkor kiderült, hogy a rossz hírek, egy kivételével mind igazak voltak. Karger alezredes átszökése bizonyult csak kósza hírnék. Nyilván összetévesztették a bátyjával, aki sohse volt nálunk, s most szemben állott velünk, mint Windisch-Grätz egyik hadosztályparancsnoka.

De az az egyetlen jó hír, hogy Görgey lett a fővezér: valóság volt. S ez a valóság megdobogtatta a szívünket és meleg véráramlás futott tőle végig az ereinken.

Mégis, amikor most kinéztem a Vizikaszárnya ablakán és láttam az utcákon lézengő szedett-vedett katonákat, didergő, vászonruhás honvédeket, kézibatyúval siető nemzetőröket s még a kaszájukat is elhagyott szűrős-gubás népfölkelőket: hervasztó reménytelenség nehezedett rám. Valami őrjítő céltalanság s „ügyismindegy“ hangulat rezgett a levegőben. Félelem, szorongás, bizonytalanság tette tanácstalanná s bénává az egész várost. És szinte érthetetlennek tűnt, hogy a pözsönyiak még ezek után s ezek közben is, tartják a világ és a kalendárium rendjét, mert imhol: koszorúkkal, őszirózsacsokrokkal, gyertyacsomókkal igyekeznek a temető felé.

Persze — ocsudott föl az értelmem — Halottak-napja.

Az őszirózsák vándorlásának ünnepe.

S az asszonyok tartják a békevilág rendjét, holt a férfiak és katonák már összetörtek s kétségbeesetek. A pesti Radical Párt esztelen, forradalmi rajongása, meg Schwartzemberg herceg bécsi kamarillájának gonosz és feneketlen butasága, hát idetorkoltak. Az őszirózsás Halottak-napjának enyészetlehellő reménytelenségébe.

S most már Görgey csodatételében sem bíztam. Nem, ennek a rothadásnak avarjából már sem Kossuth tüzesenlobogó, varázslatos hite, sem a Bálványkatoná borotvaéles logikája, sem sodróerejű akarata nem tudja többé kicsiholni az élet és harcok elszántság szikráját.

Akkor, ott a Vizikaszárnya ablakában, olyan leverő búbanat nehezedett rám, hogy szinte kialudt bennem a lélek.

Hiszen látnom kellett a tavaszi szalmalángot, a nyári melldöngetést s a megrendítő schwechatí gyalázatot.

Hitványabbnak éreztem magunkat a földkerekség legutolsó népénél.

Csoda-e hát ha nem maradt virág a penészes elmulás napjára: csak a temetővirág, az ázott, didergő őszirózsa?

Még jó, hogy az ég nem üzött csúfot belőlünk napfénnel, őszi jóidővel. Méltó kerettel vette körül a magyar lélek és magyar álmok szörnyű világomlását.

Szürke fellegek vonultak lomhán a város fölött.
Egy-egy felhőcafat szinte beleütközött a Várhegy
négytornyú romkoronájába.

Vigasztalan ég szomorkodott fölöttünk.
Az ember megutálta az életét.

November másodikán délután, hosszú szekérossz-
lop dübörgött át a hajóhídon, Köpcsény felől Po-
zsonyba. A főhadiszállás társzekerei.

A vezérkari tisztek s a táborkar már előtte való
nap beövagoltak a városba és a primási palotában
kezdték meg a munkát.

A társzekerek elzörögtek a Vizikaszárnya előtt,
majd a Föld- és Halászkapu-utcáról befordultak a
Lőrincskapu-utára, onnét meg az Orsolya-utába. A
primacialis palota elé.

Sötétedéskor parancsot kaptam, hogy két szakasz
utással menjek át az országházba s hordassak át
vagy húsz asztalt és negyvenöt széket a primási palo-
tába. Nagy ügyel-bajjal, de mégis átcipeltük ezeket
a Mihály-utcából az Orsolya-utába.

A primási palota kapuboltja alatt lámpák égtek, a
folyosókon meg a termekben kórnnyadozó gyertyák.

Az óriási termek kongva adták vissza a sürgő-
forgó katonák lépéseinek zaját. De mihelyt felhoz-
tunk egy-egy hosszú, keskeny asztalt, nyomban gyer-
tyák kerültek rájuk, s méhrajként telepedtek mellé-
jük az írásaikkal ide-oda cikázó tisztek.

Mialatt az embereim térültek-fordultak, magam

meg az új szállítmányokra vártam, rámszólt egy vidám hang:

— No, itt is találkozunk, Létraember?

Rochlitz Kálmán hadnagy volt, a Görgey-brigád írodavezetője. Most ő is idekerült a fővezér tábor-karába.

— Nincs már semmi baj! — rázogatta a kezem mosolyogva. — Alig vonszoljuk magunkat. Hanem, azért szívvel, lélekkel dolgozik mindenki. Szinte három embernek diktál egyszerre a tábornok úr. De legalább ismét parancsol valaki. Tisztán világosan, érthetően. Roskadozik, de diktál. A test összerogyna, de a lélek állva tartja. Búcsúzom is, mert négy hosszú rendelkezést kell letisztáznom sokszorosító papírra s nyomban utána magyar nyelvre fordítanom, hogy a magyar szöveg is a kőszajtóra kerüljön még az éjjel.

Elrobogott s félperc múlva már az írása fölé hajlott borzas feje, az egyik hosszú asztal végén, a sárga gyertyafényben. Széke még nem volt, hát egy magas málhakosarat húzott maga alá.

Ahány ember ott írt, rajzolt, tárgyalt, kérdezősködött és utasított, az mind más-más munkát végzett. A pipa- meg szivarfüst összegomolyodott a gyertyafényben, német és magyar szavak röpködtek össze-vissza, közben pedig ládákat, málhakosarakat, asztalokat és székeket cipeltek a főhadiszállás katonái, meg az én utászaim.

Ha nem tudtam volna, hogy mindenki valami meghatározott és céltudatos munkát végez, azt kellett volna hinnem, hogy a bábeli nyelvzavar kellősköze-

pébe csöppentem. De ez a százféle munka mind onnét a másik teremből indult el s az aki hajtotta, irányította és ellenőrizte: tisztán látta a százfelé futó szájakat.

Valamin mégis megdöbbsentem. Mert sohse gondoltam rá. Azon, hogy milyen mérhetetlen nehézséget jelent ez a kétnyelvű vezetés. Hogy minden parancsot németül is, magyarul is ki kell adni. Úristen!

Dehát más megoldás nem volt. A dandár- és sorhadi zászlóaljparancsnokok meg főtisztok: egész életükben német parancsokat kaptak. Jórészüik egyáltalán nem, vagy csak gyengén tudott magyarul. Magyar katonai szakkifejezések nem voltak. Ezek akkor a fordítás lázában születtek. Olyanok is lettek. Így lett a Geschütz-ből: löveg, a Batterie-ből: üteg, a Haubitze-ből: vetágyú, a Position-ből: állodás, az Einrückung-ből: bekelés.

A magyar parancsokat hát nem értették volna meg a katonák, a német parancsokat pedig a honvédnemzetőr- és népfölkelőzászlóaljok. A szoros szükség pedig nem igen kínált időt a nyelvleckékre. Ez a nyelvkérdés különben már a parendorfi táborban is sok gyanúsítgatásra és vitára adott okot, a honvédelmi bizottmány képviselői és a katonák között. Akkoriban még Ivánka Imre adta meg ezekre a legtömörebb választ, amikor azt mondotta:

— Értse meg végre mindenki, hogy harc közben nem érünk rá nyelvleckékre. Ha ütközetbe küld a megtámadott Magyarország, akkor katonának kell lennem s nem nyelvmesternek! S nekem most fontosabb Pöltenberg őrnagy német vezényszóra előredübörgő lovas-

attakja, mint az, hogy Pöltenberg őrnagy szótárt bön-gésszen!

Hát most, ott a primási palotában magam tapasztalhattam ennek a nyelvkérdésnek fene nehézségeit.

A jelentkezésekből, kérdésekből, feleletekből megtudtam, ki kicsoda.

Bayer századost már ismertem. Az most a csapatok átszervezéséről s új csoportosításáról diktált rendeletet. Föl-alá járt Görgey István főhadnagy — a fővezér öccse — előtt, s lassan, szabatosan mondotta tollba a parancsot:

— Brigade bei Nádas: drei Bataillone, zwei Batterien, vier Escadrons. Kommandant: Major Koloman von Ordódy. — In den Verschanzungen vor Pressburg: Brigade Kosztolányi. Vier Bataillone, drei Batterien, sechs Escadrons. — Besatzung von Pressburg: Brigade: Oberst Aulich. Vier Bataillone, zwei Batterien, vier Escadrons.

És kortyot húzván az asztalon álló törkölyös üvegből, tovább diktálta, hogy a nádasí szorost meg a pozsonyi sáncokat védő dandárokon kívül a pozsonyligetfalusi déli hídfőt Bárczay János ezredes brigádja védi három zászlóaljjal, két üteggel, három eszkadron huszárral; a köpcsényi állodást Görgey Kornél őrnagy dandára, a gátait Szegedy Imre alezredes dandára, a parendorf-lajtaújfalusit Karger alezredes brigádja, Sopront pedig Sréter őrnagy lovascsoportja.

Valamivel arrább, karesú, választékosan öltözött, monoklis vezérkari százados szedte rendszerbe az ellenségről aznap befutott híreket. Valaki a nevén szólította. Abból tudtam meg, hogy Albrecht százados.

Most egy sörtehajú, nagyfejű, vaskos kis törzstiszt lépett ki a fővezér szobájából. Rövidrenyírt sűrű szakállát simogatva, türelmetlenül tekintett körül, majd előbbrejutott az asztalhoz. Nagy, sarkantyús csizmát viselt, meg bőven lötyögő huszárcsurapét, széles aranypaszománttal.

— Herr Leutnant Duka! — kiáltotta rekedten.
— Wo ist denn Duka?

Az asztalnál dolgozó tisztek felkapták a fejüket s továbbadták a szót:

— Herr Leutnant Duka! Zum Herrn Major!
Valaki átszólt a tulsó terembe is:

— Herr Leutnant Duka! Hol a fenébe jársz Ti-vadar?

Komolyarcú, apróbajuszú, barna hadnagy került elő valahonnét a homályból.

A tömzsi őrnagy nyomban leültette, papírt, író-késztséget vétésett elő vele, és szétvetett lábbal készült neki a tollbamondásnak, miközben egyre a szőrös torkát vakargatta.

S abból amit tollbamondott, elhőkölve vettem tudomást arról, hogy milyen ijesztő mértéket öltött már a hadsereg züllése. Az oroszvári jegyző meg a Csallóköz községeknek papjai egymásután jelentették, hogy az elszéledő nemzetőrök sorra adogatják el fegyvereiket, szerelvényeiket a falvak lakosságának, s félős, hogy a fegyverhez jutott lakosság utóbb hatalmaskodni és garázdálkodni kezd. Somorján két szökött honvéd a zászlóaljtól elhajtott kincstári kocsit akarta eladni lovastól. Hegyeshalmon pedig, néhány kaszás atyafi egy lesántult tehenet, amelyről kitűnt, hogy a

Lázár-dandár intendantúrájának vágómarhateleperől kötötték el. Mindezeknek a jelenségeknek megszüntetése s a bomlás megfékezése végett drákói szigorúságú, megtorló intézkedéseket léptet életbe a fővezér. Mindenekelőtt ki kell hirdetni a csapatoknak, hogy az ilyen bűnökért halálbüntetés jár. Az eddig elfogott kufárkodó katonák büntetése — mivel tettükkal talán nem voltak egészen tisztában s ez enyhítő körülmény: ötven könyörtelen bot. Ha azelőtt nemes emberek voltak: huszonöttel több. Mert a nemesség egyetlen kötelessége régebben is a honvédelem volt, s ezért a katonai regulák ellen való vétsége, keményebb fenyítéket érdemel.

Lassan, akadozva diktált a kis vasék-örnagya, a fogalmazása se volt egészen kifogástalan, de darabos mondatai mögött ott éreztem Görgey kérlelhetetlen szolgálatkövetelését, megtéveszthetetlen logikáját és borotvaéles szigorúságát.

Duka vedlett lúdtolla gyorsan percegett a papíron, majd megállott. A hadnagy fölnézett az örnagyra.

Ez fölolvastatta még egyszer az írást, biccentett s odaszólt:

— Richtig. Ugyanez magyarul is, s ha kész vagy mind a két szöveggel, hozzád be, hogy a királyi biztos úr is jóváhagyhassa aláírás és kiadás előtt!

A hadnagy fölállott, összeverte a bokáját, az örnagy pedig nagy sarkantyúcsörgéssel indult a fővezér ajtaja felé.

Akkor sietett el előttem Rochlitz, kezében a le-tisztázott német parancsával. Pillanatra megállítottam:

— Te Kálmán, ki ez az őrnagy úr?

— Nem ismered? — nyílt rám a szeme. — Mérki-Piller őrnagy úr, az új karsegéd. Ő vette át Kollmann ezredes úrtól a vezérkari főnöki tennivalókat. Jobb is — tette most hozzá halkabban — mert az elődje a leg-svarcgelbebb katona volt az egész ármádiában.

Rochlitz továbbsietett, nekem meg dolgot adott egy újabb székszállítmány.

A székek jórészenek nyomban akadt gazdája ebben a teremben, a többivel azonban nem tudtuk, mit kezdjünk, hova szállíttassam.

Mikor eziránt tudakozódtam, Kempelen hadnagyhoz a fővezér első parancsörtisztjéhez utasítottak. Rá is akadtam kint a folyosón, ahol éppen a főhadiszállítás kőszajtaját állíttatta föl.

Nyurga, karcsúderekű, monoklis huszár volt, olyan hetyke ábrázattal, hogy az ember szinte kedvet kapott a vele való kötekedésre. Apró bajuszkát viselt, az állán pedig elképesztően hegyes, francia szakállat. A felpofáját megmerevítő monokli, meg a kihívóan hegyes kecskeszakáll valami olyan fölényes, csaknem pökhendi kifejezést adott az arcának, hogy az első pillanatban senkise sejtette róla, milyen elragadó-kedvességű, eredeti, sziporkázókedvű legény. Magam sem gondoltam akkor, hogy életem egyik legvakmerőbb katonáját s egyik legigazabb bajtársát ismerem meg benne. Ma, annyi évtized után is melegszik a szívem, ha rágondolok.

Kempelen a folyosók fala mellé állíttatta a székeket.

— S most már elég is lesz! — mondotta nevetve.

— Mert ha még többet is hoztok, hát nyomban összeülhet, az egész országgyűlés. Pedig abból egyelőre nem kérünk. Eddig is túl sok volt a szónoklat. Inkább a kardunk volna olyan gyors és fáradhatatlan, mint a nyelvünk! No, majd elválik.

Most odaszólintott egy hatalmasbajuszú Württemberg-huszárt:

— Hé, strázsamester!

— Beféll! — pattant eléje, a kordovánbőrű, öreg ordas.

— Gondja legyen rá, hogy az ordonáncokon kívül most már senkise lödörögjön itt a folyosón, aki nem a törzshöz tartozik. Ha az utászok elvonultak, senki idegennek nincs itt több keresnivalója.

— Parancsára, vitéz hadnagy uram!

— Még egyet. Az a szomszédos terem: a tükör-terem. Arra különösképpen ügyelni kell, mert csupa, márvány meg tükör. Vétek volna összepiszkolni a csizmák sarával. Oda hát élő lélek nem teheti be a lábát. Ez is a kend gondja. Verstanden?

— Parancsára!

Az embereim végeztek, leküldöttem őket az udvarra.

Kempelen eltűnődött egy pillanatig.

— Bolond ez a világ! — mondotta felém fordulva. — Alig múlt félesztendeje, hogy ezek fölött az országgyűlési asztalok fölött zengették a hangjukat a követjeink. Ezekon készültek a márciusi törvények. Itt a díszteremben hirdette ki a király az új alkotmányt. S most, hat hónappal utóbb, ugyanezen az aszta-

lokon írjuk azokat a hadparancsokat, amelyekkel a megtagadott új alkotmányt védelmezzük.

— Tótágas! — tettem hozzá sóhajtván. — S legalább legyen hozzá erőnk, hogy megvédelmezhessük!

— Hát majd elválik, hány zsákkal telik. Az első felvonással mindenesetre csak füttyöt és záptojást érdemeltünk.

Valaki szólította Kempelent, mire kecskeszakállas barátom elbúcsúzott s besietett a pipa- meg szivarfüsttől felhődző terembe.

Mivel több dolgom nem volt, lementem az embereimhez s visszavezettem őket a laktanyába.

Késő este volt. Az ég csillagai felhők mögé bújtak. Csak a Szent András-temető felől derengett fény.

A sírok glédáin apró gyertyalángok ágaskodtak.

— — — — —

A kaszárnyában Zsigmond hadnaggyal tanyáztam egy szobában. Egérszagú, rideg kamra volt az, két katonaágglyal, két székkal meg egy deszkaasztallal, de engem olyan leverő búbanat roskasztott azokban a napokban, hogy igazán nem néztem, hol hajtom le esténként a fejem.

Ha Zsigmond Guszti nem hozat valamit a Híd-vendéglőből, még arról is megfélejlkeztem volna, hogy vacsoraidd van.

Fásult voltam, reménytelen, s a vacsora után a gyertyafénybe bámulva, sajtó szívvel gondoltam a páromra, csöpp fiamra meg az édesanyámra.

Nem tudtam, látom-e még őket valaha!

A kis hadnagy izgatottan hadonászva mesélt va-

lamit, de a hangja olyan messziről zsongott a fülembe, mintha mérföldek lettek volna köztünk.

Nem tudom mennyi ideig s mit beszélt már el, csak arra emlékezem, amikor ott tartott, hogy Simunich császári tábornok már napokkal ezelőtt betört a nádasi szoroson át Magyarországra, elfoglalta Nagyszombatot s Kossuth még Görgey kinevezése előtt vagy két dandárnyi különítményt indított útba ellene Guyon ezredes parancsnoksága alatt.

— Guyon őrnagy! — igazítottam helyre a fiuszavait.

— Nem, nem — hangoztatta Guszti — már ezredes. Mannswörthi hősies magatartásáért ezredessé nevezte ki őt Kossuth, a honvédelmi bizottmány nevében.

Egy szemhunyasig furcsának tűnt, hogy amit azelőtt a király vagy a király helytartójaként működő nádor tett a hadügyminiszter előterjesztésére, azt most egy parlamenti bizottság cselekszi, azaz hogy annak is csak az elnöke, még hozzá a hadügyminiszter kihagyásával. De azután elhessentettem ezt a váratlanul támadt csodálkozást. Hiszen hogyan nevezhetne ki valakit a király, mikor V. Ferdinánd császár megtagadta magyar királyi szavát s odaát a császári hadsereg éppen arra készülődik, hogy megrohanja itt az ugyancsak megtagadott: magyar királyi hadsereget. S Guyon kinevezésénél jóval nagyobb dolog volt Görgeynek vezérőrnaggyá és fővezérré való kinevezése. Céltalanabb töprengés hát nem volt a világon, mint ez az én átsuhanó, pillanatnyi elámulásom. Ej, dőreség! Tótágast áll a világ, s akármily fejfájdító kevere-

dés is ez: tények s állapotok fejlődtek belőle és mi ezekben élünk Marhaság hát minden csodálkozás.

Zsigmond Gusztí akkor már ott tartott, hogy Guyon kinevezéséből s útbaindításából azóta újabb bonyodalmak születtek. Mert amennyire bízik Kossuth a vakmerő angol bátorságában, annyira kételkedik a mannswürthi hős katonai okosságában. Ezért tehát nyomban kirendelte melléje katonai tanácsadónak, vagy mondjuk vezérkari főnöknek: Kollmann ezredest.

— Hogyan? — értelmetlenkedtem. — Hiszen Kollmann három nappal ezelőtt még két rendfokozattal fölötte állott Guyonnak, s emellett az egész fel-dunai hadsereg vezérkari főnöke volt! S ez most, miután Mógával együtt lemondott, egyszerre alája kerül a kis Guyonnak? Meg azután: Kollmannról úgy tudja az egész tábor, hogy olyan svargelb mint a fene. S most arra mégis elég megbízható, hogy hadműveletet s csapatmozdulatokat sugjon Guyonnak? Ha ugyan vállalkozik rá! Hiszen ez csaknem olyan, mintha a tegnapelőtti alispántól azt kívánnák, hogy mától kezdve írnoka legyen egyik falusi jegyzőjének.

— Nem is vállalta! — hadonászott Gusztí. — Azaz hogy Kossuth megbízását elfogadta, de mihelyt találkozott Guyonnal, nyomban összerúgtak. S Görgey avval kezdhette fővezéri működését, hogy Kossuth kérésére eloszlassa a két hajbakapott katona között az ellentétet.

— No és?

— Persze eredménytelenül. Aminthogy elképzelhetetlen is. S az a néhány svargelb, aki még köztünk van, Rufius báró, Berg őrnagy, Szabó kapitány meg

a többiek, most a markukba röhögnek. Hát még Simunich hogy röhögne, ha tudná, milyen ádáz ellenfelekkel kerül szembe!

Olyan képtelenségnek tűnt ez a dolog, hogy egyszerűen ostoba pletykának véltem.

— Nem hiszed? — nyitotta rám a szemét a kis hadnagy. — Hát kérdezd meg Schmidegg Kálmánt!

— Schmidegget? Ki az?

— Nem ismered? Hadnagy volt a Ferdinánd-húszárok nál. Most főhadnagy. Gróf Schmidegg Kálmán.

— S az honnét tudja?

— Nevelt fia Csányi Lászlónak. A feldunai hadsereg királyi biztosának. No hát az mondja, hogy a derék Csányi azóta pokolba kívánja a honvédelmi bizottmány, Kossuth körül lézengő, főkolomposait. Mert azok vették rá Kossuthot, erre a szerintük páratlanul elmés intézkedésre. Guyon megbízható forradalmár és hős, Kollmann árulás szándékával gyanúsított s varcgelb, de tanult stratégia, tehát a kettő együtt: feltétlenül megveri Simunichot.

Hallgattam.

A kis Zsigmond feldühödött ezen:

— S nincs is hozzá szavad?

Ránéztem fölborzolt, szőke gyerekfejére s valami akasztófajókedv-féle kerekedett bennem.

— De hiszen magad mondod, Guszti, hogy Guyon és Kollmann nyomban ölrementek! Eszerint hát nincs semmi baj, mert ezek után nyilván nem együtt operálnak!

— Persze, hogy nem. A vége az lett, hogy Görgey végül is Pusztelnik őrnagyot rendelte ki vezérkari

tisztként Guyon gróf mellé, a vonakodó Kollmann helyett.

— No látod! Hát akkor mit mérgeledsz?

Gusztí nyelt egyet, megcsóválta a fejét:

— Igazad van. Mit mérgeledöm? Mikor még te se érted meg, milyen hajmeresztő erők züllesztik szét ezt a hadat. S vele: Magyarország becsületes és tisztá ügyét. Felülről a honvédelmi bizottmány kétbalkezes filisztereinek kapkodása, alúlról meg a gyávaság, fegyelmetlenség, élelmezési zavarok, lerongyolódás és a tetű. Az emberek felének nincs köpönyege, másik felének fehérneműje. Az egész hadsereg tetves. Holnap te is megkezdheted a vakaródzást. Akkor majd te sem nézed a dolgokat ilyen sztoikusán.

Fölállottam, megsímogattam a háborgó fiú fejét.

— Azért ne egyél meg, öcskös! Azt hiszed, hogy nekem talán táncra való kedvem van? É a nem nézném a családomat, meg azt, hogy esetleg még hasznosabb ban is megdögölhetek: már tegnapelőtt fejbedurranottam volna magamat.

Odakint a sötét estében egymásután zendültek meg a pozsonyi tornyok harangjai s a hangjukból Erkel Himnuszának első két üteme fohászkodott föl a fekete ég felé.

Zsigmond Gusztí fölkapta a fejét:

— Mi ez? Hiszen ez a...

— Az — bólintottam. — Erkel ezektől tanulta a magyarok imádságát.

A hadnagy arca meglágyult — áhítatában. Most egészen olyan volt mint a kisgyerek. De kisvártatva

megint elsötétült a homloka. Akkorát sóhajtott, hogy szinte a szíve szakadt meg bele.

— A harangok — dörmögte — már csak a harangok imádkoznak értünk. Mert jómagunk immár csupán káromkodni meg vádaskodni tudunk. S vajjon megáldja-e Isten a magyart, mikor ilyen hitványak vagyunk s mi magunk követünk el mindent, hogy megverjen?

Sóhajtottam s vetkőzni kezdtem.

A szívem nehezebb volt mint a koronázó dóm-templom mázsásan lengő harangszíve.

— — — — —

Harmadnap kora reggel az embereink fehérnemű- és szerelvényhiányait írtuk össze a kaszárnyaudvaron, amikor a zászlóaljirodára hivatott bennünket Kazinczy százados.

Wehle főhadnagy századát a hajókikötőhöz rendelte, hogy az éjjel érkezett tizenhat ágyút kihajózzák s átvontassák a Szent-András-temető mögött levő indóházba, ahonnét a Nagyszombatba járó, lóvontású vonat indul!

— És a velük jött tüzérek? — kérdezte Wehle.

— Nem jöttek velük tüzérek — dörmögte Kazinczy mo'orván.

Elképedve néztünk egymásra.

Kazinczy vállat vont.

— Így van és punktum. Nyakrafőre küldik Pestről meg Komáromból Pozsonyba az ágyúkat, de legénység nincs hozzájuk. Madarász és Nyáry polgártárs-katonák nyilván úgy vélik, hogy csak meg kell tömni a hadsereget ágyúval, s avval minden rendben

3 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

van. Két nap alatt harminckettőt küldtek a nyakunkra. A tüzér meg a lövészer, úgylátszik, egészen mellékes nekik. Dehát hagyjuk ezt. Az ordré mindenesetre az, hogy ezt a tizenhatot a lóvasút indóházába vonszoljuk s ott rakjuk föl. Nyomban útbaindulnak Guyon ezredes úr hadosztálya után. Mit kezd velük Guyon ezredes úr tüzérek, lovak és lövészer nélkül, azt nem tudom. Mindegy. Szóval az ágyukat átvonszolókatok.

— Igenis.

— A Krucsay-század ezalatt két rakodóhidat épít az indóházban, hogy mire Wehle emberei odaérnek evvel a három gazdátlan üteggel, tüstént föl-rakodhassatok.

Krucsay összeverte a bokáit:

— Jawohl, Herr Hauptmann.

— Te pedig — fordult most felém Kazinczy — velem jössz a megyeházára. Lovakat és kocsikat kell összeszednünk a vármegyében, mert a szekereszek már egyetlen pár lovat sem tudnak adni az új ágyúszállítmányok vontatására.

Abban az időben ugyanis még a szekereszek vontatták az ágyúkat, Európa legtöbb hadseregében Így volt ez az osztrák ármádiában is, meg nálunk az új, magyar királyi hadseregben is.

Wehle meg Krucsay ledübörögtek a lépcsőkön s magunk is utánuk lódulunk.

Kint az utcákon nyüzsgött a sok bécsi menekült. Egyik-másik elképesztő figura volt. Jőmaguk alkalmasint fölülte harciasnak képzelték magukat a bécsi forradalom óráiban, de itt és most: szájalmasak voltak. Hiába: a puska, a panganét, meg a tölténytok-

mány sehogyse illik a szürke kürtőkalaphoz, a békés filiszter-frakkhoz és a fölgyúrt pantallóhoz. Hozzájárult mindezekhez még a meghajszoltságuk, elvadultságuk és riadtságuk is.

— Maskarák! — dörmögte Kazinczy, mialatt elsiettünk lézengő csoportjaik között a Ventur- meg Klarissza-utcán át a megyeháza felé. — Addig szónokoltak, amíg belevadították magukat a forradalmi hősködésbe. Mikor azután látták, hogy a harc bizony nem retorikából áll, akkor egyszerre visszavágyakoztak a békés kávésbögre mellé s egymásután széleltek el. A bátrabbja Windisch-Grätz puskái elé került, a hitványabbja meg most itt didereg. Még azt a lengyel grófot, Bem Józsefet is maguk könyörögték le a barrikádokról. Gondolom: meg is van róluk a véleménye!

— És most mi lesz velük? — kérdeztem.

— Úgy hallom, valami légiót akarnak alakítani. De ekörül is veszekszenek. A tiroli származásúak azt mondják: nem akarnak a bécsiakkal együtt lenni. A bécsiek meg megint külön kasztokra oszlanak. A diákok, a volt egyetemi légió tagjai, tiltakoznak az ellen, hogy Hauk parancsnoksága alá álljanak. A tiroliak tiroli vadász-századokat, a diákok halálfejes légiót, a volt Bürger-Garde menekültjei pedig Hauk vezetésével, úgynevezett német légiót igyekezzenek verbuválni.

— Tótágas! — mondtam kedvetlenül. — Amerre csak néz az ember, mindenütt ezt látja. A Pirossapkás Kislány megbabonázta Európát, de a varázslat egyelőre csak annyi, hogy minden a feje tetején áll.

A megyeházán az első alispánt kerestük.

A hajdúk eligazítottak hozzá.

Jankó Mihálynak hívták.

Lengő, ősz bajuszával, hosszúszárú pipájával, típusa volt a régi táblabírónak.

Ahogy beléptünk hozzá, nyomban pálinkával és pipával kínált meg.

Elmondottuk neki, miáratban vagyunk.

Pőfékelve hallgatott végig, azután megszólalt:

— Minek az, édes uraim? Úgyse lesz már ebből a ragaszkodásból semmi. Mire összeszednők a lovakat, levitézlik az egész nekibuzdulás. Ha meg szétmállik az ármádia, akkor minek az a sok ló? Csak a jobbágyból lett gazdanépet keseríténők el még jobban. Egyébiránt ha ragaszkodnak a dologhoz, jöjjenek el holnap. De akkor is úgy készüljenek neki, hogy a katonaságnak magának kell majd kimennie a falvakra, mert a jegyzőkre már a kutya se hederít s a kisbíró dobolását meg se hallgatja a nép. Még örülhetünk, ha a jegyzők, tanítók meg papok élve uszák meg ezeket a forradalmi időket.

Egymásra néztünk Kazinczyval.

Jankó alispán megint pőffentett kettőt a pipa csutora mellől.

— Mizerábilis állapotok ezek, vitéz uraim! Adót nem fizet senki. A fölszabadult jobbágy azt mondja: vetőmagja meg takarmánya sincs, hát miből fizessen? A földesúr leszabta birtokából a régi jobbágytelkeket, kártalanítást nem kapott, gabonáját, jószágát elvitte a katonaság s a mezei munkái napszámoskézre maradtak. De napszámos még aranyért se akad a falu-

ban. Emiatt az őszi vetés fele máris elmaradt. Hát miből fizessen? No már most, ha még az utolsó lovait is elhajtjuk: úr is, pór is zsebredughatja a kezét. Pedig a zsebredugott kezek előbb-utóbb ökölbe szorulnak a zsebek fenekén.

Egy szemhunyásig hallgatott, s a pipafüst föl-kacs-karingózott a régi alispánok copfos, parókás vagy mellpáncélos képei felé.

— Hát így van ez, vitéz urak! — szólalt meg újból az öreg. — Tudom, sokan pecsovicsnak mondanak azért, hogy így beszélek. Pedig: ördögöt! Dehát ez az igazság. Ne csudálják az urak, ha itt a nyugati megyékben hátrahúzza a füleit a nép. Öt hét óta mi álljuk ki a katonaság minden terhét. Előbb a hátráló Jellachich kapkodott össze futtában mindent, amihez útja közben hozzáért, azóta meg a mieink élnek a nyugati megyékből. Ha azután még rosszúl is talál elszülni ez a háboruszkodás: akkor az első, akiket fülön fognak a császáriak minden szolgáltatásunkért, ugyancsak mi leszünk. Hanem hát ezt persze nem látni Pestről. A Radical Körből meg a Március Tizenötödike, vagy a Köztársasági Lapok szerkesztőségéből. Ennél fogva ott egyszerűen megállapítják, hogy Nyitra-, Pozsony-, Sopron-, Vas- meg Mosonmegye: pecsovics. De mondom, ha meg köll lenni a lószedésnek, tessék holnap jönni. Akkor, szombat lévén, itt lesznek a szolgabírák is mind.

Tanáctalanul néztünk össze s elköszöntünk.

Odakint a folyosón beleütköztünk egy siető, daliás, keményjárású uriemberbe. A kis Kazinczy még a lábára is rálépett. Bocsánatkérés közben kitünt, hogy

a hetykejárású uriember nem más, mint a vármegye másodalispánja: Petőcz György.

Persze, meginvitált az irodájába. A harmadik szónál előkerült, mijáratban vagyunk.

S Petőcz, bár lényegükben ugyanúgy látta a vármegyei állapotokat, mint Jankó Mihály, nyomban kész volt arra, hogy segítsen.

— A hadsereg dolga — mondotta — most mindennél előbbrevaló. De mivel a falu népétől csakugyan nem lehet elvonni a vonójószágát, a pozsonyi fuvarosokat kell fölfogadni a fogatok kiállítására. Intézkedem is errenézve. A többi, vagyis a szegődtetés részleteinek megállapítása, az urak dolga. Ha Kossuth elnök úr vállalta a magyarság ügyének irtózatosan nehéz megoldását, hát rajta kell lennünk, hogy egész erőnkkel megkönnyítsük a dolgát. Adjunk hálát az Istennek, hogy ebben az őrzítő bonyodalomban megáldott bennünket Kossuth Lajossal. Déli tizenkettőkor valamennyi pozsonyi fuvaros ott lesz a főkomandó intendántúráján.

Hálálkodva szorítottuk meg Petőcz kezét s átsiettünk a primási palotába. Ott megkerestük Danielisz főintendánszt, jelentettük neki Petőcz intézkedését s már éppen lefelé csörögtünk a lépcsőn, amikor szembecsörtetett velünk az egyik zászlóaljordonánc:

— Herr Hokman, mendegitehorzán — jelentette Kazinczynak lihegve —, tessék tüstént ezredes úr Kollmanhoz menni a Zöldfa-fogadóba, mer mán félórája kerestetik a kapitány urat valami beféllel.

Lódultunk hát a Zöldfába. Mikor végigloholtunk

a Lőrincskapu-utcán s befordultunk a Sétatér felé, dohogva szólalt meg Kazinczy:

— Hát ez megint mi akar lenni?

Ha azt hittük, hogy tüstént megtudjuk, hát tévedtünk.

A Zöldfa-fogadó olyan volt mint valami ostromolt vár.

Szentmiklóssy alispán, a gömöri nemzetőrök őrnagya egész tisztiküldöttség élén méltatlankodott a kapu előtt, hogy napok a nem tud bejutni se Csányi királyi főbiztoshoz, se pedig az elnökhöz.

A kapuban álió őrség parancsnoka, mokányképű, fekete huszárkapitány, udvariasan, de határozottan ismételte:

— Engedelmet, az a parancsom, hogy csak azok léphetik át a küszöböt, akiket az elnök úr, a főbiztos úr, vagy ezredes úr Kollmann szólíttat. Tessék nézni, mennyien állnak itt!

A vicispán-őrnagy fujva billentette álla alól, bozontos bajusza elé, a csákója rohamszíját:

— Mink előbbrevaló dologban instanciázunk, mint ez a sok szalajtott bécsi menekült! Három nemes vármegye tisztikara várakozik itt mögöttem: Gömör, Borsod és Zemplén. Még hozzá sietős dologban.

A kapitány mentegetőzve hajtotta meg a fejét.

— Engedelmet, engem köt a parancs. A bejelentés megtörtént, egyelőre nem tehetek többet. Az elnök úrnál a bécsiek, meg a lengyelek vannak, a főbiztos úrnál Görgey tábornok úr, Kollmann ezredes úrnál pedig a pesti utászkarai zászlóalj parancsnoka.

Most egy magasgallérú, vékony ifju jelent meg a

kapu alatt, kezében névlajstrommal, s kikiáltott a boltja alól:

— Die Herren Söhl und Pohl!

A katonák, magyarruhás urak, és gyűrött bécsi menekültek tömegéből előfurakodott ugyanaz a két férfi, akit a minap láttam a dunaligeti parton, a menekülők egyik dereglyéjén. Most nem volt náluk a puská, de a panganétjuk ott verte a combjukat.

A két osztrák mögött mi is előrenyomultunk s Kazinczy megtudakolta a titkárféle fiatalembertől, vajjon bejuthatunk-e Kollmann ezredes úrhoz.

A legényke pillantása végigfutott a lajstromon.

— Kazinczy százados úr? Igen. Tessék belépni. De a hadnagy úr neve?

S fölnézett rám.

— A hadnagy úr velem van — nyugtatta meg Kazinczy.

— Akkor: tessék.

Karabélyos huszárőrszemek, s ácsorgó küldönc-altisztek között jutottunk föl az emeletre. Ott Ormai őrnagyhoz utasítottak bennünket.

Beléptünk hozzá. Pipafüsttel teli szállószoba volt az, amelyet hevenyészve rendeztek át várakozószobává. Nyolc vagy tíz ember ült vagy álldogált benne. Három törzstiszt, a hadsereg különböző fegyvernemeiből, egy hosszúhajú diák a bécsi aula akadémiái légiónak, Söhl és Pohl ugyancsak a bécsi forradalmárok közül, azután egy magyarruhás úr, kezében pirostollas Kossuth-kalappal, meg egy szürkeruhás, gyérszakállú öregúr. Ez botját a lábai közé állítva s állat

fogantyúmarkoló kezeire támasztva, bóbiskolt. Az előbbieket beszélgettek, az öreg hallgatott.

A várószobából jobbra is, balra is ajtó nyílt, az ablakon át a Sétateret, azon túl meg a Hollinger-kávéházat láttuk.

A várakozók között hosszúkásarcú, sápadt, hullámoshajú, szőkebarkós nemzetőrőrnagy járt-kelt vadozatú mundérban, a jobb válláról balcsípője felé lógó, hosszúbojtos, nemzetiszínű szolgálati szalaggal. A hangja még így lehalkítottan is dallamosan csengett, miközben egyik kezében burnótos szelencét, másik kezében pedig szivarosdobozt nyújtogatott az urak felé, szíves kínálással. Németül kínálhatta őket, de ebben nem volt semmi furcsa, hiszen a várakozók javarésze szemmeláthatóan külföldi volt.

Mikor észrevett bennünket, hozzánk lépett.

Kazinczy magyarul szólította meg, de az őrnagy, elnézést kérve, németül válaszolt. Mint mondotta, hibásan beszél még magyarul, ezért a gyorsabb megértés végett németül szól, ám reméli, hogy egy-két hónap múlva tökéletesen belegyakorolja magát szép nyelvünkbe. Azután a kezét nyújtotta udvarias mosolygással.

— Major Norbert Ormai.

Nyomban utána az ablak előtt álló fróasztalához sietett, fölvetett róla egy névlajstromot, belenézett, majd készségesen sietett vissza hozzánk.

— A látogatóívről látom, hogy Kollmann ezredes úr kéretett. Akkor nem is kell soká várakoznotok. Most Szottfried őrnagy úr van nála, a Pesten alakuló

első utászászlóalj parancsnoka. Mihelyt kijön, mindjárt bemehettek az ezredes úrhoz.

Kazinczy közelebb lépett hozzá s halkabbra fogta a szót:

— Tulajdonképen milyen beosztása van most Kollmann ezredes úrnak?

— Az elnök úr katonai tanácsadója.

Kossuth szobájából csengetyűhang csendült föl, Ormai elnézést kért s besietett hozzá.

Kazinczy úgy nézett rám, mintha fejbeütötték volna.

— Hogyan? — dörmögte. — Parendorf óta a legsötétebb s varcgeib hírében állott, Schwechat után árulónak mondták, s mindezek után két nappal már: Kossuth katonai tanácsadója?

— Tótágas! Te még csodálkozol ilyesmiken?

— Dehát hogy a csudába ne?

— A Pirossapkás Kislány kilódtotta rendjéből a földet. A valószínűtlenségek s érthetatlenségek világa köszöntött ránk. Ma minden másképpen történik, mint ahogy az ember gondolná.

Ormai kilépett az elnöktől s beszélőtotta a törzstiszteket, majd az íróasztala fölé hajolt.

— Honnét ismerem én ezt az embert? — tűnődött halkán a kis Kazinczy, mialatt tekintetét a daliás, csínosarcú őrnagyon járatta.

— Tudom már. Negyvennégyben Bécsben szolgált a Langenau-sorgyalogezrednél. Akkor hadapród volt. Utóbb áthelyezték a Leiningen-ezredhez, Lembergbe. Akkor még Auffenbergnek hívták.

— Auffenberg... Auffenberg... — zsongott most az én fejemben ez a név. — Hol is hallottam ezt a nevet? Hm. Csak nem ez az, akit negyvenhatban, fölségsértésért elítéltek? Milyen keresztnévet is mondott a bemutatkozásnál?

— Norbertet. Ormai Norbert. Szóval Auffenberg Norbert.

— Akkor hát ő az. Csakugyan ő az — állapítottam meg megütődve. — Tisztán emlékezem az esetre. Akkoriban sok szó esett róla, mert hasonló nevű nagybátyja vagy kije, ugyanakkor brigadéros volt Grácban.

Ormai most a pirostollaskalapú úrhoz lépett.

— Még egy kis türelmet, képviselő úr — mondotta halkán. — A bentlevő urak tüstént végeznek. Azután még ez a kis lengyel megy be s akkor képviselő úrra kerül a sor.

— Ki ez a lengyel?

Ormai közelebb hajolt a képviselőhöz:

— Graf von Bem.

A pirostollas egyszerre érdeklődve pillantott a bőbiskoló kis öregemberre.

— Bécs védője? S az osztrolenkai hős? Ez a kis vénember?

— Az — bólintott Ormai. — Bécsbe, sajnos, későn érkezett. Akkor már hiába vette át a parancsnokságot a forradalmárok fölött. Pedig még sebesülten, két sebből vérezve is verekedett a Praterstern sáncáiban. De a végén maga Messenhauser főparancsnok kérte őt, hogy hagyja abba a céltalan viaskodást s meneküljön. Postakocsisnak öltözve hagyta el Bécsset s tegnapelőtt érkezett ide.

— S most mi lesz vele? — kérdezte a képviselő.

— Az elnök úr szeretné rávenni arra — suttogta Ormai — hogy ő szervezze meg a magyarországi lengyel csapatokat. A lengyel légiót. Ennek talán aláveti magát a többi lengyel is. Dzierdzikowski is, Wysoczki is, meg Bulharin is.

— Miért? — csodálkozott a pirostollas.

— Mert azok úgy veszekszenek egymással s úgy áskálódnak egymás ellen, mint az örültek. Wysoczki azt állítja Dzierdzikowskiról, hogy szélhámos, Dzierdzikowski árulónak mondja Wysoczkit, Bulharin pedig óva inti az elnök urat mindkettőtől. Sajnos, a lengyelek mindig torzsalkodnak. Ismerem őket, több éven át szolgáltam Lembergben. Az emigránsaik meg éppen lángot fújnak egymás ellen.

Két törzstiszt most kilépett az elnök szobájából s elbúcsúzott Ormaitól.

Mialatt ez fölsegítette a köpenyüket, az egyik fejcsoválva tért vissza az odabent lefolyt beszélgetésükre.

— Igazán elkésérítő! Ideküldenek egy egész zászlóaljjal s az embereim felének nincs köpenye. De ez még hagyján! Egyetlen puskánk sincs. Az ordre de bataille-ban nyilvántartják a tizenötödik honvédzászlóaljat, ám ez a zászlóalj csak emberekből áll. Mikor ezt jelentettem Pesten a hadügyminiszter úrnak, azt mondotta: Kedves Waldberg, én nem indítanám útba önöket így, de a honvédelmi bizottmány türelmetlensége nem ismer határt.

— A gömöri, borsodi és zempléni nemzetőrök úgysis haza akarnak térni — vigasztalta a másik törzs-

tiszt a kardját csatolva — hát azoknak a fegyvereiből bőségesen jut a tieidnek is.

— De hiszen hallottad odabent, hogy ezek magukkal akarják vinni egész felszerelésüket! — méltatlankodott Waldberg. — Avval érvelnek, hogy a megyéik állították fel őket saját költségükön, tehát a fegyverek az övék. Az embernek megáll az esze! Lázonaganak, hogy a szegődött szolgálati idejük letelt, bocsássák őket haza, de a fegyvereiktől nem akarnak megválni!

— Majd elintézi a dolgot Görgey! — csitította a másik, s meghajolván, kisietett a várószobából.

Waldberg őrnagy bosszúsan követte.

Kisvártatva kinyílt a jobboldali ajtó is. A rajta kilépő Szottfried utászörnagyot meg se nézhettük tüzetesebben, mert Kollmann ezredes nyomban beszélített bennünket.

Szemüveges, nyugtalan tekintetű, lengőbajuszú férfi volt az ezredes. Símabeszédű, rugalmasmodorú. Ha nem tudtam volna róla kicsoda s nem katonaruhában találkozunk vele: diplomatának véltem volna.

Széles taglejtésekkel s némi ünnepiességgel adta tudtunkra, hogy a zászlóaljat tüstént át kell szerveznünk. Errenézve majd a fővezérség ad megfelelő utasításokat. Az átszervezés után azonban három század haladéktalanul útbaindul Győrbe, hogy a város környékét, fogadott munkások segítségével, erős sánc-táborra építse ki. Az erődítésekhez imhol: készek is a tervek, csak még Kossuth elnöknek, Csányi főbiztosnak és Görgey tábornoknak kell bemutatnia.

Olyanok számára, akik jól ismerték Győrt, a váz-

latra vetett egyellen pillantás is elég volt annak megállapításához, hogy roppant munkáról van szó. Pedig Győrnek páratlan erősséget adtak folyói, meg az utolsó inszurrekció idején körülötte végzett sáncolások.

— Ha az itteni határmenti állás tarthatatlannak bizonyulna — folytatta közben az ezredes — akkor Győr lesz az ellenállás központja. A Rába-vonal egyébiránt számos más előnyt is biztosíthat még számunkra. Nem értek ugyan mindenben egyet az új fővezér úrral, aki mai határmenti felállításunkat, mint ab ovo tarthatatlant máris helyteleníti s ezért egyre sürgeti a Győrbe való visszavonulást, de kétségtelen, hogy Győr fontossága rendkívüli. Erre különben, már jóval előbb, éppen én bátorkodtam felhívni az elnök úr figyelmét, akivel természetesen mindig, mindenben egyetértünk. Különben pusztán a troupier, a csapattiszt szemével nézve a dolgokat, elvitathatatlan a fővezér úr nézetének helyessége, ám magasabb, kormányzati szempontokból... No de hiszen ez nem tartozik ide. Mint mondtam: a fontos az...

És most megint elindította az újabb szóáradatot. Ennek sodrában természetesen többízben is alkalma nyílt arra, hogy úgy mellékesen megállapítsa önnön okosságának páratlanságát, továbbá arra, hogy bizonyos elnéző szeretettel nyilatkozzék meg a troupier-látóköréről, csapattishti gondolkozásmódról.

Végül átadott néhány vázlatot Kazinczy századosnak s avval elbocsátott bennünket.

Mikor kiléptünk az ajtón, összenéztünk Lajossal.

— Te — dörmögte Kazinczy — ennek az agyára húzódott a feketesárga mirigy és most kitört rajta a mánia! Mert mással nem magyarázható meg, hogy tegnapelőtt még svarcgelbebb volt talán Windisch-Grätznél is, ma meg kossuthabb még Kossuth Lajosnál is. Az embernek megáll az esze ezen a villám-változáson.

— A tótágas — mormogtam vissza.

Fölrángattuk a köpenyeinket s éppen a kardunkat kötöttük, amikor Kossuth fogadószobájának ajtaján kilépett: Görgey. Mögötte pedig, a várakozás közben előbb látott három törzstiszt közül az, aki Waldburgé kijövele után is bentmaradt volt az elnöknel.

Senki sem mondotta, ki lépett közénk. Mégis úgy fordult feléje mindenki, mintha valami mágneses érintés érte volna. Pedig azóta újakkal szaporodtak a várakozók, s amellet kétharmadrészüik nem is volt magyar. Mondom: nem tudom, mi volt ez, de utóbb is, számtalanszor így voltunk evvel, ha közénk toppant valahol Görgey. Lehet valami láthatatlan hatodi' érzékszervünk, amely nyomban jelzi a rendkívüliséget. Vagy félévvel utóbb, Leiningen tábornok, egyik tréfálkozó pillanatában így határozta meg ezt a jelenséget: Görgey-Zauber.

Igen, hát most is ez a Görgey-varázslat pördítette az embereket egyszerre az új fővezér felé. Mert a ruhája ugyan nem árult el róla semmit. Kopott honvéd-törzstiszti atillája, félcombígérő lovaglócsizmája volt rajta most is. S amikor a kényes Ormai készségesen leakasztotta a fogasról a fővezér vedlett vidrabőr-lebernyegét, viaszos vászontokba rejtett dísztelen csá-

kóját, meg a nehéz legénységi huszárkardját: alkalmasint elfintorította rajtuk az orrát.

És mégis mindenki feléje fordult. Szemmel, füllel, figyelemmel, egész lélekkel. Mert az a bizonyos Görgey-varázslat, a rendkívüliség titokzatos áramútése, ezen a minden külsőséget megvető, azt mondhatnám gögös kopottságon is, feltartóztathatatlanul áthatott.

Így volt evvel az a kis szürkeruhás lengyel is, aki ott húzta meg magát a szobasarokban. Most egyszerre fölébredt bóbiskolásából. Apró, szürkére öregedett, kék szemei, szapora pillogással méregették Arturt s a sebhelyes, gyérszakállú kis kalmük-arcon egyszerre eleven figyelem tükröződött. Pedig ez a forradás nagyapóarc nyilván a legpompásabb önuralom pajzsa volt s mindeddig a teljes közömbösség szobrának nézhattük volna.

A lengyel apóka tekintete hát hüvelykről-hüvelykre végigtapogatta Görgeyt, a keményen hátra vetett, rövidre nyírt, remek koponyáján kezdve, a pápaszeme mögött megvillanó éleskék szemeken, szinte barnát mutató sötétszőke bajuszán s tarlóra vágott szakállán folytatva, egészen a csizmája sáros orráig, meg sarkantyusíjáig.

De Görgey szeme is a szürke bácsin állott meg, miután végigvillant rajtuk.

S ahogy most ott állott, rugalmas párdücedékkal fordulva a vidrabőrlebernyezet kínáló Ormai felé, miközben a tekintete továbbra is szakadatlanul az öregén függött, egy ezredmásodpercig valami feszültség támadt a levegőben.

Ha ma idézem vissza magam elé ezt a jelenetet, tisztán látom, hogy nem az indulatok feszültsége volt az. Még csak az ellentétéké sem. Csupán a meghökkenésé vagy csodálkozásé. Két rendkívüli ember ismerte föl akkor ott egymást, noha még azt sem tudták egymásról: kicsodák. Vagy lehet az is, hogy csak a hare férfiát, a kard emberét szimatolták meg egymásban.

De megérezte ezt a pillanatnyi feszültséget Ormai őrnagy is, mert most hirtelen előbbrelépett, a daliás fővezér s a székeről már félig felemelkedett öreg úr közé, és udvarias, sima kézmozdulattal kapcsolta össze őket:

— Herr General Bem... Herr General Görgey, Oberkommandant der königlich ungarischen Hauptarmee...

Két kéz indult el egymás felé.

Egy apró, csaknem gyermekkéznék tűnő kéz, amelyen azonban sebforradások mutattak vissza a multba, meg egy erős, barna férfikéz.

Egy sziklavállú, pompás ifjú férfi, meg egy előre-hajló, apró aggastyán kézszorítása volt az. A duzzadó egészség fogott kezét a köhécselő törődöttséggel. Tél-apó és az ifjú Nyárlegény találkozott. Két végesség. De ők mindennél bizonyosabban tudták, hogy valamilyen, valamely vonatkozásban, mégis rokonok, testvérek. Az akarat hajlíthatatlanságában s a bátorság és a kiállás örökszép becsvágyában.

— Enchanté! — biccentette meg a fejét Bem.

— Enchanté! — hajolt meg, a sarkantyúját össze-
verve Görgey.

Azután kézicsengetyű csilingelt ki az elnök szobá-

4 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

jából s Ormai meleg hangja vágta ketté a két ember találkozását.

— Excusez, mon général, monsieur le président...

A kézfogás szétoldódott, Bem bebotorkált csontfejú botjával a nyíló ajtón, Görgey pedig utána nézett egy pillanatra. Azután tűnődve hajtotta le a fejét. De ez még a pillanat feléig sem tartott.

Nyomban utána föllendítette a fejét, a pápaszeme mögül körülvillant rajtuk a kék sugár, s mikor Kazinczyra meg rámesett e suhanó tekintet, derű, pajtásmosoly mozdult meg a szája végén.

De akkor már ment is ajtó felé.

Ott megfordult, meghajolt. Keményen, katonásan. Ám ez a keménység nem volt szögletes, nem volt marcona. Erő, határozottság, rugalmasság és könnyedség olvadt össze e mozdulatban, soha másnál nem látott harmoniában.

Minden sarkantyú csörrenve vágódott össze.

Olyan bővülő volt ez az elkészítése, hogy még Kazinczy is csak jóval az ajtó becsukódása után ocsudott föl néma bámulatából.

De akkor megszorította a kezem, görcsös, forró szorítással s ragyogó szemmel súgta felém:

— Láttad? Vilmos bátyám! Ez még különb mint valaha!

— — — — —
Délre megkaptuk a főkomandó parancsát is.

A zászlóaljat két részre kellett osztanunk. Az egyik — pusztán a Birago-féle hadihíd kezeléséhez

szükséges emberanyagból összeállított rész — teljesen különvált tőlünk s Wehle főhadnagy parancsnoksága alá került. A többi emberből és anyagból, az ujoncszázadok fokozatos beolvasztásával, előbb öt, majd hat úgynevezett vegyes századot kellett alakítanunk. Azaz a zászlóalj ezek után nem a Kriegsbrücken-Kompanie-ra, Brückenpionier-Division-ra, Straßenpionier-Division-ra, meg a Sappeur- und Mineur-Kompaniera — tehát: hadihíd századra, hidász osztályra, utászosztályra meg az egyesített árkász-aknász-századra tagozódott. A hadihíd-század, mint mondtam, megtartotta régi emberanyagát, míg a fennmaradó legénységből, bármily technikai feladatra önállóan is alkalmas, vegyes utász-századokat alakítottunk. Vagyis minden ilyen századba került két szakasznyi Straßenpionier, tehát: utász, egy szakasznyi hidász, meg egy szakasznyi árkász-aknász.

Elosztottuk a szerszám- és anyagkészletet is, azután a járműveket, s estére készen voltunk az átszervezés munkájának nagyjával.

Az egyik századot nekem kellett átvennem. Kazinczy meghagyta mellettem a kis Zsigmond hadnagyot is. Persze magamhoz vettem Vargánya őrmestert meg a hat rátóti nemzetőrt is, akik a schwechati gyalázat után, a fischamendi hídnál csapódtak hozzám.

A különböző régi századokból összeállított új századok együvé-költözését már másnapra kellett halasztanunk. Aznap már csak azért sem hajthattuk ezt végre, mert az átszervezés, a párosával élelmezett, párosával főző kenyerespajtáságokat is megbontotta

s a haladéktalan elválasztás zavarokat okozott volna az esti meg reggeli ellátásban.

Ezt hát másnapra halasztottuk.

Urbanovits Laci meg Zsigmond Guszti társasági életre, sőt újságotolvasásra vágyott, de senki sem volt hajlandó velük menni. Kazinczynak, Wehlenek rokonai voltak Pozsonyban, a kis Pusztelnik meg Krucsay már rabja volt egy-egy szoknyának, Buócz Károly a fogát fájlalta, Kiss István főhadnagy pedig Abfertigungon, vagyis eligazításon volt a főparancsnokságnál.

— Gyere legalább velünk te, Vilmos bátyám! — nyögösködött a tejfölösképű.

— Mennék én szívesen, kis komám, de már mégis inkább csak a Sissány-házba baktatok el. Hátha írt a feleségem? S az oda címezi a leveleit.

Elmentem Leiningen grófnéhez. Angyalfejű kislánya, a „rossz Liza“, nyomban megismert s mögém nézegetve, Klári néni után érdeklődött.

— Hiszen én is éppen róla tudakozódnék, anyanyelvi! — mondtam nevére, s karomba kapva a csöppseget, a szomszéd szoba felé lépegettem.

Ott „Musikstunde“-t, zenedélután, tartottak éppen. A kis grófné meg a nagynénje citerázott, az az öreg pap bácsi, akit már többször láttam náluk, pedig flótázott.

Persze szíveskedtek s tartóztattak volna vacsorára is, de én nem akartam elmaradni aznap. Éppen eléggé rösteltem, hogy abbahagyták miattam a zenedélutánjukat. A legutóbbi napokról csak sóhajtaissai szóltak, s a szemük tele volt avval a riadt kérdéssel,

hogy: mi lesz most? Mivel erre senki sem tudott válaszolni, átsiklott a beszélgetés derűsebb világba. Az én páromnak bizony nem érkezett még levele Leiningenék címére. Ám ugyanakkor boldogan olvasott föl részleteket Eliz grófné az ura legutóbbi leveléből.

Félórás látogatás után hazafelé igyekeztem.

Az utcák már jóval biztonságosabb s nyugalmasabb képet nyújtottak, mint a két előbbi estén. Lézenszó katonát már alig lehetett látni. Igaz, hogy minduntalan feltűzött szuronyú patrulok kopogtak végig az utcán, téren, közön.

Valami láthatatlan kéz már összemarkolta a széthulló szálakat.

A Ventur-utca meg a Sétatér sarkán levő Hollinger-kávéházban azonban még zajgott az élet. Tisztek, bécsi menekültek, magyarruhás „polgártársak” meg ifjú, pozsonyi „Mitbürgerek” mentették odabent a kávésbrikek fölött a hont. Vagy másfél évtized óta ez volt a lajtáninnyi, politikai élet ifjúságának tanyája.

Az ablakok párásak voltak, a teremben gomolygott a füst, de még így is megláttam odabent Urbanovitsot, Zsigmondot, meg Kiss főhadnagyot. Amazok billiárdoztak, emez pedig újságba temetkezett.

Bementem közéjük s letelepedtem Kiss Pista mellé. Gondoltam: átnézek néhány lapot, amíg Gusztieék befejezik a játékot. Csakhogy újsághoz alig lehetett hozzájutni. Pista is csak másfélórás várakozás után kaphatta kézhez a Pressburger Zeitung legutóbbi számát. Külföldi lapok már vagy négy hete nem jutottak

át a határon, a pesti meg a pozsonyi lapok pedig mind másoknál voltak.

Megittam hát a kávémat s magam is hozzáálltam a füsttenger sűrítéséhez.

Az egyik szomszédasztalnál bécsi diákok meg polgárok ültek. Erősen magyaráztak valamit egy nagyfülű és nagyszakállú, kopaszodó magyarnak. Ez vörös szalagrózsát viselt a zsinóros magyar dolmányán, lázas szemekkel hallgatta őket s időnként belejegyzett valamit a zsebfüzetkéjébe.

A bécsiek egymás szájából vették ki a szót s minden tizedik mondat után parázs vita keletkezett köztük. A legutóbbi bécsi forradalom eseményeit mesélték és közben keserű vádakát vagdosztak egymás fejéhez. Vitájukból sűrűn kihallatszott a Messenhau-ser, a Thausenau, a Blum meg a Fischhoff név. Végül is igazságot kellett volna tenni közöttük, mire mind a két párt körülnézett, hogy koronatanút szerezzen.

— Mitbürger Hauk! — kiáltozott az egyik párt.

— Mitbürger Giron! — türelmetlenkedett a másik.

Mint utóbb kiderült, Hauk is, Giron is ott volt a kávéházban, de egyik sem állott kötélnek. Alkalmasint fáradtak voltak, tán betegek is nyilván, s úttá-
ták már az örökös vitatkozást, torzsalkodást.

— Ki az a Hauk? — böktek meg Kiss főhad-nagy karját.

— Én is csak annyit tudok róla, amennyit az imént hallottam itt félfüllel. Régebben császári tiszt lett volna, azután újságíró, a bécsi Constitution című forradalmi lap szerkesztője s az ostrom idején vala-

melyik torlasz védelmezője. Amint hallom, maró szatírájú cikkeket írt s dühös torzképeket rajzolt a császári ház tagjairól.

— Hm. És Giron?

— Erről azt mondják, kereskedő volt és munkás-agitátor. Ő tüzelte föl a bécsi munkásságot a liberális forradalom eszméire. A torlaszokon is munkáscsapat élén harcolt.

— És ez a magyarruhás emberke, itt a hadonászók között?

— Ez valami pesti újságíró — vont a vállát Kiss főhadnagy. — Ha jól értettem, a Köztársasági Lapok szerkesztője.

Urbanovits meg Zsigmond végzett a játékkal s menni akart.

Fizettünk hát és szedelőzködtünk.

A magyarruhás újságíró most az ajtó előtt hadonászott. Németül beszélt az előtte álló folyúrtköpenygallérú, öszülő férfinak.

— Mitbürger Hauk! — lelkenedett. — Boldog vagyok, hogy megszoríthatom a kezét! S ha Bécs el is bukott, a forradalom győz! És győz vele a liberáldemokrata eszme.

Mialatt elhúztunk mellettük egymás nyomában, közelebb lépett a Hauknak mondott osztrákhhoz s halkabbra fogta a szót, de még lelkesebben folytatta:

— És megírom, úgy-e polgártárs, megírhatom a lapomban, hogy az addig elnyomott zsidóság, Páris után, Bécsben is élén járt a világszabadság forradalmának! Három nap múlva egész Magyarországnak tudomásul kell vernie, hogy a bécsi forradalmat is

három zsidó férfi lobbantotta lángra. A prágai Thausenau, a kölni Blum és a soproni Goldmark!

Hauk fáradtan vont vállat:

— Igen? Nem tudtam. Egyébiránt erre nem is gondoltunk soha.

— De mi igen! — lelkesedett az újságíró. — Én igen! És Magyarországnak nem árt, ha tudomásul veszi ezt. Mert itt még mindig demonstrál ellenünk a reakció!

Kint az utcán utólért bennünket az utolsónak kilépő Zsigmond Gus.

— Tudod, kik voltak ezek? — kérdezte.

— Az egyik Hauk — mondtam ásítva. — A másíkról nem tudom, kicsoda. Nem is nagyon érdekel. Valami pesti újságíró.

— Az. A Köztársasági Lapok szerkesztője. Mérei Mór.

Hűvös szél söpört végig az utcákon.

A Hid-utca sarkán a köpcös Bayer századossal meg a monoklis Kempelennel találkoztunk. A Zöldfából ballagtak a főhadiszállás felé.

Bayer k'csit felönthetett a garatra, mert a szűkségesnél jóval hangosabban beszélt s időnként karonfogta és visszatartotta a nyurga Kempelent.

— Übrigens, igaza van Görgeynek. Ha már túl vagyunk ezen a schwechati kalandon, amely nemcsak szégyenletes kudarc volt, hanem butaság is, mert legnagyobb hadseregünk három hétig tipródott miatta, holott más harctéren magyar földért harcolhatott volna, legalább most legyen eszünk. A magyar ügy olyan jogos és világos, hogy nincs ember, aki tagad-

hatná igazságát. Éppen azért csak ártalmára lehet, ha a külföldet is belekeverjük.

— Már hogyan kevernénk bele? — értelmetlenkedett Kempelen a sarki lámpa alatt.

— Hát úgy, hogy most ideözönlik a világ minden forradalmi emigránsa.

— No és? Mi veszedelmet lát ebben a tábornok úr? — kérdezte a monoklis.

— He? Persze, te ezt nem érted. Mert troupiér vagy. Igaz, Görgey is csak troupiér, de azért ebben igaza van. Hát idehallgass!

Befordultunk előttük a Híd-utcába, tisztelegtünk, de ahogy árnyékba értünk, megfogta a karom Zsigmond Guszti.

— Hallga!

S tíz lépésről hallgattuk Bayer további rejtegetését.

— Szóval azt mondja Görgey s igaza van, hogy ezek között a forradalmárok s bujkáló emigránsok között bizonyára akadnak kiváló hősök és eszményi férfiak is. De... izé... akár hősök, akár kalandorok, ha fölfogadjuk őket s izé, kardot adunk a kezükbe, akkor evvel előbb-utóbb magunkra csődítjük miattuk az egész világot. A lengyelek miatt Oroszország, a németek miatt a német fejedelmek, az angolok miatt Anglia orrol még ránk. Ez pedig baj, mert igazán nem érdekünk, hogy mesterségesen gyűjtsünk ellenségeket az izé... a magyar ügynek.

Továbbmentek, de a Híd-utca másik sarkán megállította Kempelent a szónokló Bayer:

— Übrigens, én is vacak kalandor vagyok... Tu-

dod? Nem állta a pofám az izé... a feketesárga kötőféket. Hát letettem a császár kabátját. Elmentem Svájcba verekedni a papok Sonderbundja ellen. Érted? És republikánus vagyok. Érted? És disznó vagyok, mert magyarul se tudok. De amikor meghallottam, hogy mi van itt, hát hazajöttem. Érted? A kódorgó kalandor hazajött. Mert ez a szegény, vacak ország mégis csak hazám nekem. Szóval... ez a troupe-troupier nem is olyan mint a többi. Becsületemre mondom, igaza van... Ha valaha befuccsolunk evvel a harccal külföldi inter-intervenciók miatt, hát azt izé, jórészt annak köszönhetjük majd, hogy ezeket a külföldi emig-emigránsokat mind lóra ültetjük... Érted, öregem?

Zúgó szélroham süvített végig az utcán, Bayer dülöngve gyúrte föl a köpenye gallérját s elbotorkált a monoklis huszárral a színház irányába.

Tornyoscsákójú, sötét árnyuk beleveszett az éjszakába.

Elgondolkozva ballagtunk mi is a Híd-vendéglőbe, hogy megvacsorázzunk.

És egész este nem szóltunk többé egy szót se.

Hervasztó reménytelenség terpedt rajtunk.

II.

Szent András havának hatodik napján útbaindítottak bennünket Györré.

Azaz hogy csak az én századomat, meg Kiss főhadnagyét. A másik négy század és az utászszerár fele, ottmaradt Pozsonyban Kazinczy százados alatt; míg a Birago-féle hadihídat Wehle főhadnagy parancsnoksága alatt, saját pontonjain leúszatták az Öregdunán Doborgaz-szigetig, hogy ott készen álljon felépítésre.

A Kiss-század egyenest Győrnek tartott, én pedig azt a parancsot kaptam, hogy Magyaróvárott megállva, gyűjtsek össze, egy Óvár és Kálnok között esetleg szükségessé váló hídhöz, elegendő ladik-, gerenda- és pallóanyagot. Ez a rendelkezés, meg a Birago-híd Doborgaznál való készenlétheállítására: félreérthetetlenül utalt Görgeynek arra a tervére, hogy a végeredményben tarthatatlan határmenti felállítás gondolatával szakítva, a mindenesetre védhetőbb Vágvölgy—Dunaszerdahely—Magyaróvár-vonalra vonja vissza a feldunai hadsereget. Sőt Urbanovits úgy tudta, hogy a fővezér Óvárt is csak szükségszerű biztosítópontként

kívánta tartani, amely mögött a Rába vonalban s a győri sáncokban szándékozott rendbeszedni, felszerelni és kiképezni ezt a nagyon laza és hiányos felkészültségű hadat.

Mondom: Kiss főhadnagy egyenest Győrnek vonult a Kollmann-féle erősítőmunkák meggyorsítása végett s ugyanoda kellett nekem is masíroznom az óvár-kálnoki híd anyagának összehordása után.

Ködben, szemergélő esőben indultunk el az öreg Vizi-kaszárnyából, hogy soha többé vissza ne térjen oda a második honvéd utászzászlóalj. Persze ezt akkor még nem sejtettük, hát zengett a nóta még a javarészt pozsonyi, meg pozsonykörnyéki utászok ajkán is.

Hosszan, hosszan kígyózott át a két század s a nyomukban dübörgő szekérsor a hajóhídon. S ahogy a jobbpartra ért az utolsó szekér is, megnyílt a híd közepe, hogy átúszhasson rajta a Pestre induló gőzös.

Azon utazott haza Kossuth Lajos a kíséretével, meg néhány bécsi menekülttel.

Mielőtt balra tértünk volna a köpcsény—brucki útról, egy Sándor-huszár-káplár ügetett el mellettünk Gáta felé a Zichy-dandárhoz. Az újságolta örvendezve, hogy a Nagyszombatig előretört Simunich generális hada meghátrált Guyon gróf elől s a nádasi szoroson át a Kiskárpátok mögé, Jabloncára vonult vissza.

Riadó éljenzés követte a hírt.

Mivel az új századok megalakítása óta bizony nem volt időnk az embereink megismerésére, csak most vehettük őket közelebbről szemügyre. A századnak csaknem a fele újoncokból állott. No, azok meg-

lehetősen tarkává tették. Ahány ember, annyi mundér. Utászruhája csak a régi embereinknek volt. Az újoncokra azt adták, ami a kaszárnyamagazinokban akadt. Az egyikre: viselt, császári utász-zubbony került csak; a másik: vedlett, kék bakanadrágot viselt a hazai kék mándlihoz; a harmadikon: szellős, vászon honvéd-zubbony meg csizmabagyúrt civil pantalló. S mivel köpönyeg sem jutott mindegyikre, jócskán látott az ember szűrt is, subát is rajtuk. Csak a csákóban nem volt hiba. Csákója mindnek volt s legalább ez mutatta, hogy katonák.

De egyebük nem hiányzott. Borjú, szíjszerszám, utász kard meg puska elég bőven akadt a Vízikaszárnya dohos raktáraiban. S ami a fő: utász-szerszámból, ásóból, csákányból, fűrészből, tellett. A szerszámszekerek meg éppen tele voltak ácsszerszámmal, vaskapcsokkal, szögekkel, kötelekkel. Századonként még hat ladikot is fölrahattunk.

— Hiszen ha az emberek is annyit érnének már, mint amennyit a számszer! — sóhajtotta Zsigmond Guszti. — De mikor lesz még ezekből katona, Uramisten! Hát még igazi utász?

— Örülj, hogy legalább ennyire vagyunk! — vigasztaltam a lovam mellett gyalogló hadnagyot. — Azt a huszonöt vagy harminc köpönyeget, negyvenötven utászatillát, nadrágot meg bakancsot, ami még hiányzik, majd csak előteremtjük Győrött. De a Pozsonyban fegyvertelenül lézengő Waldburg-zászlóaljjon még köpönyeget se láthattál.

— S azután hát — dörmögött a fiú a sarat taposva —, hogy lesz ez? Két tiszt egy egész századra?

— Hát teremts pajtás, ha olyan nagy varázsló vagy! Nemzetőrtisztet, honvédtisztet még csak lehet faragni a jurátusokból, szolgabírákból meg a megyei vagy városi úrfiakból. Igaz, ne firtassuk ezekről se mit érnek még mint tiszték. De utásztisztet, akinek a katonadolgon kívül még ugyancsak kell tudnia egyebet is, semmiféle bűvészkedéssel nem teremthetünk máról holnapra.

— Szóval, el lehetünk rá készülve, hogy míg a bakáknak, honvédeknek, huszároknak mind meglesznek a századosaik, főhadnagyaik, hadnagyaik, amennyi csak kell, addig mi, Isten tudja meddig, elveszódhetünk másod- vagy harmadmagunkban, ennyi emberrel.

— Hja, mért kellett neked, zsenge ifjúságotat a tullni utászkolában kezdened? — évődtem kölyökarcú pajtásommal. — Egyébiránt verd össze a bokádat azon való örömödben, hogy legalább őrmesterből jutott négy!

— Ne nevetess! — dörögött a fiú. — Hármat csak most neveztek ki őrmesterré, holott még a fülük se látszik ki az újonc-subából. Szakaszparancsnokok, de szinte rettegve lesnek rád, hogy mikor kell valamit vezényelniök. Az egyik jurátus, a másik városi tollnok, a harmadik meg a pozsony-nagyszombati lóvasút hivatalnoka volt még négy héttel ezelőtt. Ezek között igazán talált kincs a negyedik, az az egykori obsitos-Schwartzenberg-káplár, aki a fischamendi hídnál ragadt hozzánk, a ménkü-nagy bajúszával.

— No, perszel — nevettem el magam. — Az öreg Vargánya.

— Az. A szolgálatvezetőnk. Az legalább katona volt s tudja a régi regulát. A hírnevét különben már megalapozta a legénység között, amely ennek elismerése-képen új nevet adományozott neki. Ha egymásközt vannak, csak Furubajcu-nak nevezik.

— Ó, a betyárok! — tört ki belőlem a kacagás. — De az igaz, hogy ennél találóbb nevet csakugyan nem adhattak volna neki. Valóban olyan a bajújsza, mintha két ácsfűrőt szerkesztettek volna az orra alá.

Meg kellett ismerkednem a századdal, hát időnként kiállottam az oszlop éléről s elvonultattam magam előtt az embereket meg a nyomukban nyikorgó szekereket.

Az első szakasz előtt Zsigmond Guszti dagasztotta a sarat, a második mellett a jurátusból fölcsapott Lajtos Zoltán őrmester, a harmadik mellett Binder Pál őrmester, a pozsonyi városi magisztrátus irnoka, a negyedik mellett pedig Szenczi Tamás őrmester, a lóvasútas.

Lajtos serkedőbajúszú, barnaképű legény volt, Binder vékonypénzű, szemüveges, gyérszakállú ember, akkora szeplőkkel, mint a lencse. Szenczi Tamás meg tömzsi kis vasék, akinek az agyarái között szakadatlanul ott füstölgött a pipa.

Két trombitás is caplatott a század mellett, mind a kettő cigány. Az egyik: Rác Miska, a másik: a ragyásképzű, kondorhajú Bogdán Vendel.

A negyedik szakasz két utolsó hármastagja: az én hat ráatóti magyarom volt, akik ugyancsak a schwecháti hősi futás során vetődtek hozzánk, mint „menekülő” nemzetőrök.

Most atyafiságosan pislogtak föl rám lószőrbozontos, tornyos csákójuk alul, mert hát földijüknek „veszprimmegyeinek“ tudtak.

S a végén, hohó a végén, ott gyúrta a sarat, minden kiszolgált sarzsik gyöngye, az egykori obsitos Schwartzemberg-káplár: Vargánya őrmester, a Furu-bajcu.

Déltájban Rajkán pihent meg a két század. Az emberek főzőgetni kezdtek párosával.

Közéjük keveredtem és elévődtem velük. A hat rátóti, persze, külön világ volt köztük. Szerfölött eredeti figurák. Egymásközt szakadatlanul zsémbeskedtek, de a többiekkel szemben úgy összetartottak, mint a darázsraj. Mivel amazok első naptól kezdve folyvást csipkedték őket a közszájon forgó, rátóti bolond-históriákkal, hát valami gögös, fitymáló zárkózottságba burkolódtak. S nehogy bármiféle tápot adjanak maguk is a rátótiak együgyűségéről keringő szóbeszédnek, kínoosan ügyeltek arra, hogy vélekedésükbe, szavaikba senki bele ne kapaszkodhasson. Ezért fölötte kevés pofát vágtak s bölcs vagy legalább is választékos feleleteket osztogattak.

A legidősebb: Suba Mihály bá volt közöttük. Ötvenéves, vékonynyakú, nagyorrú, veresbajúszú magyar, egykori káptalani telkesjobbágy. A másodikat Rák Jánosnak hívták. Ez köpcös, csorbafogú, válligérőhajú atyafi volt, odahaza kovácssegéd. A harmadik hórihorgas, lapáttenyerű, lassúmozgású, hajlott legény, valami Makkos Gergely nevű. Odahaza juhász volt. A negyedik, aprótermetű, sűrű fekete kis ember, olyan bozontos szemöldökkel, bajússzal meg szakállal, olyan

szigorú nézéssel, hogy a legtöbb újonc szinte megriadt, mikor először látta. Rettentő nagy csizmája volt s a csizmájának orra úgy fölünkörödött, hogy amikor vigyázállásban egymás mellé szedte a sarkait, ez a csizmapár két más-más irányba készülő bárkának tűnt. Nagy zsoldáros volt ökelme, odahaza kálvinista presbiter, egyébiránt derék kis kurtanemes. Kardos Antalnak hívták. Az ötödik meg hatodik, két suttyólegény volt. Testvérek. Még hozzá ikrek. Apró-szögbajúszú, mindig mókárahajló, barna legények. A nevük: Bari Péter, Bari Pál.

Már a rajkai déli táborozáson észrevettem, hogy a rátótiak belvillongása ősi, s erősen megalapozott, hitbéli ellentétek fundamentumán zajlott le.

Öreg Suba Mihály ugyanis, kosztópárban lévén Kardos urammal, tűzhelynek való gödröt túrt az utász kardjával s közben odaszólt Kardos uramnak:

— No, vén égetnivaló eretnek, kerítsen valami égetnivaló rőzsét, mer különben csak kend alá gyújtva főzhetem meg ezt a rossz kis húst.

— Ni csak, ni, hogy ágaskodik a parasztl! — vágott vissza villanó szemmel a kis bozontos. — Még ehő is csak illen kirelájzummal tud hozzáfogni. Mi lenne kendbű, vén pápista, ha én nem gondoskodnék szerzésről, meg észről a kend porciójára is.

Avval kikotort három kis hasáb fát az utászszelvénye szíjai közül s leguggolván a tűzhely mellett kunkori csizmái orra fölé, tűzgyújtáshoz készült.

Mihály bá ezalatt a tűzhelygödör fölé illesztette a füstös, nyomottoldalú katonafazekát, vizet öntött

beléje a kulacsából s belecsúsztatta a két porcióra szelt aznapi húsukat.

— Elkárhozom, bizony elkárhozom — dünnyögött búsan — merhogy kálomistával köll egykenyéren élnem.

— No, maj kisegéllem kendet a pápista túlvilág poklából is, ne féjjen, vén létányás paraszt — nyugtatta meg Kardos.

— Oszt ugyan mivel, bocskoros fődesúr? Mikor kend lesz a legfenekin a Luciper tömlöcinek!

A kis kálomista dölyfösen sercintett félre.

— Mivel? He? Ollañ forsponttal, amillen kendnek sose vót! Ésszel. Az eszem forspontjával, tuggya?

Kerekképű, fiatal utász ment el mellettük s odabökött Suba Mihálynak:

— Jó főzze ám meg Mihály bá a húst, mer máma azt az öreg bikát porciózták ki a századnak, aki azelőtt Rátóton vót községi bika, oszt kötelen fulladt meg, amikor kentek fölhúzták a templomtoronyra, hogy lelegeltessék vele a toronyhéj fűvét!

A kunkoricsizmás nyomban sercintett egyet s göggel felelt vissza:

— Böggjé bival, böggjél Mer ezt a maflaságo! bivalok tanálták ki oszt bivalok is aggyák tovább. S köszönd meg, ha Suba Mihál pök egyet neked, mer különb ember, mint az egész nemzetséged! Tudod?

A legény kushadt fejfel húzódott odébb, a két öreg rátóti meg tovább ette egymást.

De ugyanígy marakodott a többi négy is.

A hajlotthátú Makkos Gergely, a csorbafogú Rák Jancsival, a két Bari meg egymással.

Negyedóra mulva fortyogva főtt a katonafazekakban az ebéd.

Kettőkor sorakozót verettünk s továbbvonultunk.

Sötétedéskor értünk Magyaróvár határába. Szálláscsinálókink nyomban jelentkeztek nálunk.

A Kiss-század másnap reggel továbbment, mi meg hozzáláttunk az anyaggyűjtéshez.

Két napig bárdoltunk, fűrészeltünk s hordtuk a gerendákat, pallókat, szegőléceket és kapcsokat a kál-noki révhöz. De összegyűjtöttünk vagy tizenöt erős ladikot is a környékről. Hideg volt, dér dermedt a tar-lókon, de azért zengett a szerszám hatalmasan.

Esténként azután nekieresztette szép, meleg hang-ját a Fekete Sas-fogadóban Zsigmond Guszti. Olyan-kor még Szenczi Tamás is kivette a szájából elmarad-hatatlan makrapipáját, hogy mélyenzengő basszus-hangjával beledörmögjön Zsigmond, Lajtos és Binder énekébe. Mert ugyancsak kedvesináló cigány játszott akkoriban Óvárrott.

Magam a Sóházban voltam akkor szálláson va-lami öreg, nyugalmazott kasznárnál. Köhögős, száraz özvegyember volt a szállásadóm, magyarul alig tudott, de lelkes híve volt Kossuth Lajosnak. Emiatt, mint mondotta, erős hadilábon állott az ugyancsak ott lakó főhercegi építésszel, aki szívvel-lélekkel a császárhoz húzott. A Sóház, amely valaha a királyi sókamara számára épült, különben tele volt Albrecht főherceg mosonmegyei uradalmának hivatalnokaival. Vénseges-vén épületén sötét, hosszú folyosók futottak végig s jóidőbe telt, amíg esténként végigbotorkáltam rajtuk a szobáimig.

Harmadnap reggel bementem a városházára a polgármesterhez. Tudtára adtam, hogy a hídanyag-gyűjtést befejeztük, egy káplárt meg hat utászt itt-hagyok mellette őrségnek, azokat a város köteles élelmezni.

Nem nagyon lelkendezett ökelme, de azért természetesen vállalta a terhet.

Ezalatt Zsigmond sorakozót doboltatott, a század gyülekezett a Sóház előtt, a szekereink oszlopba hajtottak.

Mielőtt nyeregbeszálltam volna, elbúcsúztam a ház előtt ácsorgó szállásadómtól.

— Éljen Kossuth! — mondotta az öreg, vedlett macskabőr-sapkáját meglengetve.

Vékony, jólöltözött fiatalember ment el éppen mellettünk, magas, pofacsontigérő gallérral, köcsögalapban, prêmes bundában. Ez mérges pillantást vetett a lelkes öregre, morgott valami kedvetlen köszöntésfélét, s elietett a Várba vezető Lajta-híd felé.

— Látja, hadnagy úr? — kacsintott rám az öreg. — Ez van a fő schwargelb. Der Herr Baumeister.

Utánanéztem a tovasiető úrnak, de csak úgy, mint aki először és utoljára lát valakit. Dehogy is jutott volna az eszembe akkor, hogy találkozom vele még valaha!

Kezelfogtam a macskabőrsapkással s fölvetettem magam Terrier nyergébe.

Két pihenővel jutottunk el Lébény határába. Ott megfőztek az emberek, ebédeltek s azután tovább: Győrnek.

Visszaemlékeztem október elejei marsunkra, ami-

kor — még a pápai nemzetőrökkel — ugyanezen az úton lovagoltunk Jellachich nyomában. Akkor olyan feneketlen sár volt, hogy a szekerek mind lemaradtak. Most ugyan vöröspaprikává pirosította az orrunkat a hideg, de a szekérszlop legalább lépést tudott velünk tartani a csontkeményre fagyott úton.

Hanem azért Öttevény után ugyancsak zihált már a század. Az aznapi ötmérföldes út kivette az emberek erejét. Hátramaradtam a menetoszlop végére, mert a Furubajcu már belerekedt a kacskaringós bízattásokba, amelyekkel előrehajtotta a maradozó utászokat. Hiszen, aki leült volna az út mentén, megvette volna az Isten hidege.

Igaz: mire elértük a győri Rába-hidat, magam is belerekedtem az emberek hajkurászásába, de legalább ott voltunk mind. S Kiss főhadnagy szálláscsinálói nyomban földél alá, meleg falak közé vezették a szakaszokat.

A kaszárnyában az ötödik honvédszázalaj tartalékszázadai tanyáztak, mi utászok, hát a Nádorváros vagy ahogy azelőtt nevezték a Pusztamajorok házaiban kerültünk szállásra. Kiss főhadnagy százada a Hosszú-utcában, az enyém a Kálvária-utcában.

Kiss főhadnagy még aznap este elment velem a Budai-úton lévő Fehér Hajó-fogadóba. Ott székel a győri sáncépítő parancsnokság.

A Kollmann-féle terv végrehajtásával valami Calzada Alfonz nevű régi császári utászörnagyt bízták meg. Az ő keze alatt kellett megépítenünk a bevehetőnek szánt győri sáncokat. Ehhez egyelőre a mi két

utászs századunk meg vagy ötezer szegődötetett napszámos állott rendelkezésre.

Calzada, spanyol származásához illően, vékony, Don Quijote-szerű alak volt. Magyarul egy kukkot se tudott, de azért becsületes jószándékkal igyekezett megfelelni megbízatásának.

A részletes vázlat láttára elcsodálkoztam. Nem kellett hozzá utásznak se lenni, hogy lássa az ember, mekkora fába vágtuk a fejszénket.

A sáncolás a Rába-Rábca-torkolat között kezdődött s óriási ívben kerülte meg a várost. A Rába mögött, a Marcal-torkolatnál, tehát mintegy kétezer lépésnyire kellett a következő támpontot, úgynevezett redutot kiemelnünk. De Gyírmóttól kezdve — ahol a vonal elhagyta a Rábát s a ménfői dombokra vezetett, hogy azután a téti út lezárásával, a kismegyeri halmon és a Sashegyen át Szentiván határában visszahajolva, érje el megint a Dunát — még nagyobb távolságokra estek egymástól a tervezett támpontok.

A kecskeszakállú őrnagy kiadta az én századomnak kiporciózott munkát, a Rábatöréstől Kismegyerig, megvigasztalt, hogy kapok ehhez nyolcszáz napszámost is, avval elbocsájtott.

Mikor betettük magunk mögött az ajtót, megvakartam a fejem a csákóm alatt.

— Hallod-e te, Pista — szóltam oda Kissnek — látta ez a Kollmann a valóságban is, mit jelent ez a terv? Úgy értem: nem csupán térképen?

Kiss vállat vont:

— Én is ugyanazt kérdeztem az őrnagy úrtól.

— S mit válaszolt?

— Hümmögött. S azt mondotta: nem kötötték időhöz a munkát.

— De hát az Istenért, mekkora hadsereg számára építjük ezt?

— A feldunai hadsereg számára.

— Ne bolondozz! Hiszen ekkora sánc tábor védelmére legalább hetvenezer ember kell!

— Én nyolcvanezret számítottam — dörmögte Kiss.

— De ember! Görgey hadserege negyvenezeret se tesz ki! A tervezett erődművek harmadát se tudja megszállani. Vagy ha a harmadát megszállja, fél tizedalja erőt se húzhat hátra pihenőre meg tartalékba!

— Nekem mondd? Calzada őrnagy úr ugyanezekre a megjegyzéseimre azt válaszolta: katonák vagyunk, ne okoskodjunk, hanem igyekezzünk a parancsot teljesíteni. Kollmann különben is kijelentette neki, hogy Kossuth még novemberben vagy hatvanezer honvédet irányít Győrbe, az Alföldről. Azokat itt képezik majd ki.

Elhallgattam. Bizonyos, hogy az eddig talpraállított tömegek összeverbuválása is csoda volt s hozzá csak hetek csodája. Hát el tudtam képzelni, hogy Kossuth varázserejének ez is sikerül. S elvégre nem tudhattuk, milyen készülétek folynak az ország belsejében, fegyverkezés és toborzás dolgában.

Hanem afölött mégis eltűnődtem egy darabig, vajjon hány munkás kellene hozzá, hogy mondjuk két hónap alatt elkészüljön az erődtítés.

— Tizenöt-húszezer emberre becsülöm — vélekedett Kiss.

— És mennyi van eddig?

— Négyezeröttszáz.

— De hát akkor hogy lesz?

— Mit törödsz vele, nem a te gondod! Jó markos ember itt Győrött a megyei kormánybiztos, Lukács Sándor. Azért is becézik Kis-Kossuthnak! Az ő gondja.

A Fehér Hajó ablakai párásak voltak a melegtől.

— Gyere — mondotta Kiss — vacsorázzunk meg. Úgyis idejönnek a szakaszparancsnokaid is. S legalább megismered a mai Győr legtüzesebb koponyáit.

Bementünk a fülledt, ételgőztől, dohányfüsttől sűrűlevegőjű vendéglőbe.

Kiss századának emberei már megalapították az utászasztalt. Rövidesen az enyémekek is odatelepedtek. Őt mérföld volt a lábukban, de azért hamarosan neki-lendült a kedvük.

Pozsonyban levert és didergős volt a hangulat, itt megoszlott. Voltak, akik aggodalommal néztek a holnapba, bírálták Kossuthot, hogy a forradami radikaliz-mussal szemben való gyengesége szerencsétlenséghez vezet, mások pedig egetcsapkodó reménykedéssel tor-kolták le a ráncolthomlokúakat. Hírek és ellenhírek keringtek az áporodott levegőben.

— Görgey mellett már csak a régi ezredek kato-nái állanak! — újságolták az egyik asztalnál.

— Windisch-Grätz hadserege fellázadt! — mon-dották a másikonál.

— A székely határőrszászlóalj megtagadta az en-gedelmességet a honvédelmi bizottmánynak! — sut-togta a balszomszédomban ülő, pipás öregúr. — Oda

is hagyta Pozsonyt, a szálláscsinálói holnap érkeznek Győrbe!

— A lengyelek és olaszok fegyvert fogtak Ausztria ellen s Franciaország és Anglia a pártjukra kelt! — lelkenedzte örömmel egy csinosarcú, bodorított hajú fiatalember.

Félóra alatt kábultak lettünk a hírek és szavak kavargásában.

Meg kellett ismerkednünk vagy húsz emberrel.

Ma már csak négyre emlékezem közülük.

Az egyiket Hoffmannak hívták s vaskereskedő volt.

Ez nekibúsultan szidta a győri kaszásokat, amért az elsők között inaltak el Schwechat alól, magukkal rántván a győri nemzetőrzászlóaljat is. S esküdözött, hogy egymaga egész zászlóaljat vezet karácsonykor Kossuth zászlója alá.

A másik: halkszavú bencéstanár volt. Valami Császár Herman nevű. Kesernyésen jegyezte meg, hogy kár minden erőfeszítésért, az alkotmányvédő harc mindinkább forradalomma fajul, a forradalmat pedig tisztességes ember nem támogathatja, mert ez mindig vallásüldözésbe, anarchiába és fosztogatásba torkollik.

— Tagadom! Tagadom! — tiltakozott a kereskedő.

S vele együtt szállott vitába a tanárral, harmadik meg negyedik új ismerősünk is.

Az előbbi: lángoló és türelmetlen Kossuth-rajongó volt, a győri Hazánk című lap szerkesztője, az utóbbi: soványarcú, égőszemű tábori pap. Ez barna honvéd-

atillát hordott a bencésreverendája fölött. Rónai Jácintnak hívták.

Mialatt ezek Császárral vitakoztak s Rónai a katolikus papsághoz nemrég intézett lelkesítő kiáltványának tételeit fejtegette, Hoffmann barátunk bizalmas suttogással hajolt a fülemhez.

— Császár nem a mi emberünk. Juste milieu, középutas. A szerencsétlen még mindig Széchenyinél tart. Maholnap egészen pecsoviccsá válik. Kár érte. Tavaly még testi-lelki jóbarátja volt Rónainak meg Kovács Palinak. Szinte azt mondhatnám, ők hárman tették magyarrá Győrt. Császár az iskolában, Rónai a szószéken, Kovács meg avval, hogy a Vaterland című lapot egyik napról a másikra átalakította magyar-nyelvű hírlappá. A márciusi események győri hősei ők voltak. A Nagy-teret Kovács Pali indítványára nevezte el a népgyűlés Egység-terének, Rónai pedig gyönyörű imádságot mondott a szabadságvívmányok fennmaradásáért. Ezt nyomban ki is nyomtattuk a Sauerwein-nyomdában s kiragasztottuk az utcasarkokra.

Közben jöttek-mentek a szomszédok, zsongott, zúgott a Fehér Hajó s valahol a túlsó teremben harsogva énekelt néhány honvédtiszt. És a zsongó füst-tengerből sűrűn hallatszott a polgártárs-megszólítás.

Most új vendégek érkeztek. A komáromi dilizsánc utasai voltak. És nyomban új hírek rebbentek szét a pörköltszagú vendéglőben.

Beczman alezredes székelyei szétverték Urbán császári alezredesnek, az erdélyi Jellachichnak hadát.

— Éljen! — zendült fel a kiáltás itt is, ott is.

De tovább is szólt a hír! Beczman egyesült a

Dorschner őrnagy alatt fölfegyverkezett csíki széke-lyekkel s elfoglalták Szászrégent is! Igaz, itt fosztogatóra került a sor, Szászrégen fele le is égett, sőt a csíki nép — megállapítván, hogy most már győzött — egyszerűen hazaszekerezett. De a fő, hogy Erdélyben jól áll a szénánk. Mert Erdély más vidékein is győzedelmeskednek a mieink. Zsibón, Rónafalván, Nagybánya vidékén ugyancsak szétszórták a honvédek a lázadó oláhokat.

— Éljen! Éljen! Éljen! — örvendeztünk lelkesen.

És fáradtan de bizakodó lélekkel topogtunk haza szállásainkra.

Másnaptól kezdve belefűrtük magunkat a földbe. S ezt szószerint értem, mert szakadatlanul túrtuk a földet. Pedig kemény volt az a fagytól, úgy hogy csákányoznunk kellett.

A századot megosztottam nyolc munkacsoportra, a legfontosabb redutok kiemelése végett, s közéjük rendeltem azt a négyszáz napszámost, akit a kezem alá adtak.

S az a hat hét ami ezután következett, eoben az inszakasztó munkában telt el. Ebből a hat hétből elveszek három napot, amely verőfényes emlékként él bennem, a többi azonban ködben és dérben telt el a ménfői dombokon, meg a rábamenti réteken.

Hajnalonként indultunk, deres, csikorgó időben s a késő esték vetettek haza. A kormánybiztos napról-napra biztatott bennünket, hogy kitartás, holnaptól kezdve újabb ötezer napszámost küld segítségnek, ha-

nem azok bizony csak tucatonként, huszonötönként csöpögtek közénk. A korai sötétedés miatt utóbb már tűzrakások mellett, meg szurokfáklyák fényében is dolgoztunk, de mégis egyre inkább éreztük, hogy sziszifuszi munkát végzünk.

Esténként, hát úgy dőltünk fekvőhelyeinkre, mint a halódók. Ahhoz sem volt kedvünk, hogy bebotor-káljunk a Fehér Hajóba. Messzire is esett az a Kál-vária-utca végétől. Ezért közelebbi helyet kerestünk, s a Két Ostor-hoz címzett kurtakocsmában főztünk magunknak vacsorát.

Zsigmond Guszti lázongott, hogy zsenge ifjúságát ilyen keserves körülmények között kell leélnie, holott a városban a szép kis polgárleánykák egész serege tan-yázik, Lajtós Zoltán mélabús leveleket írt Pozsony-ban hervadozó menyasszonyának, Binder Pali gyér szakállát húzogatta s a flótázásnak adván magát, szív-repesztő melódiákat fuvolázott. Szenczi Tamás pedig pipafüstbe burkolózva, félóránként ismételte ezt az egyetlen sóhajást:

— Hej, azt a keservét ennek a pucoktúrásos gyöngyéletnek!

Szólt s két pöffentéssel ismét fellegek közé burkolódzott, mint valami újkori Jupiter tonans.

Magam is csak egyszer voltam bent az első hét alatt a Belvárosban. Akkor, amikor a megyeházán jártam, a kormánybiztosnál a napszámosok sürgetése végett.

Aznap vonultak át Győrön a székely határőrök. Maguk kéredzkedtek haza a feldunai hadseregből, szűkebb hazájuk Erdély védelmére. Sápadtak voltak

gyűröttek és keserűek. Ők már más hírt is tudtak Erdélyből. Vereségek és futások híré. A Szászrégen alól diadalittasan s rakott szekerekkel hazatérő csíki népfölkelőket, nemzetőröket és honvédeket, fegyvermezetlenségük miatt, Marosvásárhelynél, szétugraszott Gedeon császári altábornagy, hogy erdőn-mezőn át menekültek a Hargita felé. Hogyne lettek volna hát dühödtek a derék határőrök, miközben végtelen sorokban vonultak el a Fehér Hajó előtt a Budai-úton, tornyos csákóikban szürke köpenyeikben, fehérszíjas nehéz borjúik és hosszúcsövű Lorenz-puskáik alatt.

Cifra kedvében értem Lukács Sándort, a kormánybiztost is. Erőshomlokú, kossuth-szakállas, fáradhatatlan férfi volt a százkezű Lukács.

Az éjszaka jött meg a a Csilizközből, ahol vagy ötszáz volt jobbágyot tereltetett össze szolgabíráival és jegyzőivel. Ezeknek első csoportja már ott táborozott szerszámostól, kubikolótalicskástól, gubástól, az Egység-terén. Ötvenet nyomban átadott nekem a győriek Kis-Kossuthja, míg a többieket Kiss főhadnagynak, meg a keteli ívben dolgozó komáromi hadmérnököknek szánta.

— Lapul a nép — dörmögte bosszúsan — becs-telenül lapul! Bezzeg október tizenötödikén, amikor itt járt a Parendorf-felé vonuló Kossuth s felgyújtotta a lelkeket avval, hogy az igazság Istene velünk, győzni fogunk, akkor ielkendezett mind! S hogy fogadkoztak s követelték a fegyvert, az elnöknek arra a kijelentésére, hogy ha e hon minden fia csak egy követ is emel: eltemetjük Magyarország elleneit a kőhalom alá! De most, hogy ki kell állani a szabadságért, egyszerre

meghúzódnának a jó meleg kemencesutban. Pedig ha valaha, hát most van itt az ideje a kiállásnak. Ferdinánd úr, e magyar királynak csúfolt osztrák császár legújabb förmedvénye méltó válaszra vár.

Kérdő szemmel néztem rá.

— Az urak talán nem hallották? — csodálkozott.

— Nem.

— Hm. Pedig épületes!

Felvette íróasztaláról a Közlöny legutóbbi számát.

— Ilyenek vannak bennel Egy szemtelen párt a márciusi törvénycikkek királyi megerősítését gonosz visszaélésekre s az osztrák monarchia megrövidítésére használta fel... Elcsábítá a sorkatonákat, elszakadásra törekszik, a lázadó és gyilkos bécsiekkal szövetezik, az örökös tartományokba betörést merészel... E párt leverésére neveztetett ki Windisch-Grätz, hogy a törvényes rend ismét helyreállíttassék... És a többi. Persze megtiltja a manifesztum a papirospénz további kibocsátását, a toborzást, a nemzetőrség fegyveres alkalmazását, semmisnek nyilvánítja az országgyűlés határozatait s végül kijelenti, hogy Kossuth Lajos és az általa támasztott lázadás cinkosai: fölség- és hazárulóknak nyilváníttatnak.

— Szóval ez a szerencsétlen király — mordultam föl — valóban elhiszi, hogy az udvar, a kamarilla és a császári kormány teljesen hibátlanok? Valóban elhiszi, hogy az egész áldatlan állapot pusztán Kossuth és társai úgynevezett lázadásából keletkezett?

— Hogyne hinné el! — mérgelődött Lukács. — Hiszen ügyefogyott az istenadta!

— Egyébiránt — vontam meg a vállam — nem

hiszem, hogy valami különösebb hatást érhetne el ez a manifesztum!

— Ez nem — sóhajtott kedvetlenül a kormánybiztos — de ez a másik már gondolkodóba ejtheti a népet. Ez Magyarhon földművelő lakóihoz szól. Biztosítja a volt jobbágyokat arról, hogy a robot és dézsma alól természetesen továbbra is mentesek s kijelenti a császár, hogy a fegyveres erő alkalmazására Kossuth és párttűtő társainak vakmerő kísérletei kényszerítik. Végül felszólítja a népet, hagyja ott Kossuthékat, mert azok elcsábítják és megcsalják a földművelőket. Csatlakozzanak tehát Windisch-Grätzhez.

— Csak nem gondolja, kormánybiztos úr, — mondtam hátrálépve — hogy ennek is több hatása lehet az előbbinél!

Lukács beleszippantott a tubákos szelencéjébe s legyintett.

— Ostobaság volt közzétenni. Kossuth távollétében tették közzé. Ő bizonyára nem engedte volna.

— De hát miért gondolja, kormánybiztos úr, hogy meginoghat a nép?

— A nép: gyermek. Ne áltassuk magunkat. Meg kell vallanunk, hogy ma sem érti meg, mi történt. A földhözjutott egykori telkesjobbágy nem tudja mihez kezdjen a földjével? Vetőmagja nincs, forgótőkéje nincs, hát a fejét vakarja. A többi meg amúgy sem kapott mást, mint a robot meg a dézsma eltörlését.

— Ennélfogva?

— Ennélfogva úgy áll előtte a tétel, hogy ha mi is eltörlöttük a robotot és dézsmát meg a császár is, de Kossuth mellett áldozni és harcolni kell ezért, míg a

császár egyenesen a meleg kuckóba küldi őket, tehát ingyért adja ugyanezeket, akkor nem vitás, melyik oldalon kényelmesebb.

— De hát a nemzeti érzése, a becsülete?

— Hm. Hol vagyunk még ettől?

S az a fáradt kézmozdulat, amellyel szavait kisérté, Sárkány apát kétélvelőtti fejtegetését juttatta eszembe. Azt, hogy a szabadságot előbb a lelkekben kell felépíteni.

A százkezü Lukácsnak ez a csüggedése egyébiránt csak félpercre tartott. Mert nyomban utána fölszegte erőshomlokú, akaratosállú fejét s a kezét nyujtotta:

— Azért csak föl a föl! Tíz erős férfi kell, semmi más és leküzdünk minden nehézséget! A napszámosokat, török-szakad, kiállítom! De közben gondoskodnom kell a győri sánc táborba érkező húsz vagy harminc újonc-zászlóalj elszállásolásáról is. Szóval, van dolgom elég!

Elköszöntem tőle s leballagtam a lépcsőn.

A megyeháza sarkán, régi, félig leázott falihirdetés maradványa árválkodott. Valami imádságféle lehetett.

— Felséges Isten! — olvastam. — Aki szeretett királyunkkal megértetni engedted, hogy a trón szilárdságát, a haza boldogságát nem a szellem és szabadság elnyomása, hanem mindkettőnek felmentése által lehet leginkább eszközölni, szívünk legforróbb érzelmével hálát adunk neked. Adj nekünk erőt, hogy a kivívott szabadság varázsa soha minket az erkölcs, szeretet, polgári engedelmesség s a fejedelem iránti tisztelet útjáról le ne tántorítson. Ne hagyd soha elfelejtenünk, hogy az a nép, amely szabadságát a rend

és béke felfordítására használja: e visszaélés büntetésül mindig zsarnoki önkény alá jutott. Áldd meg királyunkat, áldd meg szabadságunkat és hazánkat! Amen.

Április óta verte a nap, s áztatta az eső ezt az imádságot. Nyilván ezt emlegette a multkor az a lelkes kereskedő, a Fehér Hajóban, mint Rónai Jácint imádságát.

Hol van már az a mámoros, újjongó öröm, amelyből ez a fohász fölszakadt? Hol van már a szeretett király? Az a szerencsétlen, elmenekült Habsburg, aki most az olmtützi várból bocsátja ki egyik manifesztumát a másik után a nemzethez, azóta már pusztá császárrá vedlett, Szent István palástjából. S hogy azzá lett: abban nyilván maga volt a legkevésbé hibás. Két vak démon taszigálta odáig. Az ármánykodó feketelelkű mellékkormány: a kamarilla, meg a vöröszászlós világforradalom magyar rajongóinak kergesége.

A Budai-úton rikkancsok robogtak a Hazánk legújabb számával. Két győzelmet adott tudtul. Az egyiket Damjanich alezredes aratta a szerb martalócok fölött a bánsági Lagerdorfnál, a másikat Perczel Mór, a stájerországi Polstrau és Friedau között, a császáriak fölött.

Fölmentem még Calzada őrnagyhoz is, hogy jelentsem eddigi munkánk állapotát.

Még fönt voltam nála, amikor újabb vonuló csapatok dübörgése és közeledő éneke kezdte rázni az ablakokat.

Széthúztuk a szivarfüstszagú, olcsó kárpitot.

A bécsi menekültek, az októberi forradalom hajó-

töröttjei vonultak át a városon, halálfejes, fekete zászlójuk alatt. Ahány ember, annyiféle ruhában s annyiféle fegyverrel. Most még rongyosabbak voltak, mint két hét előtt. Egyik-másik alig vonszolta magát.

De azért fáradtan is, cserepes ajakkal is, rongyosan is, lázasan is fújták a diáklégió hetyke dalát, a Fuchsliedet.

*Wer kommt dort von der Höh'
Wer kommt dort von der Höh'
Wer kommt dort von der ledernen Höh'
Schau, schau, ledernen Höh'
Wer kommt dort von der Höh'?*

*Das ist der Windisch-Grätz,
Das ist der Windisch-Grätz,
Das ist der lederne Windisch-Grätz,
Schau, schau der Windisch-Grätz,
Das ist der Windisch-Grätz!*

A halálfejes, fekete lobogó meg-meglibbent a nyúlós novemberi ködben, majd eltűnt a távolban. Vele halt el a bolondos diákdal is.

Átvettem az új parancsokat és kisiettem a Kálvária-utcába. Meg se néztem őket. Gondoltam: majd átfutom őket a nyeregben.

A szállásomon lóra szálltam s kilovagoltam Ménfő felé.

Útközben átfutottam a zászlóaljparancsnokságunktól, Pozsonyból érkezett iratokat. A november hetedik napiparancs második pontja mindjárt meg-

lepetéssel szolgált. Kazinczyt őrnaggyá, engem, Kru-
csayt és Urbanovits Lacit főhadnaggyá, Lajtost, Bin-
dert, Szenczit, Römer Flórist, azaz Római Ferenc
Flórián őrmestert, alhadnaggyá nevezte ki Mészáros
Lázár hadügyminiszter.

Elmosolyodtam. Lám csak: utolértem ezernyolc-
száznegyvenhárombeli önmagamati! Mert akkor lettem
először főhadnagy. A pápai gróf figyelme, amely nem
nézhette, hogy bécsi igazolásomig várakozzam nem-
zetőrtiszti kinevezésemre s ezért őrmesterré, majd pe-
dig hadnaggyá neveztetett ki, szabályosan az újrakez-
dés kerékvágásába zökkentett. Egykori évfolyamtár-
saim legalább is alezredesek voltak a magyar királyi
hadseregben, tulli elsőévesem: Kazinczy Lajos — ör-
nagy. Igaz, Görgey is alsós volt a tulli utásziskolá-
ban, mikor én harmadéves voltam s most tábornok
és fővezér. De Görgey nem eshetett egy-számítás alá
velünk. Görgey százszor különb legény volt valameny-
nyiünkknél. Ezt éreztük már Tullnban is.

No: mindegy. Nem sarzsiért lettem katona negy-
vennyolcban. Úgyis tudtam, hogy mihelyt vége lesz
ennek a hajcihőnek, nyomban levetem a honvédmun-
dért s hazamegyek Pápára adóárnoknak vagy az
Esterházy-urodalomba számtartónak.

Most egyszerre olyan sóvárgó vágy rohant meg,
hogy szinte valóságként álltam magam előtt a párom
kékesfényű fekete haját, meleg, barna szemét, szép,
ifjú száját. S ettől akkorát lükkent a szívem, hogy
belesajdult. Azután a totyogó, gögicsélő fiam képe, meg
roskadozó édesanyám feketecsipke-főkötős arca káp-
rázott föl a novemberi tájból. Csak hét mérföld válasz-

tott el tőlük, a lovam feje Pápa felé bókolt léptetés közben, mégis mérhetetlen messzeségben éreztem őket. Uramisten, meglátom-e valaha még az Öregtemplom tornyait? Meglátom-e gyöngé, szerelmes asszonyomat, szöszkehajú kölykömet, sír felé ballagó, öreg édesanyámat?

Isten látja a lelkemet, nem volt a napnak olyan órája, hogy rájuk ne gondoltam volna. Mióta a győri sáncokon dolgoztunk, azóta meg éppen gyakran ölelgette őket a gondolatom. Hiszen a ménfői dombokon mindig megmelengette a szívem táját az a jóérzés, hogy ott egész mérfölddel vagyok közelebb hozzájuk, mint Győrött.

De ilyen horgaskarmú vágyakozás még sohase vágott belém.

Megszorítottam Terriert s a derék állat ügetésbe kezdett.

Az útzáró reduton a pipás Szenczi emberei dolgoztak. Messziről láthatott már a koma, mert mire odaértem, elérkezett, letette a pipáját arra a felfordított talicskára, amelyen ült, s katonásan jelentkezett.

— No, Tamás — mondtam — nagy pipás lehetsz, de olyat még nem pipáltál, ami veled történt!

— Instállom... valami hiba történt? — nézett rám pillogva.

— Fenét! — nevettem el magam. — Alhadnagy lettél. A többiekkel együtt. Én meg főhadnagy.

Nyelt egyet, nem tudta, mit szóljon. Végül is összevágta a bokáit, tisztogott, hogy csak úgy süvitett tőle a levegő:

— Főhadnagy úr, Szenczi Tamás alhadnagy alá-
zatosan örvendezik!

S agyarra fogván a pipáját, füstfelhőbe bur-
kolózott.

Léptetve mentem végig a készülő redutok mentén.
Ménfő felől harangszó kondult meg a ködben, dél volt.
Nyomban utána fölharsogott valahol a trombita, s
a sürgő munkáscsapatok, a munkahelyükön égő tűz-
rakások köré gyülekeztek. Kondérezörgés, kiáltozás
váltotta föl a csákányok duhogását, ásók, lapátok
suppanását.

A hat rátóti, persze, most is egyrakáson volt.

Öreg Suba Mihály, a mokány kis Kardos Antival
agyarkodott, a lapáttényerű Makkos Gergely Rák Já-
nossal a nagyhangú kovácslegénnyel, a két Bari-fiú
pedig egymásközt.

S mivel incselkedőkben sohse volt hiány a rátó-
tiak körül, most is akadt kölyökutász, aki odakacsin-
tott rájuk:

— Hogy is vót avval a létracipeléssel, Rátóton?

Hörcsögméreggel fordult feléje egyszerre mind a
hat, s a válaszaik úgy zuhogtak egymásután, mint a
cséphadaró bufogása:

— Úgy, öcsém, hogy az ilyen rusnya békákat,
mint te, mind letaposták!

— Mer azok jó hamar rohadnak!

— Oszt akkor jók: trágyának!

— De téged akkor is megkéméltelek vóna.

— Az. Mer te még annak se vóná jó!

— Ammá igaz — csapott rajta utolsót Bari Pál

— ezt a gané is kivetné magából!

Az incselkedő utász behúzott nyakkal oldalgott el, a rátótiak meg a kettébeszakadt félmondataiktól folytatták egymásközt való marakodásukat.

Alább, Gyirmót felé, megörvendeztettem még Pozsony város pennáíát, Binder Pált, majd pedig visszaügettem a Csanakfalu és Kismegyer közötti laposban dolgozó csoportokhoz. Az újdonsült Lajtos alhadnagy úr, meg Zsigmond Guszti népéhez.

Zsigmond a Pándzsa hídjánál vesződött. Ezeknek keservesebb dolguk volt, mint a többieknek. A vize-nyős talaj miatt legtöbb helyen emelt gátakat kellett építeniök, még hozzá rőzsekötéssel.

Húst meg kenyeret pirítottunk s avval készen is voltunk az ebéddel.

Azután újból megkezdődött a munka.

Sötét estében cammogtunk vissza szállásainkra.

Zsigmond és az új alhadnagysok együtt maradtak a Két Ostorban, de magam hamarosan hazatopogtam, hogy levelet írjak a páromnak.

S írás közben, a kórnyadozó faggyúgyertya pislogó világában, még sajtóbb kínnal nyilalt belém a vágyakozás.

Ha nem szégyeltem volna, a könnyem is kicsordul.

Néha egész tisztán hallottam Klári hangját, meg Vilike kacagását, hogy fölkaptam rá a fejemet s percekig állott a lúdtoll a kezemben.

S egyszerre megmarkolta a szívemet valami sohasem érzett félelem. Bajnak kell lennie odahaza! Talán a kisfiú beteg. Vagy Klári. Vagy az édesanyám. Mert különben nincs magyarázat arra, hogy harmadik hete nem kapok levelet.

— Ostobaság! Agyré! — csitítottam magam. — Hiszen nincs ebben semmi érthetetlen. Október utolsó napjaiban, az Ausztriába való harmadik benyomulásunk előtt, ment haza a feleségem Pozsonyból. Azaz hogy nem is haza, hanem előbb hajón Komáromba, onnét kocsin Kisbérre. Mindszentek előtt aligha ért el oda is. Már most, ha az is volt a terve, hogy végre hazaviszi a kisfiút meg anyámat Pápára, nyilván nem engedte őket nyomban útbaindulni Feri bácsi. Legalább egy napig ott tartotta még őket. Negyedike-ötödike előtt tehát semmi szín alatt nem érhettek Pápára. Tegyük föl, hogy akkor nyomban írt nekem Klári, Leiningen grófné pozsonyi címére. Nos, amíg a levél ötödikétől eljut Pozsonyba, az legalább öt nap. Eliz grófné nyilván sietve adta megint postára, hogy utánam küldje Győrbe. Az megint három vagy négy nap a mai zavaros viszonyok között.

A számíttatás vége az volt, hogy semmi nyugtalanító nincs eddig a leveleim elmaradásában.

Hanem mindez legfeljebb csak csitítgatta, de el nem némíthatta nyugtalan vágyakozásomat.

— Akárhogy van is, — kongatta a lelkem hangja — hazamegyek, mihelyt csak lehet!

Másnap beügettem a városba Calzada őrnagyhoz.

Jelentettem az előléptetésemet, s háromnapos eltávozást kértem.

— Hozzájárulok — mondotta szárazon — de csak az új munkáscsoport átvétele, s munkába állítása után. A kormánybiztos újabb háromezer napszámot

vár a járásokból. Mihelyt azok munkába álltak: el-
mehet a főhadnagy úr.

A szívem olyan volt, mint a lánravert sólyom.
Ment volna szegény, haj, hogy ment volna, hanem
a lánc... A százkezü Lukács napszámossai még egy
hétig is elcihelődhetnek!

Tűnődve lépegettem le a lépcsőn a kapubolt alá.
Sűrögve jöttek-mentek a Fehér Hajó vendégei, de én
nem láttam meg közülük egyet sem. Mentem a kapu-
nak, mint az alvajáró.

Már ki is értem az utcára s fordultam volna
jobbra, amikor egyszerre beleütköztem egy ugyancsak
sebbel-lobbal beforduló maskarába. Csak a szürke
kürtőkalapját láttam s az ügyetlen patáját éreztem
fölszisszenve, mert, persze, rálépett a lábamra. Ám az
összeütközéstől leesett a pökhendi köcsőgkalapja is.

— Pardon — dörmögte a kalapja után hajolva.

Én azonban nem mondtam semmit. Azaz, hogy
mondottam volna valamit, de amikor láttam, hogy az
ádáz sors amúgyis megbüntette a sárbaguruló köcsög-
kalappal, visszaszívtam a nyelvem végére sűrűsödött
tömör jelzőt s hálás melegséggel gondoltam a meg-
vesztegethetetlen nemezisre.

Ám ahogy visszanéztem egy szemvillanással, hogy
fenékgig ürítsem a káröröm poharát: gyökeret vert a
lábam. És nyomban ölelésre tárult a karom.

De a földön hagyta balesetet szenvedett köcsög-
kalapját a hebehurgya férfiú is.

— Öcsém!

— Bátyám!

— Jóska!

— Vilmos!

És a rákövetkező pillanatban annak a ritka jelenetnek lehettek szemtanúi az imént megállott pozsonyi dilizsánsz lekászolódo utasai, amely csak százévenként egyszer ismétlődik meg. Amikor két férfiú, akiknek szeméből vasvillák ugranak ki s akik e jelenséget a legvérszomjasabb oroszánmorgással szándékoznak nyomatékossabbá tenni: váratlanul — hevesen megropogtatják egymás derekát.

Csak ezután méltatta kalapját újabb figyelemre. De most már berángatott a Fehér Hajóba.

S két pohár sör között, a forgószél sebességével zúdította tudomásomra, váratlan találkozásunk legfontosabb, magyarázó részleteit.

Világcsavargó öcsém, e gyógyíthatatlan nyugtalanságú férfiú, természetesen nyakig benne volt az októberi, bécsi forradalomban. Mikor aztán reménytelenné vált a Pirossapkás Kislány rajongóinak ügye s a főkolomposok — lebeszélvén Bem grófot is a további ellenállásról — menekülpi kezdtek, Jóska Szontágh Pálhoz, a bécsi magyar minisztérium titkárához rohant. Nem tudta vajjon mennyi része volt Pulszkynak, Szontághnak, meg a magyar minisztérium többi tagjainak az októberi forradalom felszításában, de mert a bécsi pletyka ilyesféle híreket is rebesgetett, hát az öcsém, mentsük, ami menthető jelszóval, bevágódott hozzájuk. A magyarok ugyan tagadták, hogy szerepük lett volna a lázításban, de annyi hasznot mégis húzni akart Szontágh a dologból, hogy Bem Józsefet, a legendáshírű lengyel katonát megnyerje Magyarország számára. Ennek legbiztosabb módja

kétségtelenül az volt, ha a menekülő lengyelt Pozsonyba szöktetik. Jóska nyomban vállalkozott arra, hogy a bérkocsis áruhában tervezett szökéshez kocsit, lovakat és kocsisrubát szerez Bemnek. Ígéretének nyomban eleget is tett. Bemnek sikerült az ostromseregen gyanútlanul átjutnia s most már József úr is hozzálátott irhája biztosításához.

— Természetesen azt az irányt választottam, — hadarta az öcsém — amelyet a legkevesebb menekülő választ. A látszatra legveszedelmesebbet, amely azonban látszólagos észszerűtlensége miatt a legsímább szokott lenni. Mert ugyan melyik császári parancsnokság gyanakszik arra az emberre, aki egyenest nekihajtott a főkomandónak? Nos, én nekihajtottam. Húsz helyen is föltartóztattak, de én a bécsi császári policáj titkos ágensének adván ki magamat, aki a leggyorsabb úton kívánja elvágni egyik főforradalmár útját: mindenkit lehordtam, aki elémállott. S persze gyakran éltem az örök varázsigével. Avval, hogy feltartóztatásom miatt kénytelen vagyok megbízatásom esetleges kudarcáért minden felelősséget azokra hárítani, akik gátakat vetettek az utamba. Ez hatott. Még csak a papírjaimra sem voltak kíváncsiak, amelyek egyébiránt teljességgel hiányoztak a zsebemből. Mert jegyezd meg, bátyám, hogy a császári hivatalnok vagy katona semmitől sem retteg úgy, mint a felelősségvállalástól.

Denikve: a kagrani főkomandótól már olyan írást is kapott, amely az öcsém legmesszebbmenő támogatására utasította a birodalom minden hatóságát s minden katonáját. Attól kezdve katonai forspontok röptették Marchegg felé. Dévényújfalu előtt pedig az

osztrák őrsvonal tisztjei maguk igazították a Morva-folyó legalkalmasabb gázlójához. A balparton őrködő honvédőrsök előtt meg minden igazolványnál többet érő volt a magyarnyelvű kiáltás. A magyar szó.

— Nem lehet német kém, aki így tud káromkodni magyarul! — mondták a honvédek, utat nyitva.

A többi nem érdekes.

Három napja érkezett meg Pozsonyba, most itt van s beáll katonának. De előbb hazaugrik Pápára, hogy megölelje édesanyánkat.

— Legalább megviszed az én híremet is — sóhajtottam. — Mert én nem tudom, mikor juthatok el haza. Meg kell várnom a sáncoló napszamosok újabb csoportját.

Akkor még nem sejtettem, hogy Tétnél utolérem az öcsémet.

Jóska másnap reggel elindult Pápára. Magam a ménfői útzárómű építését sürgettem, amikor az öcsém fogadott szekere átnyikorgott a sáncvonalon.

— Hát csak igyekezz utánam! — kiáltott vissza búcsúzásul.

— Hiszen ha csak rajtam fordulna! — legyintettem búsan.

A kocsit eltűnt a ködben.

Nyomban utána hívatott Calzada őrnagy.

Bevágtattam a városba.

Az erődítőparancsnokságtól Kiss főhadnagy lépett ki.

— Nem irigyellek, Vilmos — dörögte részvétellel.

— Pápára akar küldeni az öreg. Ilyen pocsék időben.

Meglobbant a kedvem:

— Ember, hiszen röpnél, ha szárnyam volna!
Elképedve bámult rám.

— Értsd meg — lelkenedeztem — odavalósi vagyok! S a feleségem, a kisfiam, meg az anyám...

— Úgy? De hiszen akkor meg disznó szerencséd van!

Bedűltem az őrnagyunkhoz.

És két perc múlva patyolat-kedvvel léptem ki. A zsebemben ott volt Lukács Sándor levele, amelyben Hunkár veszprémmegyei kormánybiztos rendeletére megbíztak, hogy a pápai járásban fölfogadott háromszáz napszámost rakjam szekerekre, s indítsam útba a győri sáncoláshoz.

Lerohantam a lovamhoz. Az utcán éppen akkor futottak szét a Hazánk friss számaival az újságárusok.

— Győzelem Kisbecskerekénél! — kiáltozták. — Nagy Sándor alezredes szétszórta egy rác martalóchadat! Győzelem Bogsánnál! Asbóth őrnagy megszállította a császáriakat Bogsánnál!

Nyeregbeszálltam, de a sarki patika előtt meg kellett állanom. A győri ötödik honvédszászlóalj néhány honvéde szuronyok között kísért vagy tizenöt didergő, rongyosruhájú nemzetőrt. A piacoló nép kíváncsian özőnlötte őket körül.

— Utat! Utat! — mérgelődött a honvédtizedes. — Mit tátják itt a szájukat? Szökött katonák, oszt kész...

A tömeg széledezett.

Most megszólalt egy vöröskokárdás fiatalember a nép közül:

— Üssük le őket! Ilyenek miatt érik vereségek a

szabadság ügyét! Ilyeneknek köszönhetjük a szamos-újvári meg lippai vereséget! Gyávák! Árulók! Kötélre velük!

— Jó, jól — tolta félre a szónokló fiatalembert a tizedes. — Ez a haditörvénszék dolga. Az úr meg előbb álljon be maga is katonának, akkor szavaljon!

A vöröskokárdás visszaszólt:

— Én nem vagyok úr, hanem polgártárs! Érti?

— No, akkor annál inkább! — mordult hátra a tizedes.

A nép nevetett, a vöröskokárdás meg hápogva nyitogatta a száját, de nem tudta mit válaszoljon.

Végre szabadddá vált az út. Egy szemhúnyásig átvillant az agyamon, vajjon honnét tudja ez a vöröskokárdás itt Győrött, hogy Szamosújvárott meg Lippánál balszerencse érte fegyvereinket? De nyomban el is hessentettem ezt a futó csodálkozást. Rémhír! Ostobaság!

Sebes ügetéssel mentem ki a Kálvária-utcára. A Két Ostor istállójából előkiáltottam Cser Jancsit, a lovászomat.

— Málházd föl, fiam, a nyeregre a zaboszsákot meg a nyeregtáskákat!

Ezalatt papírra vetetem néhány sort Zsigmond Gusztinak. Tudattam vele, hogy kiküldöttek Pápára, vegye át a századparancsnokságot, amíg odaleszek, harmadnapra megjövök.

Elmondottam ezt Cser Jancsinak is és markába nyomván a Zsigmond hadnagy úrnak szánt írást, elvágattam Ménfő felé.

Az útzáróműnél odakiáltottam még az újságot a

pipás Szenczi Tamásnak is, s most már vágát, ügetést, lépést váltogatva, szorítottam Terriert Tét felé.

A pápai Esterházy-istálló egykori büszkesége meg akart felelni jóhírének. Szívós, erős, irlandi vadászló volt a javából. Lendületes vágtlájával a csókák százait rebhentette föl az útmenti tarlóról. De szaporán koccogott ügetésben is, lépésben is.

Vagy két órával járt előttem Jóska, mégis utolértem Tétnél. Éppen abrakoltatott a kocsmá előtt.

— Hol a tatár? — kiáltott rám vígan.

— Nem üldöznek, hanem hívnak! — lihegtem vissza.

Kifújtam magam, megzaboltattam a lovamat, azután odaköltöttem a saroglya mögé s jól bebugyolálván magunkat a pokrócokba, elindultunk.

És egészen Pápáig ki nem fogytunk a szóból. De hát hogyan ne? Több mint két esztendeje nem láttuk egymást. S anyámnak még csak irogatott a szélhordta öreglegény, de velem nem valami sűrűn levelezett. Igaz: anyámnak is csak jóhíreket hozott tudomására, szokásos vidám hebehurgyaságával s igazában mindig csak utóbb tudtuk meg hányatott életének fordulatait.

A selyemgyár-, majd pipagyáralapító terveiről természetesen már szó sem volt. Negyvenhétben, meg negyvennyolc tavaszán, már begombolkozott a tőke egész Európában. A liberális világforradalom előtt nyargaló történelmi forgószelel, egészen más gondolatokat keltett az emberekben, semhogy túlságos kedvet éreztek volna „résztvéti egyesületek“ alapításához.

Jóska tehát visszatért a Römer-féle gyufagyárhoz s az utolsó hónapokban a gyujtóhasználat terjesztésé-

ben buzgólkodott. S erre annyival inkább is szükség volt, mert az acél-kova-tapló-rendszerű tűzszereszámkereskedők elkeseredett harcra keltek az Irinyi-Römerféle boszorkánypálcikákkal. Kereskedelmi törvényekről, az üzleti hitelrontás büntetéséről még szó sem volt, tehát telekürtölték a világot a boszorkánypálcikák hajmeresztő veszedelmességével.

Az öcsém erre a negyvennyolc tavaszán felszabadult bécsi sajtóban vette fel a küzdelmet. Ötletes híreket gyártott a Römer-gyufa hasznáról s azokat közölte a lapokban. Egyik ilyen híre arról szólt, hogy valamelyik bajor faluban, sötét este elszabadult a vándorcirkusz oroszlánja s berohant egy fogadó felszerébe, ahol egész csapat vásáros aludt. Menekvő út nem volt. Ki tudja, mi történt volna, ha a vérfagyasztó pillanatban az egyik vásáros elő nem rántja a gyufáját? Ám így: egy sercintés, a fény fellobbant s a fenevad nyűszítve s behúzott farokkal vágatott vissza ketrecébe. Vajjon elképzelhető-e e szerencsés fordulat, ha senkinek sincs gyufája, hanem a talpraesett férfiú negyedóraig ütögeti szikracsiholó acélját a kovához? No, úgyebár!

Szóval: széltoló öcsém hétről-hétre kitalált valami lélekzetelállító történetet, amelynek életmentő vagy sorsfordító varázspálcikája: az „egyébként teljesen veszélytelen, bámulatos olesó s minden jobb üzletben kapható Römer-gyufa” volt.

Ebben a kevés fáradsággal járó, s elég jólfizetett munkában ismerkedett meg Jóska a bécsi hírlapírás új oroszlánjaival is. A sajtószabadság talajából gombamódra nőttek akkor a lapok. Sohse látott bor-

zas legények bukkantak fel Bécsben s egyremásra alapították a hírlapokat. Ezek azután, bár egymással is marakodtak, egyesült erővel marták a császári házat s a — negyvennyolc márciusa óta már alkotmányos — rendszert. Utóbbiról csak mint népcsalásról emlékeztek meg, mert nézetük szerint az igazi alkotmány s a népek boldogsága: a forradalmi konventnél kezdődött volna.

— Te tudod — mondta Jóska — hogy jómagam is elég mélyen belemásztam a szabadságjogokért való küzdelembe s igazán nem tartozom a császári vagy királyi abszolutizmus rajongói közé. Hajszoltak is érte eleget a policáj emberei, Fischhoff doktorral együtt. De ezeknek az ismeretlen helyekről előbújt, égőszemű, borzashajú fiatalembereknek lapjaitól, néha fölfordult a gyomrom. Már az újságjaik címe is sejtette ellentmondást nem tűrő nézeteiket. Ilyen címeik voltak: Die Rothe Mütze, Der Radicale, Laterne, Der gerade Michel, Wiener Krakehler, Gassen-Zeitung. Der Freimüthige, Gerad'aus, Der Stürmer, Der Politische Esel, s a francia forradalom sansculotte-jainak hagyományain járó: Der Ohnehose. No, ezek hamarosan lepipáltak minden más lapot. Amelyik újság nem tudott velük lépést tartani tartalomban és rikoltozásban: az lemaradt. Ezért azután, kevés kivétellel, a többiek is velük mentek. Főként a Constitution, amelynek legvéresebbszájú cikkeit valami Hauk nevű újságíró írta, Azután az egyetemi ifjúság lapja, a Studentencourier. Sokszor bizony rösteltem ezekkel a szerkesztő urakkal kezefogni, de mivel az ő lapjaikat olvasta mindenki, s olcsó pénzért hozták a gyufahíreinket, hát paroláztam

velük. Pedig még Fischhof is tartózkodott tőlük. Fischhof nem egyszer hangoztatta, hogy ezek az ismeretlenségből előbújt zsidók olyan radikálisak mint a fene, s úgy túllőnek a célon, hogy a végén olyan gettót provokálnak, amilyen még nem volt.

— De hiszen Fischhof is zsidó, — vetettem közbe — Pozsonyban hallottam legutóbb.

— Persze, hogy az! Éppen azért tart tőle, hogy féktelenül mohó hitsorsosai kerülnek az élre, forradalmat szítanak, anarchiába kergetik Ausztriát, s a forradalmat követő reakció ostora legkegyetlenebbül a zsidók hátán csattan el. Ám legkevésbé éppen ezek a zsidók hallgattak rá. S végeredményben neki lett igaza. Október elejére már készen volt a forradalom. Maguk se tudták, mit követeljenek, de azt nagyon követelték. Az egyetemi ifjúság már május óta csak politizált, fütyült az előadásokra s minden gondja csupán a fegyveres ifjúsági szervezet, az Académische Legion fenntartása volt. Katonásdit játszottak. Kardosan udvaroltak és szuronyos puskával aludtak.

— De hát a kormány nem látta, mire vezet ez? — kérdeztem.

— Látta, de tehetetlen volt. A diákok vezetői, a Studentencomitee, képviselőket erőszakoltak ki maguknak a városházán s minden köztisztületben és hivatalban. S követte őket ebben a munkások szervezete is. Macskazenék és fegyveres felvonulások nyomán követték egymást. Végül már bármit is határozott a kormány vagy a városi magisztrátus, akár jót, akár rosszat: mindenért ultimátumot küldött nekik Hrabovszky Móric, a diákvezér, meg a munkástanács. Mikor azután

Windisch-Grätzet Bécs alá rendelte a császár, dűlőre került a dolog. A prágai forradalom leverőjétől, akinek a felesége is a cseh forradalom golyójától esett el, valóban nem várhattak kesztyűskezű simogatást a bécsi jakobinusok sem. Október negyedikén megjelent a Studentencourirban az „À la lanterne!” című vers, amely az öreg Latour hadügyminiszter felakasztását követelte, a Constitutionban pedig az a vezércikk, amely azt kérdezte, vajjon meddig jár még Bécs utcáin szabadon ez a hóhérszolga? A Krakehler ötödiki száma már ki is adta a parancsot a tennivalókra. Vérforraló képet hozott: három akasztófát s rajta három minisztert: Latourt, Wessenberget és Bach Sándort! Ezekután már csak alkalom vagy ürügy kellett. S ez be is vágott másnapra. Latour hadügyminiszter menetparancsot adott a javarészt bécsiekből és olaszokból álló gránátos zászlóaljnak. A városban immár tarthatatlan volt a helyzet, tehát ki akarta küldeni a gránátosokat Windisch-Grätz seregéhez. A zászlóalj útba is indult a Nordbahnhofra, de mielőtt vasútra szállhatott volna, az utca népe körülvette, fellázította s a vége az lett, hogy a gránátosok szétoszolva, úgynevezett testvériesüléssel, belekeveredtek a tömegbe. Délre már a forradalmárokkal együtt lövöldözték, a lázadás megfékezésére kirendelt Nassau-yalogezredet. Kora délutánra ágyúkat is zsákmányolt az őrjöngő nép, alkonyatkor megrohanta a hadügyminisztériumot s lámpavasra húzta az agyonvert Latour levetköztetett holttestét. Estére százötven halottja s csaknem kétszáz sebesültje volt a harcoknak és a hatalom: Messenhauser nemzetörparancsnok, Fenreberg, Hrabovszky Mór, Hauk Lajos,

Thausenau, Blum, Löwenstein, Chaises Miksa, meg a soproni Goldmark Adolf kezében volt. A Politisch-Juridischer Leseverein és a titokban százával működött liberális-demokrata egyesületek vezetőiből alakult forradalmi bizottság, korlátlanul rendelkezett élet-halál felett.

— És te? — kérdeztem az öcsémet, aki most eltűnődve meredt a novemberi tarlók fölött gomolygó ködbe.

— Én? Gondolhatod, hogy nekem akkor már elment a kedvem a dologtól. Ez már nem a szabadság hőseinek, hanem a jelszavak örültjeinek világa volt. Hetedikén este borúsan jegyezte meg Fischhof a Große Pfeife, azaz Nagy Pipa-fogadóban, a demokrata ifjúság e régi tanyáján: Jól sejtettem! Thausenau, Goldmark, Hrabovszky, Löwenstein, Blum és Chaises elvesztették az eszüket. Mindenáron az élre törtek s a szabadságeszméből zsidó imperializmust akarnak csinálni. — Többé nem is láttam Fischhofot. Másnap Olmützbe menekült a király.

— De te mit csináltál? — kérdeztem oldalról szemügyrevéve Jóskát.

— Mit tehettem volna? A bécsi magyar minisztérium nyakára jártam útbaigazításért. Pulszky, Wargha, Szontágh, meg a minisztérium többi hivatalnokai azonban éppen olyan tanácstalanok voltak, mint jómagam. Egyik percben örvendeztek a fejleményeknek, a másikban lekókadtak. Pulszky úgy vélte, hogy a Habsburg-uralom összeomlik s Blum meg a többi demokrata-oroszlán: Németországhoz csatolja Ausztriát. S kétségtelen, hogy ezt szívesen látták volna még a

legvéresebbszájú republikánusok, mint Thausenau, Hrabovszky, Löwenstein és Chaises is. Mert bizonyosra vették, hogy ott még akkor is liberálisabb élet lesz, ha a német fejedelmi udvarokat nem sikerül egyetemes köztársasággal helyettesíteni.

— Ezt nem értem. Miért?

— Hm. Azt mondták: a protestáns északnémet felfogás szabadabbszellemű, s ezért szélesebbkeretű szabadságjogokat biztosít mindenkinek, mint az elzárkózott, katolikusjellegű Habsburg-hatalom.

— Értem.

— Nos: Pulszkyék azt tartották, hír szerint Kossuthal együtt, hogy ez remek megoldás volna! Mert a Habsburg-birodalom kettétörésével, Magyarország teljesen önálló lábra állhatna.

Meghökkentem.

— És Pulszky valóban hiszi — kérdeztem — hogy az így megnagyobbodott és egységes német öszs-birodalom feladná a keleti gravitáció vonalát, a független, de magáramaradt Magyarországgal szemben?

— Úgy láttam: hiszi.

— Én nem. Az erő: fizikai jelenség, amelynek megvannak a maga megváltozhatatlan törvényei. Az erő nyomása e törvények szerint érvényesülni akar, akár császárok, akár republikánus elnökök alatt él. S a nyomása mindig a legkisebb ellenállás felé érvényesül. Ez a legkisebb ellenállás pedig, sajnos, mi lennénk: Magyarország.

— Lehet, hogy igazad van, de én nem vitatkoztam Pulszkyékkel. Időnk se volt rá. Mert a város szakadatlan hidegrázásban remegett. A hősi fogadkozá-

sok hamarosan didergésbe fagytak, a torlaszokon és hevenyészett külső sáncokon való éjszakai őrállásokban. A bécsi polgár visszavágyodott a bojtos hálósapkája, meg a meleg dunyhája alá. Ezt persze egyre riadtabban nézték a Latour halálában, meg a fegyveres vérontásban részes főjakobinusok. Hogyisne: a bőrük-ről volt szó! Ezért tehát minél közelebb ért Windisch-Grätz a városhoz, annál vadabbul tüzelték harcra legalább a diákokat, meg a munkásproletariátust. Thausenaut kicsempészték a városból s Pestre küldték, hogy vegye rá Kossuthot a Lajta mielőbbi átlépésére.

— Thausenau Pesten járt? — esett le az állam.

— Ott hát, Október derekán. Visszatérte után hasábokon át közölték a bécsi lapok, milyen örjögő ünneplésben részesítette őt a pesti nép, a Múzeum előtt tartott népgyűlésen. S persze, hát azt is, hogy a magyar sereg rövidesen átlépi a Lajtát, szétveri Windisch-Grätz meg Jellachich hadát és felmenti a forradalmi Bécset. Evégből Kossuth maga indul a parendorfi magyar táborba.

Jóska előkotorta a szivartárcáját, egyet a kocsi-sunknak adott előre, egy másikra maga gyújtott rá s nagy kék bodrokat eregetve, fűzte tovább a szót:

— Denikve: attól kezdve a toronyban élünk.

— Toronyban? Miféle toronyban?

— A Szent István-dóm tornyában.

— De hát miért? És kik?

— Én a magyar minisztérium megbízásából, a forradalmi fővezérek pedig szurkolásukban.

— Bolond vagy!

— Dehogy! Mondom, mindenki a magyar seregtől várta a megváltást. Különösen attól kezdve, hogy Windisch-Grätz ágyúi megdördültek. Hát még azután, hogy a Jägerzeile meg a Präterstern elesett! Tövigragták a körmüket a messzelátók mögött szorongó jakobinus vezérek. A torony mellé hosszú bádogsövet szereltettek fel s azon küldték le az írott jelentéseket arról, hogy mit látni a schwechati síkon. Akkor már csak Messenhauser, Fenneberg, Hauk, Giron, meg az ostrom utolsó napján Bécsbe érkezett Bem gróf harcolt a torlászokon. A szerkesztő urak mind a toronyban izgultak. Főként Thausenau. Apró, nagyhasú, feketehajzatú emberke volt ez. Érthető, ha ő tipródott legjobban. Thausenau írta a legvéresebbszájú cikkeket Der Radicale című lapjában. Ezek már az örvényekkel voltak határosak. Október utolsó napjaiban, amikor már a Nordbahnhof épületeiért folyt a harc, tikkasztó izgalom volt a toronyban. A schwechati csata előtti éjszakán láttuk a magyarok, Karlsdorfnál gyújtott, máglyajelét. Erre újult erővel indult meg a küzdelem. Még a szerkesztők is lerohantak a toronyból, hogy kizörgessék az utcára a hálósapkába bújt polgárságot s még egyszer fegyvert fogassanak vele. Azután jött Schwechat napja. A délelőtti észbontó örömmámora, Mannswörth elfoglalása után, majd az idegtépő délutáni órák. Este hatkor vége volt mindennek. Láttuk a magyar sereg fejevesztett futását. A reggeli hősök riadt nyulakká változtak a toronyban, és sorra osontak le, hogy meneküléshez lássanak. A város fele Windisch-Grätz kezén volt, Messenhauser falihirdetéseket ragasztatott ki odalent a házakra, s vagy húsz helyen égett a város. Végül már

csak magam maradtam a toronyban. Meg a vén toronyőr. Azután láttam még egy fellobbanó lángoszlopot Fischamend táján s evvel vége volt a komédiának.

— Igen — bólintottam. — Én röpítettem a levegőbe a fischamendi hidat a futó magyar sereg mögött, Görgey parancsára.

— Lám csak! Ezt nem is sejtettem. Meghatottabban néztem volna, ha tudtam volna, hogy a bátyám keze gyújtja meg a nagy paródia záró görögtüzét. Nos: ezek után a magyar minisztériumba loholtam. Ott azt mondotta Szontágh, hogy legalább Bemét mentjük meg. Ennek a szegény, kis öreg lengyelnek, aki, azt hiszem, néhány ujját hagyta ott a Praterstern torlaszára zuhogó golyózáporban, akkor már egyetlen bécsi ajtó sem nyílt ki, hogy menedéket adjon. A bécsi forradalom legönzettelenebb hőse, árvább vol. égő házak megperzselődött, gazdátlan kutyáinál is. A többit tudod.

— Tudom.

És hosszan hallgattunk. Isten látta a lelkemet: nem a bécsi jakobinusokat, nem Bécset, s nem a forradalmat szántam. A szabadság komédiásainak paródiája megérdemelte végzetét. A magyar fegyver becsületét szántam, amelyet belekergettek ebbe a méltatlan pójácátörténetbe, a Nyugati Délibáb kedvéért.

— Mi lesz velünk? — kérdezte nagy idő után Jóska.

— Harcolunk — sóhajtottam. — A mi ügyünk tiszta. Márciusban szentesítette az új alkotmányt a

király. Ezt megvédjük rác ellen, román ellen, horvát ellen, de még a királyi esküjéről megfélemedkezett császár ellen is. A törvényt, meg a királyi szó szentségét védjük. Ez olyan tiszta és világos, mint a kristály. Senki bele nem szólhat.

— Én is ezért jöttem haza. Beállok. De mi lesz, ha levernek?

Gyarmatig hallgattunk.

III.

Az első ember, aki elénk került Pápán: Kalaba János volt, az ágrólszakadt piaci taligás. Rőzsét fuvarozott valakinek a vén boroskulacs. Elnyűtt birkabőr-süvegben, vedlett subában ballagott, lógófülű gebéje és nyikorgó taligája mellett. A sok gubancos szőrből csak a nagy vörös orra, a pipája, meg a két foltos-lukas csizmája látszott ki.

Kenetlen taligája éppen a Flórián-szobor mellett siránkozott a kenőcs után, amikor meglátott az öreg.

Jóska régi barátja volt Kalabának, mint általában minden pápai korhelynek, meg vásott mesterinasnak. Emezek viszont mind: igazi mentorukat tisztelték benne s lelkes örvendezéssel vették körül, mihelyt meglátták.

Kalaba János is földerült Jóska ifiúr láttán. Őszinte örömét egy szivarral jutalmazta az öcsém, Kalaba pedig hálából elújságolta, hogy az öreg tekintetes asszony tegnapelőtt érkezett meg Kisberről a fiatal tekintetes asszonnyal, meg a kis unokával. Tegnap kellett nekik fát fuvaroznia a Kígyó-utcába, mivelhogy télire összeköltözik a két tekintetes asszony, a tüzelő

kímélése végett. S hogy hát micsoda öröm lesz, ha az ifiurak betoppannak hozzájuk!

Ezekután nem is engedtem a magam lakása felé a kocsinkat, hanem bekanyarodtunk a Bábsütő-utcába, onnét meg, a barátok zárdája mellett, a Kígyó-utcába.

Jóska mindig a meglepetések embere volt, hát most is egy házzal előbb állíttatta meg a kocsit. Nem akarta, hogy már az ablakon át meglássanak bennünket anyámék. Isten tudja, milyen tréfát forgatott most is az eszében.

Nekem azonban csaknem szétrobbant a szívem a türelmetlenségtől s bizony leugrottam. Erre ő is lelépett a szekérről és lódult utánam.

Mihelyt a kiskapunk küszöbére tettem a lábam, fölvakkantott odabent két kutyahang. Egy rekedtes, öregebb, meg egy éles, harcias vakogás.

Most, most szakad ki a szívem — gondoltam s már nyomtam is lefelé az öreg kilincset. Sötétedett, de azért jól láttam a tornácról élénkpöndörödő barna kis tascskómat, meg mögötte az édesanyám totyogó, vén kutyáját. Matykó táncolt, vinnyogott körülöttünk, akár az eszeveszett bohóc, de az öreg Bakter csak a lábunkhoz omlott s ott nyöszörgött boldog örömében. Mert öreg, nagyon öreg volt már akkor a derék, bozontos veterán. Lehetett vagy tizenötéztendős, hiszen még édesapámmal vadásztatott.

Azután föltopogtunk a téglás tornácra s fordultunk az üveges ámbitus felé.

Akkor bukkant ki a nyíló előszobaajtóval kivillanó fényben: Klári riadt arca.

És a következő szemhúnyásban elkiáltotta magát boldog rémülettel:

— Lelkem-uram! Édesanyám: az uram!

Úgy szökkent föl a karomba, mint a madár. S már nem szólt semmit, csak ölelte a nyakam, erősen, vonagló karokkal és lihegett és szorította drága, kis bársonyos arcát az én borostás, durva képmhez. Még Jóskát se látta meg. Neki már ott volt az egész világ az én ölelésemben s azon túlra nem volt többé figyelme semmire.

S mivel furcsa pár voltunk mi a feleségemmel, hiszen Klári alig ötlábnyi kis teremts volt, én meg hat és féllábnyi mackóember, mindig ölben vittem be az én picike páromat, ha a nyakamba ugrott. Most is így léptem vele az ajtóhoz.

De ott már le kellett hajolnom, hogy magamhoz öleljem az életem adóját is. Remegő, öreg édesanyámat.

— Anyókám! Anyókám! — dörmögtem harmatkozó szemmel s mivel őt féltettem s nem mertem fölemelni Klári mellé, hát félkarral támogattam roskadozó kis termetét az ebédlő felé.

Hanem ott meg éppen bolondító gyönyörűség várt rám.

A kisfiam riadt ott föl játékából, a szőnyegen legelesző fabaránykái közül, s nézett, nézett, nagy, barna, aranyragyogású szemeivel, félig elnyíló szájjal.

— Apa! Katonaapa! — ugrott le hozzá újjongva a párom. — Itt van a katonaapa! Látod-e rubintom?

Fölkaptam a riadt mákszem-emberkét s azt se tudtam, hol csókoljam.

Arra ocsudtam föl, hogy sikongó kacagással neveti el magát Klári:

— Jóska! Bolondos!

Megpördültem.

Jóska állott mögöttem, ölében a vinnyogó öreg Bakterrel.

— Nekem már csak ez jutott! — hunyorgatott tréfás-boldogan. — Igaz, úgy előrvendezett szegény Bakter, hogy az inálba szállott az öröm. Nincs jártányi ereje a remegéstől.

De hiszen anyámnak se volt már. Tántorogni kezdett. Csak a gyöngye karjait tárogatta az öcsém felé, mint valami fáradt, öreg, fehér galamb az erőtlen szárnyait. Ha Jóska hirtelen el nem kapja, tán el is esik.

— A fiaim — rebegte — a fiaim... Vilmosom is, Jóskám is, mindakettő... Jaj Istenem. Csak ne álom legyen... Éhesek vagytok-e, kisfiaim? Jaj nekem... Köszönöm, celli Szűz. Köszönöm, Máriám.

Így tördelte a szót a drága, mialatt Jóska vi-gyázva leültette a kopott, kedves pamlagra s letérdelt eléje, hogy arcához simíthassa a csipkefőkötös, könny-pergető, reszkető fejét.

Isten tudja, meddig maradtunk volna így, meghatottan, szipogva és a könnyeinket nyelve, ha föl nem riaszt bennünket egy dörmögő, csöndes férfihang:

— Tekintetes úr! A pakk meg a lú...

A győri fuvaros állott az ajtóban, kezében az öcsém kis táskájával. Előtte egy bambácskaképű kis cseléd, a mi Treszkánk, meg a szemeit a kötényével törölgető Julis nene. Édesanyám régi szolgálója.

— No, persze! — kapott észhez Jóska. S fölállott, hogy kifizesse a kocsiszt.

S miközben a bankói között kotorászott, nevetve állapította meg:

— Hiszen a pakk az csak jóhelyen van, elég kicsi, hogy megférjen idebent, de a lú? Azt hová kötöd be, bátya?

És rámnevetett.

— Az áml! — nevettem el magam én is. — Át kell vele mennem a Griff vagy a posta istállójába.

Jóska ezalatt előnyálazott néhány bankót a tárcájából s a fuvaroshoz lépett:

— Nem futja a Kossuth-bankóiból, öreg. Föl kell váltanom valahol a bécsi sájnokat.

— Csak tesszen hagyni. Jó lesz az ügyis, tekintetes úr! — bólogatott az ostoros atyafi. — Inkább meg is köszönném, ha csupa királpézével füzetne az úr.

Összenéztünk Jóskával.

— Királpénzével? Aztán miért? — kérdeztem a gubás magyartól.

— Izé — topogott a kajlabajúszú öreg — jó ha a' is van.

— De hiszen már régóta csak a Kossuth bankója járja! A bécsi sájnbankókat beváltották. Nem kaphat értük semmit.

— Igaz, igaz, — mondotta a kucsmáját gyűrögetve — de azér jó ha van királpéze is az embernek. Tesszen csak ideadni, instállom!

Jóska vállaltvont, kifizette a fuvarost s eligazította valamelyik fogadóba.

— Kár volt! — mondtam. — Kisegíthettek

volna Kossuth-bankóval. Ki kell verni az ilyen babonát a nép eszéből.

— Bolond vagy! Azt hiszed: babona? A csudátl Sumákolnak. Gyanakvással nézik a Kossuth-bankót. Mert: a királpéze mégis csak királpéze nekik. S ezekből akarnak Madarászék republikánusokat csinálni?

A szabadságot először a lelkekben kell felépíteni — kongott a fülemben Sárkány apát két év előtti tétele.

A kisfiam fészkelődni kezdett a karomon, hát úgy kiröppent az előbbi jelenet az eszemből, mint a pille.

Anyámban meg fölébredt az elnémíthatatlan gondosság.

— A lovad, édesfiam!

— Elkísérem, Lelkem-uram!

— Úgy-úgy — bólogatott az anyám s maga is lábraállván pillanatnyi gyöngeségéből, tízféle munkába ugratta Julis nenét meg a Treszka leányzót.

Két perc múlva már az utcán lépegettünk Klárral. Jobbkarom a lovam kantárszárában volt.

Az utcák néptelenek voltak. Még a Zichy-ház kaszinóterméinek ablakai közül is csak kettőből derengett ki a fény.

A postaház kapuján ugyan zörgetni kellett, de azért hamarosan előkerült az egyik kocsislegény.

— Van helyük vendéglónak?

— Van, hogyne vóna, csak tessent!

Kevéssel utóbb előkerült valahonnan Ferke is, a postamester levélhordója. Ferke — talán említettem már valahol — árvagyerek volt s Julis nene keresztfia. Úgyis mondhatnám: a mi gyerekekünk volt, mert mióta

Julis nene az anyámhoz szegődött: nálunk nevelkedett a fiú. Édesapám iskoláztatta s utóbb ő szegődtette ló-váltólegénynek a postamesterhez. Azóta nagy úr lett Jóska. Örököse a kiöregedett levélhordó postáscsákójának és nagytáskájának. Ki is vetette a mellét dölýfősségében s mióta legényesre nőtt az aprószög-bajúsza, gyakorta emlegette, hogy házasodásra készül.

Most, ahogy kilesett a kamrájából s a kivillanó fényben meglátott bennünket, elrikkantotta magát.

— Ojjé, a Vilmos tekintetes úr!

S kirohanván, előbb a feleségem kezét csókolta meg, majd az enyém után kapkodott.

— Csilaj, te. — háritottam el — nem vagyok még püspök! Öregasszonynak meg tán csak mégsem nézel!

A vége az lett, hogy a lovat a gondjaikra bízta. Öntötték is eléje a zabot, gyömöszölték a feje fölött levő rácsba a szénát, s ugyancsak nekigyürköztek a megcsutakolásának.

De közben elpanaszolta Ferke, hogy a gazdája nem engedi katonának. Pedig így még a lányok se néznek rá. Járt már emiatt a főszolgabírónál, meg a városházán is. Hasztalan. Mindenütt a postamesternek adnak igazat.

— Aszonygák azért — kesergett a legény — merhogy üsmerem a bőűt. Oszk ilyen kevés van. Gyerekféle ugyan akanna, merhogy mostanába jobban szoríjják a népet az ábécére, de hát gyerek csakugyan nem láthat el ekkora hévataalt. Hej ábéce, ábéce, de szerencsétlenségemre is lettél! Hanem hát talán a tekintetes úr...

No, ebben én sem tudtam megvigasztalni,

— Akkor mán — sóhajtott Ferke — csupáncsak egy van hátra. A szökés. Merhogy pocsék sor a', mikor csak pöknek az emberre a lányok.

S nekiveselkedett a csutakolásnak.

Amikor kifordultunk Kláriver a postaház kapuján, már kihangzott az istállóból a nekibúsult, keserves danolása.

A Zichy-ház sarkilámpája alatt az öreg Öri-Szabóval találkoztunk. A főszolgabíróval. Szladik János magyarázott neki valamit szaporán. Ahogy néhány szavából kivettem, most valami tépéscsináló egyesületbe akarta összeverbuválni Pápa fehérnépét, a város e fáradhatatlan jótét-lelke. Mint mondotta, jöhetnek olyan harcok, hogy nem győzzük a sebesült honvédek kötözését elég tépéssel.

Mikor a közelükbe értünk, megdöbbsentem. Öri-Szabó húsz évet öregedett, amióta elvesztette a fiát. Pedig még három hónapja se mult, hogy szegény Antit ottmaradt a Dráva mentén. Hihetetlennek tűnt, hogy csak ennyi idő telt el azóta. Hiszen mi minden történt e harmadfél hónap alatt!

Mihelyt megláttak: kérdésözönnel árasztottak el. Tele voltak szegények bizonytalansággal. Most olyan vad hírek kavargtak az országban, hogy már senkise igazodott el közöttük. Csak egy volt bizonyos. Az, hogy nagy baj van, mert szinte háromhetenként szólal meg a verbunkosok dobja, muzsikája, szerte a megyében. Az egykori nemzetőrzászlóalj fiatalabbjai rég elmentek már mind, a Pápán toborzott hetedik honvédszászlóalj. De volt azóta tüzértoborzás is, huszártoborzás is,

A győri Schwartzberg-bakák verbunkja háromszor járt azóta Pápán.

— Maholnap nem marad ember a városban — sóhajtott fejszónálva a fiavesztett apa.

Megvigasztaltam őket. Bíznanak! Görgey a fővezér, Magyarország legjobb katonája. S ha mértéket tartva, el nem veszítjük az eszünket, hanem becsülettel megmaradunk a szentesített alkotmány, meg az ország földje védelmében: nem bukhatunk el. Igaz ügy, tiszta dolog, velünk lesz az igazság Istene.

Akkor jutott eszembe Hunkár kormánybiztos levele. A pápai járásban toborzott munkásokról.

— Holnapra várom utolsó csoportjukat — mondotta Öri-Szabó. — Holnap délután vagy holnapután indulhatsz is velük. A szekerek is együtt lesznek. A mi grófunk negyven ígát ad, a dácai Batthyány-uradalom huszonnyolcat, Üchtritzék tizennégyet. A többi kitélik a papok, a Barczák, Noszlopiak, Csóthyék, Rábáék meg a többiek fogataiból.

— Akkor hát rendben leszünk — örvendeztem. S búcsúzni kezdtünk Klárival.

Hanem az öregúr nem engedte el a kezem.

— Igaz-e, hogy Erdély elveszett s Urbán meg Puchner eltörölte az Uniót és visszaállította volna a régi, erdélyi főkormányzásokat?

— Nem tudok róla, bátyám.

— Hát a Windisch-Grätz újabb felhívása, a régi császári tisztek meg ezredek-sürgős átpártolása végett?

— Most hallok róla először.

— Pedig a Közlönyben is megjelent. A veleje az, hogy Windisch-Grätz kiáltványt adott ki. Ebben tizen-

8 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

négynapos határidőt tűz ki Móga altábornagy, valamint a magyar oldalon álló serezek tisztjeinek a császári táborba való visszatérésére. Akik ezt megtagadják, utóbb könyörtelenül haditörvényszék elé kerülnek, mint pártütők és árulók. Vajjon hányan rendülnek meg ezután?

Hogy nem válaszoltam, így folytatta:

— Mert a politikusok már oszladoznak. Deák egyre jobban visszahúzódik Kossuthtól, Batthyány teljesen háttérbe szorult, s Madarászék gyanakodva figyeltetik, Trefort államtitkárt éppen a minap támadta meg a Kossuth Hírlapja, mert Svájcba költözött, Eötvös József báró, a volt kultuszminiszter, ugyancsak külföldre ment.

— És a mi követjeink?

— Már csak Hunkár Antal követi fentartás nélkül Kossuthot. Vermes Illés habozik, Bocsor István meg tipródik és Batthyány után sóhajtozik. Attól tart, hogy az alkotmány védelmében indult harc: republikánus forradalommal jár.

Klári megszorította a karom.

— Indulnunk kell, lelkem-uram!

Elváltunk a két gondbaborult embertől, s nekivágtunk a Bábsütő-utcának.

Amikor Kláriék egykori lakóháza előtt mentünk el, szorosabban ölelte magához a karomat a párom:

— Emlékezik, kedves?

— Emlékezem.

És attól kezdve kiröppent a fejemből minden. A háború, a schwecháti szégyen, a pozsonyi napok csüggedtsége, az utászzászlóalj, a győri sáncolás, Windisch-

Grätz és Kossuth, az egész zavaros világ a viszonyok elképesztő tótágásával, meg a nyirkos novemberi köd.

Már csak ketten voltunk Kaláriszal. Csupán a mi lépteink kopogtak végig a Bábsütő-utca öreg kövein, nekünk kondult meg bongó mélységgel a Barátok tornyának harangja, s minket ölelt meg a Kígyó-utca jólismert, esti sötétje.

Olyan vidáman toppantunk be a régi házba, mint két fiatal gyerek. A jegyességünk, meg újházaskorunk kedve, hangulata bolondozott bennünk. Klári olyan ennivalóan játékos-kedves és leányos volt, hogy nevetnem kellett, amikor az ámbitusról a benyílóba lépve meghallottam a fiam hangját:

— Nananó, ana jött! Ana jött!

Ami annyit jelentett a háromaraszos fiatalember nyelvéen: Nagyanyó, anya jött.

Mondom, nevetnem kellett azon a hihetetlen-furcsa dolgon, hogy ez a vékony, csöpp, kislányforma teremtés: anyja valakinek. S hozzá még milyen anyja!

Mihelyt benyitottunk a szobába, nyomban észrevette, hogy a legényke bemaszatolta a kezét a kályha mellett álló faskosár fahulladéka között. A kosár körül a földön, kiszórt forgácsdarabkák heverték. Nyilvánvaló volt, hogy az ifiúr abban kotorászott, mialatt nananója ki- és betepegett Jóskával, a szobák meg a konyha között.

— Jujjuj, de haszontalan gyerek! — pirongatta meg melléjétérdelve az anyja. — Ni: a keze! Most mi szól hozzá a katonaapa!

És rettentő szigorúan sietett a hálószoza mosdó.

jához, hogy megmossa benne a maszatos kis mancsokat.

Én persze nem állhattam meg, hogy mihelyt végeztek, fel ne öleljem s össze ne csókoljam őket.

Azután karomon a gyerekekkel, meg a hozzám-símuló asszonnyal, kimentem a konyhába.

No, ott volt csak sürgés-forgás!

Treszka libát koppasztott — pedig jónéhány napja mult már, hogy megették a mártónapi ludat — Julis nene tésztát gyúrt, anyám a befőttés üvegekből kanalazta egy táliba a meggyeket és aranyszínű kajszibarackokat, Jóska meg, akár gyerekkorában, cukrot tört a csengő rézmozsárban.

És közben persze tartotta vidám szóval az egész konyhát.

S ebben a körben egészen másként szólt a mese. A bécsi forradalom, — mert hiszen erről faggatták — leegyszerűsödött valami tréfás, farsangi mókává. Mintha Windisch-Grätz ágyúi tisztára szappanbuborékokat eregettek volna, a gyalogosai játékpuskákkal lövöldöztek volna, s a lángoló gumpendorfi gránátoskaszárnya, meg a Nordbahnhof égigcsapó tűznyelvei pusztla göröglüzes kivilágítás lettek volna.

— Soha annyi istentagadó nem járt a Szent István-dómba, mint akkor! — mondotta az öcsém. — Mert a forradalmárok fővezérei, valójában csak akkor vettem észre, mind megveszekedett hitetlenek voltak. No, de hiszen, aki mégis kapott valaha közülük keresztvizet, az mind levezekelt most mindent. Mert, amíg az ember fölért abba a toronyba a milliónyi grádicson, szinte huszonötször is sírvafakadt.

— És a tekintetes úr istentagadókkal keveredett össze? — sopánkodott Julis néne. — Oszt nem félt, hogy ott hejbe vág bele a ménkü abba a sok gonoszba?

— Október volt, Julis néne — legyintett az öcsém. — Olyankor már tokba dugja a mennyköveit Szent Péter. De az igaz, hogy nyáridőben percig se maradtam volna velük egy-toronyban.

— Azután mit ettetek ott, édesfiam, azalatt a három hét alatt? — sajnálkozott az édesanyám.

— Hát amit fölhozattunk.

— Gondolom: mind hidegen ért föl az a drága étel. Akkor bizonyos, hogy meleg étel meg se fordult a szádban. Jaj, fiam, de rendetlen egy ember vagy!

— Osz tán nyilván még éhezett is a lelkem-tekin-
tetes úr — csóváltatta a fejét Julis néne. — Csak ezt most eltagaggya a tekintetes asszony előtt.

Jóska felémvágott a szemével s nagyot csapott a levegőbe:

— Ne gondolja azt, Julis néne! Kitaláltam én ám a módját, hogy ne kelljen annyit járni az étellel.

— Osz tán hogyan? — álmélkodott egykori öreg dajkánk.

— Hogyan ám, hml! Van itt még ész, Julis néne, ne búsuljon!

S most már benne volt a legvakmerőbb lódításban, akárcsak gyerekkorában, amikor elképesztő messsékkel ámfította el a derék öregasszonyt.

— Úgy volt az, tudja Julis néne, hogy onnét a toronyból észrevettem, hogy a templom alatti szűk utcában van egy hússzék. Hentesmester. Igencsak jó szagok gyűttek ám föl, amikor disznót ölt. Hát egy-

szer csak látom a messzilátó csővel, aki persze mindig a kezemben volt, hogy töltik ám a kolbászt odalenn az udvaron! No erre leszóltam a torony rézcsatornáján, hogy: Hé, mester uram, leeresztek egy kötelet, kösse rá a bél végét, azután eregesse csak a töltővel furt! Mink majd föl húzzuk az iszonytató kolbászt, ihol a bankós bugyellárisom, kitelik az ára, oszt odalent csak mérjék rőffel, hány öl kolbász száll föl a magasba!

Klárival nekidültünk az ajtónak, az anyám rimánkodó szemmel nézett föl a padmalyra, hogy csak most az egyszer le ne szakadjon. Treszka visítva nevetett, Julis nene pedig megdermedt a szörnyűködéstől.

— De ezt már csak nem mongya igazába a tekintetes úr! — sóhajtott föl végre, mikor megjött a szava.

— De biz'a mondom én, Julis nene — erősgette az imposztor. — Odalent hat segéd töltötte és tolta furt a kolbásztöltőt, mink meg húztuk a kötéllel az iszonytató hosszú kolbászt. Lehetett már százötven öl, amikor fölkiáltott a mester: Nem lesz e' sok, tekintetes úr? — Mondom neki vissza az ereszcatornába: Ne kérdezze, csak töltesse, mérje s eresszel Hadd gyűjjön csak! Láta volna Julis nene micsoda egyszálkolbász volt az! Hajaj, magam se hittem volna, hogy ilyen is lehet! De hogy tovább mondjam, hát vagy másfél napba telt, amíg fölért a vége mihozzánk. No attól fogva könnyű sorunk volt. Elkaptuk, lejjebb kötöttük rajta a kötelet s ami fölötte volt, azt egyszerűen levágtuk s befalatoztuk. Jó, friss kolbászon éltünk attól kezdve. Még meleg is volt a tölteléke.

Anyám, szegény, leroskadt az egyik konyhaszékre s a könnyeit törülgette, mi a sarkunk körül pörögtünk, Treszka a libára borulva göcögött, Julis nene keze megállott a tésztában, de az az örült Jóska még tovább folytatta a rémületes lódítást:

— Nem akarok sokat mondani, elhiheti Julis nene, de két hét alatt megettünk odafönt legkevesebb: ötszáz rőföt belőle. Hanem a legnagyobb baj az volt, hogy amikor végül is leverte a forradalmat a Windisch-Grätz, egyszerre elszelelt mellőlem a sok beriadt forradalmár s kitúrta még a templom egereit is a helyükről, hogy belebújhasson az egérlukakba. No, akkor már nem bírtam tartani odafönt az iszonytató kolbászt.

— Oszt akkó? — rebbent meg Julis nene.

— Nem bírtam, hát nem bírtam.

— Elerisztette?

— El — bólogatott búsan az öcsém.

— Osztán?

— Két regement vasasnémet vonult el éppen a templom előtt. Mind a két regementet ag oncsapta lovastul, amikor lezuhant s hosszában elvágódott az utcán.

Kifordultunk az ajtón Klárival, meg a kis Vilivel, de még hallottuk az édesanyánk reménytelen hangját:

— Fiam, édes fiam! Hát sohse lesz belőled ember?

Még a vacsoránál is benne volt a nyilalás a derekamban. Pedig akkor már másról beszélgettünk.

Julis nene hozta elő még egyszer a dolgot, amikor belépett a gyönyörű-pirosra sült libapecsenyével.

— Nézze tekintetes úr — motyogta — mindent elhiszek. Még a két regementet is. De azt mán ne tes-

sék mondani, hogy vóna akkora disznó, akinek ötszáz rőf töttenivaló bele vóna.

Jóskában még egyszer fölágaskodott a bolond kedv.

— Azt nem hiszi Julis nene? Hát mondja meg igaz lelkire, látott már maga bécsi disznót? Császár nevelésit? No, úgye nem látott! Hát akkor mért nem hiszi?

Julis nene meghökkent. Ilyen argumentumra valóban nem volt elkészülve.

De már erre Jóska is megszánta. Fölugrott, megölelgette a hűséges, öreg teremtest, odasimította ráncos arcát a szívéhez s nevelve szólalt meg:

— Jól van, lelkem, drága, öreg viceanyám, ne is higgyen el ilyen bolondságot! Csak egyet higgyen el. Azt, hogy én éppen úgy szeretem magát, mint kis-koromban, amikor éppen így megréftáltam egyszer-másszor!

Persze erre elpityeregte magát Julis nene, a tisztaszívű öregek boldogságával, és szívgva csoszogott ki az ajtón.

De szép is volt az az este, Teremtőm!

Mindenki ott volt körülöttem, akinek képét a szívemben hordoztam.

Csupa ragyogó szem, mosolygó arc. S mennyire hozzámszokott néhány óra alatt, az eleinte idegenkedő, pici fiam is!

Vacsora után maga kérezkedett már föl az ölembe.

Egyszer, egyetlen egyszer suhant anyám szemére,

valami pillanatnyi árnyék. Amikor Görgeyről, Ivánkáról meg a kis Kazinczyról esett szó.

— Ivánkát kivéve — sóhajtott anyám —, mind fiatalabbak nálad. S Görgey már generális, Kazinczy: őrnagy. Neked is legalább alezredesnek kellene lenned.

— No, ezért csak nem búsul, édesanyám!

— Nem, nem, de ha már nem lehetsz közöttünk, mert háborús idők járnak, de legalább tisztességed szerint becsülnének.

— Ki tudja, mire jó, hogy így van? — ütöttem el a kérdést. — Egyébiránt majd rendbezőkken még ez is. Csak tudja: én becsülettel vártam azt a bécsi írást, amely bizonyítja, hogy magam kérésére, tisztességgel bocsátottak el negyvenhatban az ármádiából. Mert elgondolni se tudtam, hogy enélkül jelentkezzem tiszti kardbojtra a nemzetőrségnél vagy a honvédségnél. Bezzeg ha tudtam volna, mennyire nem válogatnak! Sajnos, hogy nem válogatnak. No, mindegy. A grófunk akkor legalább őrmesterré, majd meg hadnaggyá akart kineveztetni, addig is, amíg megjön a bécsi írás. Így azután ebbe a kerékvágásba terelődött a dolog. Az őrmesterből való előléptetés rendjébe. Most persze úgy van ez az ügy, mint a rosszul gombolt melény. Kazinczy, tudtommal, már mozdult is benne, hogy rendbehozzák. De hát persze ebbe idő telik. Más dologban is s még nagyobbakban is vannak még zavarodások odafönt Pesten a hadügyminiszteriumban. Hiszen jóformán a semmiből kell megteremteni egy egész hadsereget.

Utóbb pápai újságokra terelődött a szó. Én csak

féllélekkel hallgattam oda, mert mire a gyerek evett, először a fabáránycákát kellett felállítgatnom az asztalon, azután pedig az álmosan lepilledő szemecskéit, majd meg a karomra kókadtt szőke fejét nézegettem. Azazhogy a másik fejet, a feketehajú, ragyogószemű asszonyfejet is, amely boldog nyugalommal dült a másik vállamra.

Mondom, csak féllélekkel vettem tudomásul, hogy mamzell Paulette, a pápai gyerekek szépmanérra tanító, klavérozásra oktató, finom, öreg kis dámácskája bizony már betegeskedik; hogy Felényi-Halbig Cyprián a kerge patikussegéd, a tapolcaparti Robespierre, szakadatlan unszolás után búcsút mondott a városnak avval a hősi gesztussal, hogy Pestre robog és felcsap honvédnek; hogy Süttő János bátyánk félig tönkrement s Riesig Lévinek, azaz bocsánat: Rop-pant Leventének könyörög: venne meg tőle hetven holdat, mert szeretné legalább a többi százat megmenteni élete végéig; továbbá hogy óriási a drágaság; végül, hogy elnémult az esténként városszerte olvadózó flótaszó, mert a szerelmes ifjúság mind elment a hetedik honvédzászlóaljjal, s most valahol a Bácskában hadakozik a szerviánusok ellen.

Semmi hír, semmi újság nem tudta megrezzen-teni a lelkem boldog, nyugodt és tiszta tükrét.

Ereztem, hogyan merülök bele lassan, egyre mélyebben ebbe a valószínűtlen, mosolygó álomvilágba, amelyről már nem is kutattam, vajjon valóság-e, avagy valami csodálatos káprázat.

Arra emeltem föl a fejemet, hogy a párom kivette

az ölemből a kisfiamat s átvitte az alvó gyereket a másik szobába.

Anyám is fölkel, beszélította Julis nenét meg Treszkát s hozzáálltak a rendezkedéshez. Kihoztak még egy pamlagot az ebédlőbe s nagy tanakodás után úgy határoztak, hogy Jóska az anyánk hálószobájában alszik anyámmal, mi meg emitt. De ehhez kihozták a kisleány gyerekbégyét is.

Mialatt ez a rendezkedés tartott, s anyám, Klári, meg a két szolgáló ide-oda ment párnákkal, dunnákkal, Jóska dudorászva támaszkodott a fehérzománcú cserépkályhának.

— Min tündösz öcskös? — kérdeztem.

— A jövődön — dünnyögte elgondolkozva.

— Az ám, hát mi a terved?

— Mi lehetne? Beállok katonának. De úgy vélem, legjobb lesz ha a bácskai vagy bánási sereg valamelyik zászlóaljába jelentkezem.

— Miért?

— Mert a Bombaherceg, ahogy Windisch-Grätzet Prága ostroma óta nevezik, nyilván feltúrta már a bécsi forradalmárok egykori demokrata klubjainak irattárait, s azokban alkalmasint több helyen találkozott a nevemmel. Nekem ugyan már semmi közöm sem volt az októberi forradalommal, de a Pirossapkás Kislány lovagjainak régi lajstromában bizonyosan szerepelek. Már pedig akkor, ha fogolyként vagy sebesültként osztrák hadak kezébe kerülnék, rövidesen felköttenek. Jobb hát, ha a rácokkal verekszem. De ne mondd meg édesanyáknak!

— De hát mit mondasz neki?

— Bízzad rám! Gondolom: valami olyasfélét, hogy, mint gépekhez, iparhoz értő ember, ágyú- vagy fegyvergyárhoz jelentkezem.

Elhallgatott.

Kis idő múlva újra megszólalt:

— Sajnálom, hogy ez a bécsi marhaság megtörtént. Nem lett volna rá szükség. Tisztára a forradalom megkergültjeinek műve volt. Vagy ahogy ők mondták: az abszolút-elvűeké. Akik már semmiféle rendszert nem akartak tűrni. Mintha az abszolút-szabadság egyáltalán elképzelhető volna a földön. Az őserdőben nincs emberszabta törvény vagy rendszer. Fáinak, növényeinek vagy vadjainak még sincs abszolút-szabadsága. Hiszen az életnek ezernyi megkötöttsége, vagy csak egyet veszek: az életnek nem tőlünk függő kezdete s a hallálal bekövetkező, nem tőlünk függő vége, már maga is korlátozottság. Törvény. Rendszer. Hát akkor mit képzeltek ezek a rajongó örültek?

—Enye, de filozófus lettél öcsém! — csodálkoztam.

— A nyáron egy furcsa könyvet olvastam. Avval adta a kezembe valaki, hogy ez a császári zsarnokság evangéliuma. Egyébiránt furcsa, hogy a szerzője már negyven évvel ezelőtt a magyarok mellé állott, noha sohse járt nálunk, s emellett Ferenc császár, Sándor cár és Stadion sugója volt. A Habsburg-birodalom s a szent-szövetségi államrend prófétája. A legfeszesebb császári zsarnokság Machiavelli-je. Stadion és Metternich esze. És ez az ember, aki előbb rajongó forradalmár volt, utóbb pedig maró gúnnyal ostromozta a francia forradalom minden megnyilatkozását s azt tar-

totta, hogy az emberiségét csak vaskézzel lehet boldogítani, tehát tűzzel-vassal kell visszatartani mindenemű forradalomtól: a Habsburg-ház egyetlen biztos alapját, a hatalmi súlynak Magyarországra való áttételében látta.

— Ki volt az az ember?

— Friedrich Gentz. Élvezethabzsoló, de jegeslogikájú, cinikus bölcse, aki azonban olyan megdöbbentő igazságokat is mondott, hogy az ember csak most, forradalmak után, forradalmak között s talán további forradalmak előtt, riad rá igazságainak igazi mélységeire.

— Például?

— Egyet mondtam már az imént. Magyarország jelentőségét a Habsburg-uralom és Európa szempontjából.

— Azután?

— A többi, javarészt történelemfilozófiai megállapítás. De Bécs októberi forradalma óta szakadatlanul eszembe ötlök egyik mondata. Bárhogy vizsgálom azt amit láttam, végigéltem és gondoltam, mindig ehhez a mondathoz érek.

— És ez?

— Der Philosoph formt Systeme, der Pöbel schmiedet Mordgewehre daraus. Amit én magyarul és megtoldva, így fordítanék: a bölcse új életrendszert agyal ki világboldogító szándékában, a csöcselék meg gyilkos fegyvert kovácsol belőle.

Julis nene meg Treszka jóéjszakát kívánva vonultak ki a kamrájukba.

Hosszú ideig hallgattunk.

S a puha csöndben csak édesanyám halk tipegése és a párom könnyű lépteinek szapora kopogása hallatszott a másik szobából.

Azután megzörrent az öreg zenélőóra, elütötte a tíz órát s vékony, ezüstös hangján eljátszotta a Fuhrmans-Lied-et. Éppen olyan hibásan mint régen. Mert csorba volt már a zenélőszerkezete s ki-kihagyott egyegy hangot. De nekünk így is szép volt. Sőt talán csak így volt szép. Hiszen így szoktuk meg gyerekkorunk óta, s ez volt számunkra a régi, kedves otthon éneke.

Klári kihozta az alvó flucskát a szobából és belefektette, nagy-vigyázva, az imént kihozott picike ágyba. Ez az ágy új szerzemény volt. A nyáron még bölcsője volt a szunnyadó fiatalembernek.

Anyám kitipegett, megcsókolt bennünket, azután karonfogta Jóskát s behúzta maguk mögött az ajtót.

Klári a fia fölé hajolva boldog gyönyörködéssel nézte Vilikét s gombolgatni kezdte magán a csipkegallérú mellénykét.

Azután hirtelen fölocsudott gyönyörködéséből s fölnézett rám pillogva és sóhajtott. És pirosság szállott szép, ifjú arcába, és apró nyugtalanság felhődzött át a ragyogó szemén. És lehajtotta kedves szelíd fejét.

S mialatt intett, hogy oltsam el a lámpát, elfordított fejjel és megremegő ujjakkal gombolgatta tovább a mellénykéjét.

Mire kivilágosodott a szürke, novemberi nap, zuzmorások voltak a fák odaát a barátok kertjében.

S ha visszagondolok arra a napra, mégis derűs sóhajtás emeli meg ma is a mellemet.

Mert se köd, se hideg, se zuzmora nem tudta elhomályosítani melegét, szépségét.

Ma, annyi idő után is azt mondom, a Jóisten meg akart ajándékozni még egy arasznyi tiszta boldogsággal. Az emberélet oly ritka színörömeivel, amelyben megfélekedzik az ezerbajú, ezergondú világról, könnyről, vérről, mulandóságról, s tele van a lelke verőfénnel.

Soha olyan szép és szerelmes nem volt a párom, mint akkor.

Soha olyan ennivalóan mókás nem volt a kisfiam, mint akkor.

Soha olyan dédelgető s kifogyhatatlan jóságú lélek nem volt az anyám, mint akkor.

És soha olyan szikrázóan-vidám nem volt az öcsém, mint akkor.

Még a temetőjárás sem vetett árnyat a lelkünk e novemberi verőfényére.

Mert elmentünk aznap a temetőbe is. Édesapám meg Klári apja sírjához. A két néhai engesztelhetetlen, akiknek kemény dacossága a mi szerelmünkben olvadt szét s a Vilike ereiben szelidült össze friss, piros, erős vércsöppekké, békésen aludt a többi pápai öregek között, a deres-zuzmorás hantok alatt.

Meglátogattuk mamzell Paulettet is. Köhécselt, panaszkodott, de azt is mosolyogva tette. A francia Empire, e szegénységében is büszke leánya, még mindig olyan volt, mint valami finom, meissenai porcellánfigura.

— Vous serez encore très heureux mes enfants! — ismételtette minduntalan, meghatott hangon. — Nagyon boldogok lesztek még gyermekeim.

S azután: még egy vidám, meleg este a meghitt lámpafényben, még egy boldog éjszaka.

Igy záródott le az életem könnyebbik fele.

Milyen jó, hogy az ember nem lát a jövőndőbel

Anyám könnybenúszó szeme, Klári sápadt, vonagló arcoeskője, hősködő önuralma, a fiam — anyja-kezevel mozgatott — integető keze, Jóska tréfás búcsúszava, Julis nene szipogása, a Treszka leányzó bámészkodó tekintete, az öreg Bakter fáradt, utolsó farkcsóválása meg a bolondos Matykó izgalmas érdeklődése a kapuba csöcsült háznépe körül: olybá tűnt, mintha csak napokra vagy hetekre búcsúznánk. Hiszen most már közel vagyok hozzájuk — vélekedtem. Győrrött. Hét és fél mérföldnyire. Jó lóval: négy órányira.

Dehogy is gondoltam arra, hogy soha többé nem lépem át a kigyóutcai régi ház küszöbét, soha többé nem látom Paulette kisasszonyt, Julis nenét és soha többé nem látom apám hűséges vadásztársát: az öreg Baktért.

Mert megy az élet riasztó gyorsasággal s elsuhan régi házak, emberek és évek mellett. S ahányszor viszanézünk, látnunk kell, hogy egyre kevesebben integetnek utánunk azok közül, akik óvtak, dajkáltak, játszottak velünk, és szerettek.

S bizony jó az, hogy nem láthatunk a jövőndőbel
Mondom: akkor nem sejtettem, amit azóta tudok.
És megköszönöm ezt a Teremtőnek. Megköszönöm, hogy megajándékozott még egy boldog nappal és két

éjszakával ott a régi házban, mielőtt ráncszakadt a vihar és fölének borult sok-sok fekete esztendő keserves éjszakája.

Egész nap mentünk Győr felé.

A kucsmás, gubás magyarok, dünnögve dúdoltak valami búbanatos, régi nótát. S ez a nóta meg a szekérsor nyikorgása, összeolvadt a suhogó novemberi széllel.

Időnként emberárnyak bukkantak föl messze, messze az úton. De mielőtt még találkozhattunk volna velük, mind letértek az útról s a deres tarlókon baktattak tovább, a Sokoróalja, vagy Kemenesalja felé.

— Vánduló katonák — dörmögte az első kocsin ülő, legöregebb atyafi. — Szökött nemzetőrök meg kassások. Hetek óta folyvást gyűnnek. Ki magába, ki bandába. Oszt ha katonát látnak, letérnek az útról.

Búsított, haragított szakadatlan vonulása. S megfogadtam, hogy a legközelebbi csoportnak utánanyargalok és visszaterelem.

Hanem ahányszor fölbukkantak apró pontokként, nyomban letértek az útról s eltűntek a tarlókon, erdőkben, vízmosásokban. El nem értem volna egyetlen sem.

— A gond húzza őket — füstölgött az öreg ott a kocsis mellett. — Merhogy aszongyák, nem tuggyák hogyan fordul a sor. Aki kutyabőrös vót, oszt Kossuth-törvényiből elment tüle telkestül a jobbágy, az azir gyűn, hogy lássa mire mén esztán. Mer hogy szűkebb lett földbe, oszt még adó is a hegyibe. Aki meg telkes-

9 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

paraszt vót oszt most a maga gazdája lett, a' meg azir gyün, hogy Uramisten mihöz kezd a földdel, karajcár nékű.

Most a kocsis is megszólalt a pipája mellől:

— A mi grófunkho, Dákára mán avval járnak az újtelkesek, venné vissza a földet. Meg őket is jobbágy-nak. Persze a gróf nincs idehaza. Aszongyák kitört a keze oszt Ikerváron búsul. Mer hogy haragszik erősen Kossuthra. Pejg nagy úr vót. Kormányeleje. Ű tette hatalomba Kossuthot is. De oszt összekülönböztek. Aszongyák azon, hogy a mi uraságunk királos országot akar, Kossuth meg választott-országelejét. Akit négyév után bitangba csaphat a nép, ha nem kedvez nekije. Oszt aszongyák, azir is van a háború.

— Fenét azért van! — szóltam közbe bosszúsan. — Azért van, mert a király márciusban megadta a szabadságot, de hamis tanácsadói szavára utóbb visszavette. Most azután a szabadságért verekszünk, meg a királyszava becsületéért.

És tehetségem szerint magyarázni kezdtem az ő nyelvükön azt, amit a legtanultabb emberek is csak nehezen tudtak fölérni. Egész, szerencsétlenül-össze-bonyolódott, keserves dolgunkat. Amelynek tragikus összekuszálódását talán már Batthyány sem, Kossuth sem, a bécsi kamarilla sem látta tisztán, minden részletében.

Megértették-e, ott az első kocsin döcögő atyafiak, nem tudom.

De a vége az volt, hogy megállapították: akárhogy is van — baj. S a szegény embernek mindig rossz.

Tét után elállott a szél.

Később pilingélni kezdett a hó.

Sötétben zörögtünk be Győrbe.

A napszámosokat átadtam a megyeházának és azután, sűrű hóesésben kocogtam fáradt lovammal a szállásomra.

A Két Ostor-ban hangos rivalgással fogadtak a tisztjeim.

IV.

Háborús időkben két nap alatt is sok minden történik.

Mialatt odavoltam: Győrbe érkezett az utászzászlóalj Pozsonyban maradt része is. Csak Wehle főhadnagy táborozott továbbra is az Öreg-Duna mentén a hadihídszázaddal.

De lejött Pozsonyból Kollmann ezredes is, s maga vette át Calzada őrnagytól a győri sáncmunkák vezetését. Ezek meggyorsítása végett küldte le különben Görgey az egész zászlóaljat.

No, ez ugyan tarka volt akkor!

A legidősebb ujoncokat meg a különböző serezedbeli, vagy a honvéd-, önkéntes- és nemzetőrzászlóaljából újabban összegyűjlött egykori utászokat, mind beosztották a tábori századokba. Ezek még a régi egyenruháikban jártak. A mi, október derekán szürkébe öltöztetett, első utászaink sorába, ott állottak hát, a még fehérfrakkos, volt serezedbeliek, a barnavászonatillás, kéknadrágos honvédek meg önkéntesek, és a kékruhás nemzetőrökből lett új utászok. Mivel köpenye az első felállításbeli embereinken kívül, csak a serezedekből

jött legényeknek és néhány honvédszászlóaljbelinek volt, a többieknek legalább szűrőket szerzett a kis Kazinczy. Hogy meg ne dermedjenek a mind górombább hidegben.

A legifjabb ujoncoknak meg éppen csak csákója, borjúja és utász-szerszáma volt. Egyébiránt még abban jártak, amiben eljöttek hazulról. Darócbán-bocskorban a zsellérlegény, spencerben-csizmában a volt nemes úrfi, zsinóros magyarruhában a diák, s kabátban-pantallóban a városi polgárcsemete. S ezek is már milyen állapotban voltak!

Csoda-e hát, ha a derék, második honvéd utász zászlóalj jobban hasonlított valami glédákbaszorított cigánykaravánhoz, semmint katonai alakulathoz?

A hetes, kéthetes ujoncokat továbbra is külön gyakorlatoztatta Kazinczy, míg a tábori-századokat nyomban beállította a sáncolásba.

Új tiszt is érkezett a zászlóaljjal, egész csapatra való. Ma már csak Mednyánszky Sándor kapitányra és Rochlitz Béla meg Dobrufszky Sándor hadnagyokra emlékezem ezek közül. Mednyánszky szálás, szikár, szófukar ember volt s Kazinczy körül szolgált, mint annak „zászlóalji segédje“. Rochlitz Béla: szepeszőke, pillogószemű legény, különben öccse a Görgey-brigádnál, azaz újabban a feldunai hadsereg főhadiszállásán szolgáló, Rochlitz Kálmánnak. Dobrufszky eleven, gyorsbeszédű ember volt, de mint Kazinczy mondotta: építeni lehetett rá, akár a sziklára.

De megérkezett velük Római Ferenc Flórián, azaz páter Rómer Flóris, a pozsonyi akadémia tudós

bencésprofesszora is. Most alhadnagy volt Urbanovits Laci századában.

Ez a század tőlünk balra vette át a munkát, a sáncvonal délkeleti ívében. No, azokon a dombokon, sáncolás közben, kedvére régéskedhetett is az archeológia híres magisztere.

Rajtunk utászokon, meg a hébe-hóba érkező, alföldi honvéd ujoncokon kívül, még a volt második sorgyalogezred: a Sándor-bakák egyik zászlóalja táborozott Győrött.

Egyik este az utászzászlóalj egész tisztikara öszszegyülekezett a Fehér Hajóban. Kazinczynak jókedve volt, egyik nótát a másik után húzatta. Elfelejtettük a fáradtságot s vidáman dudolgattunk hozzá.

Lukács kormánybiztos a szomszéd asztalnál üldögélt Rónay Jácint tábori pappal, azután a győri Hazánk szerkesztőjével, meg vagy három másik, helybéli úriemberrel. Lelkesen tárgyaltak. A szerkesztő hevesen magyarázott valamit, még a füle is kivörösödött nagy igyekezetében. De a muzsikában és teremzsongásban csak ez a három szó ért el újból és újból a fülünkig:

— Kamarilla... ármány... áruló.

Egyszerre: bozontoshajú fiatalember jelent meg bundában az asztalok között. Nyugtalanul szemlélődött, majd mikor meglátta Lukács Sándort, fontoskodva lépett hozzá. Mint utóbb megtudtuk, a kormánybiztos titoknoka volt és levelet hozott a gazdájának.

A győriek Kis-Kossuthja feltörte a levelet, átfutotta, majd körülnézett:

— Van itt valaki a Sándor-bakák tisztjei közül?
Történetesen egy szál sem volt ott.

Erre odajött az asztalunkhoz. Helyet szorítottunk neki.

Elmondotta, hogy rendeletet kapott, egy úgynevezett guerilla-csapat megszervezésére.

— Kedvenc ötlete ez az elnök úrnak — magyarázta Lukács. — A falu népének portyázó hadiszolgálatra való felbuzdítását szinte előbbre teszi a katonai hadműveleteknél. A spanyol és olasz guerillák példája lebeg a szemei előtt. Meg Kutuzoff orosz parasztjai. A fegyveres falusi nép, amely erdőn-mezőn meglapulva lesi, hol árthat az ellenséges hadaknak, s hol itt, hol ott bukkan fel váratlanul és veti rá magát kisebb osztagokra, járőrökre, parancsvívő nyargonctisztekre, társzekéroszlopokra vagy seregpostákra. Meg hát elrejt, elpusztít, az ellenség körül minden terményt, élelmet s esetleg föléget minden szállásnak alkalmas hajlékot.

— Romantika! — mondotta vállatvonva Kazinczy.

— Miért volna romantika? — kérdezte a kormánybiztos. — Vajjon a forradalom klasszikus nemzetei, a spanyolok, franciák, olaszok és Kutzoff muzsikjai...

— Azok valóban forradalmár fajok.

— És?

— És hát azok: spanyolok, franciák, olaszok, meg oroszok. Mi pedig magyarok vagyunk.

— De hát mi a különbség ebben a dologban? — képedt el Lukács.

— Először az, hogy azok született forradalmárok,

a mi népünk pedig sohase volt, és sohase lesz az. Másodszor meg: a guerillának alattomosnak, orvtámadónak, lesipuskásnak kell lennie, mert a harcmódja ezt kívánja tőle. Ezek a jellemvonások pedig merőben hiányoznak a mi népünkben.

— Eddig hiányoztak! — tüzeskedett a kormánybiztos. — De amikor a világforradalom eszméiről van szó, a szabadságról, egyenlőségről, testvériségről... a... a világfelszabadításról, népek testvériesülésétől és a többitől, akkor a népet is áthatja a szent hevület és az a meggyőződés, hogy ezekért minden eszköz és mód...

— Úgy van, úgy van! — helyeselt Dobrufszky hadnagy lelkesen. — Most vagy soha! Európa népei öntudatra ébredtek s most megteremtik a világ-republikát! És az a csodálatos delejesség átjárja a mi népünket is.

— Tévedsz, prókátorom — ingatta a fejét Kazinczy. — Ezek csak szavak, elméletek, amelyeknek semmi közük a földdel, étellel, természettel. Amíg az ember földönjáró teremtmény lesz s a rögöt érinti a lába, addig ezek csak az emberész szappanbuborékjai maradnak. Világköztársaság? Ugyan! Azt hiszed bele-megy valaha a francia, spanyol, olasz abba, hogy az ő földje ne Franciaország, Spanyolország, Olaszország legyen, hanem egyszerű kerülete, óriásmegyéje valami mesterséges és jellegtelen világstátusnak? Pedig ezek a népek nem igen mennek a szomszédba, holmi forradalmi ötletért, világmegváltó nemzetközi jelszóért, és fegyverért. Megpróbálják bizony maguktól a felhőn való nyargalást. Ágaskodnak, föl-fölszöknek a

vörös szivárvány felé, de azután visszazuhanak a józan rögre, kipárolog fejükből a mámor, s megmaradnak franciának, spanyolnak, olasznak. Apámék is ebbe buktak bele. Mert hát, ha Martinovits selyma is volt, mint ahogyan sokan suttozták; apám, Latzkovits, Sigray, Szentmarjay meg a többiek, őszintén hittek a „Forradalmi Káté“ tételeinek varázserejében.

Lajos elhallgatott. S a zsongásban, muzsikaszóban is átsuhant a szemünk előtt Martinovits apát, s a vele kivégzett magyar jakobinusok véres árnya.

— A rög: rög, az ember: ember — mondotta csöndesen Kazinczy. — S az ember csak a rögön állva tud ember maradni. Mert rögből lett s abba tér vissza. És minél mélyebben van a lába a földben, annál józanabb. A mi népünk még álmában sem tud elszakadni tőle. Ezért nem is lesz soha forradalmár, semmiféle nemzetközi szivárvány kedvéért.

— Szóval, az őrnagy-polgártárs nem hisz az emberiség fölemelkedésében és a népek szolidaritásában? — kérdezte kedvetlenül Lukács.

— Az előbbiben hiszek, az utóbbiban nem. De hiszen ezek a fogalmak nincsenek is egymással rokonságban. Az emberiség fölemelkedik, halad, igazodik a fejlődő életviszonyokhoz, mert ez a fejlődés parancsa. De a világszolidaritás: káprázat. Az oroszlanból, sashól és hangyából, soha, semmiféle elméleti meszterkedés nem tenyészthet ki új és azonosfajú teremtményt. De közelebb megyek! Szerecsenből, kínaiból sohse lesz fehér ember. Vegyes ivadéakai, valamelyik generációban, feltétlenül visszaütnék valamelyik őszükre. Ha nem: menthetetlenül elkorcsosodnak és szaporodá-

suk megszűnik. Mert a természet csak olyan keveredést tűr meg, amelyet a törvényei megengednek. Végsőfokon való, s tán legkisebb különbség, az emberek között a nemzetiség. De úgy vélem, ez is megmásíthatatlan. Mert lehetetlen, hogy véletlenül alakult volna egyik nép franciává, a másik spanyollá, a harmadik olaszvá, a negyedik magyarrá. Törvénynek kell emögött is lennie. Ha pedig természeti törvény, akkor az erősebb az emberésznél, meg az emberész forradalmainál. Ergo: a nemzetiségéből kivetköztethető, univerzális világ-nemzet: képtelenség. Képtelenség hát a világsszolidaritás is. Hiszen a fajfentartás egyik rúgója éppen a különbség versenye. Verseny nélkül elcsenevészedne az élők világa. A világmozgás ebből a versenyből ered, a különböző élők küzdelméből, tehát szüksége van rá a teremtés örök rendjének. Hogyan képzeljük hát, hogy az ember megszüntetheti ezt a törvényt, a maga világsszolidaritásról, világstátusról, vagy akár csak Európa-respublikáról szóló elmélkedésével. Játék ez uraim, a képzelet szappanbuborékja! S így is van ez jól. Legalább jómagam nem lennék semmiért a világon: se más nemzet, se egy nemzetek fölötti, mesterséges világnép fia. Ha magyar nem lehetnék: fűtyülnék a létre. No, de hiszen — mosolyodott el a kis Kazinczy — nem is kell attól tartani.

— Eltértünk a dolgunktól — fűzte hozzá Lukács. — A guerilla-csapatról volt szó. Mint mondtam: az elnök-polgártárs kiadta a rendeletet, hogy haladéktalanul állítsunk fel minden megye területén ilyen guerilla-bandákat, amelyek az ellenség betörése esetén, ide-oda portyázva, rajtaütésekkel, apró csatáro-

zásokkal teszik elviselhetetlenné vagy bénítják meg a zsarnokság hadainak életét. A másik rendelet szerint pedig neveljük rá a népet, hogyha Windisch-Grätz betörne, hordja el előle minden jószágát, élelmét, termését, égessen föl körülötte mindent, s maga is bujdossék el az erdőkbe, nádasokba.

— No már erre — szólaltunk meg egyszerre vagy öten — semmiféle hatalom rá nem veszi a mi népünket!

— De ha a hazafiasság kívánja! — türelmetlenkedett a kormánybiztos. — Kossuth Lajos óhajtja!

— Már pedig olyan magyar ember nem akad — vélte vállatvonva Krucsay főhadnagy — akinek volna szíve ehhez. Sokkal misztikusabb úhíttal tiszteli a veríték meg a barázda adományát, semhogy kezét emelne rá. Máséra sem, hát még a magáéra! És hogy hát fölgyujtsa a viskóját s elbujdossék? Inkább ott hal meg a hajléka küszöbén, de el nem hagyja! Még a tatár vagy török előtt se tette. Legfeljebb akkor bujdosott el, ha elűzték. Ha meg tudta volna tenni, ma alkalmasint jóval több magyar élne!

— Csakhogy akkor nem akadt közöttük egyetlen Kossuth sem — vetette oda a százkezű kormánybiztos.

— Kossuth valóban varázsló — ismerte el Krucsay — de ehhez még az ő szónoklata is gyöngé. Vagy ha úgy véli, hogy erre rá lehet venni a népet, akkor nem ismeri a magyart.

— Kossuth? Nem ismeri? — mosolyodott el Lukács. — Hát akkor ki az, aki ismeri? Efölött csakugyan kár vitázni.

— Nem vita ez — dörmögte halkán Kazinczy. — Csak éppen: csodálkozunk.

— Vagyis azt hiszik — folytatta a győriek Kis-Kossuthja — hogy népünk nem elég hazafias ekkora áldozathoz?

— Majd elvállik mennyire hazafias — felelte tubákolva Lajos — ha érzi megtámadtatását és verekedni kell. De a terménypusztításban, felégetésben, elbujdosásban, aligha lát hazafiasságot. Az ő hazafiassága a földünkért való nyílt harc s bukás után is a röghöz való odatapadás. Még ostor és iga alatt is.

— Engedelmet — szólalt meg pipáját kivéve a szájából Szenczi Tamás — nekem ugyan nem lehet szavam országdolgában, de úgy vélem: nem lehet egymáshoz mérni Kutuzoff muzsikjait meg a mi népünket. Aminthogy nem lehet Oroszországot meg Magyarországot sem. Az oroszok sok-sok évszázad tanította meg az efféle harcra. Mert Oroszország olyan behemót birodalom, hogy abban a legnagyobb ellenséges sereg is vízcsöpp a tengerhez. Útja alig egy-kettő. S ha száz mérföldre megyen is benne az ellenség, de tán ezerre is: nem leli végét. Ha ott elpusztítanak az útja mentén mindent, el köll vesznie, mert száz mérföldről nem fuvarozhat maga után mindent. Ezt tudja a muzsik. Tudja, hogy náluk sereg nélkül is meg lehet verni a betörő hadat. S mi az az utakmenti pusztítás ott abban az óriásországban? Semmi. Ahhoz elég, hogy éhenvesszen bele az ellenséges had, de az orosz birodalomnak, a muszka népnek annyit sem számít, mint nekem az, ha tíz mérő gabonámból két maroknyi el-

vész. Szóval ott ez a harc a legolcsóbb, s a legsikere-
sebb. Hát ez vált a vérévé. Ösztönévé.

Római alhadnagy, aki addig szótlanul játszado-
zott az üres poharával, most fölfigyelt.

— No és? — kérdezte a pipástól, examináló
professzor-arccal.

— Hát az — fűzte tovább a szót Szenczi — hogy
Magyarország más. Itt, miként a Kossuth Hírlapja meg
is írta, kilenc oldalról, kilenc úton akar rántörni az
ellenség. De jöhetne többön is. S elég, ha csak tizenöt-
húsz mérföldet masíroz, már az ország közepében
van. És ha csak a Dunántúlt vesszük is, szóval a po-
zsony—győr—budai utat, vagyis a Mészárosok-útját,
azután a szombathely—pápa—kisbér—bicske—budai
utat, a csáktornya—kanizsa—veszprém—fejérvár—
budai utat, a légrád—somogyvár—fejérvári utat; meg
az eszék—pécs—mohács—budai utat: hát az egész
Dunántúlt el kellene pusztítanunk, föl kellene éget-
nünk, hogy minden út mentén megfosszuk az ellen-
séget az eleségtől, szállástól. De ugyanígy van, bár-
mely határ felől nézzem a dolgot.

Római bólintott.

— És vajjon — folytatta a máskor oly szűk-
szavú Szenczi most egészen nekitüzesedve — hasz-
nálna-e mindez? Dehogyan használna! Legföljebb nehe-
zebb dolga lenne az ellenségnek. Lehetetlenné azon-
ban nem tehetnénk evvel az útját. Mert nem is szá-
mítva a Dunát, amelyen a jégmentes évszakokban az
ország szívéig táplálhatná hadait; tíz-tizenöt mérföld-
nyire, vagyis az ország szívéig: tengelyen is hiba nél-
kül fuvarozhatja maga után az eleséget, lövőszert, mi-

egyebet. Szóval ha aggatnánk is útjában a pusztítással, ilyen módon ugyan meg nem akadályozhatnánk előrejutását. Arról meg éppen szó se lehet, hogy ezzel elveszejthetnénk egész seregét, mint ahogy Kutuzoff muzsikjai meg kozákjai tették ezt ily módon Napoleon seregével. Haszon nélkül tennénk magunkat tönkre. Éppen ezért: nem harcmód ez Magyarországon. Őseink se tették soha, mert nyilván látták, vagy tán érezték értelmetlenségét. S bizonyosan érezné a kérdés mai fölvetésénél is a nép.

— Igaz! Úgy van! Tiszta sor! — bólogatott az egész utásztiszti kar, a hosszú asztal mentén.

Csak Dobrufszky, a nagyszombati patvarista mondott ellene.

— Ugyan kérlek, Tamás, Kossuth csak jobban tudja! Más világ volt régen, s más világ van most. Én igenis hiszem, hogy népünk lelkesülve van a korszellemtől, s hevült kebelével siet a szabadság oltalmára. Minden módon és minden eszközzel. Magam is szívesen vezetnék ilyen guerilla-csapatot.

Lukács Sándor megvidámodott.

— De hiszen ez pompás! Nem is reméltem, hogy az utászkari tisztek között is akadhatok vállalkozóra. Csak a Sándor-bakák tisztjei között érdeklődtem volna.

Erre Mednyánszky százados is kedvet kapott.

Kérdően néztek az őrnagyunkra.

Kazinczy vállat vont.

Dobrufszky Rochlitzra pillantott:

— Hát te?

Erre a kis Rochlitz is engedelmet kért Kazinczytól, hogy elmehessen portyázótisztnak.

A kormánybiztos nyomban összeült velük.

Utóbb még egyszer odajött hozzánk s azt kérte az őrnagyunktól, hogy küldjön neki másnapra egy félé századot a megyeházára, a portyázócsapat ünnepi megalakulása és eskütétele idejére.

Kazinczy engem rendelt ki a századom felével.

Amikor fölkerekedtünk s kiléptünk a Fehér Hajóból az utcára, fázósan gombolta be köpenyét a parancsnokunk.

— Szerencse, hogy hárman is akadtak a zászlóaljából, akik jelentkeztek. Enélkül ugyancsak cifra véleménye lett volna ennek a forradalmi oroszlánnak rólunk. Mondhatom, alaposan ledorongoltatok a magyar guerilla-háború elméletét.

— Képtelenségnek tartom — dörmögte Urbánovits főhadnagy — hogy Kossuth ötlete volna. Nyilván valamelyik körülötte fontoskodó ultraforradalmár erőltette rá ezt az észbontó bölcsességet. Tán a Madarások valamelyike. Vagy Pálfi, a Radical Lap szerkesztője. Ezek azok a csodabogarak, akik még soha át nem lépték az ország határát, de falják a francia forradalom történetét, és arkánusot látnak minden külföldi módiban, gondolatban vagy jelszóban.

— Hallgass — intette meg tréfásan Kazinczy —, mert még meghallja valamelyik buzgó republikánus és nyomban megkapod a nevedet. Még jó, ha ez csak az lesz, hogy: reakciós ármánykodó. No, jóéjszakát!

Elváltunk s hazaballagtam a népemmel.

Másnap reggel nyolcra ott voltunk a megyeházán, Zsigmond és Szenczi, egy-egy öregebb ujonckal megerősített, félszakaszával.

Lukács lezáratta a megyeház kapuját s az embe-reinkkel négyszöget formáltatott a megyei tömlőc aj-taja előtt.

Összenéztünk. Hát ez micsoda?

Addigra előkerült Mednyánszky, Dobrufszky, Rochlitz, négy ujoncból lett utászaltiszt, és egy trom-bítás. Meg egy vörös zászlót tartó, megyei hajdú.

Most kinyitották a tömlőcajtót. Vagy ötven, sá-padt rab vánszorgott ki rajta, a négyszög közepébe.

Mint utóbb kisült: javarészt bicskázásért elítélt legények, meg szomorú kapcabetyárok voltak. Főben-járó bűnös alig akadt közöttük. De ezeket is megsze-lídítette már a rabság. A két legöregebbet visszakül-dötte Lukács. Ezek közül az első, a haragosa házát gyujtotta föl s leégett az egész falu. A másik: szeren-csétlen iskolamester volt, aki hirtelen haragjában agyonütötte az egyik tanítványát.

A többi ottmaradt, sorbaállva a négyszög közepén.

A kormánybiztos most eléjük lépett.

— A gondolkozáidő letelt. Jól megfontolhattátok a választást. Az egyik oldalon a szegény, megtáma-dott Magyarországért, a megcsúfolt szabadságért való harc, s vele a megtisztító jóvátétel vár. A másik olda-lon a további börtön. Az előbbi: a becsületes embe-rek közé való szabad visszatérés, a utóbbi: a törvé-nyes büntetés. Aki mégsem vállalkozik a szabadság bátor szolgálatára, az lépjen hátra!

Most értettük meg mi történik.

A rabok álltak mozdulatlanul.

— No, derék! — bölintott Lukács.

Magához intette a hajdúját, kivette kezéből a vörös lobogót, s föleskette a megszabadult rabokat.

Meghatottan dörmögték az eskü szavait. A legtöbbjük szemében könny csillogott.

Még megindítóbb volt, amikor az eskü után előbb Lukács Sándor, majd Mednyánszky százados, Dobrufszky hadnagy meg Rochlitz hadnagy odaléptek az ágrólszakadtak sorai elé, és rendre kezét szorítottak velük.

Volt olyan, aki hirtelen lehajolt a kormánybiztos kezére, és megcsókolta. Hiszen az a kézfogás a becsületes emberek világába való visszafogadást jelentette számukra.

E megindító jelenet után, Lukács megalakultnak nyilvánította a győrmegyei portyázócsapat keretét, átadta az embereket Mednyánszkyknak, s nyomban megkezdték felszerelésüket. Szűrt kaptak, paraszti gúnyát csizmával, pörge kalapot, vadászfliktát, töltegytárlót meg egy-egy kiegyenesített kaszát. Ugyanígy vedlett át utóbb a négy utászaltiszt is, míg a tisztek békés vadászruhába bújtak.

— Körülbelül háromszáz főre kell ezt a keretet kiegészíteni — magyarázta Lukács. — Remélem, hogy a falvak önkéntes vállalkozóiból kitelik, hiszen a zsoldjuk ugyanannyi, mint a honvédeké.

A mi dolgunk is végetért, a kormánybiztos megköszönte, hogy ottlétünkkel ünnepesebbé tettük az esküt, s elbocsátott bennünket.

10 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

Elbúcsúztunk hát portyázókká lett tisztársainktól, s kivonultunk a megyeházáról.

Mikor a félszázad élére mentünk, megszólalt Zsigmond Gusztí:

— Derék dolog volt! Igazán megindította az embert. Csak hát az a vörös zászló. Miért nem eskették őket a magyar lobogóra? Mi köze a mi harcunknak ehhez a sohse látott, vörös rongyhoz?

Két napig megint elnyelt bennünket a munka. Haladt is szemmelláthatóan. A százkezű Lukács, az utolsó héten, újabb nyolcszáz embert hajtott föl valahonnét.

Egyízben végiglovagolt a sáncvonalon Kollmann ezredes is. Akkor említette, hogy rövidesen a Vértes-hegység szorosait is megerősíti.

— Bevehetetlenné tesszük a Vértesek szorosait! — mondotta. — A megerősített szorosok, meg a járhatatlan hegyvidék, valóságos Thermopyléje lesz a magyar ügynek! Holnapután indulok is.

Avval tovább lovagolt a rábamenti redutok felé.

Csodálkozva meredtem utána. Nem értettem a dolgot. Vajjon honnét veszi, hogy a Vértesek járhatatlanok? És hát hol vannak ott szoros névvel nevezhető átjárók? Hiszen ott lehet átmenni rajtuk, ahol éppen nekikmegy az ember.

Szenczi Tamás, aki hallotta Kollmann terveit, ki-pöffentett egy füstgolyót a pipacsutorája mellől, s egy mondatlalt tett pontot a különös vélekedésre:

— Az ezredes úr nyilván nem dunántúli.

Azokban a napokban kellett lefegyvereznünk a hazafelé tartó, gömöri nemzetőrszászlóaljat is.

Görgey jóelőre értesítette Lukács kormánybiztost, hogy a gömöriek széledeznek. Arra a felszólításra, hogy alakuljanak át honvédszászlóaljja, vagy álljanak be valamelyik már megszervezett honvédszászlóaljba, alig néhányan csaptak föl. Hivatkoztak a jussukra, hogy csak három hónapra vállaltak fegyveres szolgálatot, az letelt s így senki sem tarthatja őket vissza. Főként ilyen zorduló időben. Szegedy Imre alezredes, akinek dandarába tartoztak, akkor el akarta szedetni a fegyvereiket, hiszen a Pozsonyba naponként érkező alföldi honvédujoncok egész zászlóaljai lézengtek fegyvertelenül. No, lett erre ribillió! Szegedy alezredes éppen a legkényesebb érzésüket birizgálta meg. A megyei alkotmányosságot. Megbántottan s mélységes felháborodással méltatlankodtak afelett, hogy a vármegye fegyvereit akarják tőlük elvenni. Hiszen ezeket a tekintetes és nemes vármegye pénzén vásárolták közfelkiáltással, buzgó honfilelkedéssel! Azok tehát a vármegye elvitathatatlan tulajdonai. S ezeket akarják elvenni? Nézze meg az ember! Azt már nem! Éljen az alkotmány, éljen a szabadság, éljen Kossuth, de a gömöri jussot nem hagyják!

Szóval egyszerűen leszavazták a parancsot s neki vágtak fegyveresen, a Dunántúlon és Pesten át — Gömörnek.

Hanem az az ádáz, nyakas, fiatalember, akire az ördög tudja, hogy bízhatták annyi megye tettekre kész honfia fölött a fővezérséget, mondom, az a Görgey: eléjükvágott a parancsával. Szigorú ordkrét küldött a

győri kormánybiztosnak, hogy a Sándor-bakák Győrött fekvő zászlóaljával, meg az utászokkal fegyvereztesse le a haragvó önérzettel masirozó gömörieket, s a puskáikat haladéktalanul küldje vissza Pozsonyba.

A százkezü Kis-Kossuthnak persze nem kellett ezt kétszer mondani.

Befűttette a bencések iskolájának termeit, hogy jó, meleg szállás várja a felháborodott gömörieket, de még vacsorát is főzetett nekik.

— Ez igen! — mondogatták a hidegtől meg a hosszú menettől elgémberedett gömöriek, amikor bevonultak a szállásukra. Megették a vacsorát s elaludtak, mint a tej.

Persze akkor már elállottak minden kaput, ajtót a Sándorok, mi meg szorosan lezártuk az épület környékét.

Éjfélre a kormánybiztos kezében voltak a fegyverek.

Hanem hát azokat el is kellett szállítani Pozsonyba.

A Sándor-bakák valami menetparancs-félét vártak. Komáromba-e vagy Lipótvárra, már nem tudom. Elég az hozzá, hogy mivel az én sáncolásom volt legelőbbre: rám esett Lukács, azaz hogy Kazinczy választása.

Nekem kellett útbaindulnom másnap nyolc szekér puskával, meg nyolc utással Pozsonyba. Két altisztet és a nyolc rátótít vittem magammal. Magam meg Varga tizedes az első kocsin, Hofman tizedes az utolsón, közbül a többi puskaszállító hat szekéren pedig egy-egy rátóti.

Első nap Magyaróvárig nyikorogtunk. Útközben is, Óvárótt is jóízűt mulattam az egymásnak folyvást átkiabáló rátótiakon. E hörcsögtermészetű atyafiak szakadatlan marakodásának még az sem tudott véget vetni, hogy egymástól elválasztva, külön-külön kocsin kellett kuporogniok.

Kardos Anti, a kunkoricsizmás, sűrű, kis kurtanemes meg nem állhatta, hogy rá ne rikkantson az előtte szekerező öreg Suba Mihályra:

— No, vén pápista harangrángató, kend se vót még ekkora úr!

— Mekkora hát, öreg, égetnivaló kálomistavarjú?

— Ekkora ni! Hogy kocsin utazhat, a bocskorbaló, bütykös lábaival!

— Ne te ne! Nédd a, hogy melleszkedik a vedlett-kutyabőrű!

— Most legalább láthattya kend — harsogta előre, fennhéjázva Kardos — millen lehet az úrimód, akibe mink élünk!

— Höhöj! — röhögött vissza Suba. — Aszongya hogy: mink? Vagyishát kend is? No, e' jó! Odahaza akkor lát tengelyt, kereket, amikor kitalicskázza a ganyét az egy-szál marhája alul, oszt itt még úrisággal hetvenkedik?

Ugyanakkor Rák János, a csorbafogú kovácslegény is előrebillentette csákója alól a viharszíjat, hogy hangosabban kiabálhasson, s hátra fordulván imígyen társalgott a mögötte utazó Makkos Gergellyel, a hajlotthátú, bakonyi juhásszal:

— Hé, Gergő! Tudod-e mit gondútam?

— No, beszélj pálinka, beszélj! — harsogott a juhász.

— Azt, hogy ugyan örülhetnek most a birkáid, mer végre értelmes gondozójuk akadt!

— Marhaság lesz úgylis, de azért csak nyögd ki!

— Hát azért, hogy heletted a fülesedre maratlak! — röhhentette el magát a kovácsból lett utász.

— Megájj, az anyád, ezér megbubollak, kormos gebepatkoló!

— Hányan lesztek hozzá? — helvenkedett Rák Jancsi. — Hogy tuggyam, hányfele nyargaltok maj, ha megpököm a tenyerem?

— Nyargalod ám te a szent Mihály lovát, ha csak eccer képentörüllek!

Már a két ikerlegény: Bari Péter, Bari Pál gyöngédebben enyelgett.

— Peti teee! — kiáltott előre az öccs a bátyjának, az utolsóelőtti szekérről.

Peti hátrafordult a kocsideszkáról:

— Mi a'?

— Má megin zsebrevágtad a szikravasamat. Oszt most verhetem a tűzküemhő a semmit! Pejg pipázhatnék!

— Az enyém, ha mondom! — mérgelődött dünynyögve az öccse. — Úgy meccetted le a tűzszerzőm szironyárul!

— Ne járasd a szád, én vagyok az öregebb, enyim a szikravas, oszt nincs tovább!

— Hát edd meg, ha ollan nagyra vagy avval a fertyálórával, akivel előbb születél!

S addig mesterkedett Bari Pali, amíg kitalálta a

módját. A puskája töltővesszőjének végéhez csapkodta a „tűzküét“, vagyis a kováját s végül mégis csak sikerült szikrát ugratnia a taplójába és rágyujthattott.

Mondom, így ment ez Győrtől Óvárig, onnét meg másnap, Pozsonyig.

Hegyeshalom meg Köpcsény között ugyan még minduntalan hazafelé széledező, rongyos nemzetőrök — javarészt borsodiak — húztak el mellettünk csapattostól, de Köpcsényben meg Pozsonyban már szem-melláthatóan rendeződtek a dolgok. Katonásabb, fegyelmезettebb képe volt mindennek. Keményebben lépkedtek a katonák, szorosabban fogták embereiket a tisztek. Kérlelhetetlen következetességgel teremtett rendet valami láthatatlan vasmarok, a Schwechat alól oly kétségbeejtő zúllásban hátraözlönlött hadinép között.

Most pattogva, szolgálatkészzen ugrott, mozdult minden katona, akit csak megszólított az ember.

Pedig milyen had volt az, Uramisten! Az egyiken köpönyeg, a másikon szűr. A régi huszárok csizmája lukas. A honvédek bakancsorrán meg kilátszott a lábukujja vagy a sáros kapcarongy. Sőt voltak olyanok is, akik dróttal, kócmadzaggal kötözték hozzá levált bakancstalpukat a lábukfejéhez. De még így is, rongyosan is, ágrólszakadtan is, kezdtek átalakulni — katonákká.

A szekereimet beállítottam a Vizikaszárnya udvarába, én meg elmentem további parancsért a primási palotába. A főhadiszállásra.

Ott is más kép fogadott már.

Kint: a kapuőrségen a magyar gránátoszászlóalj medvebőrsüvegű, fehérfrakkos, de már piroszsinórú honvédnadrágos gránátosai állottak.

Bent: rend, tisztaság, fegyelem.

A hegyesszakállú, hetyke-monoklis, szőke huszártiszt, Kempelen Károly olyan előkelően fogadott, mintha nem is e koldushad kopott fővezérének parancsértisztje, hanem a spanyol király hopmestere lett volna.

Annyira megörült a gömöri puskáknak, hogy mielőtt átküldött volna Danielisz főintendánsához, besietett a gazdjához a hírrrel.

Félperc múlva fölpattant az ajtó s Artúr, azaz bocsánat, Görgey tábornok lépett ki rajta.

— Lám csak: te vagy? — enyhült meg kemény katona-arca, mikor meglátott. — Gyere bel!

S kibocsátván maga előtt Kempelen hadnagyot, betessékelt a maga szobájába. Ott megölelt a régi barátsággal. De mintha mindjárt el is röstelte volna magát ellágyulásáért, tréfára fordította a szót:

— Ime a generalisszimusz szobája!

Ilyen szegényes berendezést valóban nem látott még a primási palota e szép kis termel!

Két, szalmazsákos, pokrócos, rideg katonaágy, két székek, egy íróasztal és egy táboriláda. Az íróasztalon térképek, vázlatok, írónok, tintatartó, porzó, meg néhány tintafoltos lúdtoll. A táboriláda mellett, kisámfázott cipőpár.

A fővezér különben még most is a régi mundurját hordta. A kopott honvédtörzstiszti atillát, szürke

lovaglónadrágját, és combigérő, nagy testőrcsizmáit, szíjas sarkantyúkkal.

De a régi bajtárs volt másképen is. Legutóbbi találkozásunk óta egész kurtára nyiratta a haját, s ez a hajviselet teljesen kiadta szépformájú, kemény koponyáját. Ha sötétbehajló szőke bajusza és borostásra-nyírt, még sötétebb szakálla nem lett volna, bízvást az egykori tulli utászkadétot láttam volna benne.

És a villogó pápaszem üvegei mögül is a régi, kedves, kék — szinte azt mondanám — gyerek szemek mosolyogtak rám.

— Hm, alter Kamerad! Öreg cimbora! — mondotta örvendő tekintettel. — De sok minden történt Tulln óta! Meg a testőrévek óta! S milyen furcsa, hogy így sodor össze bennünket megint a sors. No de hagyjuk! Hanem az mégis lehetetlen, hogy még most is csak főhadnagy vagy. Amikor egész sor választott vagy protekciós asinus, aki annyit se ért a katonai dolgokhoz, mint hajdú a harangöntéshez, egyre-másra lép előre.

— Mit akarsz — nevettem el magam — most léptem elő én is! S evvel utolértem hat évvel ezelőtti önmagamat. Egyébiránt úgy látom, evvel bele is zökentem a rendes tiszti lajstromba.

— Hiszen éppen ez a baj, öreg Toronypiktorom! Mert ha most a többi főhadnaggal együtt kezelnek tovább, akkor ez a hat év hátrány mindig megmarad. Öregebb vagy nálam is, de az én kötes szerencsájú személyemet nem is számítva: valamennyi régi bajtársaink előtt kellene lenned. Legalább alezredesi rend-

fokozatban. No, hiszen csak jöjjünk rendbe! Hanem lássunk előbb a dolgunk után.

Megrázta kis kézicsengetyűjét s a bepattanó Kempelennek parancsot adott, hogy Danielisz főintendáns nyomban küldjön ki valakit a Vizikaszárnyába, vetesse át számszerint a puskákat s az erről szóló nyugtát küldesse ide.

— Örülök, hogy most délután jöttél — mondotta utóbb, miközben a tubákos-szelencéjét, majd meg a szivartárcáját nyújtotta elé. — Ilyenkor elcsitul valamelyest ez a zúgó méhköpű, s van néhány nyugodtabb perce is az embernek. Különben te! Mi volna ha együtt vacsoráznánk? Valami kis eldugott kocsmában? Mint valaha a bécsi Garde-Gasse „Piszkos-csárdájában“? Emlékezel?

És a szeme megint a régi gyerekfénnyel villant meg.

Kempelen belépése zökkentette vissza a fővezéri méltóságba.

— Csányi főkormánybiztos úr üzeni, hogy nyolcra kéreti az urakat vacsorára, mert Petőcz első alispán úr csak akkorra ér vissza Modorról.

Görgey sóhajtott s végigsimította a homlokát.

— Persze: a vacsora. El is felejtkeztem róla.

Biccentett Kempelen felé, s a huszár kipattant az ajtón.

— Látod, ez az! — dörmögte Artúr. — Az ember olyan, akár a láncos rab. És szegény Csányi még cifrábban van mint én. Mert nekem csak a sereggel van bajom. Neki ráadásul még a civilekkel. A főispán

meg az alispán kutya-macska barátságban élnek. Ma ezeket akarja összebékíteni. Tegnap a városi magisztrátust szelidítettük. Sziszifusz-sors. Néha azt hiszem megkergültünk, hogy még mindig hiszünk a fölemelkedésben. Es scheint als wahrer Wahnsinn! Hiszen itt mindenki mindenki ellen agyarkodik! Isten remeke lehetne az a nép, ha nem volna annyi salakja.

Megállott, nekitámaszkodott az íróasztalának, keresztbe fonta a karjait maga előtt, s eltűnődött egy lehelletnyi ideig. Majd hirtelen lebocsátotta a karjait, rugalmasan dobbant előre féllépést, s rámvillant a szeme. Ez a gyors, rugalmas, szinte türelmetlen kilendülése a legrövidebb nyugalmi állapotból is, volt talán a legjellegzetesebb kifejezése, a benne levő örök eleven-ségnek, megbéníthatatlan tetterekészségnek. Azaz: de-hogy! Éppen ilyen jellegzetes volt a hallgatása is, ha nagyon figyelt, vagy mélyen gondolkodott. Ilyenkor meg se rezzen az arca, gépiesen emelgette orra alá a tubákos-szelencéjét, s a két szeme olyan áthatóan szegeződött tárgyára, vagy a vele beszélőre, mint két éles-hegyű, kék nyílvevessző.

— Látod — mondotta hirtelen — ilyen a szerencsém! Egyszer szeretnék csak félórát együtt-tölteni az ifjúságommal és nem lehet. Egyébiránt ki kell mennem Wolfstal felé is, Bárczayék új redut-jába. Ha kedved tartja, gyere ki velem. Nyergeltet-nék neked is egy lovat. Legalább azalatt elbeszélget-hetnénk.

Boldogan vállalkoztam rá. Nyomban rendelkezett.

Mialatt a lovakra vártunk, a családomról tuda-

kozódott. Mikor a kisflamról beszéltem, elmosolyodott, tünődő arccal.

— Nekünk is lesz — dörmögte. — Márciusra várjuk.

Most felhő futott át az arcán és sóhajtott:

— Ha ugyan akad olyan békés hely, ahol megállapodhat az a szegény, árva kis asszony! S akad a magzatunk számára bölcső. Magamnak: pitykegomb az egész világ. De ezt az ártatlan lelket szeretném biztos helyen tudni. Talán haza kellene küldennem Franciaországba. Mert francia. De hát ki merné ma végigutaztatni ezen a felfordult Európán azt, aki a legközelebb áll a szívéhez? Néha keserűen korholom magamat, miért is láncoltam a sorsát az enyémhez. De hát akkoriban ott Prágában, Redtenbacher professzornál, olyan árva voltam, úgy vágyódtam a szeretetre, s olyan közel állottam a leMBERGI egyetem kémiai katedrájához, hogy biztosnak láttam a jövőmet. Csoda-e, ha a két világárvája: Redtenbacherék kis francia társalkodónője, meg a magyar remetefiú szíve: egymásfelé hajlott?

Hirtelen megrázta a fejét, gyors, fürkésző tekintetet vetett rám a szeme sarkából és elnevette magát erőltetetten.

És a nevetése meg hangja egyszerre érdes és gúnyos lett, amikor sebesen folytatta szavait:

— Utálatosan szentimentális vagyok, mi? Akár egy rossz csepürágó! Gyalázat! Igen, igen, csak ne rázd a fejed, öreg Vilmosom, tudom, érzem: nyomorult filiszter tudok lenni. Mais, c'est l'âme du corps

humain misérable! A salak csak salak marad, bár-hogy rázod a kémlőcsőben.

Ismertem ezt az érzelemszégyellő, erőszakos hangulatzúzását. Amikor váratlanul kettétörte egy-egy érdes, magátgúnyoló kacagással a legemberibb megnyilatkozásait. Ezért tartották sokan: világmegvetőnek, kiégettnek és cinikusnak. Holott gyöngédebb, szeretetrevágóbb, melegebbszívű volt mindannyiunknál. De mert meg volt benne a páncéloslovag zordon férfiasságának minden alapvonása is, ez a két elem folyton viaskolt a lelkében. S a vasember egyre figyelte benne a gyöngédérzésű ifjút, nyomban rátámadt és kíméletlen gúnnyal némította el, mihelyt rajtacsípte magát, hogy bepillantást engedett dobogó, meleg emberszívébe.

Mondom: jól ismertem ezeket a szinte ingerült szembefordulásait önmagával. De most mégis elhőkölttem s megcsóváltam a fejem. Akárcsak Tullnban, amikor szégyelte a hazavágyódó szíve karácsonyesti gyerekkönnyeit.

— Jól van no, csak csóváld a fejed, alter Pionier! — döfött most oldalba, elfordított fejjel. — Beszéljünk hát másról! Hogy van a világcsavargó öcséd? Hányadik menyasszonyánál tart?

Elmondottam róla, amit tudtam.

Közben belebujt a legendásan-vedlett vidrabörköpenyébe, fölcsatolta a kardját, fejébevágta kopott, viaszosvászonhuzatú, dísztelen csákóját, és lecsörömpöltünk a lépcsőn.

És mikor elmondottam, persze a Jóska torztükrében, a bécsi forradalom parodisztikus képeit,

megállott és olyat kacagott meleg, dallamos — szóval az igazi — nevetésével, hogy utána levette a szemüvegét, s hosszasan törülgette a zsebkendőjével.

A kapu előtt Duka Tivadar hadnagy meg egy huszárörmester várt ránk a lovakkal.

Duka a főhadiszállás táborkarának egyik galopin-je, vagy ahogy akkori újsütetű elnevezéssel hívták: nyargonctisztje volt. Komoly, kevésbeszédű fiatalember.

Nyeregbeszálltunk, s kilovagoltunk a sétatér felé, majd a Hid-utcán és a hajóhídon át a Duna ligetébe. Akörül húzódott Köpcsény felé a Bárczaydandár hídfő-sáncvonala.

A Wolfstal irányába vezető út mentén, fakalyibákban, földkunyhókban gubbasztottak a dandár-jobbszárny tartalékszázlójának honvédek. Sötétedett, amikor ellovagoltunk mellettük a lombjavesztett erdő suhogó fái alatt. Kesernyész füst gomolygott, csavarodott a fatörzsek köré. A kunyhókban, tégladarabokból összerakott tűzhelyen, nedves gallyal tüzeltek az ágrólszakadtak.

Itt is, ott is élénk pattant egy-egy altiszt meg tiszt és jelentkezett a fővezérnél. Ez megkérdezte szolgálataik részleteit, tudakozódott élelmezésükről, majd biccentett, s tovább lovagoltunk.

Ijesztően szaporodott a betegek száma. Görgey komoran vette tudomásul.

— A nádasi brigádnál több mint ötszáz fő beteg — tette hozzá halkán, a mellém állott Duka hadnagy.

— Igen — sóhajtott Görgey, mikor előrébb léptettünk — s ezt nem akarják megérteni Pesten, a hon-

védelmi bizottmány szépszavú urai. Előre megmondtam, hogy ez az egész határvédelem: katonai abszurdum. Először: semmi hasznunk belőle, másodszor meg: szétpenészedünk, mert elrothaszt itt a rongyosság és a tetű. Nem értik meg, hogy ez a határvédelem pusztá fikció. Nádasztól Sopronig állunk a határ mentén. Mintha csak úgy akarnám a kertemet védeni, hogy a százöles kerítésének egy tízöles szakasza mögé állnék. Mikor attól jobbra-balra kilencvenölnyi szélességben szabadon sétálhat be az ellenség. De még itt is olyan gyöngék vagyunk, nemcsak a szervezetlenség, hanem a létszámaink miatt, hogy pusztán Windisch-Grätz kedvétől függ, mikor töri át ezt a nyomorult kordon-vonalat. Hiszen csupán számra is vagy háromszor erősebb, mint a feldunai hadsereg!

— De hát ilyen körülmények között mi volna a megoldás?

— Mi? Feladni a Dunától délre eső területet, hátravonni a hadseregzőmöt a győri sánctáborba, s Pozsonynál és Mosonynál csak előőrscsapatokat hagyni. Sőt nyomás esetén az északi résszel is visszamennék a Vág vonalára. Így nem csigázódnának halálra a folytonos őrszolgálatlalt a csapatok, hanem alaposan kiképezhetnénk, megfegyelmehzetnénk, fölrüházhatnánk s fölszerelhetnénk őket. Vagyis katonákat gyúrhathnénk belőlük. S legalább hadsereghez hasonló valamit állíthathnánk szembe, Windisch-Grätz régi, harc-hoz szokott, veterán-hadával. Emellett a győri központi helyzetből, e manőverképeessé tett hadsereggel, koncentrálvá lévén, ugyancsak beleszólhatnak az elő-

nyomuló Windisch-Grätz terveibe. Hiszen ha már amúgy is szervezetlenebbek és gyöngébbek vagyunk az osztrákoknál, legalább az egyetlen lehetőségünkkel élénk velük szemben. A hadműveleti mozgás szabadságával!

— Nyilvánvaló! — bólintottam.

— Ha Windisch-Grätz támad — folytatta borongva Görgey — s mi mozogni tudunk, még hozzá együtt tartott zömmel, amely alkalomadtán mégis helyi túlsúlyként léphet fel, akkor még fel is fordíthatjuk, de legalánbis alaposan összekúszálhatjuk a Bombaherceg nagyszerű, operációs plánumait. A mozgásszabadságtól is megfosztva azonban: egyetlen stratégiai lehetőségünket dobjuk sutba. Azaz, hogy visszavonulni végül még csak tudok, de ezt akkor kiképzetlen, fölszeretlen s előre kifárasztott csapatokkal kell megtennem. Még hozzá szétforgácsolt állapotban.

— De hát miért nem mondod el ezeket Kossuthnak?

Rámnézett a sötétedő estében.

— Azt hiszed, nem ez volt az első dolgom? S az elnök akkor teljesen magáévá is tette javaslatomat. Ezért kezdtetek hozzá a győri sánc tábor, meg a mosonyi fortifikáció építéséhez. De mihelyt visszatért Pestre, egyszerre egészen ellenkező parancsokat kaptam. Azt, hogy feltétlenül védjem a határt, s közben rendezzem a hadsereget. Holott az előbbi: lehetetlenné teszi az utóbbit. Hogyan tanítsam, gyakoroljam, fegyelmezzem ezt a szerencsétlen népet, mikor szakadatlanul őrsegen meg készenlétben kell állania? Hozzá

még egyik harmadának köpenye sincs, másik harmadáról meg leszakadt a bakancs. Most egymással cserélgetik, hogy legalább valamelyes felváltással állhassanak őrségen.

— És Kossuth ezt tudja? — szörnyűködtem.

— Tudja, látja, s nyilván meg is érti. Hiszen itt Pozsonyban nyomban fölfogta. Lángész az barátom! Soha katona nem volt, mégis pillanatok alatt fogta föl a dolgot. De hát úgy látom: neki sincs szabad keze. Kénytelen mindent alávetni a honvédelmi bizottmány szavzatának. S ha hozzáveszed mindezekhez, hogy a honvédelmi bizottmányon kívül parancsolgat itt még a hadügyminisztérium, azután, legalább is a régi seregredeknek, az immár feleslegessé vált, de úgylátszik halhatatlan budai Generalkommando, s ráadásul valamennyi kormánybiztos is, és ezek lehetőleg egytől-egyig mást s feltétlenül ellentétet, végül ha hozzáteszed még, hogy a leghasználhatóbb régi tisztek sorra lépnek vissza a dandárbiztosok sértő gyanúsításai, meg Windisch-Grätz fenyegetései miatt, az új honvéd- és nemzetőrtiszteknek viszont még csak ködös fogalmaik vannak a katonai szolgálatról: akkor magad előtt láthatod a fővezér úr dolgát.

— Úristen! Hiszen így el kell buknunk! — borzongtam meg.

— Hal, ber dó? — kiáltott most elénk egy sötét árnyék az esti borulatban.

— Görgey tábornok úr! — felelte rá Duka Tivadar.

— Pacértl! — nyugodott meg az őrszem, fegyverét a vállára vetve.

A Wolfstal előtt épült új redut előtt állottunk. Néhány lépéssel amögött az útzáró támpont mögött, amelyet a Schwechat utáni zűrzavarban én sáncoltattam föl. Abban most az előörs-tized állott. Ezt a támpontot meg a redutot a Sándor-bakák egy fél-százada és két ágyú tartotta. A bakák kalyibái ott voltak az erdőben.

Nyomban előkerült a Sándorok főhadnagya is. Jelenkezett.

Görgey előreléptetett mellette az előörs-tizedig. Mi utánuk.

Ott tüzetesen kikérdezgette a tizedest meg a figyelőket kötelességeik felől, néhány buzdító szót intézett hozzájuk, avval elbocsátotta a főhadnagyot is, s elindultunk az előörsvonal mentén Köpcsény felé.

— Itt nincsen hiba a szolgálatban — dörmögte csendesen. — Régi katonák. De a honvédek és önkéntesek nehezen szokják meg a regulát. A nemzetőrökről meg jobb nem is beszélni. Már amelyik zászlóalj egyáltalán hajlandó még továbbszolgálni. Mert a szegődött ideje a legtöbbször lejáráfélben van. Annyi bajunk van velük, hogy előbb-utóbb hazakergetem valamennyit. A honvédelmi bizottmány persze majd berzenkedik emiatt, hogy mit gyöngítem magam, mikor úgylát gyöngi a sereg, de hát mi az ördögöt csináljak? Pesten még azt hiszik, hogy aki a toborzórmester markába csap, megissza a verbunkpoharat, s esetleg puskát is kap, az már katona is. És sajnos, úgy is számolnak vele. A schwechat-i lecke, úgy látszik, nem

volt elég. Pedig ezek csak a prófuntot fogyasztják, mundért szagattják, minden haszon nélkül.

Valahol jobbkézről lövés dörrent, utána nyomban tüzelni kezdett a magyar támpont is.

Görgey fölmordult.

Odalovagoltunk.

Keményen lehordta az emberek, hogy miért fogyasztják a töltényt, mikor célt se látnak. Még az ellenség tábortüzeit sem lehetett látni. Mivel a támpont őrmestere is csak jóidő mulva került elő, azt rapportra rendelte.

Mogorván mentünk tovább, majd nagy kerülővel visszakanyarodtunk a köpcsény—pozsonyi útra. Szekerek, s ide-oda nyargaló lovasok árnyékai között léptettünk a város felé.

— Így megy ez minden este — szólalt meg Görgey, még az előbbi bosszúsága hangján. — Elképesztő lassan fegyelmeződnek az emberek. De hát alapjában véve nem is csoda. Ellenséggel szemben hadsereget rendezni és csapatokat szervezni merőben nyers tömegekből, javarészt tanulatlan tisztekkel: ez csaknem a fából való vaskarika kovácsolásával egyenlő feladat.

Már megcsillantak Pozsony lámpái, amikor megint megszólalt. Most hányaveti, hetyke vidámság, a magyar ember úgyis-mindegy-hangulata csengett a hangjában. Mintha nem is nekem beszélt, hanem magával csúfolódott volna.

— Hát most láthatod, mi van itt. Rongyosság, tetű, tudatlanság és engedetlenség. S ha majdan én is elpatkolok valaha, de a te kezed még nem rothad a földben: akkor ülj neki és írd meg az új Don Quijote történetét.

Bennem kész hősré találsz a regénynek. Ha még sohasem láttál forradalmi hadsereget, nézz körül az úgynevezett feldunai hadsereg táborában! Látsz itt fővezért, táborkarával és kíséretével: egy sem idősebb köztük negyven esztendősnél. Látsz itt katonákat is, de az igazi katona elpirul közöttük. Parancsolni itt annyi, mint nevetségessé válni. A feddést impertinenciának, a fenytést zsarnokságnak kiáltják ki. Figyelsz?

— Figyellek! — sóhajtottam.

— Nos, akkor megérted, édes barátom, hogy Bolond Istókként így elmélkedem együgyű eszemmel: vagy-vagy! S elkergetem a semmirevalókat, ha csak előbb agyon nem lövetem. A kolera is segít hozzá, és ha az ellenség is megteszi a magáét, akkor megeshetik, hogy ez a trió hamarosan végez. Igaz?

És elkacagta magát érdes, metszően gúnyos nevetéssel. Ez volt az a bántó, magátgúnyoló, híres nevetése, amely miatt világmegvetőnek, cinikusnak tartották, s amelytől mi, a legrégibb bajtársai is, meghorzongtunk. Ilyenkor mondták rá sokan, hogy van benne valami démonikus.

— Magyarokról beszélsz! — szoltam közbe keserűen.

Megérezhette hangomban a szomorú figyelmeztetést, mert egyszerre visszazökkent más hangulatra.

— Verzeihe mir, lieber Freund! — mondotta melegen. — Bocsáss meg. Persze, hogy azokról. Hiszen szidnám-e őket így, ha nem szeretném? Vállaltam volna-e ezt a szinte reménytelen tisztséget, ha nem fájna bennem ennek a szerencsétlen népnek minden kínja? S vállaltam volna, ha a márciusi alkotmány nem

volna érdemes a legkétségbeesettebb küzdelemre? De vállaltam e világárvája népért és vállaltam, nehogy ez a ma még tiszta, alkotmányos, önvédelmi harc, ostoba forradalomná fajuljon. Ha én állok legnagyobb seregünk élén, talán megállunk ezen a síkon. Mikor senki se vállalkozott már erre a bús Sziszifusz-sorsra, úgy éreztem, árulója lennék boldogtalan kis Magyarországnak, ha én is kitérek. De ne csodáld, ha a honvédelmi bizottmánnyal, a pesti szemszögből dirigáló hadügyminiszterrel, a Generalkommandóval, a minden borkor mögött árulót szimatoló polgári biztosokkal, s a francia forradalom kótyagosaival való sűrű vitáink, meg e rongyos-had közepette: gyakran, már csak a kétségbeesés humorában találok menedéket!

Szóthanul léptettünk egyideig. Csak a négy ló ütemes patadobbanása hallatszott.

— De hát ha így van, miben bizakodsz még? — kérdeztem végül.

— Ó, ne félj! Engem azért nem roskaszt össze a kétségbeesés! — felelte a rongyoshad ifjú, kopott fővezére. — S miben bízom? Először is abban, hogy mihelyt a nép megérti, miről van szó, vagyis a háború itt magyar földre lép, föltámad benne az oroszlán. Azután bízom a magam becsületes odaadásában, s végül bízom, rendületlenül bízom, Kossuthban.

— De hiszen az előbb mondtad, hogy ő is béklyókban vergődik! A honvédelmi bizottmány aggató fontoskodásaival küzd.

— Ma még igen. De hamarosan rájön, hogy így nem megy tovább a dolog. Ki kell szabadulnia a honvédelmi bizottmány szörméből, meg kell szüntetnie

a már csak akadémikuskodó budai Generálkommandót, le kell ráznia magáról a vöröstollas főradalmi kergéket, és a maga kezébe kell vennie minden hatalmat.

— Diktatúra? — kaptam föl a fejemet.

— Igen! Miért riadsz meg tőle? Magyar diktatúráról van szó! És Kossuthról, aki apró emberi hibáin túl: mégis csak a legtehetségesebb és legnépszerűbb magyar. Ez nem jelentene zsarnokságot, csak az erő egységbefogását addig, amíg az udvart rá nem kényszerítjük, a magyar király adott szavának tiszteletére. Azután jöhet megint a márciusi alkotmánnyal továbbépítő: parlament. Meg is írtam Kossuthnak, hogy én csak e diktatúrában látom ügyünk biztos menedékét.

A hajóhíd alá értünk.

Hosszú szekéroszlopok nyikorogtak át rajta. Az egyik a városba igyekezett, a másik onnan jött. Emez meleg kenyérrillatot hozott. A hídfőben álló Bárczay-brigádnak szállította a kenyeret.

Duka meg az őrmester az út mentén maradt, hogy kívárja valamelyik oszlop végét, Görgey pedig jártatni kezdte a lovát a parton. Közben tovább fűzte a szót:

— Nem értem az osztrákot. Legalább mégegyszer annyi vagy még ennél is több katonája van mint nekem, gyakorlott, régi, jól felszerelt csapatok, s mégsem támad. Avagy talán fortély rejtőznék ebben s az volna a számítása, hogy e tétlenséggel tegyen tönkre bennünket? Nem hihetem. Inkább félelmet szimatolok benne. Minden járőre csak a huszárok után tudakozódik a környékbeli lakosságtól. Azon leszek, hogy rövidesen a honvédeket is megemlegessék! Ezek a gyerekek ugyan még nem nagyon szeretnek neki-

menni az ellenségnek, ha csak minden zsebükben egy-egy ágyút nem éreznek, jobbról-balról meg egy-egy huszárt, de csak türelem! A hidegtelelés, amely nálunk ugyan rendszerint elég hosszú ideig szokott tartani, végtére is elmarad, akkor azután örülhetsz trifolium: Windisch-Grätz, Jellachich, meg Bécsben cseheket toborzó s ezekkel tótokként szélhámoskodó Hurbán!

Megállította a lovat, szivarral kínált, s rágyujtotunk. Utána visszaléptettünk a híd felé.

— Ágyúm annyi van már — dörmögte — hogy disznót hizlalhatnék vele. Éppen ma írtam Kossuthnak, ne küldjön már többet. Nem bízom az önkéntesekben. Eltalálnak eblábolni s cserbenhagynak az ágyúimmal. Nagyobb baj az, hogy elfogyott a Zündkapsel, azaz hogy honvédtül: lökupak. Éppen ezért, ha a zászlóaljparancsnok urak lökupakot kérnek, rendesen azt felelem: örülök, hogy nincs, célba úgysem találtok, menjete szuronyra! Látnád csak, milyen hosszú képeket vágnak erre.

Megint elnevette magát, de ez nem a démonikus kacagása volt, hanem dérús, meleg, régi kedve.

A híd fele szabaddá lett. Duka értünk jött s rálovagoltunk a hídpályára.

— Sajnálom, hogy nem vacsorázhatunk együtt — mondotta Artúr, amikor a Vizikaszárnya előtt engedelmet kértem, hogy nyeregből szállhassak. — De hiszen majd találkozunk még.

Hosszan, keményen rázta meg a kezemet s továbbügetett Dukával, meg a kölcsönlovat vezetékszáron vezető őrmesterrel.

Benéztem az embereimhez a laktanyába, szállást,

vacsorát adattam nekik, s avval átvágtam a Ventur-
utca felé, hogy fölkeressem Leiningennét.

A Sissány-palotában csak a portás volt otthon.
Eliz asszony elutazott a gyerekekkel.

Visszaballagtam a Zöldfába. Szobát nyitattam s
befűtettem.

Azután lementem az étterembe.

Ez tele volt tisztekkel meg városi polgárokkal, de
senkit sem ismertem közülük.

Szótlán falatozásom között ráértem a szemlélő-
désre.

A szomszéd asztaloknál általában a legutóbbi csa-
tározásokról beszélgettek a vendégek. Ebből tudtam
meg, hogy az osztrákok néhány nappal azelőtt Dévény-
újfalunál átkeltek a Morván, s visszanyomták a Pesti
Csatároknak nevezett önkéntes zászlóalját. Görgey
nyomban ellenük küldötte a Thursky-bakák két száza-
dát, meg a bécsi forradalom után Pozsonyba menekült,
innsbrucki diákokból alakult tirolai vadászcsapatot. A
Thursky-bakák vissza is verték az osztrákokat, majd
pedig a tiroliaiak tüzétől támogatva, a Pesti Csatárokkal
együtt leégették a Morva hídját.

Két nappal utóbb, november huszonharmadikán,
Görgey küldött át egy erős csoportot Kosztolányi al-
ezredes alatt osztrák területre, s ráiasztott Schloss-
hofnál Windisch-Grätz határszéli uradalmára.

Ezekről szót se szólt az este Görgey.

Valaki váratlanul kimondotta Leiningen gróf
nevét.

Odanéztem. A szomszéd asztalnál ülő, vöröskokár-
dás civil beszélt róla. Gyanúsnak mondotta, hogy a

grófné meg a gyerekei elutaztak. S halkabbra fogva a szót, hírül adta, hogy a közeli Hainburgba, tehát Ausztriába szöktek volna át. Ebből viszont arra következtetett, hogy alkalmasint Leiningen gróf is elhagyta már a magyar zászlót, s átállott, a Temesvárt védő unokabátyja, Leiningen Krisztián császári hadába.

Felháborított a vöröskokárdás polgártárs gyanakvása, de cáfolni nem tudtam, hát megjegyzés nélkül hagytam. Utóbb Lamberg altábornagy özvegyéről esett szó.

— Lám — mondotta a vöröskokárdás — az a móri birtokára ment a féltucatnyi gyerekével, holott az ura árulóként lakolva vesztette életét! Ki kellene seprűzni az országból!

Vacsora végeztével nyomban fölkeltem az asztaltól. Émelygett a gyomrom. A kijáró előtt levő újságoskosárban körülnéztem, vajjon talállok-e benne friss lapot. Csak németnyelvű újságok voltak már ott. A Preßburger Zeitung, meg a Pesten gombamód szaporodó német lapok. A Der Ungar, Der Patriot, a Morgenröthe, meg a csoda tudja már miféle című „magyar“ lapok. Már a cikkeik ordító címéből is látszott, hogy olyan vörös, demokrata, és republikánus forradalmárok, mint a fene.

Viszont a szerkesztőik aligha lehettek régi magyarok, különben nem alapítottak volna németnyelvű újságokat.

Ott is hagytam lapjaikat, s fölmentem a szobámba.

Másnap reggel, mikor átsiettem a Vízikaszárnyába, hogy útbainduljak az embereimmel: a kapu alatt kifüggesztett hirdetésre lettem figyelmes.

A feldunai hadsereg tegnap kelt válasza volt ez, Windisch-Grätz legutóbbi felhívására. — A magyar királyi hadsereg — állapította meg a kiáltvány — hű marad az alkotmányos királyhoz és a magyar alkotmányhoz, amelyre letette az esküt. Ezért mindaddig védelmezi is ezt, amíg csak veszedelemben forog. Evégből a törvényes országgyűlés parancsainak engedelmeskedik.

Az önérzeteshangú nyilatkozatot Csányi László királyi kormánybiztos és Görgey tábornok adta ki. Ők is írták alá.

A laktanyaügyeletet tiszt — valami Kuppis nevű, pofaszakállas gránátosfőhadnagy — odaszólt:

— Olvassad csak, olvassad, kamerád! Remélem ez megkeményíti az ingadozók gerincét! Ideje volt, hogy kiadják, mert úgy tunk el egyes régi tisztek, mint a kámfor.

— No, nekem nincs ilyen keményítésre szükségem! — nevettem el magam.

Mialatt összeszedtem a népemet, s a lovak befogására vártam, ácsorogva nézte a készülődésünket.

— Ha igaz, a szekereket is kiirtja a fővezér.

Kérdően néztem rá.

— Át akarja tenni az egész csapatmálhát, poggyászfordó lovakra. S jól is teszi. Mert a legkisebb mozgásnál is hétmérföld hosszú kocsisor zörög a csapatok nyomán. A nemzetőr meg önkéntes urak hozzászoktak, hogy egész családjukat, pereputtyukat, sőt egyesek a szeretőjüket is magukkal hurcolják. S a lovaik számára, persze, kincstári abrakot követelnek.

De különben is: a málhásszekér a magyar utakon ugyancsak hamar megreked. Másrészt meg amíg menni tud, csak arra csábítja a kényes, úrhatnám, sá-pítózó újkatonákat, hogy sántítást szimulálva, tucatlá-val telepedjenek rá. No, káromkodik is egyik-másik, nemzetőrré-vedlett megyeházi úr, hogy elkergeti foga-tait a fővezér.

— Egyébiránt hogy vélekedik róla a sereg? — kérdeztem közelebb lépve.

— Aki igazi katona, az csak dicsérheti. A forradal-márok szidják. Különösen mióta Guyon ezredest föl-mentette a nádasi brigád kommandója alól, és Zsedényi huszáralezredest tette a helyére.

— Hát mi baja volt Guyonnal?

— Úgy mondják: az esztelen intézkedések egész sorát adta ki.

— De hiszen Nádason Ordódy őrnagy volt a brigadéros!

— Amíg Guyon, Simunich üldözése során, oda nem ért. Különben Ordódyra is rávakart már egyszer a tá-bornok úr. Történetesen ott voltam a főhadiszálláson, amikor az Ordódynak szóló parancsot diktálta. Ilyene-ket íratott benne: ne kérdezősködjék szakadatlanul és ne várjon mindenre parancsot. Ön van a helyszínen, ön ismeri az ellenség helyzetét s látja a tér fekvését. Ne várja, hogy én, aki egyiket sem ismerhetem, az író-asztal mellől, hat mérföldnyi távolságból osztogassak részletes diszpozíciókat. Ártson az ellenségnek, ahogy csak tud, ez a feladata. — Szóval: kiporciózza ez a fő-vezér mindenkinek a magáét. Hiába, nem megy más.

ként, ha azt akarjuk, hogy hadsereggé keményedjék
ez a pelyva-nép!

— Adja Isten, hogy sikerüljön!

A szekereim elindulhattak, elbúcsúztam a gránátostól, s kizörögtünk a laktanya kapuján.

Sűrű, nyirkos köd feküdte meg a várost, s lassan gomolygott a Dunán is, a Csallóköz felé.

V.

Győrött a régi munka vári.

Meg Klári levele.

Apróságokat írt, mégis elolvastam hússzor is. Hiszen azokról írt akiket a legjobban szerettem. A fiamról, édesanyámról, magáról, meg a régi házról. És szerelem áradt minden betűjéből. Jóska már fűlszedte a sátorfáját, s elutazott. A feleségem szerint Pestre a fegyvergyárba. De én tudtam, hogy Szeged és Nagybecskerek felé visz az útja.

„Karácsonyra hazavárjuk, Lelkem-uram — írta végezetül a párom. — S akkor majd elmondom azt a sok egyebet is, ami nem fért bele ebbe a levélbe. Mióta távol van: külön életet él kegyelmed is, meg mink is. És ez olyan rossz! Búsít, hogy külön-külön dolgaink, gondjaink, emlékeink lesznek. Ezek mindig elválasztanak majd bennünket, mert nem közös élményeink. S mivel azt akarom, hogyha nem is mellettünk, de utóbb mégis átélje őket legalább levél nyomán és gondolatban, hát elhatároztam — ne nevessen ki érte! — hogy mától kezdve minden este leírom az elmúlt na-

punk apróságait. Jól tudom persze, hogy ennek semmi köze se lesz romantikával, irodalommal, nyilván sok csacskaság is akad majd benne — másnak nevetséges és unalmas semmiségek — de valamit megláthat belőle az én Lelkem-uram. Azt, hogy bármily nagy galibát is okoztam a nyár végén, s bármily rosszul is járt avval, hogy elvett feleségül, mindig, minden percben kegyelmedé volt és lesz — hűséges Klárája.“

No, erre engem is elfogott a buzgóság. Én is naplóba kezdek. Meg is írtam annak a mákszem-asszonykának.

Igy született meg az a páros-napló, amely most itt sárgul előttem, vastag, kopott füzetekben.

Amikor megkezdtük, nem sejtettük, hogy a magunk hányatott életének esztendein kívül, együgyű és bús tükre lesz ez a két napló egy ország és egy nemzet fájdalmas történetének. De ma hálát adok az Istennek, hogy nem engedte elfáradni a kezünket a legreménytelenebb estékben, legkétségbeesettebb órákban sem hanem írtuk, írtuk, könnyel, mosollyal, vérrel, sóhaj-tással és a szerelem gyötrő vágyakozásával.

És ma, annyi idő után megtámogatják és szét-tágítják az emlékezetemet is.

Csak olvasnom kell a magam régi följegyzéseit, s egyszerre föllámadnak bennem olyan részletek, emlékek és hangulatok is, amelyek nincsenek is benne a naplóban.

December elsején kezdtem meg az írást s aznapról ezt olvasom benne:

Győrött, 1-ső decemb. 848.

Klárám sorai arra készítetnek, hogy magam is papírra vessem napjaim történetét. — Isten nevében megkezdem. — Pozsonyból visszatérve, századomat régi munkájában értem. A hideg, és a pihenő nélküli munka miatt, az emberek elcsigázottak. Sok a beteg. Zsigmond Guszti úgy köhög, hogy rossz hallgatni. II. szakaszom parancsnoka: Binder Pali ispotályba került. Nagyon rosszul van szegény. — Este: hosszú beszélgetés Kazinczy Lajossal, a G. Artúrtól hallott búsító dolgokról. De bízunk a Bálványkatona vas-akarátában.

2-ik decemb.

Szegény Binder az éjjel itthagyt bennünket. Nem messzire masfrozott Pozsonyból. Hete sincs, hogy panaszkodni kezdett mellnyilalásról. Hát ennyi az élet. Nyugodjék! Délelőtt a városban temetése dolgában, délután a sáncoknál. Havas eső, hideg. Kazinczy új zászlóaljsegédje: Pajzs főhadnagy. Az Erneszt-bakáktól jött át. Másokat is kapunk. Mednyánszky guerillái a környéken táboroznak. Se Ménfőn, se Csanakon, se Szemerén nem fogott a verbunkjuk. Rochlitz Béla, átlövagolván ménfői redutomon, keserűen panaszkodott a nép közömbösségéről. Beszélgettem erről a ménfői magyarokkal. Általános nézetük az, hogy ha majd nagy lesz a baj, beállanak honvédnek, de „betyárkodásra nem adják magukat“. — Úgy látom, a mi népünk csakugyan nem született guerillának. — Hallom, 43 horvát érkezett ide Pápán át. Turopoljei nemesek. Annakide-

jén lelkesen fogadták a márciusi alkotmányt s Jellachich ellen szavaztak. Most földönfutók, káromkodnak s be akarnak állani a seregbe. Lukács Pozsonyba indítja őket. — Ugyanoda vonul a Dom Miguel serezed egyik zászlóalja is, amely Pétervárad vagy Eszék őr-ségéhez tartozott eddig. Lukács azt mondja, hogy a hadügyminiszter a feldunai sereghez irányította őket, de Hunkár Antal veszprémi főispán Perczelhez, a Muraközbe szeretne volna áttolni a zászlóaljat. Persze Hunkár csak a veszprém—kanizsa—csáktornyai utat látja s éppen oly erőszakos, mint Perczel Móric. A Miguelek mégis Görgeyhez kerülnek. Holnap indulnak. Szép bataillon, jó ruhák, piros hajtóka. Szép katonaság. Hajduk. — Este levél Klárimnak.

3-ik decemb.

Eltemettük Binder Palit. Rónay Jácint tábori pap mondott megindító búcsúztatót. — Délután Zs. Guszti redutjában találkoztam a mi bencésünkkel: Római-Rómer Flóris Ferenc alhadnaggal is. A Bakonyról beszélgettünk. Rajongója. Persze nem nagyobb nálam, aki a feleségemet is a Bakonytól kaptam. — Este új szakaszparancsnok rukkolt be hozzám. Karsay János hadnagy. A nyitrai nemzetőröknél szolgált, akiket azután októberben világgászalasztott Simunich osztrák generális. Ugyan miféle bürokratikus tévedés irányíthatta hozzánk: utászokhoz? Mikor semmi szakismerete nem lehet. Azt hiszem, hamarosan túlados rajta. Egyébiránt: kicsi, nagyhasú, harmincas férfiú, tornóci birtokos. — Éjszakára csikorgó fagy lett. Mi-

lyen jó a Páromra meg a kölykünkre gondolni, hideg szálláson, idegenben!

4-ik decemb.

Tegnap vasárnap volt, de azért egész nap dolgoztunk. A Rába mentén, Gyirmótnál, fölhányt redut nyugati aljába átszivárog a víz. Túlságosan mélyre mentünk. Két lányira be kellett temetni. Mélység helyett magasabbra emeljük itt a Brustwehr-jét. Erre a szóra is magyar szót kell még találnunk. Úgy vélem: a „mellvéd“ jól kifejezné. Csak nem tudom, vajjon nem túlságosan furcsa-e? Legközelebb elmondom Rómernek. A tudós bencés hadnagy úgyis magyar utászkönyvecskét szerkeszt. — Ideje is lesz, mert elképesztő a zűrzavar a mi dolgunkban. A vezényszavaink ugyan kezdettől magyarok, de a technikai fogalmaink mind a császári hadsereg elnevezései. Azaz hogy franciák, gondolom még Vauban: Fortification de Terrain-je nyomán. Mert ezt tanítják világteremtés óta, nyilván minden európai katonai iskolában.

Ma lemértük Kazinczyval az egyes redutok között levő lépéstávolságot. Rába-torkolat—Marcal-torkolat: 2000 lépés. Rábagyirmót—Ménfő között: 3000 lépés. Ménfő—Pándzsaérhíd: 3000 egynéhány. Onnét Kiss főhadnagy első redutja a kismegyeri Templomhegyen: megint 3000 lépés. Eminnét a Sashegyig azonban már: 4000. — Tovább nem is mértük, csak egymásra néztünk.

— Mit szólsz ehhez? — kérdezte Kazinczy.

— Én már semmit, mert túl vagyok rajta. Annak idején Kiss is, én is megmondtuk erről a véleményün-

ket Calzadának. Hogy háromezerlépéses vagy még ennél is szélesebb intervallumokkal egyik redut sem tudja támogatni a másikat. De még a redutok közeit sem tarthatjuk hatásos tűz alatt. Mert a Lorenz-puskák portéja csak háromszáz lépés, a kovásfegyvereké annyi se, a háromfontos ágyúké, ívröpüléssel ezer lépés, fölcsapódó meg guruló lövéstávolságuk pedig, ezerkétszáz, ezerháromszáz lépés.

Lajos sóhajtott:

— Továbbmegyek. Még a hatfontos ágyúk sem győzik ezeket a távolságokat. A tizenkétfontosak, úgy ahogy összedolgozhatnának, de annyi tizenkétfontosa az egész hadseregnek nincs, hogy minden redutban vagy redut mögé legalább egy üteg jutna belőlük. És ezt Calzada nem látta?

— Dehogy nem. Éppen itt jön Kiss. Ő állapította meg elsőnek, hogy nagyok a távolságok. Ugyanezt mondottam én is, amikor először láttam a tereńumon a helyzetet. De Calzada csak vállat von, és azt felelte: Kollmann ezredes úr így rendelkezett, hát ne okoskodjunk.

— Persze, mert mappán építenek! — mérgelődött Kazinczy.

Közben odaért hozzánk Kiss, jelentkezett, s nyomban megerősítette azt, amit az imént mondtam. De hozzátette még, hogy Calzada őrnagy, több, kisebb fortifikáció utóbb való közbeiktatásával akarta használhatóvá tenni az egész sánc tábor.

— Hát nem utóbb, hanem most! — durrant ki a méreg parancsnokunkból.

Avval nyomban kimértük, s kitűztük az intervallumokba tervezett új támpontokat. Tüstént átszerveztük a munkacsoportokat is és délután már erőnk kétharmada ezeken dolgozott. — Azóta még inszakasztóbban hajtjuk a munkát. Pedig a föld olyan keményre fagyott, hogy szinte szikráznak benne a csákányok. — A hó elállott, de a hőmérő tizenöt vonalnyira szállott a fagyvonal alá, Réaumur grádusai szerint. — Muszáj dolgoznia még annak is, aki különben csak Szent Heverddel tisztelője, mert másként megfagy.

Mióta éz a Karsay betette közénk a lábát, tele vagyunk újsággal. Hol és mikor szedi össze ezeket a híreket: nem tudom. Nem nagy katona, az első parádénál kiröhögik pocakja miatt a századomat, de a legénysége bámulatosan megszerette. Igaz, hogy folyvást a szakaszát bújja, s annak dolgában lohol. Megteszik ezt a többiek is, de kevesebb fujtatással. — Denikve: mindent tud. Belelát Európa minden országának fazekába. A zsebei tele vannak hírlapokkal. De máshonnet is összehordanak neki mindent.

Tőle tudjuk, hogy a seregredek meg a többi fegyveres alakulatok között volt különbségeket most végre megszüntették. Fizetés, szolgálat: egy. A seregredek zászlóaljait nem olvasztják be a honvédek közé, mint ahogy tervezték. Egyelőre bajos is, kár is lett volna, mert csak keserítette volna őket ez a terv. A nemzetőrség azonban megszűnik. Beleolvad a honvédségbe. — Karsay mutatta is a Közlönyben a honvédelmi bizottmány határozatából kiadott hadügyminiszteri rendeletet. Ez felsorolja valamennyi csapatunkat. Ámultunk rajta. Windisch-Grätznek kár kémekeket fogadnia. Még

a hadügyminisztérium új tagozása is benne van. Ebből látom, hogy Répássy Mihály ezredes, régi testőrismérő-söm, s a schwechati csata balszárnydandárának volt komandánsa, a minisztérium újoncozó- és pótlóvázó osztályának vezetője lett. — Ugyancsak a lapokból tudjuk, hogy Perczel Mór és Gáspár huszárőrnagy ágyúharcot vívtak a légrádi Drávaparton a horvátokkal, hogy a Bánságban Maderspach őrnagy a kassai 9. honvédszászlóaljjal szétkergette s feldúlta a palánkai rác tábort, Kiss Pál őrnagy pedig Karlsdorfnál verte ki sáncaikból a szerviánusokat. Viszont Bácskában, a sziregi sáncok ellen indított támadásunk bizony összeomlott. Bem József lengyel tábornokot december elsejével az erdélyi hadsereg fővezérévé nevezte ki a honvédelmi bizottmány. — Este: nagy honfibu és parázs taktikai polémia a „Két Ostor“-ban. Zsigmond Guszti hőrcsögösködött, hogy a honvédelmi bizottmány tíz balkeze elveszti az országot, míg Karsay azt állította, hogy ne féljünk, mert Kossuth — bár sohse volt katona — olyan világstratégia, amilyen még nem volt. És ez szerencse, mert voltaképpen két diktátor áll most szemben egymással. Osztrák részről Windisch-Grätz, magyar részről Kossuth. Lajtos Zoli a nagyhasú kacorkirálynak kontrázott, én hallgattam, mert nem ismerem Kossuth haditudományát, Szenci füstfelhőkbe burkolózott. — Végül kiegyeztek egy olyan országos haditervben, amellyel rapittyára verték Simunichot, Windisch-Grätzet, Nugentet, Stratimirovichot, Knichanint és Urbánt. Csak Észak-Erdélyben hagytak még némi ellenséget — Bemnek. Karsayt átlabdázom más százhoz.

5-ik decemb.

Egész nap a sáncok között. Levél Kláritól. — Nagyon szeretem. — Karsay: képtelen figura. Hatalmasan dolgozik, maga is talicskázza a földet buzditásul, mert erős, mint a bivaly, de röhögnivaló alak. Nem tudom, mit képzél ez a katonaságról. Dél volt, mire az ő csoportjához értem s még mindig az orra alatt feszült a ménkü-nagy bajúszkötője. Mint mondja: avval is alszik. Én szedtettem le vele. Legalább addig ne tegye nevetségessé a századomat, amíg nálunk van. — A Két Ostor esténként kaszinóvá fejlődik. — Az idő meg egyre zordul.

6-ik decemb.

Egész nap: sánc. A redutok őrségvermei nagyrészt készek. — A közöttek Werkek lassan haladnak, mert a talaj kőkeményre fagyott. — Csikorgó hideg, dara hull. Minden zuzmorás. — Embereimből csak a vörösrecsipett orruk meg a zuzmorás bajúszuk-szakálluk látszik. A csákójuk alá kapcarongyokat gyömöszölnek s azoknak lelógó széle meg a fölgyúrt köpenygallér köré zsákdarabokat csavarnak. — Tizenegy új beteg a századnál. — Urbanovits századánál, hír szerint: két koleraeset. — Rómer azt mondja: képtelenség. Ilyen hidegben nem lehet kolera. — Rátóti magyarjaim közül öreg Suba Mihály leesett lábáról. Ispotályba nem akar menni semmi áron. Istálló-szállásukról házba vitettem. Furcsák ezek a rátótiak! Ha nincs bajuk: egymást eszik szakadatlan, Most a kunkoricizmás Kardos, úgy-ágyörög esténként Suba körül, mint valami vén kenőasszony. De a többi

négy is összehord, összelop, összekotyvaszt mindenfélét az öreg Subának. Egymást ölik most is, ám ebben a mostani gondjukban: egyek. Ügyelek rá, mert még megéttetik, valami nem betegnek való étellel, Mihály bácsit.

Karsay, ez a vaddisznó, egészen nevetségessé teszi a századot. — Sötétedéskor az egész tisztikart berendelte Kazinczy őrnagy, a Fehér Hajóban levő fortifikációs irodába, hogy új munkabeosztást készíthessen. A napszámra szegődött polgári munkások ugyanis aggasztóan fogynak. Három nap alatt száznyolcvanketten betegedtek meg. Tegnap hetvenöten. A többit is szinte szuronnal kell őrizni, mert mind szökne már.

Az új csoportbeosztás után, dolgunk végeztével, lementünk a vendéglőtermekbe. Akkor gyülekezett a vacsorázók szokott hada. Balogh szerkesztő asztala, a megyei asztal, a tiszti asztalok, kereskedő-asztal, zsidó-asztal, de még az átutazók asztalai is megszapordtak. A Balogh-féle, meg a megyei kompánia néhány emberét magam is ismerem, de Kazinczy valamennyivel beszédes, hiszen ott is lakik. — Denikve: megismerkedésre került a sor. No, már most nem elég, hogy ahogy kigubancolódott Karsay, a csákó alatt feje meg nyaka köré csavart kendőkből, és bundabéléses köpenyből; s egyszerre kibontakozott az éppen csak nevetésre késztető, pocakos, zsírosfarú kis termete, de még így is mutatta be magát vagy húsz győrinek:

— Kiskarsai, nagykarsai Karsay Aranyszájú János honvéd utászhadnagy vagyok szolgálatjára.

S kezet rázván, továbblépett fölcseralakú csizmájával meg a rettenetes bajúszával — amely olyan, mint-

ha valami vastag, szőrből való V-betűt ragasztott volna az orra alá meg mellé — és ismét parolázni kezdett.

— Kiskarsai, nagykarsai Karsay Aranyszájú János honvédtűz és a többi és így tovább.

Majd megint:

— Kiskarsai, nagykarsai Karsay Aranyszájú János...

Húszszor!

Húszszor: hogy kiskarsai, nagykarsai; és húszszor, hogy: Aranyszájú.

Van vagy száz, János nevű ismerősöm. De bakancs-talp legyenek, ha tudom: melyik milyen János. Keresztelő-e, Nepomuki-e, Evangelista-e, Keresztes-e, avagy — Aranyszájú? Miért kell mindenkivel tudatni, hogy ő aranyszájú? Többet mondok: miért kell mindenkit rákényszeríteni ennek tudomásulvételére? Hogy ő aranyszájú? Mikor különben is: fenét az! Inkább elég mocskosszájú. És hát: az a háromszoros Karsay. Vagy másfél éve mindenki melldöngetve hirdeti magáról, hogy szabadelvű, demokrata, fütyül a kutyabőrre, leteszi, eltörli, s el is törölte a nemességet; s akkor betoppan ebbe a polgártárs-világba ez a nagyhasú szarvasbogár, s hanyatdönt bennünket a tripla-karsaiságával! Meg még az aranyszájúságával is. — A guta kerülgetett a röhögéstől és a röstelkedéstől. S mögöttem pukkadózott a nevetéstől az egész bandám. De még a győriek is. Hogy ennek a csodabogárnak éppen az én századomba kellett belepottyannia! No, de hiszen holnap lesz a napja, hogy túlados rajta!

Az aranyszájú Triplakarsay azonban egyáltalán nem látszott észrevenni a lényéből áramló frenetikus

humort, hanem leülvén, félperc alatt szóvivője lett a társaságnak. Meg kell adni az igazat: mindig érdekeset mond, s mindig sokkal többet tud a körülöttünk forgó világeseményekről mint mi.

Hanem most még őt is legázolták az események.

Hét óra tájban Lukács kormánybiztos esett be az ajtón:

— Skandalum! — zihálta. — Világbotrány! Polgártársak! Honom férfiai! Hallgassátok az álnok kamarilla, s a hitszegő Ausztriai Ház legújabb, törvénytípró ármányát!

Ahány ember ott volt, mind fölugrott, s ráözlöött.

— Halljuk! Lássuk! Mi az! Mi történt? Álljon asztalra, hogy jobban lássuk!

Lukács Sándor fölállott egy asztalra, s olvasni kezdte, valami írott tudósításból, a december másodikán kelt, úgynevezett olmützi manifesztumokat. Ezek szerint az uralkodó-család a csehországi Olmützben Windisch-Grätz, Schwartzenberg, Jellachich továbbá az új osztrák miniszterek előtt megjelenvén, ott Ferdinánd császár és király lemondott koronáiról, valamint minden hatalmáról. Ezeket nyomban átruházta az ugyancsak lemondott törvényes trónörökös, Ferenc Károly főherceg tizennyolcéves fiára: Ferenc József főhercegre. A váratlan elhatározás indokolásaként a lemondott uralkodó kijelentette, hogy szomorú tapasztalása szerint immár nem áll tehetségében népei boldogságának munkálása s ezért ifjabb vállakra teszi át az uralkodás terheit.

A tömeg fölzugott a teremben, árulást, gyalázatot,

államcsínyt kiáltott, s valami olyan eb-ura-fakó-féle hangulat kerekedett.

Egy öreg, zsinórosruhájú úr a hosszúszárú pipáját rázva hörögte:

— Ezt megkeserüli Ausztria!

De újabb öt perc múlva megint fordult a kép.

Az asztalokhoz visszatelepedő emberek sorra némultak el. És összeráncolt homlokkal bámultak maguk elé. Szinte hallotta az ember a gondolataik zakatolását. Mit jelent ez, mi lesz ebből?

Balogh szerkesztő az asztalra vágott.

— Megvan! Álnok ármány, de nekünk végeredményben jó! Legalább nincs többé közünk velük! Éljen a republika!

Hárman, négyen utánakiáltották, de a többiek hallgattak és töprengtek.

Lukács vörös arccal magyarázta, azért történt az egész, hogy a Habsburg Ház lerázza magáról a koronázási esküből, a hitlevélből, meg a márciusi alkotmány szentesítéséből eredt formai kötelékeit is, és így jogi szempontból szabadkezet nyervén, minden megkötöttség nélkül léphessen föl Magyarország ellen. Vak, aki nem látja ezt!

Ebből azután tízfelé ágazott el és terebélyesedett szét a vita. Micsodánk most Ferenc József? Mi hatalma van fölöttünk?

Az ételekhez alig nyúlt valaki.

Végre sikerült a magyarázatokkal, elméletekkel, mérlegelésekkel és jóslatokkal annyira összegabalyítani valamennyiőnk gondolkozását, hogy senkise tudta már melyik lábára álljon.

Mikor azután idáig jutott az izgalomtól kimerült embertömeg, akkor kivette szájából a pipát Szenczi Tamás és megszólalt:

— Engedelmet, hogy én is szólok! De én úgy vélem, a dolog igen egyszerű. Az osztrák császár csinálhat amit akar. Ám a magyar királyt szerződés köti a magyar nemzethez. Ha tehát életében akar megválni a koronától, ezt nem teheti meg a nemzet hozzájárulása nélkül. Mivel V. Ferdinándot nem oldotta föl az országgyűlés királyi esküje alól, ergo nekünk királyunk mindaddig, amíg ez meg nem történik, vagy amíg meg nem hal. S addig felel is a hitlevél és az alkotmány kikötése miatt. Magyar királyi hatalmát és kötelességeit, magában át nem ruházhatja senkire. Tehát Ferenc József nekünk: senkink. Se hűséget, se katonát, se piculányi adót nem kérhet tőlünk. Vagyis hát csak annyi történt, hogy Ausztria új császárt kapott, de Magyarország királya ma is a régi. Ennél fogva: áll a király személye, áll a hitlevél, áll a szentesített alkotmány, s ezek szentségét kötelességünk fegyverrel is megvédeni, minden osztrák, vagy más erőszakkal szemben.

Szólt és visszadugván a makrapipa csutoráját az agyarái közé, újból füstfelhőkbe burkolódzott Szenczi Tamás.

Késő este mentünk haza, de még megírtam ezt a zaklató újságot Klárinak is. — Hanem Karsaynak azért kiteszem a szűrét a századtól. — Útközben benéztem még öreg Suba Mihály betegszobájába. Izzadt, aludt, a keze, homloka azonban már hűvösödött. Nyíl-

ván túl van a baja nagyján. — Azután írtam Klárinak.

7-ik decemb.

Egész nap a sáncokon. — A városból jövőket azt mondják: Győr zúg, mint a darázs-fészek. Még a legaulikusabb aulikusok is dühöngenek azon, hogy a kamarilla a nemzet megkérdezése nélkül merészkedik Ferenc Józseffel előhozakodni. Nincs olyan feketesárga pecsovics, akit ez föl ne háborítana. — Érthető, ha mindenki erről beszél, s félfüllel vesznek tudomást a határmenti csetepatékról. — Mint mondják, december eleje óta mindkét fél elevenebb. Elsején a Kosztolányi dandár vegyescsoportja hajtott végre rajtaütést Magyarfalva ellen. El is foglalta a községet, de miután elpusztította a Morva hídját, ismét visszatért pozsony körüli sáncvonalába. Veszteségünk: tíz halott, tizenhat sebesült. Az osztrákoké: negyvenöt halott és hatvan fogoly. Sebesültjeit magával vitte a meghátrált ellenség. — Másodikán a Gáta táján álló Szegedy-dandár néhány százada rohanta meg, a lajtamenti Haslau községet. Az osztrák megfut, a magyar rohamcsapat pedig dolgavégeztével visszahúzódik állásaiba. — Harmadikán a császáriak törtek előre Prellenkirchen felé, de Tessén százados magyarjai visszadobták őket. — Zsigmond Gusztó hideglelős, nekem kell átvenni a Pándzsahíd melletti fortifikációt, így a Triplakarsaynak, néhány napra, megkegyelmeztem. — Este bentjártam a Fehér Hajóban. Kazinczy kedvetlen. Itt járt Görgey, s néhány órát vele és a kormánybiztossal töltvén, mérgeledött a fortifikáció tervén és a munka állásán

Úgy véli ha hamarosan támad az osztrák, ezek a sáncok tarthatatlanok. Egyfelől roppant kiterjedésük és a redutok túlságos térközei miatt, másfelől pedig azért, mert harmincötezer főnyi serege elvész, a legalább nyolcvanezerfőnyi védőrséget kívánó, óriás-fortifikációban. Sokkal kisebbre méretezve: pompásan megerősíthették volna Győrt, s az a meglevő sereggel is tartható lett volna. S e kisebb tervvel már készen is lehetnének. Így meg nagy is, rossz is, s felerészt sincs kész. — Ne adja Isten — sóhajtotta Görgey — hogy a Windisch-Grätz közeli támadását sugalló sejtelmek valóra váljanak. — Lukács Sándor avval vígasztalódott, hogy Kossuth elképzelhetetlennek tartja Windisch-Grätz téli támadását és tavasznál előbb nem várja azt. Addigra viszont hatvanezer főre s kétszáz ágyúra növeli a feldunai hadsereget. — Artur erre megjegyezte, hogy neki is ilyenértelmű levelet írt az elnök. Mutatta is az írást, amelyet körülbelül így fejezett be Kossuth: „Keblemben, jobban mint valaha, él az édes remény, hogy mi ketten megmentjük a hazát. S jutalmul akkor csak azt kívánom, hogy szerény vidéki életet élhessek egyszerű polgárként, önnek tábornok úr pedig azt, hogy a kémia tanára lehessen.“ — Görgey avval a sóhajjal tette el a levelet, hogy bárcsak így történnék. — Kazinczy szerint különben a magyar hadsereg palotaforradalomnak tartja az olmtüzi trónváltozást. A tisztek és a nemzet zöme: továbbra is V. Ferdinándot tartja uralkodójának. — A Fehér Hajóban hírlapokat is vettem s elolvastuk őket a Két Ostor esti kaszinójában. Ezekből megtudtuk, hogy Máriássy nemzetőrezredes rohamot intézet Aradvár ellen, de Ber-

ger császári várparancsnok véresen visszaverte. Kiss Ernő tábornok pedig a tomasováci rác tábornok támadta meg három oldalról, mindössze annyi eredménnyel, hogy a lázadóknak súlyos veszteséget okozott, s Tomasovác jórészt lángbaborította. A sáncztábor azonban továbbra is a rácok kezén maradt, holott több mint 250 emberünk vérzett el érte, csak halottakban. — A pesti képviselőház, a két Madarász indítványára, törvénytelennek nyilvánította az október huszadiki, november hatodik, és hetedik királyi leiratokat, ellenjegyzésük hiánya miatt. Terjesztőikre pedig kiondotta a hazaárulás büntetését.

A kormány különben szózatot intézett Európa népeihez is. Ebben megállapítja, hogy a magyar sereg Schwechatnál megvívta azt az ütközetet, amellyel Magyarország területe megőrzésének tartozott. A továbbiakban ismerteti az eddigi eseményeket s figyelmezteti a népeket, hogy a Magyarország ellen kezdett harc: az abszolutizmus harca a népszabadság ellen, a reakció harca az új európai eszmék ellen, tehát nem nézhetik közömbösen a magyarok veszedelmét. — Egyik-másik lap nagy reménykedéssel ír e szóatról. Világösszefogást várnak a magyarországi liberalizmus érdekében! — Az újságok végére érven: Triplakarsay vette át a szót. Aranyszájú pohosunk — aki a Rába-partot fortifikálván minduntalan a híd körül csöntörög s minden utasembert kikérdezget — újabb olmutzi fejleményt is tudott. Azt, hogy Ferenc József, nyomban Ferdinánd lemondása után, tudatta minden népével, hogy a pragmatika szankció értelmében „I. Ferenc József“ néven trónra lép s azon lesz, hogy

a rendet helyreállítva, a „valódi szabadság a birodalom valamennyi népének egyenjogosítása, a törvényelőtti egyenlőség és a népképviselői parlament jegyében“, boldogítsa alattvalóit. — Efölött azután elfüstölögtünk, vajjon igaz-e, őszinte-e? A hordóhasú Arany-szájú kijelentette, hogy a kiáltvány mindenesetre szerfölött ügyes fogás, méltó a kamarilla körmönfont mesterkedéseihez, de a magyar nemzet már átlát minden szítán és nem megy többé lépre. — No ebben mind egyetértettünk s elszéledtünk. — Három új beteg a századnál. Öreg Suba jobban van. — Szállásomon: néhány sor Klárinak.

8-ik decemb.

Itt semmi újság. A Pándzsahídnál, Ménfőnél és a gyirmóti Rábakönyöknél épült redutok, nagyjában készek. Lakóvermeik váza és deszkabélése ugyan-csak kész lesz egy-két nap múlva. A Rábahíd mellett épülő reduthoz új erőket vezényeltünk, s a pohos Karsay buzgón hajtja a munkát. A yizenyős talaj miatt, emelt Brustwehr-t — azaz menjünk csak Rómer Flóris-sal és nevezzük mellvédnek — szóval: emelt mellvédet kell építenünk. Ez még csak megy, mert belül téglafalból készül, erre meg kívülről földet talicskázunk. Annál keservesebb a legutóbb megkezdett térközművek földmunkája. A talaj olyan kemény, mint a csont. Ásóval semmire se megyünk. Minden maroknyi rög meglazításához csákány kell. Szerszámpusztító munka! — Dél-tájban vagy száz szekérnyi beteg érkezett Pozsony felől. — A Kosztolányi-, Bárczay- és Zichy-dandár csapataiból valók. —

Görgey hátraküldi szállítható betegeit. Néhány sebesült is akad közöttük. A magyarfalvai és haslaui vállalkozások sebesültjei. A győriek Kis-Kossuthja elképesztő fáradhatatlansággal lőt-fűt, hogy földél alá juttassa őket. Panaszkodik, hogy a Duna zajlása miatt a hajóforgalom egyre csökken, s emiatt Pest helyett mind Győrre zúdulnak a feldunai hadsereg betegei és sebesültjei. Maholnap nem lesz itt ház, ahol ne ápolnának valakit. Pedig a pecsovincsok erősen húzódoznak befogadásuktól. Ezek bizonyosra veszik, hogy Windisch-Grätz szétveri Kossuthék erőlködését, és számonkéri mindenkitől, mennyi része volt a küzdelem támogatásában. — Hanem azért nyíltan nem mernek szembe szállani a Százkezü Lukáccsal. — A pozsonyi betegtranszport emberei különben újabb harcokról hoztak hírt. A Nádasnál álló Ordódy-dandár néhány százada és ágyús szakasza, tegnapelőtt előretört Czerova és Leszkó ellen. Onnét összeágyúzták Windisch-Grätz szomszédos uradalmának néhány major-épületét és háromórai csatározás után visszatértek. — Azt mondják, hogy különösen valami Pósta nevű százados és Imely főhadnagy vitézkedtek vakmerő bátorsággal. — Klárikám írt. Szerelmes szívvel hív haza karácsonyra. De hiszen nem kell engem hívni! Nappal is róluk álmodom.

9-ik decemb.

Olyan sötét volt egész nap, hogy hajnali hattól csaknem kilencig, délután meg már négytől este kilencig, fáklyafény mellett dolgoztunk. — Hosszú lovaglás Kazinczyval a Rábahídtól a Pándzsahídig,

a sánctábor vonala mentén. Kazinczy kedvetlen. Este nagy vitája volt néhány fiatal, győri fiskálissal, akik a régi seregrebeli tiszteket szinte mind titkos hazaárulással gyanúsították. Kazinczy kemény fölháborodására sietve visszavontak mindent, és bocsánatot kértek, de ez nyomban otthagyta őket. Mai munkaszemléken azután borongva panaszkodott, hogy elkeserítő széttagolódás terjed közöttünk. A liberális forradalom lovagai mindent keveselnek. Már Kossuth nevére is csak legyintenek. A Madarászokra kezdenek esküdni, mert szerintük Kossuth fél a forradalom nyílt deklarálásától, holott csak a forradalom hozza meg a világ és hazánk boldogulását. Aki tehát csak szabadságharcról beszél nem pedig forradalomról, az kétszínű farizeus. S aki azt vallja, hogy pusztán az alkotmány védelmében forgatja fegyverét és küzdelmünket szabadságharcnak, nem pedig a republika forradalmának nevezi: az legalább is reakcionárius. — Ezek a vak, s mindenkiben árulást szimatoló Robespierre-fiókák végül csakugyan elvadítják ügyünk mellől a legbecsületesebb katonákat, is. — A mai lapok közlik, hogy a pesti képviselőház határozott a trónváltásról szóló híradások ügyében. Kossuth indítványára kinyilatkoztatta, hogy a királyi szék birtokával az országgyűlés híre, tudta és beleegyezése nélkül, egyoldalúan, senki se rendelkezhet. Ennélfogva az olmützi okmányokba foglalt családi egyezkedés s az osztrák trónról való lemondás: Magyarországot nem kötelezi. Míg a király meg nem esküszik az alkotmányra, s megkoronázva nincs: addig rendeleteinek nem szabad engedelmeskedni. Másként cselekvők a hazaárulás bűnébe

esnek. — Szóval: Szenczi Tamás fején találta a szögét. A képviselőház nyilatkozata, amelyet félórával utóbb a felsőház is magáévá tett, egybevág, pipafüstben trónoló, utászruhás Buddhánk elmélkedésével. — Öreg Suba lábra állott, Zsigmond Gusztis is jobban van. A század kapott 20 köpönyeget, 90 pokrócot, 71 pár bakancsot. Hála a honvédelmi bizottmánynak, de még kétannyi kellene. — Este kaszinó volt a Két Ostorban. Triplakarsay egy Pestről Pozsonyba lovagló nyargonc-tisztól úgy tudja, hogy hatodikán este az országgyűlés nyilatkozata előtt, képviselői tanácskozás volt. Odavezet-tette magát — noha nem képviselő — a vilagtalan Wesselényi is, s izgatottan hangoztatta, hogy az ifjú fejedelemmel, továbbszakadás helyett, keresnünk kell a ki-egyenlítődség útját. Ugyanígy vélekedett Pázmándy, a képviselőház elnöke is. De a Madarászok hívei letorkol-ták őket úgy, hogy Wesselényiék alig egy-két képviselőt tudtak csak megnyerni. — Másnap este megérkezett Pestre Batthyány Lajos gróf is. Ez felingerült a szerinte elsietett, rövidlátó, országgyűlési határozat felett, s nyomban tárgyalni kezdett barátaival, hogy visszavonassa azt. — Erdélyben keserves a helyzet. Halovány reménysugár Bánffy nemzetőralezredes győzelme, aki szétverte Jancu prefektus 2000 főnyi lázadó románból, és a Thursky-gyalogezred átpártolt félszázadából álló táborát.

10-ik decemb.

Sáncmunka, megdöbbenő hírek. — Schlick altábornagy, a krakói hadtestparancsnok, a sziléziai hadtest élén még hatodikán betört Magyarországra. Ellenállás

nélkül szállotta meg Zborót és Szvidniket. A határ védelmére rendelt kétszáz nemzetőr, puskalövés nélkül szaladt szét az osztrák elővédszázad elől. — Erdély már szinte elveszett. S most a Felvidék is? Úristen, hát ilyen rongyok vagyunk?

11-ik decemb.

Sáncolás, zorduló időjárás, levertség. — A Rába a két part felől befagyott. Már csak a közepén húzódik végig egy vékony, szabad vízfolyás. Az is tele van zajló, torlódó jéggel. A városban alig látni embert az utcán. — A munkacsoportok, tíz lépésenként rakott, nagy tüzekkel igyekeznek fölmelegíteni magukat. De még így is didergünk. Gyalog járom a támpontokat, mert nyeregben megvenne az Isten hidege. — Este újabb szomorú hírek. — A félszemű Schlick tovább nyomul. Eldandára, Fiedler tábornok alatt, meg szállotta Eperjest. Ugyancsak kardesapás nélkül. — Lukács Sándor közölte Kazinczyval Kossuth parancsát: visszavonulás esetén gyűjtsunk föl Windisch-Grätz előtt minden kazlat, pusztítsunk el minden termést. A lakosságot vegyük rá, hogy égesse föl falvait és bujdosson el. — Háborgás a tisztek között. Miért nem bízzák ezt a hóhérmunkát a guerillákra? — Klári elküldötte mai levelében Vilike kezének körvonalait. Papírlapra terítette a kisfiú kezecskéjét, körülrajzolta és melléje írta: Apa! Hazavárjuk karácsonyra. — Szinte sírva bqrultam a rajzra.

12-ik decemb.

A sáncolás alig halad a szörnyű hideg miatt. Napszámosaink fele beteg. A századból 17 fő fek-

szik. — A lapok egy szót sem írnak Eperjes elvesztéről. Nyilván nem is igaz, különben hírt adnának róla. Hiszen a liberalizmus nem ismer cenzurát. — A Kremsierben üléselő osztrák parlament közzétette munkatervét. Az osztrák örökös tartományok eddigi szerkezetét, egy német-osztrák, cseh-osztrák, szlovén-osztrák, lengyel-osztrák és olasz-osztrák államok konföderációjából álló, szövetségi birodalom váltaná fel.

13-ik decemb.

A hideg enyhült, de a Marcal meg a Rába teljesen befagyott. Hallom: a győri Duna egyes szakaszai is beállottak, s a Csilizközben helyenként már a jégen járnak át az emberek az innai partra. Ha az Öreg-Duna is befagy — mondja Kazinczy — akkor egész munkánk kárbavész, mert az ellenség a Csallóközön meg a Csilizközön át a hátunkba kerülhet. — Zsigmond Gusztai talpra állott, holnap átveheti a szakaszát. Akkor kitehetem Karsayt a századból. Ámbár — meg kell hagyni — vannak jó tulajdonságai is. Buzgó, nagyon értelmes, játszva tanulja meg az utázmesterséget, s a legénység szereti. Dehát: nem tehetem vele nevetségessé a századomat. — Legújabb híreink a határról: a Bárczay-brigád egyik vegyescsoportja vagy négy nappal ezelőtt előretört Griechenau irányába. Vállalkozását a pozsonyi Várhegy oldalában felállított ütegek támogatták. Az osztrák előőrsök meghátráltak. Utóbb a magyar vegyes-csoport is visszatért 26 sebesültjével.

Görgy tábornok és Csányi László a feldunai had-

sereg királyi kormánybiztosa, nyilatkozatot adtak ki. Ebben, az egész feldunai magyar királyi hadsereg nevében szólva, kijelentik, hogy mivel Magyarország királya csak az lehet, aki alkotmányunkra esküt tett, s megkoronáztatta magát Szent István koronájával: az olmützi okmányokat nem tarthatják magukra nézve kötelezőknek. Ennélfogva a feldunai hadsereg kész, az országgyűlés, valamint az általa rendelt kormány jogszerű tekintélyének védelmében, utolsó csepp véréig harcolni. — Eperjes elvesztéséről még mindig semmi hivatalos hír. Nyilván valótlan volt. — Viszont Erdélyben egyre búsítóbb a helyzet. Háromszékben a lázadók porráégették Köpecet, több mint száz székelyt legyilkoltak, s Papp Mihály nemzetőrnagyot foglyul ejtették. — Klári írt. Áldott, drága sorok!

14. decemb., Mosony.

Reggel: sáncolás. Nagyon fáradtak vagyunk. A feladat meghaladja erőinket. S az inszakasztó munka, a hideg, a fehéreneműhiány, a tetű, és a napról-napra romló élelmezés, elcsigázza szegény embereinket. — Tízkor parancs: nyomban induljak három szakasszal Mosonyba az ottani fortifikációs munka megerősítésére, mert az eddig csak megyei közérővel folyt, s igen gyatrán halad.

Eddigi munkám vezetését egy komáromi hadmérnök-főhadnagy vette át. Átadtam neki a Lajtoszakaszt és a hozzám beosztott napszámosokat, magam pedig déli főzés után útrakeltem a Zsigmond-, Karsay- és Szenczi-szakaszokkal.

Abda előtt sebesenhajtó gyorsparaszt ért utól,

Az oszlop mellett lassított és szóbaereszkedtünk az utasával. A honvédatillás tábori pap volt. Rónay Jácint. Pest felől jött s Pozsonyba igyekezett. Pestre a győri kormánybiztos küldötte még a mult hét elején Kossuthhoz. Visszamenet meg Kossuth bízott rá valami postát, hogy jutassa el Csányi Lászlóhoz a feldunai hadsereg királyi biztosához. — Most nem olyan lelkes, mint első találkozásunk idején volt. Elmondotta, hogy a félszemű Schlick betörése: sajnos igaz. Ám Kossuthról fölragyogó szemmel beszélt. Kossuth bízik. Bizonyosra veszi, hogy Pulszky nemzetőralezredes visszaveri Schlick krakói hadtestét, Windisch-Grätz pedig vesztég marad tavaszig. Tavaszra meg? Elfűjjuk az osztrák seregeket! — Megható — mondotta Rónay — hogy Kossuth, ez a nagy ember, országos gondjai között is mennyi gyöngédséggel figyelgeti kanárimadara énekét. Ez, meg a flótázás üdíti föl minden fáradtságából.

Rónay szekere továbbzörgött, mi meg szótlánul vánszorogtunk rongyos embereinkkel Öttevény felé, a kormos ég alatt. Szomorú ágyú- és szekérsorok nyikorogtak el mellettünk időnként. Görgey aligha lehet egyvéleményen Kossuthtal, Windisch-Grätz vesztégmardása felől, mert a kezelő-tüzérek nélkül való ágyúit, hosszú oszlopokban küldözgeti hátra, falusi fuvarosokkal. Egy-két nemzetőr lödörgött csak velük. A szekerek: tömve betegekkel. — Ha azután elhúzott mellettünk Győr felé zötyögve egy-egy ágyú, vagy kocsisor, órák hosszat nem láttunk élő embert a megdermedt, deres tájon. Csak varjak ugráltak a tarlók rögein.

Késő este érkeztünk, meg Mosonyba. Mosony is, Óvár is dugig van katonával. Éjfélig tartott, amíg szállást tágitottunk a három szakasznak. — Most főzőgetnek az elgémberedett emberek. Mi, tiszték étel nélkül maradtunk volna, de Triplakarsay addig kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő bizony mégis megmutatja a szakácstudományát, amíg az imént csakugyan neki látott. Pörköltet főz itt ebben az urasági cselédlakásban, ahol vackot túrtunk magunknak. — Amíg elkészül, beleróttam e néhány sort, kopott naplófüzetembe. — Ha látnád Klárim ezt a pohos figurát, a maga elé kötött törülközőjével, ahogy sűrög, keverget és csetintiget a nyelvével! Bizony elnevetnéd magad. Álmodjatok angyalom!

15-ik decemb.

Hajnalban fölvert Sági főhadnagy, a köpcsényi dandár utásztisztje. Azóta nem volt megállásunk. A köpcsényi utászokat már tegnapelőtt hátrarendelték ide, hogy meggyorsítsák az itteni sáncépítést. Az eddigi napszámosmunka meglehetősen gyatrán haladt. A védőművek nagyjában az Óvár nyugati szélétől délnek, majd Mosonytól keletnek húzódó s a két várost félig körülövező csatorna mentén épülnek. Nyomban beállottunk mi is. — Lázásiramú munka. — Sági szerint Windisch-Grätz teljesen fölkészült a támadásra. Görgey már 25.-ik novemb. kiadta általános intézkedéseit. A brigádának túlerő támadása esetén, de feltétlenül harcos ellenállás után, egymással együttoperálva kell megkezdeniök a hátrálást. A Dunától délre levő dandárok akkor — a soproni

Sréter-féle lovas csoport kivételével — Mosonyba; a Dunától északra levők pedig, a Vág mögé vonulnak. Sréternek Pápára kell visszahúzódnia, ahova a támadás esetén, Muraközből visszavonuló Perczel-féle hadtest is hátrál. — A továbbiakra: a mosonyi sánctáborni előcsapatok, a győrit pedig a zöm védi. — Ha a dandárok — bármily elkeseredett, kezdeti harcokba is keverednek — idejében szakadnak el az ellenségtől, s egymással együttműködve mozognak, akkor a nyilvántartó osztrák haditerv — a magyar hadsereg áttörése és részekre szakítása — megghiúsul. A főhadiszállás bizonyosra veszi a közeli támadást. A november 21-én kinevezett új császári kormány: Schwarzenberg Félix herceg, Stadion, Bruck, de még a liberális forradalmárból buzgó aulikussá átvedlett Bach Sándor is, gyors leszámolásra készül. S Windisch-Grätz — Schwarzenberg sógora — ugyancsak köpi a markát. Görgey ezért Pusztelnik vezérkari alezredest Gátára küldötte, míg maga a pozsonykörnyéki és a nádasi brigádák irányítását vette kézbe. — Szóval: így állunk.

Egész nap kint toporgunk a sáncolásnál. Bolond hideg. Sági törkölye, meg Karsay borovicskája sem segít. Ezért magunk is csákányozunk, kubikolunk. — A déli tüzek mellett, fadjuk Sági, meg a két hadnagya híreit. — Ezek persze ott állottak a határ mentén s közel a magyar főhadiszálláshoz is, hát sok mindent tudnak, amiről nekünk sejtelmünk sem volt. Azt mondják: Ausztria teljesen összefogott új császára s új kormánya körül. A Kremsierben összeült Reichstag ugyan kidolgozta az új Habsburg-birodalom föderalista-elvű tervét, de különösebb fájdalom nélkül el is

ejtette, Schwarzenberg programjával a „Gesamtmönarchie“ kialakításával szemben. Sőt készségesen szavazott meg nyolcvan millió forintot is a háború céljaira. — Ez nem tulságosan érdekel bennünket. Várható volt. — Sokkal inkább fejbeütnek az Erdély elvesztéséről, s a felvidéki betörésről szóló hírek részletei. — Erdélyben a szász és székely területek kivételével: román prefekturák s tribunátusok alakultak. — Vajjon Bem meg tud-e birkózni Urbánnal, a szászokkal és a vérengző román martalócokkal? A Székelyfölddel egyre kevesebb az összeköttetésünk. Az utolsó hírek szerint már csak Háromszék harcol. Valami Gábor Áron nevű székely, primitív ágyúkat önt a falvak harangjaiból, s a kászonvidéki atyafiak megható hősiességgel viaskodnak az ellenséges tenger közepette. Magyar sors — magukra hagyottan, fejszével, kaszával, falusi kovácműhelyekben összeeszkábált mozsarakkal, ágrólszakadt hősiességgel. Ó, hogy áldaná meg őket a Jóisten! — A Délvidéken: újból elkeseredett harcok. Pedig legutóbb már szemmel láthatóan mutatkozott a háborús fáradtság a rác táborokban. Az olmützi események azonban új lángra lobbantották a lelkesedésüket, mert Schwarzenberg belgrádi főkonzulja, Mayerhoffer császári ezredes tudtukra adta, hogy a Bánság és Bács: külön szerb tartománnyá alakul, Vojvodina néven. — Vérlázító! — A déli harc tér hírei között említik különben azt is, hogy Rózsa Sándor guerilla-csapatát feloszlatta a honvédelmi bizottmány. A harc mellett továbbra is a rablás és gyújtogatás volt a főfoglalkozásuk. Ezeres községben olyan dúlást vittek véghez akár a tatárok. Kifosztották a templomot is és

miseruhákba öltözve, részegen kegyetlenkedtek. Kerves főlébredés lehet ez a liberalizmus romantikus álmodóinak, akik esküdtek rá, hogy a szabadságeszme egyszeriben önfeláldozó hőökké, nemes lovagokká, s eszményi bajnokokká varázsolja a lóköttöket, tolvajokat és zsványokat is. — Csak más vonatkozásban is ne csalódjanak akkorát! — Délután újból: inszakasztó munka. Estefelé még mindig szekéráradat Pozsony felől. Betegek, betegek, betegek Meg néhány sebesült. És egy sürgető parancs Bayer őrnagytól, a sáncok mielőbbi befejezésére. — Nincs más hátra: éjjel-nappali munka, váltott csoportokkal. — Éjjélig kint voltam, Zsigmond és Szenczi pihent néhány órát. Akkor ezek váltottak, s mi — Karsayval — bejöttünk. Ez most megint szakácskodik. Fáradhatatlan egy fráter. A hasát meg éppen szereti. Fáradt vagyok mint a kutya. De ez a bolondos Aranyszájú egyre kotyog, csak hogy el ne aludjam, amíg meg nem ízlelem a főztjét. Ebből legalább annyi hasznom van, hogy naplóba került a mai nap is. De most: pont! — Azt hittem, hogy itt végzem a mai írást. Sajnos: Karsay remek zsványpecsenyéből csak két falat ment le a torkomon. Mert közben átcsörtetett egy futártiszt a vaksötét Mosonyon, meglátta a konyhánkból kiszűrődő fényt s betopogott hozzánk tájékozódás végett. — Mialatt eligazítottuk, káromkodva keseregte el, hogy Schlick gróf tizenegyedikén Budamérnál szétverte Pulszky alezredes honvédekből, nemzetőrökből és a lengyel légióból álló hadát. A szepesi nemzetőrök meg a lengyelek egy része, utóbb a kassai Hernád-hídnál hősieen arcot vetettek az ellenségnek, hogy fedezzék a futókat, de

később ezeket is elnyomták az osztrákok. Este Schlick bevonult Kassára, s 60.000 forint hadisarcot vetett ki a városra. — Ezekután nem nyúltam többé Karsay pecsenyéjéhez. — Istenem, én Istenem, hát még mindig futunk? Mikor virrasztasz ránk jobb napokat?

16-ik decemb.

Reggel, sűrű ködben, váltottuk Gusztit és Szen-czit. A városi tanács 80 új napszámot hajtott föl. Másfél szakasz utászt pihenőbe küldtem. A többi munkájából sincs már sok hasznunk. Roskadoznak a fáradtságtól. Ezért inkább a napszamosokat hajtjuk. A napszamosokkal jött megyei őrnök azt mondja, hogy északról nemcsak Schlick tört be. Néhány nappal előtte a Jablunkai-hágón is berontott az ellenség. Valami Frischeisen nevű ezredes és Hurbán, tót luteránus pap vezette ezt a hadat, mely néhány osztrák századból meg Bécsben toborzott, cseh diákokból állott. A népet mindenütt fegyverbe szólították, de a derék tótok nem állottak kötélnek.

Ezt a betörést azonban Beniczky zólyomi kormánybiztos és Querlonde őrnagy rövidesen visszaverték és szétszórták. — Alighogy az őrnök visszament: ágyúdörgésre lettünk figyelmesek. Azóta szakadatlan hallatszik a morajlás nyugatról. Nem tudjuk megállapítani, vajjon Parendorfnál vagy Pozsonynál csatáznak-e? — Délben futótűzként terjed el a hír, hogy Simunich tegnapelőtt megrohanta a Nádasi-szorosban álló Ordódy-dandárt, s tegnap visszadobta Nagyszombat felé. Görgey Guyon ezredest és Pusztelnik alez-

redest indította ellene útba, erős csoporttal. — De a tölünk nyugatra zajló harcról nincs hírünk. — Izgatott hangulat. — Egész délelőtt az ágyúmorajlást figyeljük a ködben. — Délután kettőkor váltás. A csatornához érkező Zsigmond Guszti hadonászva újságolja, hogy a Parendorfnál álló Zichy-dandár reggel kilenc óra óta harcban áll Jellachich határőrezredeivel. — Fáradtságtól lógó fejjel megyek a szállásunkra, bekapok két falat szalonnát, naplómbe vetem e néhány sort és ledülök.

Hatkor felvernek. Hajszolt lovasok és szekerek húznak át a városon Magyaróvár felől. A Zichy-dandár maradványának első csoportjai. Egy láblovéses Stiglic-, azaz Sándor-huszárhadnagy, a kocsiszalmáról felkötözköelve azt mondja: reggel kilenc-kor támadták meg őket, és a Gátán álló Szegedy-dandárt. Bár lehet, hogy a támadás a Gátától északra levő s Görgey Kornél huszárnagy alá rendelt, köpcsényi brigád csoportjára is kiterjedt. A Zichy-dandártól délre, Nezsider előtt állott Karger-dandárról nincs hír. — A parendorfi brigád mindenesetre keményen állta a hatalmas túlerejű osztrák ágyútűzet, majd szembe szállott a rohamozó horvát gyalogsággal is, de jobboldalt, Parendorf és Gáta között sikerült erős lovastömegeknek berontaniok. Evvel elvágták a Zichy-dandárt a Szegedy-dandártól. Sőt a Zichy jobbszárnyán felállított Sándor-huszárokat is a dandár-zömötől. Ez még nem lett volna olyan nagy baj, ám az áttörés hírére, az addig elszántan küzdő Wasa-bakák néhány in-

gadozó tisztje, egyszerűen átment az ellenséghez, mire a Wasák megzavarodtak s magukkal rántották a retirádába a Preussen-bakákat is. Akkor már csak Kmety György őrnagy 23. honvédszászlóalja állott helyt, s vad viaskodásban fedezte a két hátráló, sorhadbeli zászlóaljat. A Sándor-huszárok, egyre szorultabb helyzetüket látván, Pöltenberg őrnagy alatt dühös attakot lovagoltak az áttört osztrák lovasok oldalába és szerencsésen át is vágták magukat a győri útra igyekvő zömhöz. Mivel az ellenség eközben minden valószínűség szerint rálépett az óvár—győri útra, Zichy őrnagy Nezsider felé akart kitérni, a négymérföld széles parendorfi rónán át, hogy Kargerrel egyesülve folytassa a visszavonulást. Evégből a Pöltenberg-lovasosztállyal és a tüzérséggel az ellenségre vetette magát, gyalogzászlóaljait pedig Nezsider-felé irányította. Így az osztrák zöm egész erejével Pöltenberg és az úteg ellen fordult, a Wasák, Preussen-bakák és Kmety pedig megkezdhatték gyors oldalmenetüket délnyugatnak. Mi lett velük: nem tudjuk. A huszárok egyik attakot a másik után lovagolták, majd az ellenséget maguk után csalogatva, hátráltak az óvár-győri út felé. Az utolsó huszárrohamban sebesült meg ez a láblövéses hadnagy is.

Délután észrevehette az ellenség, hogy becsapták s nem a zöm sarkában van, mert egyszerre leszakadt a husárokról s alkalmasint délnek fordult. Ezek, meg a tüzérüteg azóta a gátai és köpcsényi dandárral összekeveredve, de mégis rendezetten masíroznak Óvárnak.

A hadnagyot tovább vitte a kocsisor, én meg kirohantam az utászaimhoz, hogy felváltsam Zsigmond

Gusztit. — Éjfél: dühös sáncolás. Közben szakadatlanul özönlenek a meghajszolt oszlopok a két szomszédvárosba, a sötét éjszakában. Egész Óvár és Mosony zsibong. Hova fér el itt két és fél brigád, nem tudom. Csak azt hallok az út mentén dolgozó Karsaytól, hogy este 10 órakor beérkezett Szegedy Imre alezredes is, s átvette az egész visszavonult had fölött a parancsnokságot. — Most hajnali 1 óra van, 17-ik decemb. — Szüntelen dübörgés, zűrzavar. A szállásunkon egyre több az ismeretlen, fáradt katona. Csak jönnek, morognak s ledülnek. Az ablakpárkányra ragasztott faggyugyertya kórnyadozik. Pontot kell tennem e zaklatottan megírt bejegyzés végére. — Úgy sejtem: hosszabb időre. Holnaptól — azaz reggeltől kezdve — alkalmasint nem igen lesz érkezésem a naplórásra.

VI.

21-ik decemb. — Győr.

Össze kell szednem az eszemet, hogy valami világozást teremtsék abban a zűrzavarban, amely között a legutóbbi napok elteltek. Három napi alvatlanság meg tizennyolcórai öntudatlan alvás után kell visszatapogatóznom ennek a hajszának az elejére. — Hogy is volt? Igen: hát tizenhetedikén hajnalban még aludtam két órát. Akkor hirtelen fölriadtam a horkoló emberek között. Eszembejutott, hogy a régi parancs szerint, ha visszahúzódunk Mosony, a Duna balpartján pedig a Vág vonalára, akkor hidat kell vernünk Óvár és Kálnok között a mosonyi Dunaágon. Pozsonyból Győrbe való vonulásunkkor össze is gyűjtöttem a hozzávaló hidászanyagot, s azt itt néhány emberem őrizetére bíztam.

Fölráztam az Aranyszájút, megmondottam neki, átlomagolok Óvárra a Dunához, hogy készülleteket tegyek a hídveréshez, s elűgettem. Mosonyt és Óvárt szinte eltorlaszolták az ütegek, löporos- és málhásszekerek. A két város közötti út mentén, tábor tábor mellett állott. Százával lobogtak közöttük a tá-

bortüzek, de a körülöttük alvó, holtfáradt emberek még így is dideregtek. Pedig ami rongyot meg szalmát fölhajthattak az mind alattuk meg rajtuk volt. A szerencsétlen őrszemek a bokáikat csapkodták össze fázukban.

Nagynehezen átvergődtem Óváron is, s kinyargaltam a kálnoki révhez. Jártam itt már Győrből való ideérkezésünk első napján is, most mégis alig tudtam megtalálni az embereim deszkakunyhóját a sötétben. Annyit még virradás előtt megállapítottam, hogy bár a Dunaág hüvelyknyi jég alatt van, a rév kompja szabadon járhat. Embereim meg a révész, fejszéssel kijegelték az útját. Hanem a hídverés szemrevételehez meg kellett várnom a hajnal világosságát. — Hideg, de tiszta hajnalodásban kelt a nap. Hetek óta először. Hozzáláttunk a meder méréséhez és számítgatni kezdtem a szükséges pillérek, s hídmezők számát. Akkor bukkant föl a tulsó parton három lovas. Fölhajtott köpenygallérral ültek, párátfújó, fáradt lovaikon. Az arcukat persze nem lehetett kivenni, csak azt láttuk, hogy honvédtisztek. Átkiáltottak a kompért. Az rövidesen rálibbent a szabadonhagyott víziút tükrére. Magam továbbszámígtattam dermedő ujjakkal, amikor visszatért a komp, s a lovasok ledobbantak róla.

Fölnéztem és — fölpattantam.

Görgey tábornok kaptatott föl a parton. Mögötte meg Kempelen Károly báró, a monoklis, hetyke huszár, és Görgey István főhadnagy, a fővezér öccse.

Artur arca egykedvű volt. Emiatt a gyakori mozdulatlan arckifejezése miatt ragasztották rá valaha

Bécsben: a Szoborkatona meg Bálványhuszár nevet a testőrök.

Az első pillanatban nem ismert rám. Igaz: napok óta nem beretválkoztam, s elvadult bajúszomon, ütköző szakállamon hajnali dér ült.

Hanem jelentkezés közben, a hangomra megenyhült a szemüvege mögül belémfúródó, két, éles, kék dárdá. Biccentett, majd a durvakesztyűs kezét nyujtotta.

Azután azt tudakolta, beérkezett-e a négy dandár Mosonyba meg Óvárra.

— Alázatosan jelentem, tudtommal csak két és fél dandár van itt. A Köpcsényben állott Görgey Kornél-féle, a Gátán állott Szegedy-brigáda és a Parendorf előtt állott, gróf Zichy-féle dandár lovassága meg tűzérsege.

— És Karger? — kapta föl a fejét.

— A Sándor-huszárok szerint a Fertő felé nyomták, a Zichy-dandár gyalogságával együtt.

Bosszus nyugtalansággal húzta össze erős szemöldökét, nagy, dísztelen bőrcsákója alatt. Azután összeszedte a lova szárait, s gyors tisztelgéssel ügetésbe ugratta a paripáját. Az öccse utánarúgtatott, de Kempelen, aki lóról szállott az imént, hogy szorosabbra húzza a nyerge hevederét, ott maradt még, s mérgelődve vesződött a hevederrel.

— Hogy kerültök erre? — kérdeztem, száronfogva a forgolódó, borzas pejt.

— Somorján, Csölesztőn, Kilitin át. Azaz a Csalóközön meg Szigetközön, három Dunán át, jó, harapós hidegben, hogy a fene ette volna meg! — károm-

kodott a nyereglap alól, összeszorított foggal, Kem-pelen.

— És Pozsony?

— Azt még ma estig tartja Aulich ezredes úr a Sándor-bakák öreg komandánsa, a Bárczay- meg Kosztolányi brigádokkal.

— És?

— Mit és? Mihelyt a Morva mentén állott őrsök mind berukkolniak Pozsonyba, akkor ez az egész had is odahagyja a várost, s a Csallóköz hosszában levonul Komáromba. Pozsonyban már nincs keresnivalónk. Hiszen Ordódyt visszanyomták Nádasról, Kargert Nezsideréről. Szóval a két szárnyunk behajlott s ha el nem akartuk magunkat fogatni: csak retirálásról lehetett szó. Még jószerecse, hogy a Parendorf meg Gáta között betört osztrák nem vágta el a köpesényi és gátai brigádák visszavonuló útját is, Bruck és Mosony között! Mert ez volt a terv!

— És most mi lesz?

— Hát — vont a vállát szivarra gyújtva a monoklis — ha Mosony meg Győr tartható, akkor itt és a Vág mentén, föl vesszük a harcot. Ámbár a lapátszakállú Bayer úgy véli, hogy a mosonyi állodásnak csak akkor lett volna értelme, ha elfogadták volna a tábornok úr eredeti tervét: a kerítésőrzés helyett a Vág, meg a győri sáncok mögött való hadseregrendezést. Akkor Mosony hasznos előőrs-támpont, s a megfigyelő és biztosító csapatok bázisa lehetett volna. Ma már, amikor a Bombaherceg egész hadával ránkzúdult, értéktelen. Nincs itt más hátra, mon ami, mint a Győrig való retirálás. A tábornok úr ugyan még nem

döntött Mosony dolgában, mert nem tudhatta hogyan sikerül magukat kivonniok a határmenti állodásokból, azért is sietett ide, de a Lapátszakállúnak alkalmasint megint igaza lesz.

— S ő hol maradt?

— Aulichnál. A főhadiszállás is Aulichhal hurcolkodik vissza, hiszen a feldunai hadsereg kétharmada a Dunától északra van. Ezért a két generalstáblert: Pusztelnikot meg Bayert odarendelte a tábornok úr. Pusztelnikot éppen az Ordódy segítségére küldött Guyonhoz. Mert a fapipás ánglius vitéz ember ugyan, de haditudományból vajmi kevés szorult beléje.

Fölvetette magát a lóra, s mialatt a szárakat szedte rendbe, így folytatta:

— Szóval a vezérkariak meg a főhadiszállás, amazokkal maradtak, a tábornok úr meg idenyargalt velünk, a sereg kisebb, de veszedelmesebb helyzetbe került részéhez.

— S ha Windisch-Grätz amazokra veti magát?

— Nem lehet ám, mon ami! A zömével itt áll a Dunától délre. A pozsonyi hajóhidat meg szétszedette a gazdánk s leusztatta a Csallóköz pozsonyi csúcsáig, Ott is csak addig áll, amíg Aulichék átkelnek rajta a szigetre. Akkor azután kioldják megint az egészet, s viheti a Duna árja ameddig akarja!

— Nol Hát a Nagydunán nincs még jég?

— Nincs. Gyönge zajlás volt rajta de holnapig már aligha lesz baj. Addigra már a Csallóközben lesz Aulich. Utána meg veszhet a híd, akár árban, akár jégzajlásban. Tehát: au revoir, mon ami!

Tisztelgett, ügetésbe, majd pedig vágtaiba ugratta a lovát, s elnyargalt a város felé.

Én meg továbbszámígtattam, hogy befejezzem a híd tervezését. A fejemben ugyan ott kóválygott a gondolat, hogy minden fölöslegessé válik, ha Mosonyt is idehagyjuk, de mivel ez még nem volt bizonyos, mégis végezni akartam. — Csak ezek után lovagoltam vissza magam is, Óváron át Mosonyba.

Alig hogy a szállásomra értem, hivattak az iskolába. Ott volt a három dandárparancsnok — Zichy Lipót gróf őrnagy, Szegedy Imre alezredes, és Görgey Kornél őrnagy — valamennyi huszárosztály-, gyalogzászlóalj- és ütegparancsnok, meg az utászok közül Sági főhadnagy és én. A fővezér, a harcsabajúszú, komor Pöltenberg őrnaggyal beszélgetett az egyik ablakmélyedésben.

Fáradt, kedvetlen, csatakos volt mindenki, pedig odakint szokatlan melegen sütött a nap, s csöpögni kezdett a zuzmora a faágakról.

Kevéssel utóbb végzett Pöltenberggel Görgey, s föllépett a tanterem katedrájára. Sarkantyúpengés, csönd.

Megszólalt. Németül, rekedten. Összefoglalta néhány szóval a helyzetet. Tudtunkra adta, hogy továbbretírálnak Győrig. A dandárok lovassága és lovasütegei azonban még holnap délig itt maradnak, az ellenség felderítése, és a Győrbe vonuló málha meg gyalogság zavartalan menetének biztosítása végett. Ugyanakkor kirendelt egy félszakasz Miklós-huszárt. Ezeket Görgey István főhadnagy kardja alá rendelte avval a paranccsal: induljanak útba a Fertő felé és tudják

meg, mi lett a sorsa, a Hanságba szorított Karger-dandárnak, meg a Zichy-dandár elvágott csapatainak. Ha lehet, szerezenek hírt a Sopronban állott Sréter-féle csoportról is.

Jómagam azt a parancsot kaptam, hagyjam abba a sáncolást, romboljam el a Mosonyt s Óvárt nyugatról és délről övező csatora hídjait, a győri-út hídjának kivételével. Végül pedig — de csak holnap délben — égessem el a kálnoki rév kompját. Sági főhadnagy utászainak ugyanis el kellett vonulniok Görgey Kornél dandárával.

Attól kezdve nem volt megállásom. S mialatt mi egyszerre, hat-nyolc helyen is veritékezve dolgoztunk, mert robbantószerünk nem volt s ezért minden hidat, bürüt, csákánnyal, fejszével kellett szétvernünk: azalatt megindult a szomorú vándorlás. Elsőnek a 14. honvédzászlóalj, azután a dandárok málhaszekereinek, löporos kocsijainak végtelen sora, megint gyalogság, tüzérség, újból szekerek, s ismét gyalogosok. Kókadtan, rongyosan, lehajtott fejjel, reménytelenül. A tisztek komoran gubbasztottak bozontos, görhes, csatakos lovaikon, vagy szótlanul bandukoltak szakaszaik mellett, a zászlók összecsavarva, viaszosvászonokban imbolyogtak a csákók erdeje fölött, a gyékény-ekhós szekerek keservesen nyikorogtak egymás nyomában, s az ágyúk csöve kongva zötyögött a mozdonyokhoz kapcsolt taligákon. És megint zászló, a csákós, bozontos fejek, borjúk és hátibatyúk fölött, s a századok mellett a trombitások meg dobosok a hátukra vetett kürttel, megpetyhüdt-bőrű dobbal. Mert trombita- és dobszó nélkül

botorkált ez az árva had Győrnek. És dobogtak egész délután, dübörögtek alkonyatkor, zörögtek az esti főzötüzeink mellett, vonultak egész éjszaka, s továbbtunk a következő nap hajnalán. Olyan volt mintha minden bakancs, lópata, szekér- és ágyúkerék a szíven taposott, marsolt volna át. — Ólmos fáradtság zsibbasztotta a lábaimat. Már csak kóvályogtam a csatorna mentén, egyik hídtól a másikig. Semmi sem élt már bennem, csak a parancs. A rombolás parancsa. De ezt is mintha mázsás, megkövesedett gondolatként hordtam volna a nehéz csákó alatt, álmatlanságtól zúgó koponyámban. Néha eszembe jutott: mire való ez is? Ez a zengő szavakkal egybeszónokolt had úgyis csak futni tud. Hiábavaló minden munkánk. Hasztalan építettük, romboltuk, s építettük újból a brucki hidakat. Kétszer fordultunk vissza osztrák földről, puskalövés nélkül. Harmadszor meg éppen futottunk, mint a csűrhe. Még a sorhadbeliek is. Hasztalan robbantottam mögöttük a fischamendi hidat. Hiába túrtuk a földet a pozsonyi liget határában. Mert Jellachich meg Windisch-Grätz így is rántkötörhetett. És retirálunk, retirálunk. Most hiábavalónak bizonyult egész itteni sáncolásunk is. Puskalövés nélkül kotródunk innét is. Hát akkor mivégre? Megverte az Isten ezt a szerencsétlen, melldöngető, nagyszájú nemzetet! Mit akarunk még? Ha nincs elég kardunk, vagy nem értünk hozzá, akkor mit ugrálunk? S főként miért akarnak forradalmat játszani a vöröstollas szájhősök — a mi bőrünkre? Van olyan csoda, amely megfordíthatja ezt a szégyenletes sorsot? Hiszen Windisch-Grätz vagy 65.000 emberrel rontott rá, erre a felét se kitevő, két-

harmadában kiképzetlen, rongyos hadra. Ahol utóléri három részre szakadt, reménytelen seregünket: ott kaszabolja össze. Ha csak gyorsabb lábunk nem lesz, mint a császár dragonyosainak, meg ulánusainak. De vajjon megéri-e ez a háborúba hajszolt, hitvány kis életünk a menekülést? Hiszen mi sem vagyunk különbek, mint a Pesten hősködő Madarászek. S ha úgys elvetette sorsunk fekete kockáját a történelem: miért kell még kétszer, vagy ötször, vagy tízszer megalázkodnunk? Becstelen, gyalázatos futásban pironkodnunk? Akkor sokkal egyszerűbb, ha már most golyót röpítünk az agyunkba, vagy loppal hazaszelelünk az éjszakák árnyában, ölbe vesszük gyerekeinket, s megfiantjuk őket arra az egyre, hogy csak apáikra ne üssenek. Mert hitványabb apákat még nem hordott ez a föld, a mi nemzedékünkénél.

Ha nem kongott volna bennem, ezeken a sötét gondolatokon át is Görgey parancsa, ha egészen hatalmukba tudtak volna keríteni ezek a gyötrelmes, fekete fantazmagóriák: Isten tudja, hogy végeztem volna. De a parancs ott volt, a parancsot teljesíteni kellett, hát vonszoltam magam, mint a mániákus alvajáró, és hajtottam az embereimet.

Szállás már az első estén akadt volna elég. Ránk is fért volna a pihenés, hiszen minden izmunk remegett a fáradtságtól. De nekünk még dolgunk volt itt, hát végeztük, kimerültségtől tántorogva.

Ha nem harangoztak volna s nem szállingóztak volna a megszeppent polgárok a templomba, azt se tudtuk volna, hogy vasárnap van.

A huszárok horkoltak a kvártélyokon, káromkod-

tak az istállókban, s a patruljaik mogorván rajzottak ki nyugatnak meg délnek. És ha megjöttek is: mogorván hányatták magukat a nyeregben. Legfeljebb annyit morogtak rekedt kérdéseinkre, hogy másfélmérföldes határban nincs ellenség.

Tizennyolcadikán, hétfőn, délelőttre készen letünk. Már csak a kálnoki komp elégetése volt hátra. Ezt rábízta Szenczi Tamásra. El is nyikorgott vagy négy szekér utással Óvár felé.

A többieket szállásukra bocsátottam, fölmálháltattam a kocsijainkat, s magam is ledültem.

Vagy félórát alhattam, amikor megint parancsot hozott egy tizedes az iskolából. Ennek értelmében az utászszázadnak — fogadott kocsikon — a visszamaradt lovassággal kellett elvonulnia, hogy elrombolhassa mögötte a mosony-győri országút hídjait. Emellett azt is feladatunkká tették, hogy minden kazlat és szénaboglyát gyujtsunk föl az ellenség útjában.

Megnéztem az órát: negyedtizenkettőre járt. Zsigmond Guszti és a Triplakarsay halálosmélyen aludtak. Nem volt szívem ahhoz, hogy fölverjem őket. A bóbiskoló naposnak hagytam hát meg, hogy félóra múlva ébressze őket. A lovascsoport éle tizenkettőkor indul. Mi a végére maradunk, tehát egy óra előtt aligha kell besorolnunk az oszlopba. Ennélfogva kiadtam a menetkészültség parancsát félegyre. Ezekután átlovagoltam Mosonyon, s Óváron át a kálnoki révhez.

Ragyogó napfény melengette a házakat, de a lakosság alig mozdult ki a földél alól. A bizonytalanság hangulata terpedt mindenfelé. Az óvári Fekete Sasfogadóból akkor rakták szekerekre a Szegedy-dandár

táborkari irodáját. Az ódon Várból pedig Görgey főhadnagy lépegetett kifelé, egy vadászkalapos, bőrbundás úrral. Valamelyik dandár polgári biztosának néztem. Éppen kiérték a várárok hídjának végére, amikor ellovagoltam a vár előtt.

— Hát, te? — kérdeztem visszatisztelegve. Mert képtelenségnek tűnt, hogy megjárta volna már hansági útját.

— Nem tudod? — nevetett. — El se indultam még, amikor biztos hírt kaptunk, hogy az egész Karger-dandár, meg a Zichy-dandár három gyalogzászlóalja megvan, s a kapuvár-győri úton vonul Győr felé. Nincs már semmi baj.

Elképedtem. Hát ez hogy lehet?

— Megtalálták a Hanság egyetlen valamennyire járható útját, a pomogyi töltést. Az elrothadt hidakat úgy-ahogy használhatóvá tették, ahol ez nem sikerült, ott átgázoltak a hártyásjegű mocsáron, s szörnyű nehézségek között, de végül mégis kivergődtek, Eszterházánál, a sopron-győri útra. Azóta már parancs is ment Karger alezredes úrnak, hogy igyekezzék Győrbe. A Sréter-csoportról is van hírünk. Ez, miután a császáriak ugyancsak nagy erővel, már pénteken Sopronra törtek, némi csatározás után visszavonult és Csornán, Szanyon, Ihászint át Pápára húzódott. Talán már ott is van.

— Eszerint: Sopron is elveszett! — sóhajtottam.

— Sajnos, el. Szombaton délben bevonult Petricsevics-Horváth császári alezredes, s birtokába vette a várost.

— Verje meg az Isten ezt az egész cudar világot!

— No, fordulhat még másképp is! — vigasztalt Görgey István.

Keserű szívvel ügettem el az öreg Sóház nagy, sárga épülete előtt, az Utolsó Garashoz címzett, számomra mindig emlékezetes vén kocsmá előtt, s vágta-ban értem ki a Dunához.

Ott akkor lobbant lángra a partrahúzott és szalmával körülrakott komp. A révész, öreg, fehérhajú ember, meg a jajgató felesége még ott rimázkodott Szenczi Tamás előtt, szívszaggató könyörgéssel, hogy ne tegyék tönkre öreg napjaik kenyérkeresetét. Tamás szánakozva ismételte, hogy nem lehet mást, parancsa van rá, meg kell nehezíteni az ellenségnek a szigetekről való gyors átkelését.

Lobogott a láng, sercegeve és ropogva égett benne a komp, amikor melljük értem. És a szánakozó hadnagy akkor vette elő a bugyellárisát. Negyven forintja volt benne Kossuth-bankókban. Odaadta a jajgató öregnek, sorakozót vezényelt, azután:

— Féljohh! Indulj!

Az asszony nekidült a dűledező révház ajtajának, a vénember pedig megkövült arccal nézte a lángoló kompot. Olyan megrázó volt ez a kép, hogy magam is megtoldottam Szenci pénzét, harminc forinttal. Pedig azt karácsonyi vásárlására szántam az asszonyomnak, a fiamnak, meg az anyámnak.

— Hóhérmunka! — dörmögte utóbb Tamás, amikor a város felé vonulva, ott léptettem mellettük.

— Hát ami még ezután következik? — sóhajtottam.

És elmondtam neki az újabb parancsot.

Szótlanul húztunk át Óváron, majd Mosonyon, a század táborául szolgáló majorba. Az utcákon már oszlopba hajtottak a lovasütegek, s a szállásaikon nyergelt lovaik mellett állottak a huszárok. Világoskékcsákós, sötétzöldmentés és téglavörösnadrágos Sándor-huszárok; fekete csákós és talpig világoskék Vilmos-huszárok, meg fekete csákós, sötétzöldmentés és vörösnadrágos Miklós-huszárok. A Sándorok — Pöltenberg őrnagy osztálya — tót meg palóc legények voltak. A Vilmosok tiszahátiai és hajdúk. A Miklós-huszárok pedig feketeképpű bihariak. Hetyke, régi katonák, de most ezek is álmosak és kókadtak voltak mind.

Még esettebbek voltak az én utászaim. Nem csoda, hiszen Győr óta szakadatlanul dolgoztak. Az utolsó napokban még éjjel is. Kapkodva falták be féligfőtt ebédjüket, s morogva szíjazták a borjúikra a bográcsokat, meg csajkájukat. Mire összeszedtem őket és szekerekre raktam a bandát, már el is indult a lovaság eleje Győrnek. Utána a Zichy-dandár lovasütege, majd meg újabb huszárszázadok.

A csapatok végén Görgey tábornok, Szegedy alvezredes, Zichy őrnagy, Kempelen, Görgey Pista meg a dandárok törzse. Utánuk zörögtünk mi, mögöttünk pedig a Miklós-huszárok egyik osztálya, Berzsényi Lénárd kapitány alatt. Dél felől, széles ívben, poroszkáltak az út felé, az eddig kint állott, s most parancs szerint a közelünkbe zárkózó lovaspatrulok.

Talán félmérföldet haladhattunk, amikor a Miklós-huszárok Levél község irányában portyázott járőre vágatott utánunk, s a kardja lengetésével ellenséget jelzett.

Görgey tüstént átugratott az út árkán, messzelátóját a szeméhez emelte, s nyomban utána intézkedni kezdett.

— Állj! Kempelen, az első csoport után! Sebesügetésben vissza!

Kempelen tisztelgett, s elvágatott az oszlop mellett keletnek.

Akkor már szabad szemmel is láthattuk a nyugat és délnyugat felől, széles karéjban előreözönlő ellenséget. A távcső még közelebb hozta harchozfejlődő csapatait. Horvát báni huszárok voltak, a centrumban vértések, a jobbszárnyon meg pirossapkás, hosszúdsidájú-ulánusok. Közöttük pedig, en front: a lovasütegek előrevágató ágyúi.

Ó, hogy megváltozott egyszerre minden! A csata vérpezsdítő láza remegett át azon az ezeregynéhány huszáron, akik a második menetlépcsőben mentek, s akiket most megállított a fölrivaló trombiták „Halt!” jelzése. S ez a szilaj és borzongató láz ott volt mindenkinek a szemében: Görgeytől a legvéznább huszárig. Egyszerre rántotta ott össze szemöldökét, az ellenségre fordult szemmel mindenki, s egyszerre rántottuk szorosabbra a csákónk rohamszíját is valamennyien: lovasok, tüzérek, utászok.

Görgey, második parancsára ez a lovastömeg és két üteg, kiügetett, a győri út még meghagyott hídján át a csatornával övezett területről, s ott a szabad rónán vagy negyedmért földet előre nyargalva, fordult szembe az akkor még több mint félmért föld messzeségben közelő ellenséggel. A csatorna közén nem fogadhatta

volna el a csatát, hiszen a csatornaárok gátat vetett volna mindkét fél lovastámadásának.

Nem tudtam ellenállni a vágynak, hát magam is velük nyargallam. Most körülbelül odajutottunk, ahol — persze még a csatornán belül — az utászaim szekei állottak.

Hetyke dac, föllobbanó virtus gerjedt bennünk, hogy akadálytalan, sík mezőkön, lapos tarlókon vethe-
tünk arcot az ellenségnek. S hozzá még ha gyengébb erővel is, de öreg huszárokkal! Nyolc-tíz-tizenkétéves tanult katonákkal, akiket nem ránthat magával semmiféle, nemzetőrből-lelt, újsütetű gyalogsapat.

Két lovasütegünk akkor már tüzelőállásba hajtott a huszárok előtt, a kölyökarcú honvédtüzérek villámgyorsan mozdonyozták le ágyúikat, s mialatt a szezé-
részek vágatva mentek vissza a mozdonyokkal, láza-
san készültek a tüzelésre.

A császáriak most hirtelen megtorpantak. Hallot-
tuk trombitáik rivalgását: a „Halt“-ot. Pedig akkor már ágyúink hatótávolságában voltak. Mi ez?

Görgey ott állott a csatornára támaszkodó szélső üteg mögött, a fejlődő Miklós-huszárok arca előtt, az ifjúság és a katonaboldogság felejthetetlen szépségé-
ben. Még ma is látom, ha behúnyom a szemem. S lá-
tom majd késő vénségemben is.

Látom, amint pillanatnyi szemlélődés után meg-
villan a szemüvege és fordul. Már megfejtette az ellen-
ség megtorpanásának titkát — arcban való lekötésün-
ket s balszárnyunk átkarolásának szándékát — és már
vezényel is. Ércesen, zengőn, a felsőbbrendű hadvezér,
győzelmében biztos kiállásával:

— Ütegek: tűz! Kavallerie: Zwei Treffen, rechts-schwenken, aufmarschiert!

A többi: rohanó képek sora.

A fölújjongó trombitajelzésekre, ügetésben, majd vágásban fejlődnek a huszárszázadok, s a porverő, dübörgő patadobogásba már beledörrennek a tüzeink ágyúi is. Golyóik víjjogva szállanak az ellenség közé. Annak balszárnya áll, a többi: nagy körben húzódik délkeletnek, hogy a szárnyunkba kerüljön.

Most már fölharsan mögöttünk a visszaparancsolt első menetsoport trombitajelzése is, és lovasait messze megelőzve vágat be a harcvonallá merevedő Miklós-husárok osztály-térközén át, a fővezérhez: Görgey Kornél őrnagy. Mögötte repül száguldva a segédtsíztje meg a trombitása is. Karéjban fordul, hátradúl feszülő szárakkal, kardja villan és zihálva tiszteleg.

Ezredmásodperc: két Görgey a csatakezdés pillanatában.

Artur biccent.

S mialatt a harcvágytól remegő Szegedy és Zichy gróf mámorosan üvölti osztályainak: Ergreift den Säbel! s mialatt hatszáz huszárkard süvít ki a hüvelyéből, és a paripák egyszerre nyerítenek föl izgalmukban, már harsan a fővezér új parancsa:

— Major Görgey! Attaque en échelon, auf die rechte Reitermassel!

És mutatja a délnek húzó ulánusok, meg vértések porfellegét.

Görgey Kornél szemében forró hála lobban, villan a kardja s helyből ugrat vágtaiba a Miklósok térközén

át. És repül utána a segédje, majd kürtöse, a hátát verdeső trombitával.

Szegedy, Zichy csalódottan ereszti le a kardját, és irigy morgás fut végig huszáraik széles frontján is.

Ütegeink szakadatlan dörrennek, már füstfelhőben állanak, de minden lövés után előrébbtolják ágyúikat a tüzekek. Az én oszlopom lovai riadozva rángatják rúdjaikat odaát a csatornán, belül az úton, s minden ló kantárába három utászom kapaszkodik.

Dörög, durrog a túlsó oldal is. Az osztrák ütegek is füstfelhőbe borulnak, de rövidet lőnek. Golyóik földre csapódva, ugrálva gurulnak felénk.

— Taknyosok! Velünk akartok? — mordul mögöttem Vargánya őrmester hangja. Összetett karokkal, szétvetett lábakkal áll a Furubajcú az árok partján, s szemébehúzott csákója alól, kegyetlen göggel nézi az osztrák golyókat.

És sercint.

Most rázkódni kezd a föld. Négy század Vilmoshuszár üget mögöttünk a balszárnýra. Trombitáik *Rechtsschwenken-t* majd *Aufmarschier-t* harsognak. A fővezér a balszárnýra üget. Nyugodtan, csípőretámasztott balkézze, a tökéletes lovas ringó ritmusával, s a született hadvezér pompás önuralmával. Zichy, Szegedy utána. Csak ügetés közben kiáltják oda a lovasfálnak: Ruht! — És lódul utánuk a törzsük is, és ugratok utánuk én is. Látnom kell az első nagy, magyar lovasroham részegítő képét.

Ügetésből fejlődik két „*Treffen en échelon*“-ba, azaz: lépcsőzött harc vonalba a Vilmosok négy, kékruhás százada. Az első Görgey őrnagy, a másodikat

Kypke őrnagy vezeti. Léniaegyenesen, hajszálpontos térközökkel, hajszálpontos távközökkel fejlődnek. A borzas, csontos, görhes, gebekülsejű, öreg katonalovak tudják ezt a régi leckét. Akárcsak a gazdáik, akik előredülve, ökölbeszorított karddal, morcos pofával méregetik az ellenséget.

Ahogy elnyargal előttünk Görgey Kornél, földördül a rámeredő Miklósok sora.

— Éljen az őrnagy úr! Miklós-huszár vezeti!

Az őrnagy rájuknevet, villanó karddal köszöni a forró rivalgást, s köszönti vele régi ezredét, amelynek mundérját ma is hordja.

S ebben a rivalgásban, ágyúdörgésben lendíti föl utóbb megint a kardját, s ebben emeli szájához hátraforduló trombitása a kürtöt, s végül ebben emelik azt szájukhoz az első harcponal századainak trombitásai is.

Tőlük balra, lépcsőzetesen töredezve, Kypke őrnagy vezeti rohamra osztályát.

Hatszáz lépésre vannak egymástól az egymásnak rohanó lovastömegek, amikor fölsikoltanak a trombitáink.

— Attak! Attak! — üvöltik a Miklósok s üvöltjük mi is a vérforraló sodrás pillanatában. Az őrnagy lova kinyúlik, kívág utána az osztálysegéd, meg a trombitás lova is, és kinyúlik: tarlódüborgető, eszeveszett vágásban a négy század minden lova. Varázslat! Varázslat! Hova tűntek a görhes gebék? Sárkányok! Horkoló, hörgő, lángotfújó, száguldó sárkányok! Porfelhő lódul föl az égi...

Az osztrák ágyúgolyók közelebbvágnak de még most se érnek el bennünket ugrálva se, gurulva se.

Hanem a mi tüzeink közben már vagy négyszáz lépést tolták előre ágyúikat, s a golyóik éppen belevágának a báni huszárok hadsoraiba. A horvátok lovai ágaskodnak, egy-két ló gazdátlanul tör ki a sorból, de a szétugrott lovasok megint nyomban összezárkóznak.

— Katonák! Meg köll hagyni, katonák! — állapítják meg mögöttünk az izguló Miklós-huszárok, bólogalva.

Most ellebben a mieinkről a por. Látjuk az osztrákokat is. Negyedmérfölddel mögöttük újabb porfelleget. De ki törődik most avval? Az attakra meredünk mind. Már csak ötven lépés!

Görgey a kesztyűs ujjába harap, Szegedy még szorosabbra rántja a csákószíját, Zichy előredülve liheg, nekem a torkomba ver föl a szívem, és dobbanva lüktet a halántékom.

Messziről fölzeng a Vilmosok csataüvöltése, látjuk a szélső lovasokat is... a vértések szárnyát is.

— Most! — ordítjuk el magunkat egyszerre.

— Gyávák! — hördülünk nyomban utána. — nem várták ki a bevágást!

És fordulva, kavarogva, szétszéledve, porban, zűrzavarban menekülnek huszáraink elől a piros-csapkás ulánusok, csillogóvértű vasasok... Összevissza imbolygó dzsidák... repkedő, fehér lebernyegek... néhány zuhanó vértés, egy kengyelben vonszolódó ulánus, a porból kivillanó, kékruhás Vilmos-husár messzire előnyújtott karddal, és... és mindent, mindent elnyelő porvihar...

A fővezér most előrelendítette az állvahagyott többi osztályokat, s a hátunk mögé érkezett Sándor-

huszárokat is. De mire az egyre tüzelő ütegeink vonalába értünk, már meghátráltak az osztrák ágyúk, meg a báni huszárok is, és kavargó porba burkolózva tűntek el a bíborvörösen alászálló nap alkonyatában, Levél felé.

Kisideig ott állottunk még a lezajlott percek bűvöletében.

Azután leejtette szeme elől a szíjonlógó távcsövét Görgey, nagy körben megfordította a lovát, és hátraszólt:

— Nachhut ein Zug! Abmarsch fortsetzen!

És beszüntettette a tüzet az ütegekkel is.

Villogva száguldó osztálysegédek és trombitások cikáztak ide-oda, vezényszavak harsogtak közel s távol, az útmenti fasor mögül előrevágtattak a lövegmozdonyokkal a lófarkoscsákójú szekereszek, és két perc múlva ömleni kezdett az egész had az úton.

Mikor a fővezér ellovagolt mellettem, rámkacsintott vígan:

— Láttad, Toronypiktor?

— Láttam, tábornok úr!

— Ilyet pingálj, öreg!

— Ha tudnék!

— Egyébiránt most már szétszedheted az utolsó hidat is!

Tisztelegtem, szekereimhez ügettem, s az embe-
reim rávetették magukat a hídra.

Az attakot végrehajtó Vilmosok, félóra múlva, a
tarlókon át kerültek elénk.

Sötétedett, mire elindulhattunk mi is.

Az utóvédül itt hagyott Miklós-husár szakasz
kocogott már csak mögöttünk.

Pilledt öröm zsongott az ereinkben. Végre — győztünk!

Hát még mikor utolértük az oszlopba sorolt Vilmosokat!

Aranykedvük volt a legényeknek. Csak azt sajnálták, hogy oly eszeveszetten futott az osztrák. Alig egy-néhányat tudtak csak levágni. Walmoden-dragonyosok és Trahni-ulánusok voltak. Hanem a báni huszárokat is jól megdolgozták a tüzeink. Holttestek, lóhullák mutatták. Egyébiránt ezek is úgy futottak, hogy még a sebesültjeiket is elhagyták. Megtudtuk még azt is, hogy a megfutott ellenség: Jellachich hadtestének lovassága volt, s a mögötte feltűnt porfelhőben Liechtenstein herceg közeledett két tartalék-lovasosztállyal. Ám a megszalajtott ulánusok és dragonyosok olyan szilaj rémülettel vágattak bele a herceg szép renddel fölvonuló, divízióiba, hogy azok is összezavarodtak és szét-szóródva elmenekültek.

Egyszerre nagylegények lettünk. A győzelem visszahozta a reménységünket is.

Haj, hiszen csak a gyujtogatás ne lett volna! Ezt Karsay szakaszának kellett végrehajtania az út mentén. Az úttól távolabb pedig huszárportyáknak. Ahány magtár, kazal, boglya, pajta, góré vagy verem csak volt, az mind lánggal lobogott. Mire Öttevénybe értünk, távol s közel tüzek csapkodtak a fekete ég felé. És sikongás, jajgatás szállott a nyomunkban.

Mihelyt nem hallottuk: bizonyosan átok is.

Öttevényben megpihent a had. S ott utolérték Karsay szekerei. Csak az itató huszárok nótája nyomta el a gyujtogató utászok elkeseredett káromkodását. Mind

avval tértek meg: inkább verjük őket agyon, vagy lövessük őket föbe, de ezt a hóhérmunkát ne kívánjuk tőlük. Hiszen egyformán átkoz már bennünket a vidék német, meg magyar népe. S megveri az Isten azt a kezet, amely terméshez, áldáshoz, élethez nyúl, pusztító indulattal. Ha így végigdúljuk a Dunántúlt, száz évre elvadítjuk ezt a boldogtalan népet. De hát hogysis? Nem elég, hogy ellenség tipor rá a nyomunkban, még inségbe is taszítjuk az új termésig? — Elég kín és nyomorúság nekik az első csapás is, miért kell rázúdítanunk a másikat is?

Karsay félörülten heveskedett, a nótától hangos, sötét faluban:

— Főhadnagy uram, ez, ez sintérmunka! S mit nehezítünk vele az ellenségnek? Az utak mentét fél-mérföldes sávban tűzbe boríthatjuk, de azon túl talál elég termést, ha éppen rászorul. Csak az útmentieket nyomorítjuk meg, akiket Jellachich is megrabolt őszszel. Katonai értelme két fíkarcsnyi. Politikai értelme meg? Jobb, nem beszélünk róla! A császár egész ármádiája, meg valamennyi pecsovia sugdolódzása, nem árt annyit Kossuth kormányának, mint a mi csóváink! Mert ez a jobbágyból lett istenadta új gazda, most már csak annyit lát a nagy népboldogításból, hogy tavaszon fölszabadítottuk, utána háborúba vittük, most meg porig égetjük: a szabadság nevében.

— Parancs! — dörmögtem tehetetlenül.

— Istentelenség ez, főhadnagy úr! — morogtak az utászok is. — Akárki parancsúta, nem végzi jóváll!

Zengett a nóta, s vöröslöttek a zsarátnokok mögöt-

tünk az ég alján. Kimle, Lébény, Szentmiklós határában égett a termés.

Ugyanígy iszonykodtak a rendre beérkező, gyújtogató huszárporthatások is:

— Vétek ez! Taplótűzzel menni ennyi életnek, Isten áldásának! Még hozzá magunk országában!

És keresték a századosukat, Berzsényi kapitányt, hogy engedje el nekik ezt a hóhérvadászt.

Berzsényi elő is került. S áradt feléje a panasz.

Két perc múlva már Szegedy alezredes is fölborzolódt.

— Jelentem a fővezér úrnak!

És elindult a plébánia felé, ahol Görgey megszállott. Vele ment Berzsényi, s hozzájuk csatlakoztam én is.

— A tábornok úr az első szobában diktál — mondotta a megriadt plébános, kézilámpájával élénkvilágítva. És bevezetett a másik szobájába, a málhakosakkal megrakott tornácon át.

Ott várakoztunk, amíg Görgey befejezi a tollbamondást. A két szobát elválasztó ajtón áthallottuk a szavait. A másnapi menetparancs végét diktálta, nyilván Kempelennek. Mert most az öccsét szólította.

— Folytasd, Pistal! Milyen szám következik az iktatóban?

— Kétszáztíz — jelentette a főhadnagy.

— Tehát: kétszáztíz szám. Magyar nyelven. Kétszen vagy?

— Igen.

Néhány lépés hallatszott és sarkantyúpengés. Görgey föl s alá járt a szobában. Majd megszólalt:

— Öttevény, december tizenhatszázötvennyolc. Pont. Ezer-nyolcszáznegyvennyolc. Pont. Kossuth Lajos honvédelmi bizottmányi elnök úrnak. — Textus: Éljen a magyar! Ma győztünk!

És szabatosan, pontosan koppantak a mondatai, amelyekben leírta a csatát.

Mikor végzett, bekopogtatott hozzá Szegedy alezredes.

Hallottuk jelentését és kérelmét.

Hosszú csend következett utána. Majd megszólalt a tábornok:

— Értem. A további gyujtogatás elmarad. A honvédelmi bizottmány ugyan ebben is újabb renitenciát lát majd, de hát: embertelenség. A haszon századát sem éri meg a kárnak. Köszönöm.

Dobbanás, sarkantyúpengés.

Már kint volt féllábbal az alezredes, amikor utána szólt Görgey:

— Imre!

— Parancs! — fordult vissza Szegedy.

— A huszárok behoztak egy sebesült dragonyost. Delirál. Rendelj ki melléje egy felcsert az éjszakára. A zsákmányolt nyergeket és kantárokat pedig váltsa meg Kornél és Kypke pénzért a huszároktól, a kincstár javára.

Boldogan széledtünk szállásainkra. A sintérségnek vége volt.

Az ütegek tüzkészen állottak Öttevény kijáróinál.

Zsigmond meg Szenczi két nagy pajtába szállásolta az utászokat, de főzetni csak a község szélén engedték őket. Csakhamar föl is lobogtak főzőtüzeik.

Az Aranyezájú viszont összeszedett vagy negyven tojást, azokat megsütötte egy csizmadia konyháján, s hencegve vendégelt meg bennünket a rántottájával.

Azután megkaptuk a menetparancsot, hajnali négyre.

Éjfél után egy órával már aludt az egész tábor.

Csak a Miklós-huszárok patruljai cirkáltak az éjszakában, s őrszemeik járkáltak a falu szélén.

Kocsiderékban, szalma között, aludtunk két és fél órát, de így is dideregtünk.

Mert megint csikorgásra fordult az idő.

Hajnali négykor indult az oszlop éle. Két század Vilmos-husár, egyik üteg, meg a mi szekereink két-harmada. Zsigmond Guszti szakasza az utóvéddel vonult, hogy befűrészelhessen a mögöttünk maradó hidak főtartógerendáit.

Hidegben, ködben érkeztünk meg Győrbe.

A két szakaszt, kálvária-utcai szállásaikra irányítottam, én meg fölmentem Kazinczy őrnagyhoz, a fortifikációs irodába.

Félóra múlva zúgó fejjel lovagoltam a kvártélyomra én is. Akkor vonult be a Karger-dandár éle Sopron felől. De már ennek sem tudtam örülni.

Csőstül szakadtak rám a rossz hírek.

A Hernád völgye elveszett.

Pulszky alezredest árulással vádolják.

Csáktornya, Kanizsa, Egerszeg, Szombathely, Kőszeg, Sárvár, Sopron, Pozsony: az ellenség kezén.

Guyon minden ok nélkül bevárta Simunichot Nagyszombatban, ott félig körülzárták. Csak a legkésőbbesettebb utcai harc után tudta magát kivágni, hadosztálya maradványaival. Ezek egyrésze Szerednek, másrészt Cziffernek futott. Újabb hírek szerint sikerült megint összeszednie őket, s most Komárom felé hátrál velük. Guyon maga oroszládként küzdött, de a hadosztály harmada odaveszett. A holtakon és otthagyt sebesülteken kívül, az ellenség kezén maradt csaknem 800 fogoly, 5 ágyú és az Erneszt-yalogezred zászlaja. A lapok azt írják, hogy az Erneszt-bakák két százada utolsó szálig elesett. Egy már Győrbe ért menekülő azonban úgy tudja, hogy megadták magukat.

Ordódy, a nádasi dandár roncsaival, Lipótvárba zárkózott.

Arad alatt állott ostromseregünket, Leiningen gróf császári tábornok szétugrasztotta, s miután élelemmel látta el a várat, felmentő hadával visszatért Temesvár bástyái közé.

Erdélyi seregünket Csucsáig verte vissza Urbán. Baldacci nemzetőrezredet árulással vádolják emiatt a lapok.

Eszék, délről, ostromzár alatt. Batthyány Kázmér kormánybiztos támadása a csepini horvát ostromsánc ellen — eredménytelen.

... Támolyogva érkeztem szállásomra. Akkor tört ki rajtam a legutóbbi három nap embertelen erőfeszítéseinek fáradtsága, amelyből különben is csak a mosonyi harc izgalma rázott föl bennünket néhány órára.

Úgy, ahogy voltam, zuhantam rá az ágyra.

Félóra múlva fölköltött Lajtos Zoltán hadnagy.

Kazinczy hivat, mert Görgey megérkezett, s már járja vele a sáncvonalat.

Kitámolyogtam. Agyonkínzott lovamat újra föl-nyergelte a hűséges Cser Jancsi. S a derék Terrier botladozva járta alattam a sáncokat, a Rábahídtól a gyirmóti könyökig, onnét föl Ménfőre, majd meg a Pándzsaér hídjáig. A holdkórosok kábultságával lödörögtem Görgey meg Kazinczy között.

Görgey egyre komorabbá vált. Az óriás sánctáborhoz mindössze 15—16.000 embere van. Abból is vagy ötezer: lovas. A térközművekkel megsűrített támpontvonal, legalább 80.000 főnyi — főként gyalogosokból álló — őrséget kívánt volna.

A Pándzsahídnál soká szemlélődött. Majd megszólalt:

— Leonidasi feladat, de megkísérlem. Legalább is addig, amíg a fagy is ellenünk nem szövetezik.

Elbocsátott.

Nem tudom, hogyan bóklásztam haza. Alkalmasint elaludhattam a nyeregben, mert arra riadtam föl, hogy Terrier nyerít alattam a kvártélyom kapuja előtt, és Cser Jancsi nyitja a kapuszárnyat.

Akkor dültem le úgy, hogy ma reggelig aludtam. Arcrafordulva, ruhástól. Tizennyolcórát egyfolytában. Ez tegnap volt. Ma huszonegyediké van.

Klári három levele világít és melegít a szürke téli ég alatt, s a keményen zorduló hidegben.

A század ma pihen. Csak holnap áll megint munkába.

Pontot teszek az írásra. Dél van. A Két Ostorban ebédre várnak a tisztjeim.

22-ik decemb.

Tegnap dél óta kell folytatnom. Ebéd a Két Ostorban. Már csak a primitív dolgok érdeklik az embereket. Az étel és az alvás. Borostásak, szakállasak vagyunk mind. — Lajtos azt mondja, hogy Görgey szikrázó ingerültséggel, de némán jött ki Kazinczyval a rábai támpontokhoz. Kazinczy ki is fakadt, hogy a sok szónoklat, fogadkozás, úgylátszik, mindig csak szó is marad. A honvédelmi bizottmány legalább 30—40.000 főnyi új haderő Győrbe való fölküldését ígerte. Az eredmény: másfélzászlóaljnyi, javarészt fegyvertelen, civilruhás ujonc. S milyen melldőngető fogadkozások hangzottak el! Hogy Győr lesz a magyar ügy fellegvára, ide jön a kormány, hogy osztozzék a hadsereg nagyszerű végzetében: győzelmében, vagy hősi halálában. Most? Mintha sohse esett volna ezekről szó. Most már csak a seregtől követelik, hogy utolsó csöpp véréig tartsa meg Győrt. Egyetlen ígéretét se tartotta meg eddig a kormány, de ugyanakkor csodákat vár ettől a magárahagyott hadseregtől. A legcélszerűbb katonai javaslatokat elveti, de mihelyt bekövetkezik mindaz a baj, veszedelem és következmény, amire előre figyelmeztették, akkor özönlik a szemrehányás a katonákra. Egyetlen katona nincs a honvédelmi bizottmányban, sejtelmük sincs az erőviszonyokról, de szakadatlanul rendelkeznek a vezérekkel. Hadvezért játszik itt minden kormánybiztos is. Az egyetlen Csányit kivéve. Igaz, hogy ez katonatiszt volt valaha, ennél fogva ért is hozzá. De a többi annál inkább parancsolgat. Még Perczel is lángokat fúj már a dilletáns rendelkezések ellen.

kezelések miatt. A vöröstollas flamingók egész államvezető- és stratégiai tudománya: a francia forradalom meg Napoleon hadjáratainak vázlatos története, de ezt úntig elegendőnek tartják arra, hogy ellenmondást nem tűrve szólhassanak bele a katonák dolgába. Kossuth pedig nem hogy gátat vetne ennek az elképesztő hatalmaskodásnak, hanem még maga is hadi utasításokat és harcászati tanácsokat osztogat a csapatoknak, huszonöt mérföld távolságból. Szóval Kazinczy kiűrt, s Görgey csitította. Megjegyezte, hogy akinek a szekere elé a forradalom lovait is odafojgák, az nyaktörő hajtásra vállakozik. Kossuth nem tehet róla, hogy a magyar ügyet, az ő becsületes törekvései mellett, mások forradalmi indulatai is sodorják. Több szó nem esett ezekről. Mikor én is csatlakoztam a fortifikációkat szemlélő fővezérhez, akkor már csak erősítési ügyekről beszéltünk.

Triplakarsay, akinek potrohán még a legutóbbi napok fáradalmi sem tudtak apasztani, azt állítja, hogy Győrbe érkezve vagy tizenöt tiszt — köztük két volt nemzetőr — tette le a kardját. Más harminckettő beteget jelentett, s orvosi bizonyítvánnyal hagyta el a hadsereget. Ilyen nevek vannak köztük: Horváth, Babóthy, Sándor, Kiss, Molnár, Péterfi. — Délután: levélírás Klárinak. Szoktatom szegényt a gondolathoz, hogy aligha mehetek haza karácsonyra. — Utána a századot vizitálom. Sok a maródi. — Holzhauer manipuláns őrmestert lecsukattam és elcsapatom, mert távollétünk alatt elloptak hetven font húst. Jelentésemre Kazinczy elrendelte, hogy kísértessem be Remellay hadbíró századoshoz a megyeházára. Pótlására Bene manipuláns-

őrmestert kaptam. — Este: nagy újságfölolvasás a Két Ostorban. Az Aranyszájú tartotta az utolsó hét hírlapjaiból. — A Madarász-csoport, másfelől a konzervatív párt, úgylátszik, mind jobban szorongatja Kossuthot, valljon színt a forradalom kérdésében. Szegény Kossuth! Mintha más gondja se volna. De rugalmasan megfelelt nekik a képviselőházban tizenkettedikén. Kijelentette: nem mondja meg, vajjon republikánus-e vagy monarchista, de védelmezni kívánja hazáját. Am e védelem közben sem zárja el az útját a dinasztiaival való esetleges kiegyezésnek. — A Március Tizenötödike dühös támadást intéz Kassa polgárai ellen, akik — szerinte — impertinens módon viselték magukat Schlick bevonulásakor, illuminációt rendezvén a félszemű császári generális tiszteletére. „Halld ezt becsületes magyar — írja a lap — és fordulj el undorral!“ — Képtelenség! — A Kossuth Hírlapja hírt ad Rózsa Sándornak, Kossuthnál történt kihallgatásáról. A lap megjegyzi, hogy Rózsa nagy elismeréssel vélekedik Kossuthról, s véleményét e lapidáris mondattal adta tudtára az öt faggatóknak: „Szépbeszédű ember!“ — Nem tudom ki az az ízléstelen és túlbuzgó számár, aki azt hiszi, hogy a betyárvezér e kétesértékű véleményének közlésével: használ Kossuthnak. — A képviselőház letárgyalta a pesti Ludoviceumnak „Magyar Hadi Főtanodává“ való átalakításáról szóló hadügyminiszteri javaslatot. Ehhez Madarász József azt indítványozta, hogy a növendékek „ne terheltesse nek vallástan tanulásával“, hanem ehelyett egy polgári állású egyén tanítson, minden vallási vonatkozás nélkül való — erkölcs-tant. A képviselőház ezt az indítványt a Madarász-

csoport türelmetlen követelésére elfogadta, de a felsőház egyhangúan elvetette. — Ormai Norbert őrnagy, magyar vadászezred toborzására kapott megbízást a kormánytól. A lapokban fölhívást tesz közzé a jelentkezésre: „az emberiség, a drága haza és dicső Kossuth Lajosunk nevében.“ — A mindenlében-kanál Karsay szerint ez az ezred aféle testőrgárda lesz a honvédelmi bizottmány körül. — A Március Tizenötödike című lap a sok mendemondának kíván végetvetni, amikor nyíltan kijelenti, hogy szerkesztőjét, Pálffy Albertet, igenis kinevezték miniszteri tanácsossá, de azért tovább szerkeszti a lapját is. — Az újságok különben panaszkodnak a minden téren mutakozó árulerejtésről és üzérkedésről. Különösen a sóval való fölháborító manipulációt ostorozzák. Emellett ingerülten követelik, hogy a kormány törje le a hajmeresztően emelkedő drágaságot — Persze, azt nem mondják meg, hogyan? Pedig ennek a receptjét alkalmasint nagyon hálásan megköszönné az ennyi bajjal viaskodó Kossuth.

23-ik decemb.

Egész nap munka a térközművekben. A redutokat már megszállta a gyalogság, az ütegeket is tüzelőállásokba vontatják, s lövészt szállítanak melléjük. Lovasportyáink még a Rábán túl cirkálnak. Öttevény, Kóny, Szil vonaláig nincs még ellenség. De azért a menekülők áradata már megindult. Hosszú kocsisorokban érkeznek a városba. — Elviselhetetlen zsúfoltság, drágaság, növekvő élelmiszerhiány. — Mindenki azt kérdezi a másiktól: — Mi lesz? — A nyugati megyékből való katonák között fokozódó nyugtalan-

ság. Nekem is keserves perceim vannak családom miatt. — Egyideig arra gondoltam, idehozom Győrbe. Rövid fontolgtatás után azonban elejtettem ezt a gondolatot. A kisfiút, meg gyöngéegészségű anyámat nem tehetem ki ebben a cudar hidegben az utazás viszonyosságainak. S hova tenném itt őket, biztonságosan? És ha a Duna is befagy, s Győr tarthatatlanná válik? Éppen elég baj van azokkal is, akik eddig menekültek ide. Görgey kérlelhetetlen szigorral igyekszik gátatvetni a hadsereget követő karavánvándorlásnak. Lehordta azokat a pozsonyi tiszteket, akik a táborral hurcolják feleségüket, családjukat. S igaza van. Ez a végeláthatatlan karaván olyan korlátozója lehet mozgásunknak, hogy rajtaveszhetünk. Egyébiránt ha a tél irgalmas lesz, s a Duna megmarad gátának és nem engedi hátunkba az ellenséget, akkor talán tartani tudjuk itt magunkat a tavaszig. Perczel hadtestét Pápára rendelte a kormány nyilván avval a feladattal, hogy a Marcal mentét és a Bakonyt tartsa. Ha ez sikerül: Pápa nem kerül ellenség kezére. Vagyis mindent összevéve: Győr sem nyújthatna Klárinak több biztonságot, mint Pápa. — Mind-ezeket megírtam az én egyetlenemnek. — S megírtam, hogy ne várjanak se karácsonyra, se újévre. Ma, amikor minden órában kereket old innét valaki, s egész csoportokban teszik le tisztségüket a tisztek és altisztek: becstelenség volna, ha — csak szabadságos eltávozásra is — elhagynám Görgeyt. — Délután tudtam meg, hogy nincs már postajárat Pápára. Egy Sréter őrnagyhoz küldött huszárpatrullal küldöttem el leveletemet.

Este: újságismertetés a Kék Ostorban. — A fen-

séges és grotesz elemek vegyüléke ma minden esemény. Emberi nagyság és törpeség váltakoznak. — A Schlick-betörésből eredő tömegréműlet Pestig hullámszik. A kishitűséggel maga a derék, öreg Mészáros Lázár szállt szembe. Bejelenti a képviselőházban, hogy személyesen áll élére a volt Pulszky-féle, hernádmenti hadseregnek. Nyomban indul is. Erre feiáll a parlament legnagyobb-torkú embere, a bivalytüdejű Besze János, s kijelenti, hogy ismervén önmagát, „jó mellével s érhang-jával“ több hasznót tesz a táborban, mint képviselői működésével az országgyűlésen, tehát ő is vele megy. — Szegény Mészáros!

Végre jó hír is akad! Damjanics ezredes és Gergely őrnagy még december tizenkettedikén fényes győzelmet aratott Alibunárnál! Veszteségünk mintegy 700 fő, köztük a hősi halált halt Szkublics őrnagy. Áldassék emlékezetük! — Tizennyolcadikán a pesti képviselőházban gyászünnepséget tartottak a Bécsben kivégzett Blum Róbert és társai emlékezetére. A Pestre menekült Thausenau németül, Vasváry Pál pedig magyarul mondott gyászbeszédet. — Úristen, hát mi közünk nekünk a hullahegyeket követelő, habzószájú, félkommunista Thausenauval? Hát még mindig azonosítják a mi tiszta és becsületes törekvéseinket e nemzetközi patkányok bécsi forradalmával? — A Kossuth Hírlapja egyébiránt így ír Thausenau beszédéről: „Szózatát imával végzé a Szabadság istenéhez. Látnotok s hallanotok kellett volna a valódi demokrata szónokot, aki előtt még a legmegrögzöttebb zsarnok is kénytelen volna bűnbánólag leborulni.“

Zsigmond Guszti olyan dühbe gurult e beszámoló felolvasásakor, hogy úgy kellett lecsitítanunk. A mindig higgadt Szenczi is megszólalt. Azt mondja, sohse törődött a zsidókkal. Szánta őket. De a forradalmi zsidóságnak ez a tolakodó, arcátlan pökhendisége előbb-utóbb antiszemitává teszi őt. Ez a Thausenau — folytatta — a bécsi menekültek szerint is, véresszájú, istentagadó pimasz, akit még a prágai zsidó hitközség is kitagadott, s most ez előtt borul le a magyar képviselőház? Ennek bálványozását kívánják tőlünk? Fürödni akart a bécsi burzsoázia vérében s most ez alkot magának isten-fogalmat a szabadságból? — Petőfi vigasztalt meg. Ujjongó verset írt fia születésére. És megjelent egy másik verse is. A „Csatadal“. Megrendülve hallgattuk. Ide-
from:

*Trombita harsog, dob pereg,
Kész a csatára a sereg,*

előrel

*Süvít a golyó és cseng a kard,
Ez lelkesíti a magyart,*

előrel

*Fel a zászlóval magasra,
Egész világ hadd láthassa,*

előrel

*Hadd lássák és hadd olvassák,
Rajta szent szó van: Szabadság!*

Előrel

Aki magyar, aki vitéz,
 Az ellenséggel szembenéz,
előrel

Mindjárt vitéz, mihelyt magyar —
 Ő s az Isten egyet akar,
előrel

Véres a föld lábam alatt,
 Lelőtték a pajtásomat,
előrel

Én se leszek rosszabb nála,
 Berohanok a halálba,
előrel

Ha lehull a két kezünk is,
 Ha mindnyájan ott vesszünk is,
előrel

Hogyha el kell veszni: nosza!
 Mi vesszünk el, ne a hazát
Előrel

Hogy tűzbe tud jönni ez a Karsay! Minden komikum eltűnt nevetnivaló alakjából, amikor forró átérzéssel, keserű daccal és az önfeláldozás lelkes lobogásával elszavalta ezt a verset. — Igen, ez tiszta és nemes érzés. Ezt megérzi minden becsületes katona. Mert ebben a versben fikarcnyi sincs a nemzetközi forradalom-majmolásból, s a nagyszájú melldöngetésből. Magyar lélek verse, magyar földért való harc éneke. Hiszen ebben a harcban, a megtámadott Magyarország védelmében, mindenki benne van! —

Ime: a lapok szerint az egri kispapok csaknem mind honvédek lettek.

Még egy hírt hoztak a lapok, amely megfogta a figyelmemet. Batthyány Lajos gróf — aki Lamberg legyilkolása fölötti fölháborodásában képviselői megbízatásáról is lemondott, — újra megválasztatta magát a sárvári kerületben, s ismét résztvesz a politikai életben. Vajjon milyen lehetőségeket lát, hogy újból megjelent a Madarász-csoporti terrorja alatt álló képviselőházban?

Késő éjjel széledtünk el.

24. decemb.

Egész nap munka. — Pedig vasárnap van, s karácsony vigiliája. Már mindenki csak a hőmérőt lesi, Görgeytől a legfiatalabb hadnagyig. Győr sorsa a téltől függ. Sajnos: 17 vonás a fagypont alatt, Réaumur szerint. — A ménfői támpontban álló honvédszázad tisztjei úgy tudják, hogy Aulich ezredes hada szerencsésen megérkezett Komáromba. Guyon gróf ugyancsak odavonult, hadosztálya maradványaival. — Rövidesen idevonják őket, hogy legalább 30—35.000 ember védhesse a győri sánctáborát. A két vezérkari: Pusztelnik alezredes és Bayer őrnagy már itt is van. — Elkeserítő hírt hoztak. Görgey legutóbbi felszólítására, hogy csak őszinte-hűségű tisztekkel hajlandó harcolni, tehát vessen számot a lelkiismeretével mindenki: a Sándor-bakáktól 24 régi tiszt adta be lemondását, még a pozsonyi indulás előtt. — Ha ez így megy tovább: széthullunk mint a pelyva. — Megint éjjel-nappali munka. Este hétig magam is kint voltam, hogy Zsigmond és Szenczi

pihenhessen. — Most ők vannak kint. — Lajtossal és Triplakarsayval vacsoráztunk. Még az Aranyszájú is szódtalan volt. A karácsony járt eszünkben. — Most kellene meggyújtani a karácsonyfa gyertyáit. És én még csak karácsonyi ajándékot sem küldhettem haza. — Karsay meg akart vigasztalni. Tudja, hogy szeretem a szép verseket. Az Életképek valamelyik régi számából kimásolta a „Hogy volna kedvem?” című Petőfi-költemény első és utolsó szakaszát. Mint ha csak a mi lelkünkkel írta volna, Bocsor István egykori, pápai koldusdiákja. Ideírom ezt is.

*Hogy volna kedvem, örömem nekem?
Midőn távol vagy, édes kedvesem!
Hiszen sötét van, ha a nap lemén,
De emléked velem jött és marad,
Az vet rám bús, halvány sugarat:
Emléked a hold, sorsom éjjelén.*

*Miért szégyelném én megvallani,
Hogy folynak olykor könnyem árjai,
Ha bennem elválásunk kínja dűl?
Azért, hiszem, megállok a csatán!
Az oroszán legrettentőbb talán,
Midőn elvesztett párjáért búsul.*

Milyen különös, hogy most mind ugyanezt érezzük, akik katonák vagyunk, s akik asszonyt, családot hagyunk oda! Hanem azért a gondolataimtól mégis félek ma, karácsony estéjén. Nem szeretek magamban se sírni. — Félitzenketiő. Elmegyek a nádorvárosi

plébánia éjféli miséjére. Tudom, Klári is ott lesz éjféلكor a pápai Öregtemplomban. Átöleljük egymást Isten előtt, az imádságban. — Karsay azt mondja, ő is eljön. Lajtos luteránus, nekik nincs éjféli miséjük. Így csak azt sóhajtja: De jó nektek, hogy templomba menekülhettek!

Hát jó. De még így is azt kell mondanom, sohse volt még ilyen bús, ilyen gyötrően-szomorú karácsony-estém.

25-ik decemb.

Szakadatlan munka. Csákánnyal vágjuk a földet. Időnként kristálykemény hószemecskék hullanak. A hőmérő kegyetlenül süllyed. Kazinczy szemmel tartja a Mosoni-Dunát. De az Öreg-Dunáról is folyvást kapunk híreket. A mosoni ág befagyott, az Öreg-Duna még zajlik.

A ménfői redutban a 23. honvédszászlóalj két százada áll. Egész nap fűtenek lakóvermeikben az istenadták. De még így is dideregnek. A dandárbiztosuk — valami Kulcsár nevű váltóügyvéd — lelkesítő olvasmányokkal tartja őket. Mikor ottjártam ma, a Pesti Hírlapból olvasott föl egy vérforraló verset. Czuczor Gergely bencés-pap hatalmas „Riadó“-ját. Szegény, didergő, sovány honvédek, lázbanégő szemekkel hallgatták. Azután a honvédelmi bizottmány elnökének jelentését olvasta föl, amelyben Kossuth — nyilván az általános csüggedés elleni orvossággént — a hadsereg legutóbbi harcairól tett jelentést. No ezt egyre csodálkozóbb képpel hallgatták a magyarok. Ilyenek voltak benne: „... oly tényeket olvas ezek között a

közönség, aminők a világ haditörténetében csak igen gyéren, s mint világszerte bámult ritkaságok jelennek meg. — Egyelőre, néhány előleges adatok. December tizenhatodikán egy gyalogzászlóalj — Inczédynek 14. sz. honvédei — az ellenségnek egy zászlóalj közeledő lovasságát, irtóztató kiáltás közt, szuronnal rohamozták meg és megszalasztották. Ez csaknem hallatlan bátorság. Ily tettet csak Desaix vitt véghez Egyiptusban a pyramisoknál, melyekre Napoleon e szavakkal mutatott: Katonák, 40 század néz alá reátok! — Ugyancsak december 16.-án egy zászlóalj huszár a 10. ezredből Kypke őrnagy alatt, körülkerítve keresztülvágta magát egy egész dragonyos-ezreden. Ehhez hasonló tény a magyar histórián kívül alig ismerünk. — Kmety őrnagy 23. honvéd-zászlóaljával az ellenség tizezernyi gyalogságának visszaverését merénylette megkísérelni.“

— Megkövetem — szólt itt közbe egyszerre három honvéd is — iszen ezek mink vónánk! Mer azt óvassa a biztos úr, hogy huszonharmadik zászlóalj. Hát az igaz, hogy verekedtünk, de tizezernyi ellenség? Hm. Másfél zászlóaljra becsültük magunk is, de hogy tizezer?

És a fejüket csóválták. A dandárbiztos mögött álló főhadnagy a tarkóját vakarta.

— Oszti engedelmet — dörmögött egy zsákrongyokba csavart lábú, öreg, szakállas káplár — akiken a Vilmosok vágta át magukat, asse vót egész vasasezred. Legföljebb két divízió, vagyishogy négy század. A' is nagy dolog egy divíziónak! De akkor mér köll tódítani? Meg hogy aszongya: huszár-

zászlóalj. No: asse vót még csak kaszárnya közelibe se, aki eféléket jelentett Kossuth apánknak!

— Hát pedig ebben az írásban ez van! — dörögte bosszúsan a verestollaskalapú dandárbiztos, s átment a Pándzsahíd mellett levő redutba.

Sok szó esik a Schlick és Windisch-Grätz betörését követő általános megrendülésben, Kossuth valóban páratlan lelkesítő tevékenységéről. Hogy ennek során fellengzős kijelentések is elhangzanak, az érthető. Hiszen nincs más eszköz: csak a szó hatalma. Ilyen körülmények között a megszeppent közvéleményt bizony csak markáns kijelentésekkel és fogadkozásokkal lehet harcra, kitartásra tüzelni. S ha ezek visszatetszést is keltenek a harcok szemtanúi között: a közvélemény előtt nyilván elérik céljukat. Aminthogy egy győrvidéki képviselő szerint, leírhatatlanul lelkes hatást keltett Kossuth december huszadiki beszédének az a mondata, amelyben így szólt: „Seregeink és vezéreink vitézsége oly hősi, hogy minden csapat leonidási harcra képes!” — Ez a kifejezés különben szemembe ötlött. Görgey mondotta a győri sáncok legutóbbi szemügyrevételekor, hogy ezek védelme, kicsiny erőnkkel, leonidási feladat, de megkísérli. Görgey szavainak értelme kétségtelenül az volt — Kazinczy is, magam is így értettük — hogy erőnkhez képest elképesztően aránytalan a feladat, tehát leonidási vállalkozás. Alkalmasint ugyanezt a szót használta Kossuthoz írt jelentésében is. Most Kossuth használja. De nem a küzdelem aránytalanságát, hanem a hősiességet jelentő értelmében. Így azután, mi katonák — ismervén hevenyészett, kiképzetlen csapataink szégyenletes pánikhajlamát és

síralmas szereplését — nagyhangú hetvenkedésnek érezzük az elnök szavait, de a közvéleményünk bizonyára fölbátorodik tőlük.

Ami viszont Kossuth most megjelent kiáltványát illeti, amelyben általános népfölkelésre hívja föl a nemzetet: utolérhetetlen szónoki mestermű. Vérbeborul az ember szeme tőle. S akiben van még annyi önérzet, mint egy rossz kutyában, hát annak fegyvert kell ragadnia.

Este arról beszélgettünk, hogy önvédelmi harcunk Windisch-Grätz betörésével, valóban fordulóponthoz érkezett. Kossuth tárogatózengésű szavát most csakugyan meg kell értenie a legközömbösebbeknek is. Eddig, sajnos, ezek közé kellett sorolnunk a falusi népjavarését is. — Ekörül, füstölögve, meglepő dologra mutatott rá Szenczi. — Semmi sem jellemzi jobban — mondotta — népünk közömbösségét az idei év történelmi fordulatai iránt, mint az a tény, hogy nincsenek a küzdelemmel kapcsolatos népdalaink. Rákóczi szabadságharca megrázóan zendült meg a nép ajkán is. A kuruc katonadalok és bujdosóénekek egész sora jelzi, mennyire a maga ügyének érezte azt a harcot a nép. Most meg mélységesen hallgat a néplélek csodálatos hangszere. Az egy Kossuth-nótán kívül semmit sem termett 1848. Sőt még erről sem tudjuk, vajjon valóban népi nóta-fán termett-e?

26-ik decemb.

Este 10 óra. Cammogó percek. Éjfélkor indulok két szakasz, kocsirarakott utással Bakonyársarkány-

nak. Szenczi horkol. Triplakarsay levelet ír. Aludni már nem érdemes. Különben is jót húztam délután.

Nem tudom, mikor folytathatom a naplóírást, hát papírra vetem e borús nap eseményeit, ha addig kitart a pislogó gyertya. Mennyi minden történt tegnap óta! — Egész éjjel havazás és megfeszített munka a térközművekben. Mind a négy dandár utászszezada és a gyalogság tartalékszázlójai velünk dolgoznak. Nyomott hangulat. Réaumur mérőjének higánya még alább szállott reggelre. 20 vonal a fagypont alatt. A moson-győri Dunaág jege 9 hüvelyknyi. A Csilizközből már szekerekkel is át lehet rajta járni. Onnét is menekül a birtokosság. Már pincékre is alkuszna. Élelmszerhiány és elképesztő drágaság. A Kossuth-bankókat alig lehet föl váltani.

Reggel hétkor Kiss főhadnagy meg én parancsot kapunk a zászlóaljtól, hogy nyomban jelentkezzünk a Püspökvárban Pusztelnik alezredesnél. — A főhadiszálláson — ez most csupán a két vezérkariból, azután Kempelenből, Görgey Istvánból, meg néhány galopinből áll — komor hangulat. Az éjszaka ismét 11 tiszt hagyta el a tábort. Köztük báró Somborn őrnagy, Almássy Zsiga őrnagy és Palik kapitány. A szökevény legénység száma három nap óta 152 főre szaporodott. Borús várakozás, amíg Pusztelnik vezérkari alezredes a tábornokkal tárgyal. Nyolckor berobog Komárom felől Soupper vezérkari százados és törtet Görgey ajtaja felé. Hadonászva magyarázza, hogy a Nagy-Duna is áll, s minden órában hüvelyknyivel vastagodik a jege.

— Akkor megette a fene az egészet! — fakad ki Kempelen. — És, persze, megint mi leszünk hibásak!

A tábornok úr helyében rég odavágtam volna a kardomat a nagyrabecsült Hábé elé! Mintha nem rágná eleget az a sok megfenyített s kiebrudalt, volt nemzet-
őrtiszt! Még a Hábé is csak őt kárpálja.

Soupper nem bír az izgalmával s beront a tábornokhoz. Nem tudjuk mi van itt, de az idegtépő csönd gyötrelmét érezzük.

Kempelen az asztalnál ül, dühösen szivarozik.
Hozzálépek.

— Ki az a rejtelmes Hábé — kérdezem csendesen — akire annyira haragszol?

— Ki? Hm. — buffog a monoklis. — A mindentudó honvédelmi bizottmány! Amely Pesten jobban tudja, mit csinál Windisch-Grätz, mint mi, akik itt állunk Pozsonyban, vagy Mosonyban, vagy Győrben, vagy ördög tudja hol, de mindig a Bombaherceg orra előtt. És a Hábé dirigál, tanácsol, dorgál, gúnyolódik, mintha mi mind hülyék, gyávák és árulók volnánk. És Kossuth beugrik nekik és fújja a Hábé nótáját! Itt vannak a legutóbbi levelei a táskámban. Mi mondtuk, hogy a határ tarthatatlan, ők ennek ellenére kötik magukat hozzá, s mikor Nádas elvész: egyszerre fájdalommal és aggodalommal veszik tudomásul a Hábé urai. Sőt a hadsereget okolják a veszteségekért is. Mintha mi kardoskodtunk volna a határvédelem mellett. Feleannyian se vagyunk, mint az osztrák, rongyban járunk, tetvesedünk, kiképzetlenek vagyunk, lovaink girhesek, de az elnök úr, tizenkettediki levelében, győzelmet követel. Hogy most többet érne egy győzelem, mint tavasszal kettő-három! Hogy egy győzelem egész armada megteremtésére adna neki módot.

S a bosszankodó monoklis, beleszipantva burnót-szelencéjébe, még kedvetlenebbül kesereg tovább.

— Azután itt van Győr! Ez persze bevehetetlen hely a Hábé szemében, noha az ideígért hadseregerősítésnek nyoma sincs, s négy gyöngé dandárunk úgy lötyög a sáncaiban, mint valami törpe a Gulliver ruhájában. Mégis jön a parancs: vívjunk döntő csatát, amelyben vagy győzünk, vagy elesünk az utolsó szálig. Sőt a kormány is osztozni kíván sorsunkban: idejön, s vagy velünk győz, vagy Győr romjai alá temetkezik. Ma már persze esze ágában sincs idejönni. Ehelyett itt a dörge-delem: miért húzódozunk a támadástól, hiszen a magyar sereg ereje a támadásban van, nem a passzív védelemben. Koncentráljuk ehhez erőinket, mert: erőkoncentráció ez a nemzet őrangyala. De hát a teremtsit, nem a Hábé tiltotta meg a koncentrációt akkor, amikor még lehetett volna? S amikor a tábornok úr ilyértelmű javaslata helyett, a kerítésőrzési parancsolták meg? Most koncentráljunk, amikor az ostoba határvédelem miatt bekövetkezett visszavonulásban szükség-szerűen három részre szakadt a sereg, s három Dunaág került közénk? Örüljünk, hogy mióta amazok Komáromba értek, legalább már csak egy Duna választ el! De azért Győrt tartsuk! Mintha ez, négy dandár erővel, tőlünk függene. Hiszen éppen az az őrjítő, hogy csupán a Hábé tíz balkeze miatt kerültünk ebbe a siralmas helyzetbe. Igaza van a tábornok úrnak, amikor úgy véli, hogy Győr megtartása, az ellenség lehengerlő túlerejénél fogva: pusztán Windisch-Grätz irgalmasságától függ. De bolond volna a Bombaherceg, ha még így is előlről rohanna meg. Megvárja szépen a Nagy-Duna

befagyását s akkor a Csallóközből meg Csilizközből hátunkba dirigálja megkerülő oszlopait, és a bevehetetlen Győr, a döntő csata sarkpontja: egyszerre egérfogóvá válik számunkra.

Görgey István bólogat, Kiss közelebb lép a buffogó Kempelenhez s kimondja a legtermészetesebb következtetést:

— Tiszta ostobaság volna elfogatni csak ezt a négy dandárt is haszon nélkül. Tehát akár tetszik, akár nem, vissza kell vonulnunk innét is.

A monoklis fölkacag élesen:

— Voilà! C'est tout simple donc! Így szól a tiszta ész! De nézd meg a Hábé vagy az elnök legközelebbi levelét! A fejemet vágom le, ha abban nem a tábornok úr, meg a hadsereg lesz a bűnbak! A mi gyávaságunk, a mi tehetetlenségünk, a mi árulásunk!

A tábornok ajtaja nyílik. Beszólítják Bayert is, aki őrnaggyá lett, mióta nem láttam, s aki az imént valami csapatátszervezés kockáit és számaait vetette papírra.

Ahogy becsukódik az ajtó, arra int a fejével a monoklis, Görgey főhadnagyhoz intézván szavait:

— Fogadjunk, hogy ez a három főstratégia most a komáromi várba való behúzódtásra igyekszik rábeszélni a gazdánkat. Különösen a Lapátszakállú.

— Nem fogadok, mert nyernél — dörmögi a fővezér öccse. — Ott kényelmesebb volna. S tavaszig csakugyan katonákká lehetne ott gyúrni a rongyosainkat. De ami fő: biztonságavitt irhánkkal kedvünkre agyalgathatnánk ki új meg új stratagemákat.

Nyílik az ajtó, kilép Pusztelnik. Aprótermetű,

karcsú, cigányképű, de bajúsztalan, barkós fiatalember. Eleven, csillogószemű. Csak úgy árad belőle a buzgalom. Magyarul alig tud két szót, de mérhetetlen becsvágy lobog benne.

— Die Herren Pioniere? — kérdi.

Jelentkezünk.

Félpercenyi tájékoztatás, s már indulunk is. Kiss át Révfaluba, onnét pedig Medvéig. Jómagam Gönyűre. Bizonyosságot kell szereznünk a jég teherbírásáról. Tudnunk kell pontosan, vajjon csakugyan olyan veszedelmes-e a Kis-Duna, meg alább a Nagy-Duna jege? Azaz: át tudna-e kelni rajta a hátunkba igyekvő ellenség, tüzésével, járműveivel együtt. Mert az éjjel befutott hírek egészen ellentmondóak. Szóval: tüzetes szakvélemény a jégképződésről.

Hát hajrá!

A Püspökvár előtt beleütközünk Római alhadnagyba. Szétterített újságjával áll, havatlapátoló emberei előtt. Olyan hideg van, hogy az utászai időnként a körmüket fújják és összeverik a bokájukat, de Római alhadnagy, dideregve is, újságjába mélyed.

Kiss vacogó foggal, tréfálkozva üti vállon. A tudós professzor-katona meg se nézi ki az. Most nem katona. Türelmetlenül hebegi:

— Nevezetes, roppant nevezetes! Ásatások Fehérvárott! A régi bazilika helyén. A királysírok maradványai között. Két díszes kőkoporsó, királyi tetemek. Egy férfi és egy nő. Ó, ha ott lehetné!

Római alhadnagy eltűnt, Rómer professzor áll itt, fölgýúrtgallérú katonaköpenyben, lófarkos utászesákóban, karddal, dideregve, s a lelke Fehérvárott csáká-

nyozza a királýsírok törmelékét Háború van, Windisch-Grätz hadai egyre szűkebbre szorítják Győr körüi a hajtógyúrút, lehet, hogy holnapután a hátunknak esik, s Leonidas harcát vívjuk Xerxes hordáival, de ma, most, húszfokos hidegben, a föltárt fehértvári királýsírok között izgul, Római Ferenc Flórián utászhadnagy.

Gönyűig: ügetés és vágta. Ott rossz kis fogadó istállójába állítom Terriert, s a kisbíróval sietek a Duna jegére. Fejszével lékeltetem a jeget. A kisbíró lihegve lékel, s én nyomban mérem darabnyi zsineggel a jég vastagságát. A mért vastagságot csomókötéssel jegyzem meg. Otthon majd röfléchez mérve állapítjuk meg pontosan, hány hüvelyk.

Tíz léket vágatok, s mérem bennük a jeget. A part mentén tíz-tizenkét hüvelykre, a folyó közepén hétre becsülöm. Sajnos, ez bizony megbírja az átkelő hadakat. Különösen, ha némi távolságot tartanak az egyes osztagok, az ágyúk és társzekerek alá pedig, nagyobb biztonság kedvéért, deszkapallókat fektetnek.

Akkor hát: vissza! Sietek a faluba. Majd megvesz az Isten hidege. A falun át nemzetőrök vonulnak hazafelé. Az utolsó csoportok. Szegődött idejük december 31-én jár le s nem akartak átvedleni honvédekké. Menjenek Isten hírével. Nem kár értük. Velük eltűnik a „borsereg“ utolsó maradványa is Görgey hadából.

Néhány percig melegszen a fogadóban, azután kivezetem a lovam az istállóból. Vetném magam a nyergébe, mikor kopott batár áll meg a kapu előtt. A lovai gőzölgönek. A batár ajtóüvegjei párásak.

Magamkorabeli báránybőrbundás úr kászolódik

ki belőle, s a kialudt szívaigához kér tüzet. Görgey Gusztávnak, Artur unokabátyjának mondja magát és nyomban kiderül, hogy Győrbe igyekszik a hadügyminiszter futárjaként. Vele utazik a tábornokunk felesége is. Budán teljes a bizonytalanság s a kis menyecske az ura mellé kívánczozott. Mikor első csodálkozásomon túlesem, s megemlítem, hogy a tulli kadétévek óta ismerem mostani ifjú fővezérünket, földerül az arca, megnyitja a kocsiajtót és bemutat.

Soha senkire sem voltam olyan kíváncsi, mint arra az asszonyra, aki a Bálványkatona szívét magához tudta hajlítani. Tulli óta a legkülönb legénynek tartottuk Görgeyt mindnyájan, akik közelebbről ismertük. És sokszor esett köztünk szó Bécsben a gárdaházban arról, vajjon milyen lesz az az asszony, akit párjául választ a férfiak férfiai? Mindig valami fensőbbes, fejedelmi megjelenésű, hódítószépségű Minervának képzeltek el. És ma délelőtt, amikor a batárajtó kinyílt ott a gönyűi kocsmá előtt az országúton: meghökkenem. Kedves, csodálkozó gyermekarc biccentett felém a kocsiból, Görgey Gusztáv bemutató szavaira. Fekete bársonybundácska van rajta, a nyaka és a feje körül meleg gyapjúkendők, s a lábai, meg a vékony dereka birkabőrbundás lábzsákban tűnnek el. Amikor kihúzza alsókarját a prémes karmantyúból: apró kis gyermek kezét csókolok meg. Ámulok. Lehetetlen. S ebben az ámulatban hallom Görgey Gusztáv szavait.

— Bizony csak németül szólhatsz vele. Vagy franciául. Az az anyanyelve. Mert francia a lelkem. Árva kis francia lányka volt, amikor Artur feleségül vette a tavaszon.

S németre fordítva a szót, sebbel-lobbal magyarázza a csöpp asszonynak, hogy a tulni évek óta ismerem az urát.

— Oh, comme c'est curieux, monsieur! — bólint mosolyogva.

Mi tagadás, én is fölötte érdekes véletlennek érzem, hogy az első katona, akivel az ura táborából találkozik, éppen az, aki talán a legrégibb bajtársa a férjének.

Hanem a hideg bevágódik a kocsiba, az asszonyka megborzong, hát magam sürgetem az indulást. Megígérem, hogy előrevágtatok s jelentem az urának az érkezésüket.

Nyomban nyeregbe is szálllok, s nekieresztem Terriert a győri útnak.

S mialatt sebes ügetésben nyargalok a város felé: eltűnődöm. Hihetetlennek tűnik, hogy ez a gyerekasszony legyen Artur felesége! Túlságosan beleéltük magunkat a Minerva-jelenség elképzelésébe. De hát mi is van rajta olyan rendkívüli, hogy ez a daliás ifjú, ez a tökéletes férfi, aki mindig a legmagasabb lelki mércéhez mérte az embereket s a legszigorúbb mértéket saját magának szabta, éppen ezt a törékeny, finom kis teremtest választotta élete társául? Kelt, bizonyossággal kell benne is valami rendkívülinek lennie, ami magához vonzotta ezt a mindnyájunknál külön embert. Talán a szeme? Igen, a szeme nagyon szép. Meleg, barna, különösfényű, ártatlan gyermekszem. Meg talán a trágaszálgöngösesgű nőiessége. Alkalmassint itt a rejtelem nyitja. Az ellentétek titokzatos vonzódása. A legerősebb férfi gyöngéd, lovagszerelme ez, a törékeny lény iránt.

A mesebeli királyfi gavallérhódolata, a Hamupipőke előtt. A bátor vonzalma, a védelemre szorulóhoz. A harcos szerelme, a szelídség iránt. A keresztesvitéz lehajlása a hontalan, árva virágszálhoz. Igen, itt van, ez az alapja a Bálványkatona és e csöpp gyerekasszony szerelmének.

Delet harangoznak, amikor a Püspökvár elé érek.

Se a tábornok, se a törzse nincs itthon. Csak a lapátszakállú, himlőhelyesarcú Bayer őrnagy hajol a dandár- és csapatjelző kockái fölé. Jelentem neki a Nagy-Duna jégvastagságát. Csak legyint. Már nem fontos. Az éjjeli patrulok jelentése szerint: Windisch-Grätz támadáshoz csoportosítja a Rábán túl fölvonuló hadtesteit. A tábornok, meg ittlelvő törzse kinyargalt a folyó mentére tájékozódás végett. Mikor megemlíttem, hogy Görgeyné útban van, vállat von.

— No, ennek aligha örül meg a tábornok úr. Éppen elég gondja van. S most még ez is. Űbrigens: kérjél neki valami szobát az itteni szentemberektől, mert a tábornok úr itteni szobájában csak egy pamlag van. Maga is inkább az asztalon aludt eddig, ha pihenhett. De meg fűtve sincs ez a szoba.

Szalutálok és fordulok.

Bár a Püspökvár is tömve van menekültekkel, az irodaigazgató megnyitja a távollevő püspöki titkár szobáját. Csak hát hideg az, mint a jégverem.

A hajdúkkal nyomban begyújtunk a kályhába, s a riadt, de készséges kancellária-igazgató sietve intézkedik, hogy meleg villásreggeli is várja a tábornok feleségét.

Mire megvagyunk ezekkel, be is ér a batár. Fölve-

zetjük őket a szobába. Hanem ott bár ég már a tűz, olyan farkasordító hideg van, hogy még a folyosó is melegebb. Amíg befűlik, a folyosón járkálunk, Görgeyné kívánságára. Azt mondja: jólesik neki a sétálás az elgémberítő utazás után. Pedig Szőnyben is rossz szálláson éjszakáztak. A kancellária-direktort közben elhivatják, bocsánatot kérve siet a dolgára, s már csak hárman mérjük a hosszú folyosót.

Eleven, fűrgé kis teremtés Görgeyné. Kissé hátra-dülve jár. Az olyan asszonyok járásával, akik magzatot hordanak a szivük alatt. Pedig szinte maga is gyerek. Alig látszik többnek tizenhat-tizenennyolcévesnél. S hihetetlennek tűnik, amikor kísérője azt mondja magyarul és nevetve, hogy huszonhat.

Még ebben a nyomasztó, nyugtalan, eseményektől terhes hangulatban is majd kifűrja az oldalamat a kíváncsiság, hogyan került össze ez a francia kislány, Arturral? S mivel ő már tüzetesen kifaggatott, hol, mikor ismerkedtem meg az urával, milyen volt az kadét-korában, miképen sodródtunk össze megint a bécsi gárdistaévei alatt; nekem is megjött a merszem, s megkérdeztem tőle, milyen vihar vetette francia földről Prágába, s mi az a varázslat, amivel rabulejtette a mi példaképünket.

Csillogó madárszemmel válaszolgat, a német meg francia szót váltogatva.

És megtudom, hogy Pontarlierben született, apja francia: Scipion Henri Auboin, anyja angol: Charlotte Tappi volt. Tizenhároméves korában jutott árvaságra. Ekkor valami rokoni ajánlással Németországba, Ebers-

dorfba került francia játszótársnak, Stromer báró leánykái mellé. Stromerék is neveltették tovább. Tizenhétéves se volt még, amikor Drezdába szegődött nyelvtanítónőnek. Utóbb Lipcsébe kerül valami Freiwald nevű báró családjához. Innét tavaly tavasszal Prágába hívták társalkodónőnek egy gazdag gyáros familiájához. No, ezek révén ismerkedett meg az urával. A gyáros egyik lánya: Redtenbacher professzor felesége. Redtenbacher pedig a prágai egyetem híres, tudós vegytanára. Artur — egyébiránt a professzor legtehetségesebb famulusa — azidőben annyira nyomorgott, hogy a figyelmes tanár a maga laboratóriumában adott neki szállást is. Emellett mindig úgy ejtette sorát, késő estékbe nyúló, közös munkák ürügyén, hogy vacsorára marasztalta magánál. Ha Artur sejtette volna, mennyi kegyes, turpiskodó igyekezet volt e marasztalások mögött csak azért, hogy a finomtapintatú Redtenbacher megkímélje őt, sovány erszénye apasztásától: bizonyára föllázadt volna a büszkesége e jótékonyág elfogadása ellen. Ám a szeretetreméltó természetesség, amelybe mindezt beleburkolták, észre sem engedte vele vetetni a melegszívű jószándékot. Eltekintve mindezekről: Redtenbacher valóban fiaként szerette fényestehetségű adjunktusát és sajnálattal gondolt arra, hogy a studiumait rohamléptekkel végző Arturt rövidesen elveszíti. Mindamellett latbavetette hatalmas szavát, hogy a lebergi egyetem jövőre megürülő kémiai tanszékét Artur nyerje el. Addigra már a szükséges gyakorlati évei is meglettek volna. Pályázata ma is ott van a lebergi egyetemen. — Megismerkedésüket és házasságukat így mondja el az asszonyka:

17 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

— Redtenbacheréknál gyakran esett szó a professzor kedvencéről, egy kiválóan zseniális, fiatal magyarról, aki a prágai magyar huszárezred uniformisát vette le a laboratóriumi munkaköpeny kedvéért. Sohse értettem, mi hajtotta őt az új pályára, hiszen tisztársai szerint valamennyiük között legtehetségesebb, legerélyesebb és legdaliásabb katona volt. Mint mondták: született stratég, szervező, és katonanevelő. Ennek csak a professzor mondott ellent, aki bizonyára ma is azt állítja az uramról, hogy született vegytanudós.

— Ez még majd elvállik! — veti közbe nevetve Görgey Gusztáv, a kastély kőköckáin lépegetve.

— Ó — mosolyodik el az asszony — Arturnak ma is az a végső vágya, hogy kémiatanár lehessen a pesti egyetemen! De hát hogy folytassam: érthető kíváncsisággal kaptam föl a fejem, mikor egyszer Redtenbacheréknál valami új darabot próbálgattunk a klaveszin billentyűin, s az adjunktus is belépett a professzorral. Mihelyt belépett, s túlestünk a megismerkedésen, észrevétlenül figyelni kezdtem. Tudtam, hogy magyar, s eddig huszártiszt volt, tehát büszkének, nőhódítónak, rátartinak, fölényesnek képzeltem, aki természetesen észre se vesz engem, a senki-semmi kis társalkodónőt. Arra egyébként sohase gondoltam, hogy valaha is bármiféle kapcsolat lehessen közöttünk. Ezek után képzelhetik meglepetésemet!

— Milyen vonatkozásban? — kérdeztem.

— Ej, hát mindenben! A helyke, hódító, fölényes huszár helyett, meghökkentően szerény, halkszavú, komoly fiatalember ült le közénk. Ez a tartózkodó szerénysége ugyan igen disztingvált benyomást keltett

bennem, de anélkül, hogy valami rendkívüliséget sejtettem volna benne. Hanem utóbb, amikor éppen ilyen szerénységgel bekapcsolódott a beszélgetésbe és szinte akaratlanul ő vette át a szót, kezdtem észrevenni, hogy e tartózkodó modor mögött nem mindennapi egyéniség rejtőzködik. Felöltő ügyességgel vezette a társalgást. S amikor a pápaszeme mögül elővillanó kék szemének meleg, kedves és mégis éles tekintete ismételten rámvetődött, meg amikor szellemes diszkussziója egyre szélesebben kibontakozott, hol szikrázóan gúnyos éllel, hol pedig meglepően átható logikával, akkor, de csak apránként támadt az az érzésem, hogy ritka-érdekes, rendkívüli férfi ez az adjunktus. De akkor még hidegnek, fölényesnek tartottam.

— Hidegnek? — nevetem el magam. — A leggyöngédebb bajtárs, akivel valaha találkoztam!

Az asszonyka arca elkomolyodik.

— És a legszeretőbb élettárs.

— Tudja — vetem közbe — hogy Tullnban még a poézissel is megpróbálkozott titokban? De csaknem megevett bennünket, amikor ezt felfedeztük Ivánka Imrével. Nyomban szét is tépte a verseit.

— Tudok róla — bólogat Görgeyné. — De én csak később vettem észre, hogy az érzélem melegségének sincs híján. Sőt, aki a szavát hallgatta, csakhamar megállapította, hogy ez a halkszavú fiatalember valami sajátos keveréke az okosságnak, a bizton ítélő, szellemi fölénynek és a szentimentalizmusnak. De ez a szentimentalizmusa is színes, változó, fordultatos. Néha Jean Paul-ra emlékeztetett, máskor Heine vagy Börne kíméletlen szatírájával jelentkezik ez az érzelmessége.

Elhőkölök. Ez a csöpp asszony olyan lelki képet ad az uráról, hogy bármely esszéfrónak becsületére válna. S hozzá e kedves, ártatlan gyerekszemekkel lát ilyen élesen. Igaz, hogy egy ragyogókultúrájú lélek szemüvegén át. És most már megértem, mi vonzotta feléje Görgeyt. Ez a szinte szüzi üdeségű, gyermekkülsőben járó, magasabbrendű szellemiség, amely mégsem, sőt a kenyérkereset gondjai között sem, veszítette el franciás lágyságát, nőiessége varázsát.

Mosolyogva jegyzem meg:

— Tudja, asszonyom, mit nem tudtunk elképzelni soha? Se Tullnban, se Bécsben?

— Mit? — villan felém a két meleg madárszem.

— Azt, hogy Artur udvaroljon valakinek. Minden lányt, asszonyt lebilincsel szavaival, beszédének tréfás-fordulatos szellemességével, de udvarolni nem udvarolt soha, bókokat sem mondott soha.

— Ó, hiszen nekem sem udvarolt!

— Hát akkor? — bámulok rá Görgey Gusztávval.

— Elképzelhetik, hogy milyen elképesztő meglepetés volt számomra, amikor rövid ismeretség után, az idén januárban, minden átmenet nélkül, egyszer csak megkért: legyek a felesége. Nem ígért gondtalan életet, inkább küzdelmes esztendőket. De két ember becsületes hűségét, megértő kézfogását várta a házasságtól. Rövid gondolkozás után igent mondtam. Tudtam, kinek a kezébe teszem a kezem és sorsom. S ő is tudhatja, hogy mellette leszek egész lélekkel, bármerre fordul a sorsa. Árva emberek csak egymásra számíthatnak. Így is indultunk. Oly szegény

voltam, hogy még a menyasszonyi kelengyét is Artur vásárolta, kölcsönként pénzen.

— S mikor esküdtek?

— Március huszadikán, Prágában. Csak Redtenbacherék meg néhány Nádor-huszártiszt tudott róla. Még aznap el is utaztunk Bécsbe. Éppen a zajló márciusi forradalom közepébe. Onnét Pozsonyon és Pesten át Toporcra. Mert Artur egyelőre gazdálkodni akart Görgey Mari néni birtokán. Ó, a toporci hetek! Nappal emésztő munka, de esténként boldog órák az öreg, toporci hársak alatt! Akkor... akkor találtuk meg egymást igazán. A királyfi meg a Hamupipőke. De szép lett volna továbbálmodni a toporci mesét! Ha nem azután szólni kezdtek a trombiták, megjött Ivánka Imre hívó levele, s Artur: ment. Üres lett a világ. Két hónapig éltem az alvajárók életét. Augusztusban azután Pestre hívott az uram. Hónapos szoba a Bálvány-utcában, majd a Gránátos-utcában, Artur rokonai között, végül Lahner ezredeséknél Budán. Míg az uram Pesten volt, Batthyány gróf mellett: boldog voltam, bár ritkán szaladhatott fel hozzám. De azután, hogy továbbsodorták az események... ó Istenem! Ha nem lett volna nálam az a levél, amelyet toporci búcsunk után, még Késmárkról írt, talán belészakadt volna a szívem.

Szelíd pirosság futja el az arcát, amikor a kar-mantyújából előhúzza, s megvillantja előttünk az összehajtogatott írást.

Görgey Gusztáv rápirít:

— Ohó, szerelmes levél!

— Hát az — rejti el megint a levelet a menyecske, olyan szégyenlősen, mint aki véletlenül kikottyantotta a titkát. — Másnak semmi, de az én kezemben zálog. Az uram adott-szava. Mert megígéri benne, hogy vigyáz az életére, egészségére. És hogy megőrzi a hűségét. És visszatér a világ végéről is hozzám, hogy továbbálmodjuk a félbeszakadt boldogságot. Talán, talán most majd megengedi, hogy vele maradjak. Hiszen másutt sem biztosabb az élet. Ha meg úgy akarná az Isten, hogy odavesszünk a harcokban, akkor is csak az történik, ami ebben az esetben, számomra a legjobb... Rajta kívül nincs senkim, s nélküle nincs értelme a világnak.

A kapuból alól most dobogás, sarkantyúcsörgés hallatszik föl, siető katonák csoportja kanyarodik a lépcsőn, s a következő pillanatban az ura nyakába röpül a hontalan gyerekasszony.

Elfordulunk, köhécselünk, fészengünk. Tudjuk, röstelné a tábornok, ha észrevenné, hogy megbámultuk azt a percet, amikor a fővezér, legválságosabb katonai helyzetében, az egérfogóvá szűkülő városban, s roskasztó gondjai között: emberré, szerelmessé, férjjé változik egy szemhunyásra. Hiszen olyan rettentő erőt kíván tőle a sorsa! Hannibálnak és Leonidásznak, bölcsnek, hősnek, kegyetlen-szigorúnak és rendíthetetlennek kell lennie, egy szétmálló had kellős közepén. Történelmet kell formálnia, érzéketlen sziklaembernek kell maradnia, láthatatlan vaspáncélban kell járnia, holott ifjú, sóvárgó, boldogságraváró szív veri a mellében a férfivirágzás forró ritmusát. Rettentő sors — harmincéves vállon.

Nem látjuk hát, de én hallom, halk, megolvadt hangját:

— Weiber! Mein liebes Schnupser! Oh, ma pauvre chérie!

És az asszony suttog, gügyög, érthetetlen, idegen szavakat.

De mindez csak félperc. Görgey sarkantyúja csörren, fölnézünk, s a férj — megint tábornokká változott. Bontakozik az ölelésből, az arcán jeges nyugalom, és Görgey Gusztávra villan a hidegkék tekintet.

Az sebbel-lobbal magyaráz, mutat a fűtött szobára, a férj két lépéssel az ajtóig kíséri az asszonyt, azután magához szólítja Pusztelnik alezredest meg Soupper századost, tiszteleg a többieknek és besiet amazokkal a hadművelleti irodául szolgáló terembe.

Széledezünk. Némán.

Csak Kempelen dörmögi szánakozóan:

— Szegény kis asszony! A legrosszabbkor topant ide.

— Mi van? — kérdem halkán.

Legyint.

— Alkalmasint újabb retirálás. Windisch-Grätz támadáshoz csoportosul Győr körül. Egy hadtesttel a Rába mentén, egy másikkal pedig, amely már átkelt Mórachidánál a folyón, délről nyomul ellenünk. A harmadik meg nyilván a Csallóközben siet előre, hogy a Nagyduna jegén át a hátunkba kerülve, vágja el az utunkat. Mert ellenünk fordult még ez az átkozott tél is! Még a Szigetközben levő őrsök jelentését várjuk, a megkerülő oszlop előrehaladásáról. Sejttem mi lesz

benne. S a fejem teszem rá, hogy estére kezetekben lesznek a diszpozíciók.

Lehorgasztom a fejem.

Ám a monoklis még visszaszól az ajtajuk elől:

— De egy jótanácsot még adhatok, öreg Toronyember! Aludd ki magad délután, mert nem tudhatod, mikor alhatsz megint!

Megfogadtam a tanácsát.

Aludtam egész délután.

Négy órával ezelőtt, este hétkor, megjött a parancs.

Az egész feldunai hadsereg visszavonul a Vérteshegységig. Kollmann új sáncaiba. Ezt már új, átszervezett tagozásában hajtja végre. Mert már hat dandárra zsugorodtunk. Ordódy ugyanis Lipótvárba zárkózott. Emellett Komáromban is tetemes erőt kell hagyni. Bárczay és Kosztolányi csapatait felosztották. A megmaradt hat dandárból kettő Komáromban van, gróf Lázár tábornok, és Guyon ezredes alatt. Ezek onnét vonulnak tovább a bécs-budai postaút lezárására. Az itteni négy pedig három oszlopban hátrál délkeletnek. A málhaszekerek, pusztán némi fedezettel, Gönyűn, Szőnyön át, ugyancsak a dunaszéli postaúton, Lázár és Guyon oltalma alá. Ettől délre: a győri had egyharmada, Szegedy alezredes alatt Gönyűn át Tatára. A zöm és a főhadiszállás: Bábolnára. Egy zászlóalj honvéd, egy osztály Miklós-huszár és a 6. számú lovasüteg pedig, Horváth János őrnagy alatt száguldó-

csapattá egyesítve: Táplányon, Mezőörsön át Kisbérre. Ez utóbbi fedezi a had déli szárnyát, majd pedig megszállja a sárkányi szorost s azt kézbentartja, a Pápa felől visszavonuló Perczel-hadtest számára, annak megérkezéséig.

E diszpozíció szerint a mi egész utászzászlóaljunknak a zömmel kellett volna vonulnia. A kiürítés végrehajtására különben a legteljesebb csöndet parancsolta Görgey. Dob- és trombitászó nélkül, hajnali ötkor, tehát még teljes sötétségben kell a csapatoknak Győrt elhagyniok. Észrevétlenül akar kisurranni hadával a körülzáruló gyűrűből.

Vacsora közben azonban új parancsot kaptam. Fél század kocsira-rakott utással, Horváth őrnagy száguldó csoportjához beosztva, de ez előtt kell útbaindulnom. Kapott parancsom: fortifikáljam a sárkányi szorost hevenyészett tábori erődítésekkel, hogy Perczel, legalább útzáró erővel, előkészített állásba vonulhasson.

Azóta megkaptam a fogadott szekereket. Szcenci és az Aranyuszájú szakaszait a közeli szállásokra vontam. Jobban szerettem volna Zsigmond és Szcenci szakaszait magammal vinni, de akkor a hadtestzömmel vonuló fél századom régi, tanult tiszt nélkül maradt volna. A pénztárt, századirodát, és manipuláns őrmestert is átadtam Gusztinak. A főoszlopban biztosabb helyen tudom őket. Hiszen a Horváth-csoport útvonalát, amelyen nekem is mennem kell, bármely percben elvághatja a Tét alól bekerítésünkre rendelt osztrák oszlop.

Éjfélkor indulok.

Addig még háromnegyed órám van s az óra csak cammog. Ezek a legtűrhetelenebb percek. Amikor az ember lélekben már elvált a tájtól, túlesett a lélek néma búcsúján, de még várni kell. Békében is így van, ha odahagyja az ember azt a kört, amelyben utoljára élt. De most más nyomás nehezedik a szívemre. Várni, várni, várni, árva, szomorú, téli éjszakában.

Tudni azt, hogy ebben a sötétben egyre közelebb lopódzik az ellenség. Lehet, hogy már a következő percben rajtunk üt valamelyik oldalról. Ha harc-készen várunk, avval a szándékkal, hogy elfogadjuk a csatát és megverekszünk vele: könnyebb volna. De most azért szorongunk, hogy elillan hassunk előle. Ez teszi olyan bódult-kínossá a várakozást.

Még mindig csak féltizenkettő! Milyen csüggesztő ez az óra. S vajjon mi vár ránk holnap és holnapután? Mi vár erre az egész szerencsétlen, rongyos, tudatlan, és riadozó seregére? És mi vár Magyarországra? — Májusban, júniusban minden rendbejöhett volna. Ha Madarászék és vak követőik nem gyujtogatnák a forradalom csóváival, ha nem sugdolóznak a „független magyar reszpublika“ káprázatáról, ha nem szorítják Kossuthot efelé az idéltlen, s a nemzettől teljesen idegen nyugati délibáb felé; s ha mindezek eredményeképen nem taktikázik az országgyűlés a külügy, pénzügy és hadügy elintézetlen kérdéseinek megoldása körül. Ha akkor becsületes szándékkal rendezi ezeket: aligha került volna sor arra a kétoldali, méltatlan álarcos-játékra, amely utóbb bekövetkezett. Szegény Batthyány! Szegény Széchenyi! Szegény Deák! A forra-

dalom örültjei legázolták őket és sodorják, sodorják magukkal a mind erőtlenebbül ellenkező Kossuthot. Amazok politikai holttestén át robog a Pirossapkás Kislány szekere. S az esztévesztett udvari kamarilla még maga is továbbtaszigálta ezt a szekeret, esztelen ötleteivel. A Jellachich-betöréssel, a rácok, románok ránkúszításával, Puchner, Urbán, Stur, Hodzsa és Hurbán ellenünk vadításával. De még szeptember végén is megfordulhatott volna minden. Ha az akkor megriadt, és kínjában helyes útra tévedt kamarilla terve: a Lamberg-intervenció megvalósul, s Madarászék megvadított pesti csőcseléke szét nem marcanbolja a szerencsétlen Lamberget, mielőtt az ellenjegyezhetné volna Batthyányval, királybiztosi megbízatását; akkor ma nem állanánk itt és északon és keleten, vesztett csaták, megalázó futások után, bizonytalanul, karddal a kezünkben, e didergő, reménytelen, bomladozó hadsereg élén. Pózsony, Sopron, Kőszeg, Szombahely, Ujvidék, Temesvár, Erdély, Kassa, Lőcse, Trencsén, Nagyszombat után, most Győr is: ellenség kezére kerül. Szegény Győr! Hogy didereg ebben az éjszakában. És hát, jaj, Pápa! A párom, a kölykőm, az anyám. Mi lesz velük? Mikor látom őket? Ne faggass, hóhérgondolat!

Ó, ha tudnék remélni! De lehet-e remélni, hogy Széchenyi féltett, kis magyar fazeka, épen marad a germán és szláv vasmagfakakkal való összekoccanásban? Lehet-e fordulata ennek az örjítő következéssornak, amikor az utolsó reménység — e szedettvedett, gyöngé hadsereg — is reménytelen? S vajjon van-e hite még e hadsereg utolsó csillagának: Görgey-

nek? Meddig tart még benne az a konok, dacos, szinte már rögeszmeszerű akarat, amellyel új Sziszifuszként, annyi kudarc után is, össze-összemarkolja szétmálló dandárait? Pozsonyban tucátjával kergette el a haszontalan, s még csak tanulni sem hajlandó, nyegle nemzetőrtiszteket. A korzóhősöket és egyenruhás arszlánokat, a jelmezkatonákat és forradalmi kardcsörteftöket. A kikent-kifent ficsurakat — meg a zavarosban halászó, ragadóskezű élelmezőbiztosokat. — Remellay százados-auditor roskadozik a hadbírószéki ügyek aktái alatt, annyi a katonai bűntény. S ezek a világga kergetett vagy hadtörvényszéki ítéletekkel elcsapott gyászvitézek, most kórusban gyanúsítgatják, rágal-mazzák, gyalázzák odafönt Pesten, ezt a bús és keserű vezért, aki mást se tud, csak kegyetlenül fenyíteni és retirálni. Mennyi ellensége, ádáz gyűlölője lesz ennek a megátalkodott-konokságú, magányos férfinak, aki harmincéves fejjel, vállára merte venni e kétségbeejtő had vezetésének őrijtő felelősségét. Azt a szörnyű terhet, amelyet senkise mert vállalni. Mennyi ellenség és mennyi ármánykodás burjánzik még föl ebből az elgázosodott, forradalmi televényből? Győzi-e majd hittel, akarattal, bátorsággal és kitartással, csak a rázúduló mocsokáradatot is? Hát még a seregnevelést és hadvezetést, amely egymaga is reménytelen feladat ilyen csapatok élén, kétannyi osztrák sorkatonasággal szemben? De ha mindezeket győzi: meddig bírja, meddig állja az egyre riadtabb, egyre kapkodóbb, és egyre ingerültebb honvédelmi bizottmány hisztériáját? A parancsokat és ellenparancsokat, a hozzá nem értő beleavatkozásokat, az elképesztően dilettáns, stratégiai tanácsokat, sürge-

téseket, követeléseket, gúnyolódásokat és szemrehányásokat? Meddig győzi ezeket, Uramisten? Más már százszor odavágta volna a dicstelen vezéri gyönyörűséget az izgatottan rikácsoló, vöröstollas törpék lábához, akik irhaféltésükben percenként rángatnák más-más irányba a seregeket — húszmérföld távolságból. S ennek a zaklatottlelkű, kapkodó hisztériának kényszerű szócsöve és villámszórója a boldogtalan elnök: Kossuth Lajos. Mennyi keserősége lehet most e zengőszavú és tisztaszándékú embernek? S milyen tragikus, hogy egyre élesebb ellentétbe kerül az ország legkülönb katonájával! Napról-napra lehetetlenségeket követel tőle, s mivel emez nem tudja kívánságait teljesíteni: mind szélesebb szakadék támad közöttük. Holott mindakettőnek igaza van. Csakhogy Kossuth igazsága csak pesti szemszögből igazság, Görgey pedig csak pozsonyi, vagy győri szemszögből az. Kossuthnak szüksége van győzelmi hírekre, hogy tartani tudja a lelket, a széledező s mindennap kevesbedő képviselők között, meg a reménytelenségtől roskadozó nemzetben. Hiszen csak győzelmi hírekkel sarkalhatja a magyarságot új és új erőfeszítésekre, új és új áldozatokra. Görgey meg nem tud, a legképtelenebb erőlködéssel sem tud győzelmekkel szolgálni, a maga siralmas körülményei között. Mi lesz hát ebből is, könyörülő Isten? És ha kudarcot vallunk végezetül, s eljön a keserű szemrehányások és vádak órája: kinek a nyakába varrják majd a felelősséget mindenért?

Félre, félre, hollószárnyú gond!

Téged idézlek gyöngé asszonyom, ártatlanszemű kis fiam! A mosolygásokat fényét erőltetem magam

elé e szomorú éjszakán, a roskadozó faggyúgyertya világánál. Ti tudjátok, hogy sok fogyatkozásom mellett is, egy erősségem mégis van. Férfi vagyok, aki szégyenli a könnyet. Mások, más dunántúli katonák, talán most sírnak, vagy káromkodnak a Dunántúl vesztén, családjuk sorsán. Nekem nincs könnyem, de a szívem úgy dörömböl, mint a börtönajtót öklöző, tehetetlen rab.

Szegény kicsi asszony, és szegény kicsi fiúl Van-e feketébb sorsa valakinek, mint a tiétek?

Lám: a Görgey asszonyáé. — Igen, azé még sötétebb a tieteknél! Annak senkije sincs az urán kívül. Se hajléka, se tűzhelye. Még csak egy árva sírdombja sincs itt Magyarországon, amelyre apja, anyja, bátyja vagy huga hantjaként borulhatna. Igen: ő valóban a hontalanság asszonya. Vacsora közben mondotta Karsay, hogy a fővezér máris elküldi őt maga mellől. Hajnalban indul Görgey Gusztávval a Felvidékre. Az ura arra kérte: térjen vissza francia földre, ahol legalább ősei sírjai köszönhetik. Hova futhat e sorskergette asszony, akinek még az ura kardja sem ígérhet oltalmat? S mi sors várhat a szíve magzatára, mikor tán annyi nyugalma sincs, hogy a világra hozza?

Igen, Görgey kínjához: semmi az enyém. Görgey asszonyáéhoz mérve: semmi a tiéd, én boldogtalan párom. S a még meg sem lett gyermekük sorsához képest: könnyű a tiéd, szöszkehajú, picike kölyköm!

Háromnegyed tizenkettő.

Karsay sóhajt, föláll és ébresztgeti Szenczit. Pontot teszek az írásra. Készülnünk kell. Nem tudom, folytathatom-e a naplót. Isten legyen velünk!

29. decemb. — Mór.

December 26-án éjjélkor indultam a félszázaddal Szabadhegyre. Embereim dideregve gubbasztottak a zörgő szekereken. Szabadhegyen jelentkezés Horváth János, Miklós-huszárnagynál. Nem tudott útbaindításunkról. Neki csak hajnali ötkor kellett indulnia, a saját huszárosztálya, azután az 1. pesti honvédzászlóalj, meg a 6. lovasüteg élén. Éppen a Szent Iványból odairányított honvédzászlóaljat várta. Mivel nyilvánvaló volt, hogy az utász-félszázad útbaindítását már az általános diszpozíció kiadása után határozták el a főhadiszálláson, s a szándékuk az volt, hogy jókorán Sárkányba érve, minél több időm legyen a szoros megerősítésére, Horváth őrnaggyal való megállapodás után, folytattam utamat.

Tehát decemb. 27-én, hajnali háromkor áthaladtam Táplányon, ötkor Pér mellett, s hétkor megpihenem és früstököltetem Mezőörsön. — Délben: szapora hajtás után Kisbérre értem.

Itt — mialatt az embereim a majorba húzódva főztek — megkerestem nagybátyámat, az öreg Ferenc bácsit. Ez kasznár, Batthyány Kázmér gróf uradalmában. Jól túljár már a hatvanon, de pirosposzgás arca, fürge járása becsületére válnék bármely fiatalembernek. Gondjaiba ajánlottam szegény kis családomat is, s délután egykor továbbszekereztem. — Három órakor értem Sárkányba.

Mialatt az emberek a szerszámos kocsik köré sereglettek s a lovakat kvártélyra vezették, szemügyre vettük a móri nyeregbe fölkapaszkodó útszorost. A

Kollmann-féle erősítés itt mindössze egy félig összehordott, erdei torlaszból állott. Fortifikációs értéke: nulla. Utászaim — Kollmann ezredes szerencséjére — nem is sejtették, hogy ez erősítés akart lenni, hanem az út közepére csöppent, jámbor farakásnak vélvén, örömmel gyújtották föl, hogy a tűzénél megmelegítsék elgémberedett tagjaikat.

Azután: munka. — Az út mentén egy záróállás építése és egy nehéztorlaszhoz való faanyag készenléthez helyezése. Ezenkívül a lejtőn aláereszkedő erdő szélén, az úttól jobbra-balra, egy-egy támpont kiemelése.

Sötétedéskor beérkezik Horváth őrnagy száguldócsoportja. Horváth mindent jóváhagy, egy kis patrult elküld Csóth—Pápa irányába Perczel tábornok hadteste elé, s elővédjét bevezetteti a faluba. Este tízig elvonul előttünk a zászlóalj is, majd a lovasüteg, s a huszár-utóvéd. A gyalogság már csak vonszolja magát. Parancsnokukban örömmel ismerem meg a kis Gózon századost, parendorfi ismerősömet, az éleslogikájú fiskálist, s a schwecháti csata nagyon kevés hősenek egyikét. — Éjfélighozuhognak a csákányaink, supponak az ásóink. Csikorgó hideg van. Gózon százados, biztosításra kiállított honvédek, dideregve táncolnak a lejtőn húzóó őrsvonalban. Az enyémek nem fáznak annyira, mert a munka, meg a mögöttük lobogó tüzek lángja melegíti őket.

Éjfél után nagyjában készen vagyunk a hevenyészett támpontokkal. Mivel fáradt népem már alig áll a lábán, bevonulok a faluba és szállásaikra bocsátom az utászokat.

Bekvártélyozás közben üget el mögöttünk Horváth őrnagy Perczel elé küldött lovasjárőre. A Perczel-hadtest, Pápa felől jövet, már csak egy menetnyire, Varsányban táborozik. Vele jön Sréter őrnagy lovas-csoportja is, amely Sopronból, Csornán, Szanyon át hátrált Pápára, hogy összeköttetést teremtsen a feldunai hadsereg és Perczel tábornok hadteste között.

Másnap, huszonnyolcadikán, két újabb támpontot emeltünk ki az erdőszélen. A hideg néhány fokkal enyhült. Délelőtt kijött Horváth őrnagy, hogy érdeklődjék munkánk felől. Tájékoztattott a kormány legutóbbi parancsáról. Ez Győr körömszakadtig való védelmét rendelte el. Arra az esetre, ha onnét kiszorítanak, a Vértes hegység északnyugati lejtőjének védelmét parancsolta meg a feldunai hadseregnek, a Kollmann-féle erődítések vonalában. Ehhez képest a tegnapi végrehajtott visszavonulás során, a hadsereg dandárai ma már ebben a csoportosításban állanak. Az északi szárnyon: Guyon gróf dandára a Duna mentén, Almáson és Neszmélyen, Lázár gróf dandára Tatán vagy Agostyánon, Szegedy és Görgey Kornél dandára Bánhidán, Zichy gróf dandára Kecskéden és Könyéren, Kargeré pedig Ondódon. A Vértes- és Bakony-gerinc határán, tehát itt Sárkánynál, a Perczel-hadtest zárja le a védővonalat. Tőlünk balra, a Bakony rengetegekben, egészen a Balatonig, a Mednyánszky-féle győri, valamint a Veszprémből, Somogyból és Zalából várt guerilla-csapatok portyázóira bízta a védelmet a kormány haditerve. Ez a terv különben a hadügyminisztérium vezérkari osztályának: Vetter altábornagynak, báró Stein Miksa vezérkari alezredesnek, s a Kossuth

elnök katonai irodáját vezető Bikkesy vezérkari őrnagynak közös munkája, amely nyilván még Kollmann ezredes novemberi javaslatán alapul.

— Az adott körülmények között — mondotta Horváth őrnagy — kétségtelenül ez az egyedül elképzelhető megoldás. A kérdés csak az: győzzük-e erővel, Windisch-Grätz fölényes hadaival szemben.

Az Aranyszájú Triplakarsay itt közbekottyant:

— Nem vagyok stratég, őrnagy uram, de úgy vélem, még egy kérdés van, amelytől ennek az egész felállításnak sikere függ. A Kollmann-féle erődtések állapotától, meg a Vértések járhatósági viszonyaitól. Reméljük, ezek az erődtések, másutt nem olyanok, mint amilyet itt találtunk tegnap. És reméljük, hogy a hegyvonulat további során, az erődtések közötti térszökök valóban járhatatlanok. Mert itt, ahogy látom, egyáltalán nem azok. Legalább gyalogságnak nem járhatatlanok.

Az őrnagy dűnnyögött valamit s tovább ment.

Délután fölbukkant előttünk a Perczel-hadtest elővédje. Didergő Nádor-huszárok. Távolabb mögöttük, a zöm — néhány gyalogzászlóalj, üteg és társzekérsor — botorkált fáradtan felénk. Az elővéd parancsnokában, régi bécsi ismerősömet, Sréter Lajost ismertem föl. Utoljára Görgey ezredtársa volt a Palatinális-huszároknál s ő szöktette haza Prágából az ezred néhány századát. Tüzes, heveskedő, hadnagy vagy főhadnagy volt utolsó találkozásunk idején. Most kókadtan, mogorván, kesernyésen, elvadult szakállal gubbasztott a nyeregben, csákószélig fölgyúrt mentegallérral. A lovasai is meghajszoltak voltak. Alkalma-

shat nem sokat aludtak Soprontól idáig, hiszen két hét óta a Rába meg Marcal mentén kellett cirkálniok vagy hétmérföldnyi szélességben, Görgey hadserege s a Muraközből visszavonuló Perczel-hadtest között.

Kevéssel az elővéd elvonulása után, ismét kilovagolt hozzánk Horváth őrnagy, hogy jelentkezék a tábornoknál.

Sötétedett, amikor fölértkezett a szorosba Perczel tábornok is, a törzsével. Mialatt jelentkeztünk nála, gyanakodva nézett ránk, vöröstollas Kossuth-kalapja alól. Mert csákó helyett ilyen föveget viselt, tábornoki kalapként, így mutatván ki, hogy forradalmi, sőt republikánus harcosnak tartja magát.

Jelentésünkre oldalt léptette a lovát, hogy a mögötte botorkáló zászlóaljok és ütegek tovább folytathassák útjukat. Kisvártatva kedvetlenül szakította félbe Horváth őrnagy tájékoztató szavait az eddig tett intézkedésekről.

— Az őrnagy úr nyilván nem tudja, hogy én önálló és teljesjogú hadtestparancsnok vagyok, és hadműveleteimet Görgey tábornoktól teljesen függetlenül szabom meg!

— Bocsánat tábornok úr — hőkölt el az őrnagy — kiküldetésem és ennek célja semmiben sem köti meg tábornok úr kezeit. De Görgey tábornok úr úgy vélte, hogy a szoros megszállásával és némi fortifikálásával, a tábornok úrnak csak készséges támogatására leszen és...

— Görgey tábornok úr vélekedjék a maga gondjairól, rendelkezék a maga területén, s ne akarjon helyettem gondolkozni! Drávamenti győzelmeimet is a

magam feje után arattam és a jövőben is csak ezután indulok. Köszönöm az urak igyekezetét, sajnálom, hogy fölöslegesen fáradtak, tessék bevonulni Mórral! Azaz nem is oda, ott magamnak van szükségem a kvartélyokra, hanem tovább: Bodajkra!

— Igenis! — tisztelgett Horváth. — Eszerint megvárom kintálló gyalog-örsvonalam felváltását, s ekkor parancsára Bodajkra vonulok.

— Ne várjon semmit — rivalt rá rekedten a tábornok — mert én nem váltatom föl az ön örseit!

— Engedelmet — hebegett az őrnagy — a Vértessék védelméről szóló parancs...

— Miféle parancs? Kinek a parancsa? Talán ez is a Görgey tábornok úr rendelkezése?

Horváth őrnagy kemény katonaarca vörösödni kezdett. De azért elnyomta indulatát.

— A honvédelmi bizottmány parancsa. Amelyet Vetter altábornagy úr, Kossuth elnök úr rendeletére adott ki azesetre ha...

Perczel türelmetlenül suhintott a lovaglókorbácsával.

— Nincs kedvem vitázni az urakkal! Nekem nem Vetter altábornagy úr rendeletei a fontosak, hanem Kossuth elnök úr kívánságai. S Kossuth barátom közvetlenül szokott ezekkel hozzám fordulni. Ha netán kíváncsiak volnának, íme itt van legutóbbi levele! Csak a pirossal aláhúzott sorokat tessék elolvasni!

És indulattal tartotta oda a levelet Horváth őrnagy szeme elé. Mellette állván, önkéntelenül is el kellett olvasnom a megjelölt sorokat. Ez volt bennük: „Csak egy győzelmeckét édes Móricom... Igyekezéssel

Görgey balszárnyával csatlakozni, ütközzél, ha valamely detasírozott, nem túlnyomó erő áll előtted; de mindenekelőtt ne riszkírozd seregedet, ne hagyd magad elmetszeni és kombináld a két sereg mozdulatait."

— Engedelmet — lépett hátra Horváth — én csak a kötelességemnek akartam eleget tenni. A közös védelemre kiadott...

— Semmi védelem! — pattogott Perczel. — Szabadkezem van s ehhez ragaszkodom. Nem szoktam mások terveihez alkalmazkodni és különösen nem olyan hadseregéhez, amely eddig csak retirált. Ha az ellenség attakíroz, kontraattakkal fogok válaszolni. A szorosra és az önök fortifikációira nincs szükségem! Egyébiránt már is túlsok időt vesztegettem, seregem fáradt, meleg szállásokra van szüksége, tehát sietős az utam. Ha az urak óhajtanak még valamit, tessék majd jelentkezni móri főhadiszállásomon.

Szólt, kalapjához legyintette kesztyűs kezét, s két parancsőrtszjtjével és trombitásával előreügetett, a vonuló oszlop mellett.

— Hát ez mi volt? — bámult rám az őrnagy.

Én is csak néma elképedéssel válaszolhattam.

— Ha neki jó, nekem is jó — vont a vállát az őrnagy. — Mi megtettük a kötelességünket. Kézbe vettük, megerősítettük és átadtuk neki a szorost. Nem parancsolhatok rá, hogy védje is, ha nem akarja védelmezni. Bizonyára megvan a terve a továbbiakra. Úgy veszem ki a szavaiból, hogy támadni akar. Eszerint mi befejeztük küldetésünket. Én mindenestre átvezetem a divíziómat meg Gózon zászlóalját Bodajkra. Hátha utóbb mégis eszébe jut Perczel tábor-

noknak, hogy rendelkezék velem. Te azonban, más föladatod nem lévén, hagyd abba a munkát, pihentesd ki az embereidet, s holnap vagy holnapután vonulj be zászlóaljodhoz. Az nyilván a főhadiszállás körül van. Tehát Bánhidán, Felső-Gallán vagy Bicskén.

Eközben a szakadatlanul vonuló Perczel-hadtest ütegei is eldübörögtek előttünk már, és most, vagy ötszázlépésnyi távköz után, az utóvéd-lovasosztály éle ért elénk. Zömök, tigrisarcú, rövidnyakú, idősebb huszárőrnagy lovagolt előtte.

Ahogy meglátták egymást Horváthtal, örvendezve üdvözölték egymást. Ebből tudtam meg hogy Perczel utóvédparancsnoka, a bikanyakú törzsiszt: Gáspár András őrnagy. Utóbb, indulóban, azt is elmondotta Horváth, hogy Gáspár a császári ármádia egyik legkiválóbb katonája volt. Szülei szegény jobbágyok voltak. Apja csizmadiainasnak szánta, de a legényke kétszer is megszökött a kaptafa és dikics mellől és huszárnak állott be. Közlegényből küzdötte föl magát kapitányig. S az a harminc esztendő, amíg ezt az utat megtette, tele volt lovasbravúrokkal, meg az itáliai hadsereg harcaiban végrehajtott, merész portyázásokkal. Legutóbb a császári főhercegek lovaglótanára volt Bécsben.

Tűnődve néztem a hányatottmultú katona után, miközben két, Hunyady-huszárokból álló százada ott dobogott el előttem.

Horváth őrnagy, meg a trombitása lelovagolt a szoros alá, hogy bevonja a didergő előőrsöket. Magam is összeszedtem a népemet.

Addigra már eljutott hozzájuk a hír, hogy Per-

czel tábornok nem áll meg a szorosban. Ezt a rátótiak egyik gyöngye, a kunkoricsizmás Kardos Antal, így adta tudtára öreg-Suba Mihálynak.

— No, megin rosszul imádkozott kend, vén pro-secció. Semmi áldás a munkánkon. Hiába dógoztunk itt is. Pocsékba ment a nagy ügyekezet.

— Ne csodájjal 'szen kend is köztünk vót! Elfordíjja a fejét a Jóisten onnét, ahun kend csöntörög.

Vargánya őrmester, a derék Furubajcu vágta ketté a pört.

— Gyerünk, emberek, gyerünk: szerszámszedés! Kentek se egymásra táto-gassanak, mer abbú még sose lett se fejszevas, se fejszenyél!

Beszekereztem az embereimmel Móra. Ott azonban olyan szorosság volt kvártélyokban, hogy más helyet kellett keresnem. Mórtól északkeletre valami major árválkodott a ködös tarlók között. A móri svábok azt hajtogatták, hogy ott bizony jó szállásra akadhatunk, mert tágas, új épületei vannak. Nemrég építette a földesúr.

— Ki itt a földesúr? — kérdeztem.

A svábok a nyakukat csavargatták, s hümmögtek. De végül is kibökkentették, hogy gróf Lamberg volt, de már nem él.

— Lamberg? — figyeltem föl. — Az altábornagy, akit az ősszel meggyilkoltak a pesti hajóhídon?

— Az — bólogattak a svábok.

Így kerültem félszázadommal ide, a tragikusvégű királybiztos pusztájára: Lamberg-majorba.

Erről a másfél napról, amelyet itt töltöttünk, nincs sok írni valóm. Embereim, lovaim jó szálláso

kon pihentek. Szegény, meghajszolt utászaimra ráért. A major ispánja is megszánta őket rongyosságukért, s összeterelvén a keze alatt lévő béresek fehérlőjét, megfoltoztatta katonáim ruháját. Mi tisztok, különben nála vagyunk kvártélyon. A cselédség szomorúan és szeretettel emlegeti Lamberget. Azt mondják, nagyon jó ember volt. A nyarat rendszerint itt töltötte a birtokán és hét gyermeke olyankor naphosszat együttjárt szót szép, móri kastélyában, az uradalmi cselédgyerekekkel. Különben egész idő alatt erős hideg volt, az ereszekon vastag jégcsapok meredeznek. Időnként sűrű ködbe borult minden.

Ma délután egy Sándor-huszárjárőr lovagolt át a majoron. A Karger-dandár összekötőjárőreként jött Perczelhez. Réz Endre főhadnagy vezette. Csákvárról lovagoltak Móra, de a sűrű ködben betévedtek a majorba. Mialatt eligazítottuk őket, s megpihentek, Réz főhadnagy néhány ujságot mondott.

Ezeket:

A Vértes-hegység, mint „bevehetetlen erődvonal”, ugyancsak kellemetlen meglepetéssel szolgált a feladunai hadseregnek. Először avval, hogy egyáltalán nem erődvonal. Sem földrajzi természeténél, sem pedig Kollmann erődítéseinél fogva. Úgyszólván minden tényéri része járható. Az erődítéseknek legtöbb helyen nyoma sincs, ahol pedig megvannak, olyanok, mint amilyenre mi bukkantunk a sárkányi szorosban. Ha ezeket bevehetetleneknek minősítette Kollmann, akkor bizonyos, hogy a tájékukon se járt. Görgéyt különben más csalódás is érte. Győrből úgyszólván az utolsó pillanatban surrant ki, néhány órával Windisch-Grätz

koncentrikus támadása előtt. Csak a Gönyű felé visszavonuló baloszlop ütközött osztrák csapatokra, mindjárt Győrtől keletre. Ezek Wrbna hadtestének élcsapatai voltak, amelyek — zömük előtt járva — éppen átkeltek a befagyott Dunaágon, hogy hátába kerüljenek a magyar hadnak és egyesüljenek Jellachich délnyugatról Koroncónak és Szabadhegynek előretörő hadtestével. A magyar baloszlop élzászlóaljai elszántan harcbaszálltak, visszaűzték a már átkelt ulánusokat, majd miután a honvédütegek néhány lövése összezúzta a Duna jegét az átkelésre kiszemelt sávon, gyors ütemben továbbvonult az oszlop. Utána ugyan bezárult Győr körül a gyűrű, de az egérfogó — nyilván nagy bosszúságára a Bombahercegnek — üres volt. A kudarcot vallott Windisch-Grätz, egy a babájánál késett, s utóbb a százada után kiszökött Vilmoshuszár szerint, erre kidoboltatta a városban, hogy ünnepi bevonulását kivilágítással tegye emlékezetessé a polgárság. Ez igen vegyes érzelmek között meg is történt. Szóval: a Bálványkatona egyelőre túljárt a Bombaherceg vezérkarának eszén, kirántotta rongyos kis hadseregét a ragyogóan előkészített kelepceből, ám másnap, vagyis tegnap reggelre már elfacsarodhatott az öröme.

Zöme, a szerencsés visszavonulás után Bábólnán éjjelezett. Ezt megsejthette Windisch-Grätz, mert egy lovasdandárt tüstént a nyomába hajszolt. Ez, egész éjjel lovagolva, sűrű ködben éppen akkor ért Bábólnára, amikor a magyar utóvéd — Görgey Kornél dandára — régi nemzetőrerkölcsök szerint jó későn, hajnali négy helyett hat órakor, átvonult a falun. Csak a Vil-

mos-huszárok állottak már a község előtt, hogy fedezék a későnkelt többiek elvonulását. A tejszínű ködben előrenyomuló osztrák lovasok, úgyszólván kardhegyig megközelítették a huszárokat, rajtuk ütöttek s ezek megfutottak. Görgey Kornél dühös erőfeszítéssel igyekszik megfordítani őket. Hasztalan. Átrohannak rajta. Pánik. A menekülő huszárok belerohantak az elvonuló gyalogságba meg a tüzérségbe, ezek közül két zászlóalj és az ütegek ugyancsak futni kezdtek, míg a harmadik zászlóalj — Győzey őrnagy Preussen-bakái — részben megadták magukat, részben pedig harchoz készültek. A császáriak újabb attakja azonban legázolta ezeket is. Sok halott, és vagy hétszáz fogoly maradt ott. Oda veszett egy löszerkösi is. — Tábornokunkat Nagyigmándon érte el a futók áradata. Egész napi fáradozással sikerült összeszednie a szétugrott csapatokat, s Bánhidára gyülekeztette őket. A dühében, elkeseredésében, s egész napos hajszájában holtrafáradt Görgey Kornél nyomban kérte a dandárparancsnokság alól való fölmentését s a Miklós-huszárokhoz való visszahelyezését. A tábornok ezt meg is ígérte.

Mivel ráadásul még a „Vértesi bástya“ és Kollmann „fortifikációi“ is hajmeresztő becsapásnak bizonyultak, Pusztelnik, Bayer, meg Soupper, már csak egy mentőlehetőséget láttak. A Komárom várába való gyors behúzódot. Ezt azonban a sorsverte fővezér még holtrafáradt, s mindenben megcsalatkozott állapotában sem fogadta el. Nem akarta megnyitni az utat az osztrákoknak Buda felé, és nem akarja feladni mozgásszabadságát. Ezért a tarthatatlan Kollmann-vonal helyett beljebb vonul a Vértesekbe. Dísz-

pozíciói szerint ma estére gróf Lázár tábornok két dandárja Dorogon, a Szegedy-dandár Bajnán és Epölön, a Görgey-dandár, egyelőre még Görgey Kornél parancsnoksága alatt, Bánhidán, a Zichy-dandár Alsó- és Felsőgallán, a Karger-dandár Csákvárott zárja le az utakat. A főhadiszállás Bicskére vonul. — A sereg hangulata különben, Réz főhadnagy szerint, elkeseredett és reménytelen. Görgeyről azt mondják, hogy komor mint a bika, a mindig higgadt Karger kókadtsz és lázas, a Sándor-huszárok bálványa: Pöltenberg őrnagy pedig úgy káromkodik, mint a jégeső. Kétségbeejtő, hogy most már — mint Bábolna mutatja — a huszárok is csődöt mondanak. Még hozzá a mosoni harc győztesei: a Vilmosok. Hát akkor mi van még hátra?

Hosszan, némán meredtünk magunk elé, a főhadnagy szavaira. S ez komoran ügetett el, rongyos és bús patrulja élén Mórra.

Az imént, vacsora után, betoppant a Lamberg-uradalom erdésze. Őszülő, ötvenes ember. Pesten járt valami fiskálisnál, az elkobzás alatt álló uradalom ügyében. Csak néhány percre, egy korty meleg italért jött be az ispánhoz, s ment is tovább. De azon a néhány mondaton, amit mondott, elgondolkozunk. Pest didereg. A márciusi szalmaláng és a szeptemberi forradalmi lobogás lelohadt. A vöröstollak ritkulnak, az izgalmakba belefáradt nép nyíltan kezdi bírálni a kormányt. Már Kossuth ellen is hallatszanak kifakadások. Azt mondják, szerencsétlen kalandba vitte az országot. Pedig Bem: győzelemről győzelemre halad Erdélyben. Karácsonykor bevonult a visszafoglalt Kolozsvárra is. — Győr elestéről, az erdész elindulásakor, még nem is

tudtak Pesten. Csak Mészáros hadügyminiszter szikszói csatavesztésének vész híre érkezett meg. E szerencsétlenséggel megnyílt az út Schlick előtt Miskolcra. — Szóval Pest: összecsuklott. A béke és rend után való vágyakozás futótűzként terjed. — A képviselők javarésze szökik a fővárosból, noha Kossuth, az országgyűlés elszéledésének meggátlása végett olyan törvényjavaslatot tűzött ki karácsony után, amely minden egykori nemesembert felette érdekel. Még a főrendeket is. Ez: az úrbéri kártalanításról szóló javaslat. A lehasított jobbágytelkekért és megszüntetett jobbágy-munkáért való kártalanítás ügye. Mégis szöknek a honatyák Pestről. Viszont Batthyány és Deák lázasan szervezkedik. Hír szerint már Kossuth sem tiltakozik az ellen, hogy békeküldöttség menjen Windisch-Grätz elé. A pecsovicso a kezüket dörgölik. Kossuthról már csak mint leszerepelt komédiásról, Batthyányról pedig mint fölöslegesen okvetetlenkedő honmentőről beszélnek, akinek kár fáradoznia: jöjjön inkább a cseh beamteruralom és a császári szurony-tenger. Az legalább — hajtogatják — a rendet, biztonságot meg az őrzítő drágaság letörését jelenti.

— Legjobb volna megdöglenni! — fakadt ki az imént ezekre a hírekre még az Aranyházú Triplakarsay is. És azóta nyúzza-pödri, égneakálló bajúszát.

Szenczi pöffentett egyet a pipájából s rádörmögte:

— Még ne! Legalább a katonabecsületünk megmentéséig, ne! Ha a márciusi polgártársak és szeptemberi vöröstaréjosok vissza is vedlenek hálósipkás filiszterekké, mi katonák mégse váljunk egészen rongyokká, cafatmagyarokká. S úgy vélem, ma már Gör-

gey tábornok úr is csak ezért küzd. A veszendő katonabecsületért. De attól tartok, ha még egy csapás ér bennünket, ő is összeroskad. Elvégre ő is csak ember. S ha az egész nemzet hitványnak bizonyul, ő sem tehet csodát.

Borúsan, reménytelenül térünk pihenőre. A családomra gondolok, de úgy megsajdult a szívem, hogy másra terelem az eszemet.

Áldás a fáradság. Tudom: álomtalanul alszom el.

VII.

4-ik januarius, 1849. — Pest, Neugebäude.

Délután. Zúg a fejem, akár e rozzant, lobogótűző kályha itt mögöttem. Ez a komor óriáskaszárnya csupa lom és szemét. Napok óta nem takarítja senki. Minek is? Az éjjel megint retirálunk. A kormány már Szilveszter éjszakáján Debrecenbe menekült. — Valahol ideoda csapkod a szél egy üvegjetört, külső ablakszárnyat. Senkisem törődik már vele. Két dandár alszik reggel óta holtrafáradtan, szobákban, lépcsőkön és folyosókon. Üres ágydeszkákon, szalmán és rongyokon. Szemét, bűz és horkolás ez az egész szomorú épület. — Most megint együtt van a századom. Zsigmond Guszti egy lócán alszik, Lajtos Zoltán az asztalra borulva horkol, az Aranyszájú az imént ébredt föl s ásítozva lapozgat reggel szerzett ujságjaiban, Szenczi Tamás pedig a kályha előtt ül, rakja a tüzet, pipázik és hallgat kegyetlenül. Aminthogy órák óta hallgatnak a többiek is. Szörösek, szakállasok, pálinka- meg bagószagúak és elállott a szavuk. És görhesek. Még Karsay is lappad. És alusznak vagy hallgatnak. Ha alusznak, továbbálmodják az elmúlt napok kábító zűrzavarát, ha

meg ébren vannak, látszik rajtuk, hogy még mindig ugyanazon rágódnak. Mert csak lassan lehet megemészteni azt a keserves hajcihőt, amely mögöttünk, bennünk és lázas vízióinkban van.

Megint össze kell szednem a fejem, hogy rendbesorbaigazítsam az emlékezetem összekúszálódott szálait.

...Másnap december 30-án reggel elindultam Csákvár felé. Nyöszörögve nyikorogtak a szekereim, föl a hegyekbe. Réz főhadnagy azt mondotta, hogy Árki-pusztán és a nánai szőlőkön át, erdei úton ugyan, de sokkal rövidebb idő alatt juthatok el Gántra, onnét pedig Csákvárra, mint Csákberényre át. Ezt az utat választottam. Hideg volt, magam is behúzódttam az első kocsi ponyvája alá, Karsay mellé, míg a lovam, meleg pokrócok alatt ballagott a saroglya mögött. Lovak és emberek olyan párákat fújtak, akár a felhő. De az idő kitisztult, élesen látszott távolból is a táj.

Éppen fölértünk a nánai szőlők fölé, amelyek után nem láttuk volna már a móri horpadás lapályát, amikor gyors egymásutánban hat ágyú dörrent meg alant.

Leugráltunk a szekerekről, előkaptam a távcsöveimet, és...

Mint egy hatalmas amfiteátrumban, játszódtott le előttem, a szerencsétlen, móri csata.

Előbb csak annyit láttunk, hogy a Perczel-hadtest ütegei lövik azt az erdőnyírást, melyen az országút húzódik Sárkány felől. Ugyanakkor a gyalogság is fejlődni kezdett a messze elől tüzelő, két honvédüteg mögött. Nem értettük. Mit lövet Perczel? Az üres utat?

Mert hiszen, ha az ellenség, támad, az nyilván nem az úton jön, hanem attól kétoldalt az erdőben. Ott fedetten fejlődhet harchoz, s még lovassággal is előre nyomulhat! És az erdőség az egyik szárnyon szinte Morig ér! Azon át akár oldalba kaphatja az osztrák az egész hadat. Mi ez?

Az ágyúzás szakadatlanul tart.

Fázunk, de nem indulok tovább. Isten tudja, mi lesz ebből. Tipródunk, táncolunk a hidegben. Elmúlik 12 óra, majd 1 óra. Ellenséget nem látunk, de az ütegek vadul lövik a sárkányi útkitorkolást. Nyilván valami kisebb osztrák előhadról van szó. De akkor miért fejlődik harchoz az egész Perczel-hadtest? Egyik gyalogászlóalj a másik után. Érthetetlen. Hiszen, ha egész erejét harcha küldi, akkor komoly csatára készül! De akkor meg a csatatér egészen szerencsétlen. Odább, a sárkányi szoros előtt, szövetségese lett volna a táj. Vagy itt fönt, ahol mi vagyunk, ez is ereje lett volna. De ott lent, a völgyben, a szárnyai felé lehúzóódó erdők félkörében? Hát nincsenek Perczel körül katonák? Egy káplár nem kezdene ott csatát!

Szakadatlan ágyúzás, dobszó, trombitajelek. Most Perczel lovassága is fejlődik. „Entwicklung Zugweise“. Mi akar ez lenni?

Bodajk felől is ügetve jön egy lovasüteg és két század huszár. Persze: Horváth őrnagy száguldó-csoportja.

De hol az ellenség?

Messze az északnyugati láthatáron, a sárkányi erdőn túl, lent a síkon hatalmas oszlop bontakozik ki, a távcsövem üvegén. Úristen, hiszen ez egymagában is két-

annyi, mint Perczel egész hadtesttel! Igaz, az lehet még vagy órajárásnyira is, de mennyi rejtőzhet itt lent az erdőben? Gyötör ez a tehetetlenség. Olyan távol vagyok Perczel jobbszárnyától is, hogy jó órába telne még leélnénk. Mit tegyék?

A következő félóra alatt látnom kellett, hogy semmit sem tehettem volna.

Mert egyszerre vagy harminc trombita zengett föl a völgyből, az erdőből váratlanul kibukkantak az osztrák zászlóaljok, balszárnyukon vadászok, azokon túl meg bakák, egyik Salve a másik után dörrent mindkét részről, füstfellegek omlottak a csatárláncokra, s az ellenség percek alatt, közvetlenül a két üteg előtt termett. Ezek elkeseredetten kartácsoztak, ágyú ágyú után hátrált, hogy a honvéd-csatárlánc mögé húzódják, de közben már dragonyos-divíziók is megjelentek az erdőszélen.

A többi: gyorsan pergett. A honvédzászlóaljok szétrobbantak és futni kezdtek. Most beérkezett Horváth őrnagy Miklós-huszárosztálya, mellette fölvágtattak a Perczel-hadtest lovasosztályai is, és miközben a dragonyosok és vadászok már körülvették a magyar ágyúkat: szilaj magyar lovasroham bontakozott ki előttünk. Ez visszaűzte a császári dragonyosokat s néhány ágyú kivételével megmentette az ütegeket. De azután újabb hatalmas, legalább 16 század erejű lovasság rontott a magyarokra, s legázolt minden ellenállást. Aki még mozogni tudott, az futott. Bodajk felé, Csákberény felé. Csak a Miklós-huszárok fedezték hősiez önfeláldozással a megmentett ágyúkat, amelyek vágatva mentek vissza az országyúton, Perczel törzse nyomában.

19 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

Délután háromra vége volt mindennek.

Mi fölfejlődtettük az utászainkat, hogy fölvegyük a felénk menekülő csapatfoszlányokat és fedezzük a Görgey-hadsereg balszárnyát. Cser Jánost, a lovászmát elküldtem két sornyi írással Csákberénybe a Karger-dandár legszélső huszárszázadához a hírrel. Terrieren megjárhatta félóra alatt az utat.

A futók föltartóztatásával úgy jártunk, mint a schwechati szégyen napján, a fischamendi hídnál. Az elsők visszatorlódtak s feleselni kezdtek, majd amikor kardlappal, meg puskatussal akartuk megállásra kényszeríteni őket: egyszerűen megkerültek bennünket és loholtak tovább az erdőkben. Mihelyt pedig ráanksötédett, már nem is láttunk.

Dühöngve, keserű szívvel indultunk tovább. Ennek is vége volt. Mi jöhet még ezután? Egy bizonyos: most már a Vértesekben való helytállás is lehetetlenné vált. A móri csatavesztés után, szabaddá lett a fehérvárbudai út. Ezen, a Vértesek mögé jutva, egész fölállításunk hátába kerülhet a győzelmesen előretörő osztrák jobbszárny. S még jó, ha el nem szorítják Görgey dandárait a Budára vezető többi utaktól is, és bele nem terelnek bennünket a visegrádi Dunahajlásba. Az azután olyan egérfogó lesz megint, hogy csak győzzük kivágni magunkat.

Gántra érve, Sándor-huszárokra bukkantunk. A Karger-dandár a móri ágyúszó ballatára egy osztály huszárral és másfél zászlóalj honvéddel Gánton, valamint Csákberényen át, elindult Mór felé. De a segítőhad már Gántnál a menekülők áradatába ütközött, akik bennünket jobbra-balra kikerülve az erdőkön át ki-

vergődtek az útra. A huszárok most ezeket szedték össze s verték rendbe-sorba, cifra káromkodással.

Némi tájékozódás után folytattuk utunkat Csákvár felé.

Ott megkerestem a dandárparancsnokságot. Sok botladozással odataláltam. Az iskolában szorongott az egész törzs. Nyergeken, málhakosarakon, alvó katonák testén átbetorkálva jutottam be a parancsnokhoz. Pislogva álltam meg az asztalra ragasztott, rossz kis gyertya fényében. Karger ezredes helyett a lengőbajúsú Pöltenberg őrnagy lépett elé, fölborzolt hajjal és kigombolt atillában.

— Von Mór gekommen? — mordult rám.

— Jawohl, Herr Major!

— Khútja teremtette, Herr Oberleutnant — rivalt föl — was für eine Schweinerei war denn das?

Alig tudtam megmagyarázni, hogy én nem tartozom Perczel szétvert és megugratott hadához. Csak nagy sokára csöndesedett le. Akkor részletesen jelentettem neki mindazt, amit láttam. Befejezésül káromkodott még egy cifrát, nyomban kiküldött egy félszázad huszárt Válra, majd pálinkával és szalonnával kínált meg.

Még éjfél előtt továbbindultam Bicske felé. Cser Jancsi megint csatlakozott hozzánk a lovammal.

Az út akkor már végig tele volt sötét, nyögő és lihegve talpaló menekülőkkal. Perczel egykori, híres szabadcsapatának, a Zrinyi-, meg Hunyady-önkénteseknek, és néhány honvédszászlóaljnak harcosaival.

Egész éjjel ott vonultunk közöttük, apró, ijedt, néma falvakon át.

Velünk szemben csak öt vagy hat lovas jött e szomorú éjjeli mars alatt. Szótlanul ügettek el mellettünk. Csak egy trombitás maradt el tőlük vagy száz lépésnyire. Ettől megkérdeztük, kicsodák. Azt mondotta: Kmety ezredes törzséhez tartozik és Csákvárra igyekeznek.

Közel járhattunk már Bicskéhez, amikor lassan zötyögő, ponyvás szekeret értünk utól. Lőcsreakasztott lámpája himbálódzva vetette gyöngé fényét a fagyott, jéggöröngyös útra. Kocsisa mellett egy tiszt kiáltozott halkan:

— Utat, emberek, utat! Karger ezredes urat viszik Bicskére! Nagyon beteg!

Mikor elhúztunk a szekér mellett, jobban megnéztem a tisztet a pillanatra rázökkenő lámpafényben. Fiatal katonafelcser volt.

— Mi baj? — kérdeztem.

— Napok óta lázas — dünnyögte. — De erővel tartotta magát. Délben azután leesett a lábáról. Azóta forróság meg hidegrázás gyötri. Nincs is eszénél. Csak zihál és köhög szegény. A dandárt egyelőre Pöltenberg őrnagy úr vette át. De már útban van az új parancsnok: Kmety alezredes úr is.

Elgondolkoztam Karger árva sorsán. Görgey egyik legjobb brigadérosa volt. Kemény, megbízható katona. A bátyja odaát szolgál, s rákvillogtatja fegyverét, ő maga itt maradt. Osztrák, magyarul alig tud, de hű maradt az áprilisban Magyarországra letett esküjéhez. S most itt hánykolódik e bús, téli éjszakában zörgő szekér szalmáján. Ha be tudják szállítani Pestre, s Windisch-Grätz onnan is kiűzne bennünket, rebellis-

ként kerül a haditörvényszék elé. Vajjon hol szorong érte asszony és gyerek? — Mennyi családot ver szét ama márciusi délibáb nyomában száguldó forgószél!

Hajnalodott, mikor bekocogtunk, gözölgő lovainkkal, Bicskére.

A főhadiszállás a kastélyban volt. A csapatok közül csak a főhadiszállás gránátososztálya, a törzs lovasosztálya, meg a Kazinczy-utászzászlóalj feküdt Bicskén.

Hamar rá is akadtam az utászokra. A Torbágy felé eső falurészben voltak szálláson. Mellettük kvártélyoztuk be az enyémekeket is. Az embereknek még a főzéshez is alig volt kedvük. A legtöbbjük nyomban ledült, konyhákban, szobapallókon. Csak a rátótiak raktak mindjárt tüzet a szállásom szomszédságában levő ház konyháján.

Kazinczyt nem akartam fölverni álmából, hát csak az ügyeletes tisztnek, Kéry főhadnagynak, hoztam tudomására érkezésünket. Ez megígérte, hogy jelenti a főhadiszálláson is. A móri vereségről különben már tudott, mert a leggyorsabblábú menekültek már az este elérték Bicskét, s Görgey a község melletti majorban gyülekeztette őket.

Kérytől tudtam meg azt is, hogy a tábornok még éjjél előtt megváltoztatta diszpozícióit, nehogy déli szárnyunk mögé ronthasson az ellenség. A Vértések belsejében tervezett ellenállás ugyanis Mór után egyszerre lehetetlenné vált. Ezért a Bánhidáról éppen Bicskére ért Görgey Kornél-dandárt nyomban Baracskára irányította a fehérvár-budai út lezárása végett, a Karger-, most Pöltenberg-brigádnak pedig parancsot küldött, hogy haladéktalanul vonuljon Vádra. A Zichy-

dandár útban van Felső-Galláról Biára, a Szegedy-brigád Zsámbékon át Sóskútra, a Lázár-dandár Leányvárra, Guyon brigádja pedig Dorogot is föladvá, Tinynyére. A főhadiszállás, a Zichy-dandár lovasságának fedezete alatt, még délig Bicskén marad s azután előre-láthatóan Biára megy át.

Mivel a bicskei plébánosnál kevésselel előbb ürült meg a Görgey-brigád néhány tisztjének kvártélyá, hamarjában oda kopogtattunk be. S ez szerencse volt, mert még meleg volt a vendégszoba és mindjárt le-
dülhettünk a szállásolással végzett Szenczivel, meg Triplakarsayval.

A községen átvonuló Zichy-brigád patadobogását, bakancstopogását, ágyúinak és társzekereinek dübörgését már csak félálomban hallottuk.

Négy órát alhattam, amikor szelíden költögetni kezdett bennünket valaki.

A plébános volt. Magas, erős ember. Barsi József nevezetű. Meleg kávéra, kalácsra invitált bennünket. Az imént mondotta el vasárnapi miséjét, s most tért vissza a templomból, hogy megreggelizzék.

Vendégszeretete kifogástalanul figyelmes volt, de a szavában valami fojtott nyugtalanság rezgett. Szomorú híreket mondott Komáromról. Valami Szőnyből visszajött, bicskei fuvaros mesélte, hogy Győr kiürítése után, nyomban ostromsereg szállotta meg Komárom környékét, s megadásra szólította föl a várat. Majthényi várparancsnok azonban kiüzente, hogy nem nyitja meg kapuit, mert V. Ferdinánd király számára őrzi az erősséget.

S a plébános most váratlanul kérdést szőzött nekünk:

— Úgy-e nem igaz, hogy a Vértesekből is visszavonul a magyar sereg?

Hallgattunk, de a sóhajlásunkból megértette a választ.

Végigsimított a homlokát, s búsan meredt maga elé:

— Rettenetes! Eszerint el kell készülnöm a legrosszabbra.

Kérdően néztünk rá.

— Két bűnöm is van — mondotta — a császáriak szemében. Az egyik az, hogy magyar nevet vettem föl. Azelőtt Neumannnak hívtak. A másik meg az, hogy kihirdettem Kossuth fölhívását a népfölkelésre.

Hasztalan törtem a fejem valami vigasztaló gondolaton. Pedig nem is volt rá szükség. Az erős lelkek elszántságával emelte föl a fejét.

— Legyen meg Isten akarata! Hiszen semmi sem történhet velem az Úr szándékán kívül. S ha kötél, hát kötél, ha rablánc, hát rablánc: vállalnom kell. Nem tehettem másként. A pondró is fölágaskodik s megvonaglik, mielőtt elpusztul a rátípró erőszak talpa alatt.

Mikor elkészöntünk tőle: megáldott bennünket.

Keményen, meghatottan szorítottuk meg a kezét. Tudtuk, hogy estére, vagy másnapra, osztrák katonák dörömbölnék be a kapuján.

Alighogy kiléptünk tőle, üzent Kéry. Görgey hivat. Részletes jelentést kíván a móri csatáról.

Átsiettem a kastélyba.

A kapu előtt mogorván strázsáltak, de keményen vágták a tisztelgő fegyverfogásokat, a medvebőrsüveg-gránátos-örszemek.

A tábornok előszobájában Duka Tivadar tartott szolgálatot. Ettől jobbra nyílt a hadművelleti iroda ajtaja, balra Görgey szobája.

Kisideig várnom kellett, azután kilépett a fővezértől, a fekete, lapátszakállú Bayer, a vékony, kistermetű, elevenmozgású Pusztelnik, meg a döngőléptű Mérki-Piller ezredes. Ez — mint szavaikból kivettem — az éjjel jött meg Pestről, s most kapott parancsa szerint, Görgey Kornél brigádját kellett átvennie.

Duka bejelentett s beléphettem Görgeyhez.

Az ágya vetetlen volt, asztalán tövigégett gyertyák állottak, a hamutartóban féltucat szivar csutkája hevert. Sűrű, maró, hideg szivarfüst úszott a szobában.

— Ül le — tolta felém az asztala mellett álló széket a fővezér — és beszélj! Tisztán kell látnom. A sereg volt-e rongy, vagy valami más hiba történt?

Elmondottam, amit láttam. Azt, hogy maga a harcbevett osztrák had is vagy kétszer olyan erős volt mint Perczel, bár az erdőkből kibontakozott dandárok ütegei meg se szólaltak. A Sárkányon túl látott, fölvonuló erő meg éppen bele sem avatkozott a küzdelembe. Avval együtt legalább háromszoros túlerő állott Perczellel szemben. De csatateret is rosszul választott Perczel. Ha a sárkányi szorost védi, nem érheti ekkora kudarc. Vagy Mór mögött is kedvezőbb állásban fogadhatta volna el a csatát. Ám ilyen aránytalan erővel — völgy alján, s a szárnyai mögé nyúló,

megszállatlan, sőt földerfitetlen erdőcsücskökkel: előre meg volt pecsételve a sorsa.

Görgey fáradtan, virrasztástól szürke arccal és karikás szemekkel hallgatta jelentésemet. Csak a szemei éltek. Az élesfényű, kék szemei.

Azután sóhajtott, s utasított, hogy írjam le a jelentésemet papírra is odakint. Avval elbocsátott.

Átmentem a hadműveleti irodába. Ott Pusztelnik és Bayer vitatkozott, míg Soupper nagy halom jelentést olvasott, Rochlitz Kálmán pedig levélfogalmazványokat tisztázott. A két első vitája akörül forgott, vajjon mi volna helyesebb: ha a Lázár- és Guyon-dandárt Vörösvárra vonják-e vissza, avagy még hátrább, Budakeszire és Hidegkútra?

Rám senkise figyelt föl. Már-már arra határoztam el magam, hogy a szállásomra megyek s ott írom meg a jelentést, amikor belépett Kempelen. Ettől azután nyomban kaptam papírt, írószerszámot s hozzáfogtam az asztal sarkán a jelentés megírásához. Rochlitz ott matatott mellettem. A tisztázást megszakítva, leveleket és parancsokat rendezgetett.

Egyszerre megszólalt Soupper, aki Albrecht százados elvezénylése óta az ellenségről beérkező híreket tartja nyilván. Persze németül, hiszen magyarul nem is tud.

— No, itt van! Szóval mégis Ottinger lovashíradója vert rá Perczelre is! Ugyanazok a lovasezredek, mint amelyek Bábolnánál ütöttek rajta a Vilmos-huszárosztályon. Ein Mordskerl dieser Ottinger! Igazán becsületére válik ez a gyorsaság ilyen kutya-hidegben!

— Szóval a mai napra meg van a százados úr boldogsága — dünnyögte Rochlitz. — Megállapította, hogy Ottinger itt is, Ottinger ott is. Mintha semmi más bajunk nem volna.

Soupper ránézett és megcsóválta a fejét:

— Troupier! Sejtelmed sincs a dolgok jelentőségéről. Tudod te mi az, mikor az ember öt-hat mérföld távolságból, jelentésmozaikok alapján belelát az ellenség ordre de bataille-jába? Hogy látom a jobbszárnyán Jellachich hadtestét, a középén Serbellioniét, a balszárnyon pedig Wrbnáét? S tudod te mi az, hogy az Ottinger-brigád huszonnyolcadikán Bábólán attackíroz, harmincadikán pedig már messze délre tolódva, Móránál vág bele Perczel zászlóaljaiba? De különben mit magyarázok! Magas dolgok ezek neked!

Rochlitz vállat vont:

— Igazán mindegy: ki rúg belénk itt, vagy ott. A szomorú az, hogy belénkrúg, s mi nyüszítve és behúzott farokkal iszkolunk tovább. De hát hogy is lehetne másképp? Nem elég, hogy rongyosak, elgyötörték, kiképzetlenségünk vagyunk s háromszoros túlerő szorongat, még avval is megvert az Isten, hogy hetvenheten dirigálják egyszerre a sereget! Utasításáradat az van, de bakancs, pokróc, köpeny az nincs! Az ember megőrül csak a levelek iktatásában is.

— Ne mérgelődj, Kálmán! — csitítottam a kesergő Rochlitzot.

— Könnyű neked! — morgott a fölborzolt hajú ifjú. — Végzed a magad becsületes dolgát, s nem kell óránként dühbe gurulnod. De hogy fogalmad legyen, mi megy itt, hát idehallgass! Csak néhány részlet.

Négy nappal ezelőtt, amikor éppen csak hogy ki tudtunk siklani a győri egérfogóból, ezt írja Kossuth: ... El akarja ön Győrt hagyni? Útközet nélkül? Elhagyja ön a Bakonynak oldalt fedező, roppant segítségét, elhagyja Perczelt, aki segítségére siet, és — az Istenért — nyitva hagyja a pesti utat? Mindenható Isten, mi lesz ebből? A főváros fel lesz adva! Fegyvergyáraink, minden municiónk, bankóműhelyünk, minden, minden, s nem marad egyéb hátra, mint meghalni siker nélkül. Ezennel rendelem, hogy a Duna balpartjáról húzzon magához annyi segéderőt, miszerint harmincezer embere legyen, állja útját az ellenségnek! S mivel mi semmiről semmit nem tudunk, minket a dolgok állásáról orientáljon! ... És Perczelt, szegény Perczelt feladja, ha csak a Bakonyba nem szalad... Mi lesz ebből!

— Mit akarsz ezzel mondani? — kérdeztem a hadonászó fiatalembert.

— Mindjárt meglátod! — mérgelődött Rochlitz, a levelek között turkálva. — Mert másnap, a harmincezer fő koncentrálására kiadott parancs után, egyszerre hallani sem akarnak koncentrálásról. Sőt! Jön a parancs: tartsuk mindenáron Neszmélyt, Agostyánt, Bánhidát, Könyért és Ondódot! Sárkányt majd Perczel tartja. Szóval: védelem en front, még hozzá hétmérföldnyi szélességben. Mert Pestről bevehetetlen bástyának minősítik a Vérteseket, a Kollmann-féle szemüvegen át. A valóság, s annak minden konzekvenciája viszont a miénk. De hát maradjunk csak a védelemnél. Ez ugyan keresztülvihetetlen, ám mégis parancs. Perczel úr azonban gondol egy nagyot, védelem helyett

föladja Sárkányt, pihentet, majd meg támad és megvereti magát.

— Parancsra támadott — tettem hozzá. — Mutatta is Kossuth levelét Horváth őrnagynak.

— Ejha — rikkantott Rochlitz —, hiszen így még cifrább a dolog! Mindenesetre nevezetes adalék a pesti urak stratégiájához. Egyébiránt Perczel veresége óta itt az új parancs: vissza, a Buda előtti első védővonalba, azaz Hidegkút—Budaörs—Téténre! És döntő csata! Élet vagy halál! A kormány is a küzdők között lesz, s inkább Buda romjai alá temetkezik, sem hogy tovább hátráljunk!

— És a tábornok úr? — sóhajtottam.

— Azt teszi, amit lelkiismeretes katona az adott helyzetben tehet. Átcsoportosítja déli dandárait a nyitvaálló fehérvár—budai út fedezésére. Megszállotta Baracskát és Vált. A fejemet teszem rá, hogy ezt megint renitenciának minősítik majd, mert nem veszik észbe, hogy jobb ha Budától távolabb igyekszem föl tartani az ellenséget, mintha közvetlenül Buda előtt vetek arcot, még hozzá úttalan erdőkben. Hiszen ha Jellachichot visszadobjuk a fehérvári út mentén, még szerencsés fordulat is adódhat. De hát ez: renitencia, engedtlenség! Mert a fővezér a maga fejével mer gondolkozni.

Kempelen lépett mellénk, tubákolva.

— Mért nem engeded írni a Létraembert? — szólt rá Rochlitzra. — Kár még őt is keseríteni a magunk napi méregporciójával. Egyébiránt azt hiszem, maholnap csordultig telik meg a tábornok úr po-

hara is. Olvastad a Bikkesynek írt tegnapi és tegnapelőtti leveleit?

— Én tisztáztam — vetette oda Rochlitz. — Imhol a fogalmazványaik.

— Ki az a Bikkesy? — kérdeztem.

— Generalstäbler. Őrnagy — vont a vállát a monoklis. — Az elnök úr katonai irodájának vezetője. Különbén derék ember. Nos hát ennek küldötte el tájékoztatásul, legutóbbi diszpozícióit a tábornok úr. Ilyenek vannak a kísérőleveleiben.

S kivette Rochlitz kezéből a fogalmazványokat. Pillanatig kutatta bennük a keresett helyeket.

— Ime:... Még engem nem akasztanak in effigie? Vagy éppen in natura? Nagyon csodálnám, ha még bírnám a nemzet bizodalmát; a nemzet legalább az enyémet rég elvesztette és csaknem azt hiszem, hogy hadseregem, s enmagam számára nem marad más hátra, mint becsületes halál a csatatéren — Barátod Görgey.

— Hát az! — bólogatott Rochlitz.

— Mondom — folytatta Kempelen — vesztí már nyugalmát a Bálványkatona is. Itt a tegnapi diszpozíciók kísérőlevele. Hol is van az a passzus? Igen... ezt írja... Kétségbeejthetnének az elnök úr bántó, szarkasztikus levelei, ha nem volnék rosszabbra is elkészülve. Az ily levelekről nekem állandó nézetem az, hogy méltatlanok ahhoz az álláshoz, melyet az elnök az országban, magam a hadseregnél elfoglalunk. Készíts recipét e nézetemről, s add be az elnök úrnak jó módjával... Mire való egyáltalán ez az üres, hosszas

levelezés, amely nem vezet egyébhez, kölcsönös animozitásnál? Azt hiszem, ha a magyar vezérkar főnöke, nem Kollmann, hanem Vetter, két szót ír nekem: ez hasznosabb lesz száz ívre terjedő, üres, gunyolódó polémiánál, amellyel még csak egy részeg ulánust sem lehet levágni a lováról. Úgy vélem, be kell várnom és visszavernem az ellenséget; mentül beljebb az országban, annál nagyobb kilátással, de persze tekintettel arra, hogy az ne közvetlenül a főváros tövé-
nél történjék... Továbbá az a nézetem, hogy, ha azt hiszik, nem bízhatnak többé bennem: akkor itt az ideje letételemnek. De ha le nem tesznek: akkor hagy-
janak békében, csekély belátásom szerint cselekedni. Sohse volt eszemben Bánhidát, voltaképen Alsógalla vidékét földadni. De nagyszerű ellentmondást látok abban, hogy Neszmélyt, Agostyánt, Bánhidát, Könyért, Ondódot, meg Sárkányt tartsam, és magamat ugyanakkor koncentráljam. Ha lehetetlenné váltam mint hadseregparancsnok: akkor csak Vetter tábornok úr vezényelhet, amennyiben nem akarják, hogy megbom-
londuljon minden... Legjobb tisztjeim kidűlnék e téli hadjárat elképzelhetetlen sanyarúságaitól. Ellen-
nünk vannak az elemek is és szinte azt mondhatnám, hogy a hegyszorosok ez országában, nincs többé hegyszoros. Gratulálok annak, akit a kormány kiszemel majd, hogy átvegye tőlem a hadsereg parancsnokságát.
— Isten veled, rendületlenül barátod: Görgey.

A hegyesszakállú huszár most hirtelen meghök-
kent.

— De hisz itt utóírat is van!

— Igen — bólintott Rochlitz —, ezt Pusztelnik

alezredes úr toldotta hozzá, a Bikkesynek való elküldés előtt. Rávezettem a fogalmazványra is.

— Pocsék írásod van, mondhatom — dörögött a huszár.

— Siettem vele, hát ronda.

— Az ördög tudja elolvasni!

— Add ide! — nyult a fogalmazványért Rochlitz.

— Ezt írta rá Pusztelnik: Vigyen el benneteket az ördög, ha elvesztitek bizalmatokat a hadsereg iránt és nem hagytok minket önállóan cselekedni! És ne írjatok olyan ostobaságokat megszeppenésből. Még él bennünk a régi bátorság, amelyet jól ismersz! Tedd meg, amit lehet! Híved: Pusztelnik.

— Mondom — csattant föl Kempelen — ennyire még sohse vesztette el türelmét a gazdánk! S úgylátszik, már a mindig-optimista Pusztelnik is jónak látja a pestiek figyelmeztetését, hogy Bikkesyhez fordul.

Kintről dobogás, sarkantyúpengés hallatszott, s a nyíló ajtón, föltűrt mentegallérú, zuzmorás huszártiszt lépett be.

Kempelen eléjélepett, néhány szót váltott vele, majd hátrakiáltott a többieknek:

— Kurír, Budáról!

Mind odasiettek, én meg végre folytathattam s befejezhettem jelentésemet.

Közben jöttek-mentek a főhadiszállás emberei, a dandárok galopinjei, Pusztelnik átsietett a kurír-postával a tábornokhoz, Bayer részletrendelkezéseket diktaált, Soupper nagy vázlaton vetette papírra az ellenség megállapított csoportosítását, szóval: megpezsdült az

élet. De ugyanakkor már társzekerek is hajtottak a kastély elé, málháslovakat vezettek elő, s a főhadiszállás altisztjei meg gránátosai hordani kezdték a táboriládákat és málhakosarakat kifelé.

Átadtam a jelentésemet Kempelennek s elkészöntem. Az ajtóban beleütköztem a visszatérő Pusztelnikbe.

— Vörösvár abgeblasen! — kiáltotta oda Bayernek. — Itt a most jött új rendelkezés. Oberleutnant Duka, zu mir! Magyar írás, fordítsad!

Duka, akit eddig nem is láttam, odament, s fordítani kezdte a legújabb rendeletet, a két vezérkarinak.

Az altisztek egy hosszú táboriládával bajlódtak az ajtóban, hát még hallottam az új parancsot. Eszerint az elnök kötelességévé tette Görgeynek, hogy verje meg az ellenséget ha lehet, csináljon jó újesztendőt a nemzetnek. Ha ez nem lehetséges, tartsa meg seregét az ország számára, tehát vezesse biztonságosabb helyzetbe, amerre tudja. Legjobb volna Eszéknek. De ha ez kivihetetlen volna, akkor erős utóvédek védelme mögött vezesse Budára, hogy csapatonként vonulhasson át a hídon.

Még hallottam, amint Pusztelnik közölte Bayerrel a tábornok rövid döntését, melynek értelmében a Lázár-dandár Budakeszire vonul vissza, a Zichy- és Karger-, azaz most Kmety-dandár pedig Tárnok meg Érd területére. A többi: folytatja eddigi parancsa végrehajtását. A főhadiszállás Bia helyett Promontorra kerül.

Az ajtó szabaddá vált, meghajtottam magam és a szállásomra siettem.

Délig szakadatlanul vonultak a csapatok Torbágy felé.

Akkor riadót veretett Kazinczy őrnagy is.

És menni kezdtünk Torbágnak, Bia felé, egyre élesebb szelben és hófúvásban. Két mérföldet se tett ki az út, mégis csak cammogtunk.

A kocsikat már leadtuk, vége volt az úri módnak, hát ment mindenki a maga lábán. Előttünk, meg mögöttünk, a Perczel-hadtest Bicske felé menekült szétugrasztottjait hajtották a Vilmos-huszárok. Ezeknek a budai Vérmezőre kellett menniök, hogy ott gyülekezve, várják meg a Fehérváron át menekült töredékeket.

Retirálás, retirálás, retirálás. Olyan nehéz volt a szívünk, mintha mázsás követ cipeltünk volna a mellünkben.

Hát még ha tudtuk volna, mi következik!

Mert még el se értük Biát, amikor új parancs érte utól a zászlóaljbat. Ez már arra utasított, hogy három utász-század, Biáról fogadott szekerekkel, váltig hajtva menjen tovább Budára. Ott tüstént fogjon hozzá a még csak szükségszerűen járható Lánchíd végigpallózásához.

Süvöltő szelben zörögtünk Biáról Budaörsre, onnét meg a két budai temető között a Vérmezőre. Rövid fujtatás után tovább nyikorogtunk az Ördögárok mentén, a Krisztina- és Rácvároson át a Dunáig, majd visszafelé kanyarodva a Lánchídig. Itt kapta Kazinczy azt a parancsot, a hadügyminisztérium egyik tisztjétől, hogy egy század utászt haladéktalanul indítson tovább a vasúti indóházhoz, az jelentkezék ott Csányi László

kormánybiztosnál, és segítsen a kormányhivatalok holmijainak vonatrarakásában.

Urbanovits és Kiss százada pihenés nélkül gyűr-között neki a munkának. Átgyalogoltak a hídon, a szétbontott hajóhíd pajtájába, hogy az ott fölhalmozott pallingsokkal pallózzák végig a Lánchíd szekérpályáját. Engem meg továbbirányított Kazinczy a vasúthoz. A századszekerek persze nem követhettek. Ezért ugyancsak gyalogszerrel lépegettünk át, a még karfa nélkül álló híd, gyalogosok számára járhatóvá tett, egyik felén.

Azután: bolyongás egy nyakoncsípett pesti fiatal-ember nyomában, a Belváros sötét utcáin át, a Hatvani kapun ki a Kerepesi-útra, majd elszórt házak és üres telkek közt az indóházig. Pest szomorú volt, mint a halottsiratók. Utcai lámpái nagy távolságokban pislogtak egymástól. Azaz hogy voltak olyan lezárt ablakok is, amelyek mögött vigadtak az emberek. Ezek a forradalom bukását éltették, szilveszteresti köszöntőikben.

Nekünk katonáknak nem a forradalom ügye fáj. Harcunkat nem is engedjük forradalomnak minősíteni; a hadsereg dolgát mindig elválasztottuk attól. S dühöngünk azok miatt, akik az alkotmány és ország védelmét, e becsületes törekvést, mindinkább kompromittálják a maguk forradalmi idétlenkedésével.

De fáj ez a köpönyegforgatás. A márciusi lelkeség, fogadkozás, hadonászás lelohadása. A „polgártársak” visszavedlése „burgerokká”. A melldőngető magyarkodás színeváltozása, amely most egyszerre visszavágyakozik a swaregelb-világ áporodott melegébe. Fá-

sultan és érdeklődés nélkül vettük tudomásul vezetőnk dűnnyögéséből, hogy ez itt balról a Pilva-kávéház, azután balra kanyarodva, a Ferences-templom után a Landerer és Heckenast-nyomdát hagytuk el, majd utóbb a Kerepesi-úton a nemzeti színházat meg a Rókus-ispotályt.

A fáradság, hajszołtság és leverő búbanat egészen fásulttá is tett. Már mindegy volt, mi történik velünk. Talán jobb is, ha itt Buda alatt, odaveszünk valamennyien. Szép is a kormánytól, hogy maga is vállalja a hadserég végzetét. Igen, jöjjön a táborba. Legyen ott a megparancsolt döntő csatán. S ha visszadobnánk Windisch-Grätzet, jöjjön velünk Eszéknek. Nem tudom ugyan, miért éppen Eszéknek, de hát ezt így tanácsolják.

Eddig halottnak, néptelennek tűnt a város. Észre se vettük, hogy innét is, onnét is szekerek, batárok döcögtek elő. De a Kerepesi-úton már mind egymás nyomába szegődtek. És húztak, húztak egyirányba. Amerre mi baktattunk.

Ahogy közeledtünk az indóház felé, még sűrűbb kocsiaradatba keveredtünk a sötétben. Mintha egész Pest hurcolkodott volna.

A mozdonyüstergéstől hangos indóház előtt már úgy kellett magunkat áttörnünk a kiabáló, káromkodó, lovakat biztató tömegben. De végre célhoz értünk. Utászaim fujva és fáradtan állottak meg a vágányok és rakodók hosszában.

Megkerestem Csányi kormánybiztost. Az állomásfőnök irodájában, rossz kis olajlámpa fényében ült és intézkedett. Vagy harminc tisztviselő, munkás és vas-

útas vette körül és kért rendelkezést. Ugyanannyi tolongott az ajtó előtt. S a holtrafáradt, a rekedtségtől már suttogni is alig tudó férfi, egyiket a másik után igazította el. Ő volt a szikla e hánykódó, éjjeli áradatban. A céltudatosság, nyugalom és rend, a kapkodók és kétségbeesettek között.

Kint az ajtó előtt hevesen vitatkoztak, a zúgó szélben tipródó árnyak.

— A Hábé ládáival vagyunk itt! Azok a legsürgősebbek!

— Előbb a fegyvergyár gépeit kell elszállítani!

— Ugyan kérem, a belügyminisztérium dolgai előbbre valók!

— Bitte meine Herren! Polnische Flüchtlinge!

— Helyet, helyet! Legfontosabb az országgyűlés irattárai!

— Szó se lehet róla! Előbb az államkincstár ládái jönnék!

— Nem a hadügyminiszteriumé!

— A rendőrhivataloké!

— Bitte, bitte, die Wiener Emigranten!

— Utat, az Istenért, Duschek státustitkár úrnak! A bankóprás a legsürgősebb!

Bábel volt az. Hadonászó, egymásttipró fekete árnyak nyelvzavarodása, rohanó munkások és vasutasok türelmetlen káromkodása, gyerekeiket kereső szülők és apjukért kiáltozó gyerekek ijedt futkosása. S ez a sürgő fekete áradat versenyt rikoltzott a zúgó, jeges szélviharral.

Csak az a sápadt, holtrafáradt, rekedt ember volt

nyugodt ott bent a füstölő kályha előtt, a nyomorúságos lámpa fényében.

Nagynehezen bejuthattam eléje, s jelentkeztem.

— Végre! — sóhajtotta. — Egy ember, aki nem ordít és követel, hanem segítséget hoz.

És higgadtan, nyugodtan adta ki a parancsot. A fegyvergyár még föl nem rakott gépeit, azután az államkincstárt, s a bankóprést Duschek embereivel, végül a miniszteriumok ládáit kellett felraknunk a második számú raktárból, a vasúti kocsikba.

Nekigyürkőztünk. Rossz kis vasutaslámpák világánál dolgoztunk inszakadásig. Eleinte még a betölt, üres kocsikat megrohanó tömeggel is viaskodnunk kellett, de utóbb megérkezett három század honvédjonc is, s azok kordonja mögött immár szaporábban ment a munka.

A tölcserkéményű, zömök mozdonyok vontáktolatták a megrakott szerelvényeket, s ahányszor új, üres vonat állott be a rámpák és az állomástornác közé, egymásttipró embertömeg rohant ki az épület minden zugából. Ám a roham mindannyiszor megtört a honvédkordon ellenállásán. Olyankor sikoltozva és kiabálva húzódott vissza megint mindenki az állomás traktérosának felfordult vendéglőjébe, a várótermekbe, folyosókra, s a szélről védettebb zugokba. De néhány fellökött asszony vagy öreg, meg a szüleitől elsodort gyerek, mindig ott maradt a tolakodás közben szétesett csomagok, ládák romjai között, amelyek lassanként: feldúlt csatatérre tették a hosszú tornácot.

— Jöjjen Kossuth! Hol van Kossuth? — kiáltozta

és siránkozta a megvadult tömeg. — Kossuth majd rendet teremti!

— Türelem, türelem! — csitította a népet egy siető, magas, furcsa-mundéros katona. Idegenesen ejtette a magyar szót, de a hangja ismerős volt. Nem tudtam kisütni, ki lehet az. Egy mögötte elhúzó mozdony lámpásának fényében láttam, hogy a termetén világosszürke köpenyt, a kalapján pedig kakastollakat lobogtat a szél. Éppen akkor dobbant meg jobbról valami csapat lépése. Vagy ötven, hasonlóöltözetű fegyveres vonult föl. Ezekkel beszoríttatta a tömeget a tornác alá, s kiüríttette a kisebbik várótermet.

A melegről kiszorultak persze átkozódtak, s Kossuthot követelték.

— Türelem! — zengett a kakastollas tiszt hangja. — Még tart az országgyűlés ülése! Hat óra óta tart! De mihelyt vége lesz, idehajtat az elnök úr!

Akkor ismertem meg. Auffenberg, azaz: Ormai Norbert volt, a honvéd vadászrezred szervezője.

Lázasan dolgoztunk a dermesztő hidegben, s ember- és szélzúgásban. Utóbb arra figyeltünk föl, hogy valahonnét halk éljenzés morajlik fel.

Ormai vadászainak kíséretében újabb embertömeg özönlött végig az indóház tornácán. Kossuth volt, a honvédelmi bizottmány, meg a Debrecenbe menekülő képviselők és néhány főrend élén.

S ahogy ment, könnyen és rugalmasan, a kiürített váróterem felé, s meleg, bátorító hangon biztatta türelemre és bizalomra a kétségbeesetteket: csoda történt. A Bábel elcsitult, s az imént még lázongó tömeg megfigézve hallgatta.

— Nyugalom, polgártársak! És bizalom! Budapest nem az ország! A Tisza mögül jön a föltámadás! Ott van a magyarság ereje, új hadak állanak ott talpra! Erdély már félig szabad, Bem kardja nyomán! És szabad lesz megint minden magyar föld!

Ormai szolgálatkészen nyitotta ki előtte a váróterem ajtaját, s Kossuth és kísérete betódult a gyertyákkal megvilágított terembe.

Jómagam az egyik rakodókocsi ajtajában állva irányítottam a munkát, hát jól beláttam az ablakokat elálló emberek feje fölött a terembe. A menekülő képviselők feleségei és gyerekei is odabent voltak. Szerettem volna tudni, ott van-e, és melyik: Kossuthné. De persze még taláломra se tudtam volna rámutatni. A teremből különben ki- s bejártak a képviselők.

Ezek közül két sötét árny megállott most a kocsim előtt.

— Tehát jössz? — suttogta izgatottan az egyik.
— Most még van idő, gondold meg!

— Hát ha mégis névsort olvastat Madarász? Ettől minden kitelik.

— De hiszen leszavastuk indítványát! Magad is szavastál!

— Örültek ezek! Még a máskor józan Hunkár is megvadult! A félelem elveszi az emberek eszét. S mit tudod te, hogy Debrecenben nem mondják-e ki a távollévő képviselőkre a hazaárulást, vagyonelkobzást és halált?

— Mit törödsz vele! Úgyis vége mindennek! A pojáca-játék végetért. Tehát határozz! A kocsim a Kerepesi-úton vár. S ha Batthyányék békeküldöttsége si-

kerrel jár, az elsők között lehetsz, akik igazolják magukat.

— Fatális helyzet, fatális helyzet! — topogott a másik.

— Nem az! Ezek innét a nyílt forradalomba futnak. És a szétoszlásba. Hiszen a hadsereg málladozik! Görgey maholnap magára marad, ha ugyan nem csatlakozik ő is a kiküldött békeküldöttséghez.

Éles fütty és egy tolató mozdony dohogása nyomta el a suttogást.

Utána már csak foszlányokat hallottam:

— Gondolj nődre és gyermekeidre! ... A Dunántúlon holnapra már helyreáll a rend és biztonság! ... Gyere! ... Ezek már konventet játszanak! Hallottad Madarászt és Hunkárt! Rettegésükben már csak a vésztörvényszékek föllállításától várnak biztonságot! ... Ez a rémuralom hangja ... Utolsó perc! Gyere ...

Nagy csattogással lódult odább a mi kocsisorunk is. Meg kellett kapaszkodnom, hogy el ne vágódjam. — Mire, vagy tíz ölnyivel arrább, megint megállott a szerelvény s kinéztem az előbbi helyre, már nem voltak ott az árnyak.

A zúgó szélben Zsigmond Guszti csörtetett végig a szerelvény mellett. Engem keresett. Három szakasz már kész volt a rakodással. Csak Triplakarsay szakasza lihegett még az utolsó ládák körül.

Leugrottam a kocsiból, s új parancsért mentünk Csányihoz. Az ajtó üvegén megolvadtak a jégvirágok, láttuk bent a faliórát.

Félegyet mutatott.

Csányi éppen úgy ült a helyén, mint az imént.

Nyugodtan, rendületlenül. De most vagy öt bundás úr hadonászott előtte. Valamennyi vörös struccotlat horzsolott. Még hozzá ketten, kalap helyett prémkucsmát viselvén, abba dugták a tollat. Furcsa volt, de hát ebben az időben tótágast áll minden és semmin sem csodálkozhat az ember.

Beléptünk. A hadonászó flamingók nem vették észre, hogy mások is vannak mögöttük, s ezért továbbfolytatták sürgetésüket:

— Az lehetetlen! — háborgott az egyik. — Két óra múlva már minden késő lehet!

— Ugyan! — legyintett Csányi. — Windisch-Grätz még a Vértsekben van. Hat-nyolc mérföldnyire.

— De Simunich! — nyugtalankodott a másik. — Simunichról nem tudunk semmit! S hír szerint már tegnap elérte Vácot!

— Ostobaság! — dörmögte a kormánybiztos, s a bicskája hegyével fölszúrta egy falatnyi szalonnát az asztalon levő papírosról. — Komámasszony-híre.

Félre állottunk az ajtó melletti sarokba, és vártunk.

Csányi falatozva csitította tovább a képviselőket. Hogy se Windisch-Grätz, se Simunich, se semmiféle ellenséges had nem érheti el, két-három napnál előbb, a fővárosokat.

— És Görgey? Görgeyre egyáltalán nem gondol Laci bátyánk? — lépett közelebb Csányihoz, fojtott hangon suttogva, a harmadik.

— Mit akarsz ezzel mondani? — képedt el az öregúr.

— Ej hát... hogy hát: Görgey! Hogy az is el akar fogatni bennünket!

Csányi szemében harag lobbant föl, de lenyelte indulatát.

— Megzavarodtatok?

— Kérem, kérem — méltatlankodtak a flamingók — nem olyan lehetetlen! Hetek óta megtagad minden parancsot! Megy a maga feje után s mindig mást tesz, mint amit kívánunk tőle.

— Mert katona, ti meg civilek vagytok! Ő tudja, mit tehet, mit bír meg hadserege, ő látja az ellenséget, tehát azt teszi, amit tennie kell!

— És a levelei? — vágta közbe ketten is. — A gúnyos és cinikus levelei? Amiket a Hábénak ír?

— Azok csak válaszok a tíz dilettáns, kapkodó parancsaitokra és gyerekes követelőzéseitekrel!

— De azt csak nem tagadja Laci bátyám — heveskedett a legizgágább — hogy Görgey nem a mi emberünk! Nem forradalmár!

— Nem. Valóban nem a ti emberetek. Úgy értem: nem a forradalomé. Magyarország embere. De annak legelső katonája. S ha azt hiszitek, hogy az ország érdekeinek bármikor is árulója lehet, akkor szégyeljétek magatokat!

A flamingók egymásra néztek, türelmetlenül topogtak, s a tarkójukat vakargatták.

Akkor vágódott be az ajtó, s egy hatodik képviselő zihált be rajta. Csaknem föllökte Zsigmond Gusztit.

— Árulás! Ármány! Eladtak bennünket! — fújta magánkívül. — Ha tíz perc alatt nem lesz vonatunk, végünk van!

— Ki árult el? Miféle ármány? — nézett föl rá Csányi, a megdermedő flamingók közül.

— A vasutasok! Madarász emberei azt mondják: az egész vasutasság ellenforradalmár! Egy húron pendül a reakcióval! Szabotálják a forgalmat, késleltetik elindulásunkat, hogy Windisch-Grätz kezére játsszának bennünket!

— Elég! — állott föl Csányi. — Ti a fejetekbe vesztek ilyen bárgyúságot? Ilyen...

Mielőtt továbbfolytathatta volna, új jövevény rontott be:

— Végünk van! A pesti pecsoviccsok fegyverkeznek! Minden svarcgelb ármány föléledt! Félóra múlva a nyakunkon lesznek! Vonatot! Vonatot, az Istenért, amíg nem késő!

Csányi végigsimította szép, boltos homlokát, sóhajtott, s azután megszólalt rekedten:

— Vénasszonyok! MenjeteK vissza a váróterembe s rúgjatok ki mindenkit, aki ilyen ostobaságokkal traktál! Vonat, három óráig, nincs. Összesen kilenc szerelvénnel dolgozhatunk, de ez elég is. A vasutasok gyanúsítását visszautasítom, Görgey százszor különb, mint amilyen hadvezért megérdemelnének, az ellenség pedig legalább két menetnapnyira van innét. S aki még ezután is rémüldözik, annak mondjátok meg: Csányi László a fejével felel, hogy épségben elértéK Szolnokot! Most pedig hagyjatok dolgozni!

A flamingók kibotorkáltak. S nyomban követte őket Csányi is. De csak az ajtóig. Ott kiszólt valakinek, s hívatta az állomás vendéglőjének traktérosát.

Azután visszaült, ivott egy kortyot kihűlt forraltborából, és szállítmány-jegyzetei fölé hajolt.

Előléptem, fölnézett. Jelentettem, hogy végeztünk a munkával.

Bólintott, áthúzta jegyzeteiben a fölrakott tételeket, s azután halkán megjegyezte:

— Amennyiben az urak hallották ezt az izét... itt az imént, felejsék el! Sajnos, nem minden ember: férfi. Több tennivaló egyelőre nincs. Az országgyűlés tagjai és hozzátartozóik háromkor elutaznak, s a még csomagoló hatóságok újabb ládái, csak reggelre érkeznek ki a rakodókra.

A traktéros belépése szakította meg mondani-valóit. Ezt utasította, hogy főzzön egész dézsára való puncsot és hordassa be az országgyűlés tagjainak, Csányi László újévi köszöntéseként.

Azután megint felénk fordult, megköszönte fáradságunkat, s keztenyujtva, elbocsátott. Csak még azt kérte, ne fuvassak s ne veressenek gyülekezőt, mert még jobban megrémíteném evvel, az indóházban szorongó tömeget.

Mialatt a szakaszok gyülekeztek, Karsay hadnagy fontoskodva bujt össze két, gyapjukendőkbe burkolt férfialakkal.

Negyedkettő lehetett, amikor végre elindulhattunk.

Akkor már kocintgattak odabent a puncsral, a honatyák. A flamingók mind Kossuth körül tolongtak. Ám a többiek, a józanok, bizony csak fanyar mosolygással kívántak egymásnak szerencsés újesztendőt. Aligha érezték jó ómennek, hogy ez az újesztendő — meneküléssel kezdődik.

Mogorván vonultunk be a még mindig hűhózó szekér- és kocsitömeg között, a megszeppent városba.

Útközben előrelihegett a pohos Aranyszájú, és leadta értesüléseit.

Szóval: menekülés. A Hábé klasszikusan bátor fogadkozásai tehát idáig jutottak. A Győr, majd Buda romjai alá való temetkezés helyett: a vonatsürgetésig. Pedig hol van még Windisch-Grätz! Egyébiránt mind úgy véljük, hogy ez a helyes. Görgey már Pozsonyban azt tanácsolta, menjen a Hábé meg a parlament Debrecenbe, és szervezze onnét a fegyverkezést. Akkoriban ezt megfutamodásnak vélték. Holott az észszerűség csak ezt tanácsolhatta. Most rájöttek ennek igazságára. De akkor meg mirevaló volt a sok zengő tiráda és fogadkozás? Ezek után a mára elhatározott költözködés: valóban már csak megfutamodásnak, a sok fogadkozás pedig éppen ezért: üres hetvenkedésnek látszik. És senkise mossa le róluk azt a póre látszatot, hogy egyszerűen inukba szállott a bátorságuk, vulgárisan szólva — gyávák.

Triplakarsay, két felvidéki képviselő-ismerőseivel találkozott. Ezekről tudtuk meg az utolsó nap eseményeit. — A móri vereség hírére valóságos pánik tört ki a fővárosokban. A képviselők jórésze, meg a főrendek többsége, egyszerre Batthyány és Deák, vagyis a békepártiak, felé fordult. Úgy látszott, hogy már csak a Madarász-csoport flamingói maradnak Kossuth mellett. A forradalmi szárnyat menthetetlenül bukottnak vélték. Az országgyűlés zárt ülést, s ezen: leplezetlen tájékoztatást kért. Mihelyt azután ott Kossuth fel szólalt: szemmel láthatóan visszabillent a hangu-

lat. Kossuth drámai szavakkal vázolta ugyan a helyzet váratlan súlyosrafordulását, de hangoztatta, hogy a móri csatavesztés még nem háborúvesztés és Budapest: még nem — Magyarország Sőt tíz elveszett csata után sem volna okunk a kétségbeesésre. Ezért tehát javasolja, költözködjék át a honvédelmi bizottmány, az országgyűlés és minden országos hatóság Debrecenbe, s onnét folytassa tovább a küzdelmet. — Ez a javaslat visszaadta a törvényhozók bizalmát. — Kossuth után Batthyány állott föl. A flamingók nyomban lehazaárulózták, de a gróf kivárta a vihar végét s a pillanathoz illő méltósággal adta elő nézeteit. Helyeselte Kossuth indítványának azt a részét, hogy a honvédelmi bizottmány tegye át székhelyét a Tisztántúlra, de indítványozta, hogy kíséreljük meg a kiengesztelődés útját is. Azaz küldjön ki az országgyűlés egy bizottságot, s ez lépjen érintkezésbe Windisch-Grätzzel. Az országgyűlés pedig maradjon az utolsó percig a fővárosban, hogy állandó kapcsolatban állhasson a békeküldöttséggel — Batthyány javaslata megint szinte megfelelte a hangulatot. — A békedelegáció kiküldéséhez — a flamingók megrökönyödésére — Kossuth is hozzájárult, de az országgyűlés átköltözésének ügye még eldöntetlenül maradt. — Délután hatkor, immár nyílt tárgyaláson, folytatták a vitát. Madarász László és Hunkár veszprémi kormánybiztos éleshangú támadást intéztek Batthyány javaslata ellen. Kijelentették, hogy a békekövetségre semmi szükség nincs, a parlament pedig minden körülmények között kövesse a kormányt Debrecenbe. Evégből a vonatindulás előtt névsort kell olvasztatni, s aki nem lesz ott: az a hazaárulás büntetése

alá essék, és vagyonekobjással, valamint halállal bünhődjék. — Döbbenet és megdermedés után újból az ikervári gróf szólalt föl. Kifejtette, hogy az ország törvényhozóit nem lehet láncos rabokként kezelni. Ez arculütése volna a legelemibb parlamentáris elvnek, a liberalizmus alaptételének. De egy ilyen fegyencparlament nem is használna semmit, sem az országnak, sem a kormány ügyeit vívó honvédelmi bizottmálynak. Hiszen ha csak ötvenen lennének is, akik tiszta meggyőződésből követik Kossuthot Debrecenbe, ezeknek akaratsnyilvánítása sokkal hatalmasabb erkölcsi alapot ad Kossuth Lajos politikája alá, mint akár ötszáz, kényszerrel s halálos fenyegetéssel odahurcolt törvényhozó szava. — A vége az lett, hogy kimondották a parlament átköltözését, de Madarász és Hunkár véresszájú indítványát mellőzték. Evvel véget is ért az utolsó ülés és a honatyák elrohantak. Ki baza, ki meg az indóházba. A dunántúliak és felvidékiek javarésze, hírszerint, hátatfordít a politikának. Ezek között emlegetik Pázmándy Dénes komáromi követet, a képviselőház elnökét, sőt Sembery Imrét, a honvédelmi bizottmány egyik tagját is. A békedelegációba kiküldött törvényhozók: Majláth György országbíró, Lonovics József érsek, gróf Majláth Antal, gróf Batthyány Lajos és Deák Ferenc, holnap útbaindulnak Windisch-Grätz táborába.

Megtudtuk még Karsaytól, hogy Madarászek dühöngenek Kossuthra a békekövetség megszavazása és az országgyűlés átköltözésének puha kézzel való kezelése miatt. Mások szerint viszont az elnök rendkívül ügyesen taktikázta ki, Batthyány és a békepárt szán-

dékát. Ezek azt mondják: Batthyány vissza akarta tartani a reményevesztett, ingadó országgyűlést, hogy így kivonja Kossuth ígész hatása alól, visszavonassa az olmtüzi manifesztumok ügyében hozott határozatot, s az elszigeteltségbe szorult Kossuth, meg a honvédelmi bizottmány háta mögött, alkotmányos úton alakíttasson olyan alkotmányos kormányt, amely elítélve a forradalmat: helyreigazíthatja a király személye körül bekövetkezett, törvényenkívüli állapotot. Kossuth viszont — hangoztatják az elnök taktikájának helyeslői — átlátott ezen a terven. Tudja, hogy Windisch-Grätz nem hajlandó békéről tárgyalni. Elutasító szavai tehát meggyőzik a legjámborabb békekeresőket is, hogy nincs más út, mint az élet-halálharc, tehát mindenkit Debrecenbe küldenek. Ennélfogva a békedelegáció kiküldetése nemhogy ártalmas Kossuth politikájára, hanem, előrelátható kudarca miatt, végeredményben még majd használ is neki. A törvényhozók kényszerítése ügyében való „puha“ magatartásával pedig nemcsak csorbítatlan szabadelvű, és alkotmánytisztelő felfogását nyilvánította, hanem egyúttal megszabadulhat a mind merészebb és veszélyesebb „békepárt“ táborától is. Hiszen nyilvánvaló, hogy ennek javarésze most megragadja az alkalmat és lemarad a vonatról. Tiszta szerencse Kossuth számára. A Debrecenben összeülő országgyűlés — ha csonka is lesz — sokkal engedelme- sebb eszköz lesz a kezében, mint az eddigi. Igaz, hogy az a debreceni parlament még szélsőségesebb lesz, mint a pesti volt, a flamingók még vörösebbek lesznek s még továbbssodorhatják Kossuthot is a forradalomba, hiszen Madarászék már ma is nyílt terror felé hajla-

nak; de egyelőre megoldódott a válság s azután meg: a többi majd meglátjuk. Íme: az elnök pompás párt-politikai tehetségének legújabb jele!

Mire mindezeket elhadarta Karsay, elértünk a Gyapjú-piacra, majd pedig az Angol Királynőhöz címzett fogadó elé. E fogadó mellett volt a hajóhíd pajtája. Innét hordták Kiss meg Urbanovits utászai a palincsokat a Lánchídra.

Megkerestem az őrnagyunkat. Fáradt volt, rekedt, és didergett a csontigtható hidegben.

— A pallózáshoz elég ez a két század — mondotta. — Nektek öt nap óta csak egy vagy két nyugodtabb éjszakátok volt, jobban rátok fér a pihenés. Itt a Gyapjú-piacon túl van a Neugebäude-kaszárnya. Vezessed oda az embereidet és turjál nekik kvártélyt. Legalább addig aludjanak, amíg megeszi a fene ezt az egész, cudar világot, amelyben már senkise tudja: hányadán állunk!

Hajnali négy óra volt, mire födél alá került az utolsó utászom is. — Akkor vertünk tanyát, mi tiszték is ebben a szobában. És úgy dültünk le, mint akiket letaglóztak.

— — — — —
Sietnem kell, mert ránkhajlik a sötétség. S este még el kell intéznem a Klárinak írott levelem továbbjuttatását is. Zsigmond Guszti nagybátyjánál hagyom majd. Ez ügyvéd itt az Aranykéz-utcában. A fóti Károlyiak fiskálisa. Még tegnap reggel kiment Fótra és csak ma estére várják. Valamennyien nála hagyjuk a Dunántúlra vagy az északnyugati megyékbe címzett

21 Somogyváry: Katonacsillag megfordul.

leveleinket. Az majd az első jómóddal újtukra bocsátja őket, az osztrák hadsereg háta mögött is. — Most látom csak, mennyi minden történt egy hét alatt. De papírra kell vetnem, mert nem tudom, mikor vehetem elő újból a naplót. Kurtábbra fogom hát a penna hegyét.

Bódult álomból rázott föl a napos. Valami alezredes úr hivat. Morogva, félálomban, ki a folyosóra. Gáspár alezredes. Akkor érkezett meg a Perczel-hadtest. Fehérváron át hátrált, lovasságával a Neugebäudeba. Roskadotlak. Összebb kellett szorulnunk, hogy helyet kapjanak.

Félóra hurcolkodás, azután vissza aludni. Akkor meg Kazinczy hivatott.

Cifra Újesztendő, a csillagát! Álomkórral kezdődik.

Zúgó fejjel botorkáltam a hídpajtába. Valahol tizenegyet ütött egy toronyóra.

A hídpajta széles telkén, tüzek mellett sűrögtek az utászok. Fűrészelés, kopácsolás. Köpönyegeik vadul lobognak a jeges szélben.

Kazinczy is már csak tántorog. — Ne haragudjam, még én pihentem a legtöbbet, tehát menjek ki Promontorra, a főhadiszállás intendantúrájához, s vegyem át a zászlóalj félhavi zsoldját. Velem adja ehhez a zászlóalj kezelő-örmeisterét. A kocsijaink még odaát vannak Budán, azok közül fogjak egyet magamnak.

Mialatt kikísér a pajta kapujáig, mogorván kérdi:

— Láttad Görgey plakátumait? Megdöbbentőek.

Hát már Artur is átvette azt a hetvenkedő, népámító hangot, amit a Hábé használ?

— Nem láttam.

— Hát olvassad! És ábrándulj ki az utolsó emberből is, akit férfinak hittél!

A hídpajta kapuja mellett, két, elrongyolódott fal hirdetés, a deszkapalánkon.

„Már győztünk! Éljen a magyar!“ ... És a továbbiakban: Görgey öttevényi jelentése a mosonyi huszárhoz sikeréről. Alatta Görgey tábornok neve. — Hogyhogy: már győztünk? — De hiszen Görgey nem így, nem ezt írta! Történetesen magam is hallottam, amikor jelentését tollbamondotta! Mi ez? Ennek az az értelme, mintha már levertük volna az osztrák hadsereget. Holott a tábornok csak azt jelentette, hogy „ma“, tehát aznap győzött Mosonynál. — Akkor hát ez egyszerűen: otromba hamisítás! És hát: Kossuth tűrte ezt? Nem, nem, tiltakozik bennem egy hang. Ez nem kerülhetett ki Kossuth kezéből! Ám bárhogyan van, e fal hirdetés tartalma, és a fővárosok pánikszerű kiürítése után, csak egy véleménye lehet a jámbor pestieknek. Az, hogy Görgey is csupán szájhős, hetvenkedő hazug, aki lelkiismeretfurdalás nélkül ámítja a népet.

Keserű harag gerjed bennem, elmondom a valóságot Kazinczynak. Elképed, összezsapja a kezét és nem szól semmit.

A másik plakátumra azonban nem tudok magyarázatot. Ez alatt is Görgey neve van, s hemzseg a frázisoktól és valótlanságoktól. Hogy hadseregeink vitézül harcolnak, hogy Mészáros hadügyminiszter megverte Schlicket és ágyúit elszedte, hogy Pozsonytól való visz-

szavonulásunk szinte valami nagyszerű kelepce és a többi. Végződik pedig így: Visszavonultatok... hogy az ellenség a főváros előtt, az élethalálharcban sírját találja. Ti nem engedhetitek, hogy Budavára bevessék!

— Ehhez mit szólsz? — szikrázik Kazinczy szeme.

— Hát ilyeneket írnak még a vezéreink is? Mikor tegnapelőtt óta mindenki tudja Pesten, hogy Mészáros még huszonnyolcadikán csatát vesztett Szikszónál és csapatai ész nélkül futottak Miskolc felé, a Sajó mögé? Mi történt Görgeyvel, hogy ilyet mer írni?

— Ezt nem írhatta Görgey!

— De hisz ott a nevelő!

— Akkor se. Egyszerűen odanyomtatták. Vagy bele tudod illeszteni ezt az egész dolgot Görgey jellemrajzába? Ismered Tulln óta. Hallottál egyetlenegyszer is hazug szót Arturtól?

— Igaz. Eddig soha. Igazad van. Milyen jó, megint bízni bennel! De hát az ember már minden képtelenséget elhisz, ebben a tótágasrafordult világban! Letépetem ezeket a hitványságokat, mielőtt még a saját dandáraink is himpellérnek, ripőknek vélhetik tábornokunkat... Az utászainknak meg tudomásukra kell hoznunk, hogy ezek alávaló hamisítások voltak!

A Neugebäudeban üzenetet hagyok Zsigmondnak, hova tűntem, s átlépegetve a Lánchíd billegő szükségpallóin, kikocsizunk a Tabánból Promontorra. — A Gellérthegyen alul, őrzítő, szibériai szél. A lovak párája nyomban dérré fagy, a szegény állatok szügyén.

Promontor... kastély... gránátosok... főhadiszállás. — Mialatt Danielis főintendáns emberei kiszá-

mítják a zászlóalj járandóságát, átmegyek a táborkari irodába.

Éppen akkor érkezik meg a jéggefagyott Duka, a fővezér parancsával. Görgey a fejevári útra vont a váli dandárt is, s Tárnok és Tétény közé rendeli a többi dandárok lovasságának jórészét. Hatalmas csapatot akar mérni, az ellenség jobbszárnyaként előnyomuló Jellachichra.

Fölrémlik bennem a pesti, második falihirdetés. Görgey döntő élethalálharcra készül Buda előtt. De hiszen a plakátum is erről szól. Hát ha mégis az ő kiáltványa? Fejembe tódul a vér. De nem! Nem lehet. Ha csatát is akar vívni, ahhoz nincs szüksége arra, hogy mások győzelméről szóló hazugsággal lelkesítse csapatait. Meg ha ezeket akarja föltüzelni, akkor a csapatok között, itt a táborban hirdet ki hadparancsot, s nem a három mérföldnyire háta mögött lévő fővárosokban ragasztat ki harcias kiáltványokat. Nem, hát nem Görgey írta azt a kiáltványt. Kétségtelen, hogy visszaéltek nevével.

Megemlítem a pesti falihirdetéseket Bayernek. Fölhorkan rá. — Hazugság! Szándékos félrevezetés!

És félperc alatt olyanná válik a főhadiszállás, mint a zúgó méhköpü.

Közben rongyokba bugyolált, fáradt oszlopok vonulnak át Promontoron. A Perczel-hadtest töredékei. Horváth őrnagy... Miklós-huszárok... majd Perczel és törzse.

Duka ott áll az ablaknál. Kifakad.

— Tétény alatt találkoztunk vele, ma hajnalban. Megállott Görgey tábornok úr előtt s csipőre tett kéz-

zel közölte, hogy az ellenség sokára fogja kiheverni azt a csapást, amelyet ő Mórnál rámért. Tehát ne tart-sunk semmitől. Az osztráknak sokkal nagyobb vesz-te-sége volt, mint neki.

— Szóval ez az ember még diadalt csinál oktalanságával szerzett vereségéből! Az embernek megáll az esze!

Az intendanturának nincs aprópénze. Százforintos Kossuth-bankókkal pedig nem fizethetünk zsoldot. Danielis beküldött Pestre apróért. — Várnom kell. A fő-hadiszálláson ebédelek. Savanyú hangulat. Azt mond-ják: a dandároknál még keserűbb. Görgey hajnal óta kint jár a csapatoknál. Dühöng, hogy a Lázár- és Guyon-dandárt, még tegnap, híre és tudta nélkül, Budakesziről Óbudára vonta vissza a Hábé. Most ezek összeköttetését rendezi a hidegkúti és budaörsi dandárokkal.

Délután négyre megjönnek Danielis emberei Budáról. Jelentik, hogy hiába jártak, mert a pénzügy-minisztériumnak, sőt a kormánynak is hűlt helye van Pesten. Már az éjjel elköltöztek Debrecenbe. Elképe-dés. Kossuth azonban, hír szerint, mégis Pesten ma-radt. — Most tűnik ki, hogy a hadseregnek sejtelve se volt a kormány római bátorságának váratlan színe-változásáról. — Káromkodás, fölháborodás. Példátlan-nak mondják, hogy a kormány annyi hősi melldöngé-tés után egyszerre: kereket old.

— Még hozzá azok után — vág az asztalra Ba-kody főhadnagy — hogy kiad egy bődületes paran-csot a hadseregnek!

— Miféle parancsot? — ágaskodik föl mindenki.

— Kérdezzétek meg Pusztelnikot! Az imént érkezett, tegnapi vagy tegnapelőtti dátummal. Pusztelnik és Bayer éppen most mérgelődnek rajta odabent. A hadsereg haljon meg Buda előtt, de ők, akik ránk-politizálták az egész háborút, elfüstölnek a Tiszán-túlra!

Szeretném tudni, mi van e parancsban, de Danielis üzen értem. Sajnálkozik, hogy csak százasokban fizethet s átadja a pénzt.

Indulok vissza Pestre. Akkor érkezik két csukott hintó, gőzölgő lovakkal a kastélyba. — Félperc alatt híre fut, hogy a békeküldöttség. Fehérzászlós hadikövetet, trombitást és félszakasznyi lovasfödözetet kér, hogy átmehessen az osztrák örsvonalon. — Villanásnyi ideig látom a dácai gróf, azaz Batthyányi, szőke-szakállas fejét, Deák komoly arcát, azután kizörgünk a kastély felől az országútra.

Késő este: Pest. — Kazinczy a Neugebäude-ban. Biáról bejött, pihentebb századaival váltotta föl a Kiss-és Urbanovits-századot. Ezek most ugyancsak az Új-épületben kerültek földél alá. — Átadom a pénzt, átveszem a saját századom járandóságát. — Utána végigjáróm a szakaszaimat. Huszonhét beteg. Holnap ispotályba küldöm őket. Az egész század rongyossága szármalmas. Ezen segíteni kell. — Azután gyors falás Karsay főztjéből. Evés közben ragad le a szemem. Hat nap alatt most húzom le másodszor a csizmám. De legalább megint ágyban fekszem. — Asszonyom, fiam, anyám képével esem mély álomba.

Az újesztendő második napján végre pihenés. És emberről-emberre végignézem a századot. Kétségbe-

ejtően rongyosak. Tanácstalanul vakarjuk a fülünk tövét. Egyszerre híre fut, hogy a raktárak tele vannak fehérneművel, ruhával, köpennyel, csizmával, borjúval. Előkerítjük a raktárgondnokot. Rokkant, öreg főhadnagy. Cseh az istenadta. Mikor faggatni kezdjük, hogy maradhatott ennyi fölszerelés elszállítatlanul, kertel. Hogy ő jelentette, de nincs szekér meg vonat. Nyilvánvaló, hogy lapított a készlettel. Evvel akart kedveskedni Windisch-Grätznek. No, abból nem eszik. — Jelentem Kazinczynak.

Egész délelőtt az embereinket szereljük. S még marad is. Utóbb újabb meglepetés ér. Rengeteg kincstári bőr, posztó, meg vászon-anyag van kint a pesti iparosoknál, földolgozás végett. Ezt mind össze kellene szedni, hogy átadjuk Danielis főintendánsnak. De jelenteni kellene Csányinak. — Akkor mondja a cseh magazin-tiszt, hogy Vetter tábornok is Budán van még. Nosza lóra. S már megyünk is hozzá Kazinczyval.

— Ha ugyan van még értelme — sóhajtja útközben. — Attól tartok, hogy a kormány váratlan elillanása megadja az utolsó lökést a hadseregnek is, és vége a komédiának. Szétrohadunk.

— De hiszen olyan hírek vannak, hogy Kossuth mégis itt maradt!

— Mese. Elutazott a többiekkel. Már csak Csányi van itt és Vetter, a hadügyminisztérium néhány tisztjével. De ezek is szedelőzködnek a Sándor-palotából.

A Sándor-palota — üres. Vetter már reggel átköltözött Pestre, a Magyar király-fogadóba. A Vár kaszárnyaiban csak a Perczel-hadtest menekültjei lézengenek és hordják szét azt, ami tetszik nekik. Utcái, terei

árvák, elhagyottak. A lakosság se mutatkozik. Otthon tartja a kegyetlen fagy, meg a nyomasztó bizonytalanság. Jórésze nyilván a beporosódott fekete-sárga zászlókat keresi a padláson, hogy kézügyben legyenek Windisch-Grätz bevonulásához. — Lógó fejjel lovalunk vissza a rögzítetlen pallózatú, s még mindig karfanélküli Lánchídon, Pestre. A Magyar királyfogadó ott van a hídfő közelében. Előtte, lőtartó huszárok, egész csapat hátszlóval. Meg két csukott hintó. A lovak téli szőrét vadul borzogatja a szél. — A fogadó vendéglőjében szótlanul pálinkázik néhány ismerős tiszt. Bakody főhadnagy, Kempelen Károly és Schmidegg huszárhadnagy Görgey tábornokarából.

— Lám csak — mered ránk a monoklis — hát ti még nem széledtetek világgá? Igazán csoda! Úgy látszik még nem tudjátok, hogy honunk politikai orosz-lánjai, többszörös hősi fogadalom után búcsút mondtak a kapufélfának. S bizonyára nem olvastátok a plakátumokat sem!

Komolyabbra fordulván a szó, megtudjuk, hogy Görgey, ma reggel nyomban belovagolt Vetterhez s követelte, hogy mentsék föl hadseregparancsnoki tiszt-sége alól. Rögtön át is akarta adni azt Vetter tábornoknak. Oka: az önkényes rendelkezés a Lázár- és Guyon-dandárokkal, az utolsó, fölháborítóan dilettáns parancs; a hadsereg híre és tudta nélkül útbaindított békeküldöttség; továbbá a meghamisított, illetve teljesen hamis fali hirdetés, amely a közneveltség és megvetés prédájául dobja oda a nevét; végül pedig mindezek után, a kormány megfutamodása.

Dermedten hallgatjuk. Hiszen igaza van Görgey-

nek. Az ő neve, s ebben a hadsereg becsülete se kapcsorongy. De ha Görgey is földhözcsapja a kardot, akkor csakugyan vége mindennek. S a história följegyezheti a világtörténelem legordítóbb paródiáját a mai magyar nemzedékről. Amely addig kötötte az ebet a karróhoz, s addig köpte a markát, amíg végül is inába szállott a szónoklatokban kimerült bátorsága. Ökölbeszoruló kezekkel hallgatjuk Kempelen akasztófa-monológját. Nem, hát így, ilyen becstelenül, mégsem végezhetjük!

A kis Schmidegg vigasztal meg bennünket. Vetter persze hallani sem akart arról, hogy átvegye a fel-dunai hadsereg parancsnokságát. S a melléje beosztott Klapka ezredes javaslatára, rögtönzött haditanács ült össze. Ez nyomban elvetette a Hábé utolsó parancsát, s igazat adván a fölháborodott Görgeynek, új rendelkezéseken tanácskozik. Ott van Csányi, továbbá Vetter, Görgey, Perczel, gróf Lázár és Rápácss tábornok, Kollmann és Klapka ezredes, Pusztelnik al-ezredes és Bayer őrnagy.

— De hát mi volt az az utolsó parancs? — háborodik föl Kazinczy.

— A legnagyobb sületlenség — vág közbe Kempelen —. amelyet valaha civilek, katonáknak adtak! Íme halljátok, pontos másolatát és esetek hanyatt! Mert illet még nem pipáltatok. Az ellentmondások klasszikus hármas-ikre, a halmozott fából-való-vaskarika! Tehát azután, hogy a kormány és országgyűlés Debrecenbe iszkol: mégegyszer az egyezkedés útjára lépnek a békekövetség útján, de ugyanakkor vívjon a

hadsereg döntő csatát közvetlenül Buda előtt. Ezt azonban úgy vívja, hogy... olvasom!

S olvasni kezdi:

— Feltétlenül tartsa szem előtt, tábornok úr, a seregnek a Duna balpartjára való átmentését, valamint a fővárosok lehető kímélését!

Egymásra nézünk Kazinczyval.

— Nos? — villantja ránk a félszemüvegét Kem-pelen. — Nincs hozzá szavatok? Vagy nem tudjátok még fölérni ésszel, e Nagy Sándort, Hannibált, Cézárt, Hunyadi és Napoleont is megszégyenítő stratagémát? Hát nem értitek? Vívjatok döntő, tehát élethalál-harcra menő csatát Buda falai alatt! Ez csak egyszerű! De úgy ám, hogy a hadsereg mégis ép bőrrel kerüljön ki belőle! Sőt úgy, hogy Budának és Pestnek se görbüljön meg egyetlen hajaszála sem! Azaz parancsoljátok meg Windisch-Grätz ágyúgolyóinak, hogy röpke könnyedséggel kanyarodjanak el, mielőtt valamely budai vagy pesti Hausherr házába ütköznének. Mert a pesti háziurak alkalomadtán ismét szavazók lesznek s a voks — az mindenestre: voks. Egyébiránt, elképzelhetitek, milyen rivalgó örömmel ölelte volna keblére a Bombaherceg, a béke olajágát kínálgató Batthyányékat, az ugyanakkor tomboló döntőcsata ágyúdörgésében! Milyen remek kísérőzene lett volna ez, békekészségünk őszinteségének bizonyítására. Istók úgyse, örök kár, hogy ez a mi vasfejű tábornokunk meghíúsította e homéri fordulatok megvalósulását. Nem szép tőle, hogy odavágta a kardját avval a prózai kijelentéssel, hogy: elég, nem játszom e komédiában!

— Halkabban, Károly — szólt közbe Bakody — pincér lépett a terembe!

De már csörögnek is a kardok és sarkantyúk a lépcsőn lefelé. Vége a haditanácsnak. Csányi arcán megnyugvás, Vetterén derű, Lázárén gond, Répássyén közömbösség, Perczelén alig palástolt méreg, Kollmannén meglegedés, Klapkaén diadal, Pusztnikén buzgóság, Bayerén elgondolkozás, Görgeyén — fagyos nyugalom. A Bálványkatona arca nem árul el semmit.

Elhaladnak a vendéglőterem üvegajtaja előtt, ki a kapun, a lovakhoz és hintókhoz. Bakody, Kempelen, Schmidegg hirtelen fizetnek, s utánuk erednek. És utánuk siet Kazinczy is. Mialatt magam is kifizetem az én részemet, Vetter és Klapka, akik csak a nyakukba kanyarított köpennyel jöttek le az imént, visszatérnek s újból fölmennek a lépcsőn. Az ablak előtt pedig három irányban tűnnek tova a lovasok, meg a hintók. Görgey a Lánchíd felé üget, kíséretével.

Most nyílik az ajtó s besiet a lapátszakállú Bayer. Pincér és sligovica után kiált. Majd benyit utána Kazinczy őrnagy is.

A Lapátszakállú lehajít egymás után három kupica sligovicát, de közben megtudjuk tőle, hogy Görgey idehagyta őt Vetter tábornok mellett, a részletes diszpozíciók megfogalmazása végett.

— Übrigens — dörmögi — döntőcsata nincs, mi elvonulunk Vácon át Lipótyár felé, hogy magunk után csaljuk a Bombaherceget, foglalkoztassuk Simunichot, s ha lehet, fölmentsük Lipótvárt; végső esetben pedig bevonuljunk Komáromba. Ezalatt az újjászervezett Perczel-hadtest, a szolnoki vasút men-

tén hátrálva, fedezi a kormány útját, és a Ceglédén, Répássy tábornok úr parancsnoksága alatt megalakuló tartalékhadtest gyülekezését. Notandum: a rácok elleni hadjárat is abbamarad, s gróf Vécsey ezredes bánsági hadteste, sőt Mészáros hadügyminiszter felsőtiszai hadteste is: a Közép-Tiszához vonul egyesülés végett. Amennyiben nekünk Komárom nem ígér hasznos teret a működésre, akkor saját megítélésünk szerint, a Görgey-hadsereg is a Tisza mögé húzódhat.

Mázsás kő gördül le a szívemről. Szóval mégsem kell szétmállanunk, vesztett becsülettel!

Bayer még megtölteti a zsebbe való, lapos üvegét is, és földöcög a lépcsőn, mi meg földerülve sietünk a Neugebäudeba az őrnagyommal. — Kazinczy engedelmet kért és kapott Vettertől is, Csányitól is, minden ruha, vászon, valamint bőrkészlet összeszedésére. Itt már úgyszincs időnk a földolgoztatásra, tehát vegye át, hozza velünk Danielis, s ott dolgoztassa föl, ahol lehet.

Délutánra maga Görgey küldi be az intendántúra embereit két szakasz gránátossal, hogy összeszedesse ezeket a készleteket. Így a mi segítségünkre nincs is szükség. Tehát alvás este nyolcig. — Akkor megérkezik a részletes hadseregpáncs. — Eszerint a feldunai hadsereg másnap, harmadikán este, a megadott időpontokban, dandáronként elhagyja az Óbuda-Hidegkút-Budaörs-Tétény vonalat s visszavonul Pestre és Budára. A budai hegyekről levezető utakat, valamint a fehérvári utat, Perczel rendbeszedett zászlóaljai zárják le mögöttük. Negyedikén reggel a Görgey-hadsereg, minden észak felé vivő út fölhasználásával megkezdí menetét Vácra. Ugyanaznap délután Perczel

utóvédzászlóaljai Pestre vonulnak vissza, s ötödikén délbén azok is elhagyják a fővárost, hogy a szolnoki vasút mentén fedezzék az államhivatalok utolsó szállítmányait.

Mindezekkel kapcsolatosan, a Görgey-hadsereg átadja a Perczel-féle hadtestnek a Württemberg-huszárok két és fél osztályát, azaz öt századát, a Coburg-huszárok egy századát, a 2. utászzászlóalj két osztályát Kazinczy őrnagy alatt; az alakuló Répássy-hadtestnek pedig a Preussen-gyalogezred I. zászlóalját, valamint az 1. számú tizenkétfontos gyalogüteget. A Görgey-hadsereg viszont beolvasztja a hadrendjébe tartozó Wasa-sorgyalogzászlóaljba azt a közel 400 szőkevényt, akik Perczel hadtestéből szétszóródva egészen Pestig menekültek, s akiket Ficsur százados pesti térparancsnok fogdosztatott össze a főváros utcáin. Ezeken kívül, parancsnoksága alá veszi majd Görgey, a Vác környékén kiképzett újoncokat. Számszerint vagy 5000 főt.

Meghökkenés és orrlógatás, a Kazinczy-zászlóalj szétszedése miatt. Derék kis őrnagyunk jókedve egyszerre lekókad. Nem csoda! A régi, hivatásos katonák tisztában vannak a vöröstollas Perczel katonai képességeivel. A Hábé forradalmi csoportja nélkül, sohse bíztak volna rá csapatokat. Kakaskodó természete miatt még Madarászék is a reszpublika kakasának tartják. Dehát: a parancs — parancs. Zászlóaljunk zömének vele kellett mennie a vaspálya megszakítása végett, s a parancsnoknak a zömnél a helye. Hanem már a századok kiválasztását a sorsra bízza Kazinczy. És a hat századparancsnok papírra írt nevét, csákójába

vetve, sorsot húzat a segédtisztjével. Az a két század válik ki a zászlóaljból, amelyek parancsnokának nevei utolsóknak maradnak a csákóban. A sors úgy dönt, hogy Sebess százados százada, meg az én századom legyen ez. Nekünk kell a Görgey-hadsereggel vonulnunk. — Búsít a Kazinczytól való elválás. De enyhíti ezt az a megnyugtató gondolat, hogy Görgey katonája maradhatok. — Búcsúpoharak, meleg kézszorítások. És közben: ismerkedés Sebess Emillel. Györött került a zászlóaljhoz de állandó hányattatásaink miatt jóformán csak látásból ismerjük egymást. Nálam is idősebb, jó negyvenes férfi. Öreg főhadnagyként lépett ki a császári ármádiából, de még régebben mint én. Kevésbeszédű, szemüveges, kopaszodó ember. Hogy milyen katona és milyen utász, azt majd meglátjuk. — Éjszakára még jobban összezsúfolódunk. Most már a Guyon- és Lázár-dandár egyes részei is bent vannak a városban. A Vár laktanyái, azután a Neugebäude, a Károly-kaszárnya, de úgy hírlik, még a Ludoviceum is dugig vannak katonával.

Megint éjjel, majd kormos, téli hajnal.

Hatkor az én századom váltja föl a hídpallózó századokat. — Még zordabb hideg. Huszonöt fok körül lehet fagypont alatt. Pedig az idő ma tiszta. Délelőtt kisüt a nap is. — Újabb parancs szerint nem szabad teljesen lerögzítenünk a hídpálya pallinsait és karfáit. A fel dunai hadsereg, valamint Perczel utóvédzászlóaljainak átvonulása után, úgyis lehetőség szerint járhatatlanná kell tenni a hidat.

Fázlódva, dideregve, kékrefagyott ujjakkal s rongyokba bugyolált fejfel dolgoznak szegény utászaim. A

hídfőknél gyújtott tüzek mellett forraltatok nekik bort, hogy időnként fölmelegedhessenek. — Zsigmond Guszti bentjárt a nagybátyjánál és dühöngve tér vissza. Azt mondja, hogy a flamingók az utolsó héten már csak „Hátra tábornok“-ként emlegették Görgeyt. A pecso-vicsokká visszavedlő pesti polgárok pedig: „Marschall Rückwertz“-nek. — Köpedelem.

Délután meg-megszakadva bár, de egyre nagyobb tömegekben kezd átömleni a sereg Budáról Pestre. Előbb a vágómarhacsordák, majd az élelemhordó és löszeres társzekerek. Minden lépésnél rezegnek a pallincsok.

Sötétedéskor a volt Görgey-, most Piller-dandár ütege is átdübörög.

Azután megint társzekerek. Még később: gyalogság. Szóttlanul sietnek át a hidon. A lélekzetük párája a bajuszukra, szakállukra csapódott, s fehér, jeges bozonitá változtatta azt.

Szurokfáklyákat gyújtatok a híd szélein. S ezeknek rőt fényében tart tovább a kísérteties vonulás.

Két szekér néhány sebesültet hoz. Az egyiken: Mikos Benedek gróf, főhadnagy, a Zichy-dandár egyik karsegége.

— Hol volt harc? — faggatja őket, a kocsik mellett lépegetve, Zsigmond Guszti.

S megtudjuk, hogy délben, amikor a Tárnok és Tétény között álló csapatok megkezdték visszavonulásukat s néhány utóvédszakasz a kiállott szenvedésektől elkeseredve, idő előtt hagyta el örvonalát: váratlanul lovastámadás érte a Kmety-dandárt. Wallmoden-vértesek voltak. Két század Vilmos-huszár, Mezey és

Schulz kapitányok alatt, nyomban ellenattakot lovalgolt s kemény harc után megfutamította a vérteseiket. Ezek vad pánikban belerohantak a mögöttük közeledő horvát határőrökbe. Görgey tábornok, aki történetesen a közelben volt, s maga irányította a csapatok elvonulását, tüstént visszafordította a Budára tartó Zichy-dandárt is, hogy a kedvező percet kihasználva, kiadós csapást mérjen az ellenségre.

Két dandára már fejlődött is, a tüzéség mindkét oldalról megszólaltatta ágyúit, amikor Vetter tábornok egy Budáról küldött nyargonclisztje érkezett Görgeyhez. Vetter arról értesítette Görgeyt, hogy hír szerint, nagy osztrák erők Érden alul már átkeltek a Duna jegén és rövidesen hátulról fenyegetik Pestet. — E hírré Görgey megszakította az ütközetet és gyors menetben folytatta visszavonulását Promontorra. Maga Budaörsre nyargalt át az ottlévő csapatok hátrálásának szabályozása végett, míg a promontori erők és a főhadiszállás éjfélkor indulnak tovább. — Mikes főhadnagy lábát, a tétényi ágyúhare kezdetén, Görgey nyugtalan lova rúgta meg. Nem tudják, eltört-e vagy csak zúzódott.

Este nyolckor az Urbanovits-század vált föl bennünket.

Akkor már szakadatlanul vonulnak át a csapatok a Lánchídon. Pedig a karfákból vagy harminc ölnyi még mindig hiányzik. A csapatok menete egyre zaklatottabbá válik. Szinte menekülésszerű. És elképesztő holmikba bugyolált alakokat látni közöttük. Amit útjukba kaptak, vagy találtak, mind magukra csavarták. Paplandarab, lyukas, tarka abrosz, zsákrongy,

pokróc, állatbőr, rongyos szűr, vagy suba: mindegy volt nekik. Ha fegyverük nem volna: ijesztő koldus-hadnak vélhetné őket az ember.

Sóhajtva baktatunk a Neugebäude-ba.

„Hátra tábornok“ serege: valóban síralmas.

Megint éjjel, majd reggel. Januárius negyedike.

A hideg néhány foknyit engedett, de az ég borult.
— Reggelifőzés után elbúcsúzik tőlünk Kazinczy őrnagy, és elvonul négy századával Kőbánya felé.

Sóhajtva nézünk Kiss, Urbanovits, meg Buócz után. És sóhajtva válok el Rómer Flóristól, a tudós bencés-hadnagytól.

Perczel zászlóaljai Görgey utolsó biztosító csapatait is fölváltották Buda külvárosainak szélén. Reggeltől kezdve már ezek húznak át a hidon. Az átszervezett feldunai hadsereg oszlopélei pedig Pestről is elindultak azóta, Gödön és Fóton át Vác felé.

Tíz óra tájt elindulunk Sebess századossal a főhadiszállásra, hogy jelentkezzünk új beosztásunkban s további parancsot kérjünk. A főhadiszállás hajnal óta a Nagyhíd-utcában, az Angol királyné-hoz címzett fogadóban van. A fogadónak háttal és a túlsó oldalon lévő Vigadó-épülettel, meg a hozzátoldott, nyári kávéházzal szemben, a két osztályból álló Vilmos-huszárezred áll. Indulásra vár. De csak egyik kapitányuk van velük. A többi tisztjük: a kávéházban melegedve, izgatottan zsibong.

A fogadó kapujában, fanyar arccal lézeng Weissl őrnagy, a gránátosok parancsnoka. Tőle tudjuk meg, hogy a hadsereg tegnap óta rohamosan bomladozik. Mőga tábornok és a veje, Lázár György tábornok, az

imént jelentette be lemondását. Már el is hagyták a hadsereget.

Még föl sem ocsudunk elképedésünkből, amikor Wiedersperg báró hadosztályparancsnok jön le a lépcsőn, a láztól tántorgó, beteg Karger ezredessel. Weissl-Eöz intézett búcsúszavaiból értjük meg, hogy ők is leköszöntek.

Úristen, hát mi ez? Meredezni kezd a hajam és rémület száll meg. Hiszen ez: a leggyalázatosabb végzet, amely hadsereget érhet. A katonabecsület vesztett csaták után is megmaradhat, hiszen amíg a harcra való elszántság él a hadban, addig nem vész el a becsület sem. S ha kemény harcban szétvernek, hát szétvernek. Ez is tisztességes katonasors. De harc, helytállás nélkül szétzúllni: ez becselenebb mindennél. Igaz, tudom, a márciusi politikusok fele sem érdemli meg, hogy vért hullassunk értük. A flamingók idétlen, forradalom-majmoló, republikánus fenekedései meg éppen undorítóak. Hiszen aki félre akarja tolni a nemzet életéből Szent István koronáját, az sohse értette meg a magyarság lelkét, erejének, hűségének, szent és misztikus forrásait. Az maga veri szét az ország ősi pánthait. Ezek valóban csak fenytéket érdemelnek. — De mi, a hadsereg, a jólélekkel fegyvert fogott tisztek, meg a zászlóink alá verbuvált, s bennünk bízó, egyszerű nép, nem szolgálhatunk rá erre a gyalázatra. Ha meg kell halni: vesszünk el férfias halállal, fegyvertől; csak ne így, szétbomolva, szétrohadva, hadsereg-pestisben.

A ki-bemenő tisztek és nyargoncaltisztek között most Görgey főhadnagy jön le a lépcsőn, kard nélkül, megnyúlt képpel.

— Mi történik itt? — rohanjuk meg.

— Belénkesett a féreg — dörmögi elkeseredetten. — Almássy Zsigmond gróf őrnagy, Békefy alezredes, Korosy őrnagy, Gosztonyi kapitány, Bárczay ezredes, Zellenhoffer őrnagy máris itt hagytak. Ki szóval, ki szó nélkül.

Egyszerre rámered a szeme az utcánálló Vilmos-huszárookra. Nyomban utána ki is siet a kapu elé. Mi: utána.

És nézzük dermedten a hihetetlent.

A nyári kávéházból most lép ki a Vilmosok tisztikara — kard nélkül. Vagy huszan. Magam csak Anzenberger, Fabinyi, Kappel és Schulz kapitányokat, meg Saly főhadnagyot ismerem közülük. Fabinyi vitézül viselkedett Schwechatnál. Schulz meg éppen Görgey oldalán igyekezett ott feltartóztatni a megfutott nemzetőröket. Ezek csak nem hagynak itt bennünket!

De mi ez?

A tisztek föl-alá járkálnak a századok arcvonala előtt, mintha csak sétálnának. S közben jó hangosan beszélgetnek. Szándékos hangossággal, hogy a legénység is hallja.

— Csak addig tartoztunk védeni az alkotmányt — mondja Kappel — míg az országgyűlés és a kormány maga is megtartotta azt!

— Úgy van! — helyesel neki Anzenberger. — S az alkotmány szerint ezeknek Budapest a törvényes székhelye. Tehát avval, hogy itthagyták a fővárosokat, maguk Kossuthék pártoltak el az alkotmánytól.

— Ami nincs többé, azt nem lehet szolgálni! — tüzeskedik egy főhadnagy. — A kormány megszegte,

s így megsemmisítette az alkotmányt, tehát örültség tovább verekedni!

Teremtőm! Jól hallunk?

Igen, igen, Schulz kapitány is ezt hajtja:

— Bizonytalan célokért nem harcolunk tovább!

— Dehogy bizonytalanok! — vágja rá egy fiatal hadnagy. — Madarászék reszpublikát akarnak. És röhögnek a markukba, hogy minket is belerántottak!

— Ők elhordják az irhájukat — dörög a leg-hosszabb főhadnagy — mi meg vérezzünk értük!

— Miután kisült róluk, hogy becsapták a nemzetet! — füzi hozzá Fabinyi kapitány. — A nagyhangú oroszok egyszerű szájhősöknek bizonyultak!

— Hát nincs tovább, no! Elég volt! Futóbolond, aki még kardot húz értük! — lármáznak a hadnagyok.

Most patadobogás dübörög az ezred balszárnyáról. Az ott állott kapitány vágat az arcvonal elé, kardja villan és elkiáltja magát:

— Habt Acht!

A huszárok kiegyenesednek a nyeregben.

— Mezey! — zihálja Görgey Pista.

S a kapitány már lázító tisztársai felé fordulva harsog, de németül!

— Meine Herren! Als ältester Offizier, übernehme ich das Kommando! Und wenn die Herren im nächsten Augenblick noch da sind, so nehme ich sie alle sofort unter Haft.

A lázító tisztek másodpercek alatt tűnnek el a kávéházban, Mezey kapitány pedig odakiáltja magához az ezrednél maradt tisztársát.

— Oberleutnant Károlyi!

A főhadnagy előrerugtat:

— Befehl, Herr Rittmeister!

— Tüstént jelented a tábornok úrnak, hogy a tisztikar letette a kardot, elhagyta az ezredet, a parancsnokságot én vettem át s kérek további parancsot, hova vezessem az osztályokat?

— Jawohl! — dörgi vissza a főhadnagy, lóról ugrik, a szárákat odaveti egyik huszárjának, s már törtet is be a kapun.

Mi: utána.

Ajtók, szobák, tisztek, füst, százféle málha, riadt pincérek, azután a diktáló Pusztelnik, majd: Görgey szobája. Az asztalnál maga elé meredve áll a tábornok, mögötte meg a zömök Bayer borzolgatja töprengve fekete szakállát.

Károlyi főhadnagy elhadarja jelentését, Görgey faarccal hallgatja s a végén bólint.

— Helyes! Mezey kapitányt megerősítem az ezredparancsnokságban, s induljon tüstént Vácra.

— Igenis!

Most odalép hozzá a tábornok, kezét nyújt a főhadnagynak.

— Derék emberek vagytok! Köszönöm.

És fordulna hozzánk, szúrós szemmel.

De a felénk villanó kék nyilak, fele úfon megállanak, s az ajtóra szögeződnek.

Zichy Lipót gróf alezredes brigadéros és Zichy Pál gróf őrnagy, Görgey egyik pozsonyi szárnysegéde lép be. Bár mindketten Vilmos-huszárok, nem vettek részt az imént bajtársaik lázításában.

Kurta párbeszéd.

Helytelenítik amazok eljárását, elhatározásukra nézve azonban egyetértenek velük.

Görgey hallgat.

Zichy alezredes folytatja:

— Az ezred tisztjei, kevés kivétellel, már Győr után megfogadták egymásnak, hogy híven és vitézül szolgálják az ügyet, a Dunáig. S ha a Duna jobbpartján döntő ütközetre kerül a sor: teljes odaadással harcolnak az ország, az ezred, meg a magunk becsületéért. Téténynél is megállottuk a szavunkat. Nem rajtunk fordult, hogy megint döntőcsata nélkül vonultunk vissza.

Görgey hallgat.

A brigadéros beszél:

— A Dunán és Pesten túl, nem harcolunk tovább. Bizonytalanba, törvénytelenységbe, nyílt forradalomba nem lovagolunk bele. Ami ezután még jöhet, az a vakok, eszelősek és kalandorok uralma. A kapkodók, denunciánsok és véreskezű rémültek anarchiája. Itt Pesten is ez dühöngött már az utolsó hetekben. Batthyány leveleitől, az utolsó pékségéd szerelmes leveléig mindenkinek a postáját föltörték, s az egész várost végigszimatolták Madarász spiclijei.

Görgey hallgat.

Zichy alezredes melegebbre fogja a szót:

— Erlaube mir Artur, dass ich nun, zum Kameraden spreche. Itt az idő számodra is, hogy odadobjad eléjük a kardot. Félrevezettek, megcsaltak, megaláztak, meggyaláztak, jobban mint minket. Az Istenre kérünk, ne menj tovább velük! Gondolj magadra, asszonyodra! Ne engedd magad, immár tisztátalan, önző ambíciók

eszközéül felhasználni! Nem szolgálhatod azt az eszményt, melyet Kossuth és társai rosszul képviselnek! Kossuth hízelgő környezete: hamisjátékos. A hadsereget nekihajtották volna a halálnak, ők meg eliszkoltak. Katasztrófába viszik a népet, az országot, s a végén a katonák isszák meg a levét ennek a felelőtlen kalandnak! Széchenyi, szegény Széchenyi Stefi, előre megmondta!

Csönd.

Végre megszólal Görgey:

— Befejezte az alezredes úr?

— Igen — egyenesedik ki Zichy alezredes.

— Az urak elhagyhatják a tábort. Én maradok. Az, hogy mások botlanak, vagy szándékosan vétének az ügy szolgálatában; nem készíthet engem arra, hogy én is cserben hagyjam ezt a szerencsétlen nemzetet. Ha senkisémmel védem a márciusi jogokat, a magyar király szavát, tiszteletét és autoritását: én védem. Mert megesküdtem rá. S ha mindenki el is hagyja ezt a zászlók alá szóltatott, szerencsétlen népet: én nem hagyhatom el. Mert soha többé nem hihetne, egyetlen nadrágos embernek sem. Tehát maradok. Ez a válságom.

A két gróf meghökkenve hallgatja, azután néhány szót hebeg még, meghatottan és jólélekkel. Hogy pártfogásukba veszik, ha majd a tábornok is, kénytelen lesz menekülni.

Görgey fagyos, de azért kezet nyújt.

Mégegyszer összecsörrennek a sarkantyúk, s a két Zichy kimegy.

Nyomban utánuk belép Kypke őrnagy, utána An-

zenberger, Fabinyi, Kappel, Schulz, és tódul a nyomukban a többi tizenöt vagy tizenhat Vilmos-huszártiszt. Marcona, kipróbált katonák, Gáta, Mosony és Tétény hősei. Arcukon keserűség és elszántság.

A tábornok némán nézi fől sorakozásukat. S mielőtt Kypke szólhatna, megszólal. Németül beszél, hisz néhányan csak török köztük a magyar szót.

Rövid, tömör mondatok konganak az ajkáról.

— Tudom miért jöttetek. Sajnálalak benneteket. A feldunai hadsereg legjobb katonái voltatok. Emlékezem a mosonyi attakra. Tegnap rohamotokra Téténynél. Bennetek bíztam a legjobban. Éppen tőletek nem vártam volna, hogy cserbenhagyjátok ügyünket, cserbenhagyjátok hűségese, derék huszáraitokat. És cserbenhagytok engem. Mikor elvállaltam a főkommandót, avval kezdtem, hogy fölszólítottam a régi tisztikart: szíve és meggyőződése szerint döntsön. Menjen, aki menni akar, de aki velünk marad, álljon helyt emberül. Igaz katonabecsülettel. Akkor maradtatok, most másként határozottatok. A többieket, akik Pozsonytól ideig hagytak el, nem bánom. Titeket sajnállak. Ám ha így döntöttetek: menjete Isten hírével. De ha ezután is akadna köztetek olyan, aki a becsületről megfélekedezve, az altiszteket és huszárokat is elpártolásra csábítaná, akkor ti többiek tartásátok kötelességteknek, megóvni azt a szerencsétlent a — főbelövetéstől. Ennyit akartam mondani!

Biccent és elbocsátja őket.

A tiszték röstelkednek, zavartan nézegetnek egymásra, de Görgey már elfordult tőlük.

Erre némi habozás után összecsörrentik sarkan-

tyúikat és — mennek. Hideg áramlik be a folyosóról, amíg kihúzódnak.

— Hányan maradtak meg az ezrednél végeredményben? — kérdezi tompán a tábornok, Bayertől.

— Csak Mezey kapitány, Haloska alkapitány, Károlyi és Schmid főhadnagy, meg három hadnagy nem volt itt most közöttük.

Görgey faarccal bámul ki az ablakon. Odakint akkor dübörög föl a Vácra induló huszárezred patadobogása.

A tábornok sóhajt, fordul, ránktekint, a szemöldöke összerándul s ránkharosan:

— Talán az urak is?

És belém, csak belémfúródik, a két, éleshegyű, kék nyíl.

— Nem, tábornok úr! — válaszolom megbántottan és tiltakozva, mert hiszen engem nyilal át az a villámló tekintet.

— Alázatosan jelentkezünk parancsért — folytatja Sebess százados. — A második utászzászlóalj két meghagyott százada.

Ó, hogy megenyhül egyszerre Görgey szeme!

— Ó... persze... — simítja végig boltos homlokát, amelyen szinte ott látom a láthatatlan töviskoszorút.

— Ne haragudjatok — dörmögi elfordulva. — Pokolban járok. Szinte már mindenkiről azt hiszem, hogy elhagy. Nem értenek meg, nem értenek meg. Pedig olyan egyszerű. Nem csaphatom be a katonáimat: én is. S nem bujhatok ki a becsületemből, mint vedlő kigyó a bőréből.

A tubákos szelencéjét nyújtja felénk.

— És persze, a parancs — folytatja. — Igen: tehát Vác. Az utóvéd éjjélkor indul a pesti hídfőtől, ügye Bayer?

— Jawohl, Herr General! — mozdul meg a zömök férfi.

— A Rákos hídját szét kell verni mögötte. Az utászsázadok tehát az utóvéddel masíroznak. Köszönöm.

És kezet nyújt.

Kempelen nyitja ránk az ajtót, Csányi kormánybiztos valami sürgős üzenetével.

Meghajtuk magunkat, indulunk.

Görgey még egyszer utánamszól:

— Az előléptetésed ügyét még Győrből megsürgettem. Sajnos kivették kezemből az előléptetések jogát. S most persze elszakadunk egyidőre a hadügyminiszteriumtól. Röstelllem, hogy várnod kell.

— Nem baj — válaszolom vígan. — Nem sarsiért szolgálok.

Behúdom az ajtót.

Kint süvít a szél, a gránátosok topogva járnak a fagyos utcán.

— — — — —
Ez történt az utolsó héten.

Pontot teszek az írásra. Mindjárt hét óra. Fölébresztem Gusztit, hogy elvigyük leveleinket az Aranykéz-utcába.

Szörnyű ez az ajtócsapkodás. És a tirolí lövészszázad nyüzsgése. Ezek valami vadászkalapokat rep-

deltek tegnap a pesti kalaposoknál, s hússzor is benyíttak már hozzánk, hogy nem hozták-e véletlenül ide a kalapokat. — Mintha ez volna a legfontosabb dolog a világon.

Ha visszajövünk az Aranykéz-utcából s bekapjuk a vacsoránkat, még ledülök néhány órára.

Rólatok akarok álmodni, én egyetlen szerelmem, édes, csöpp fiam, és imádkozó édesanyám!

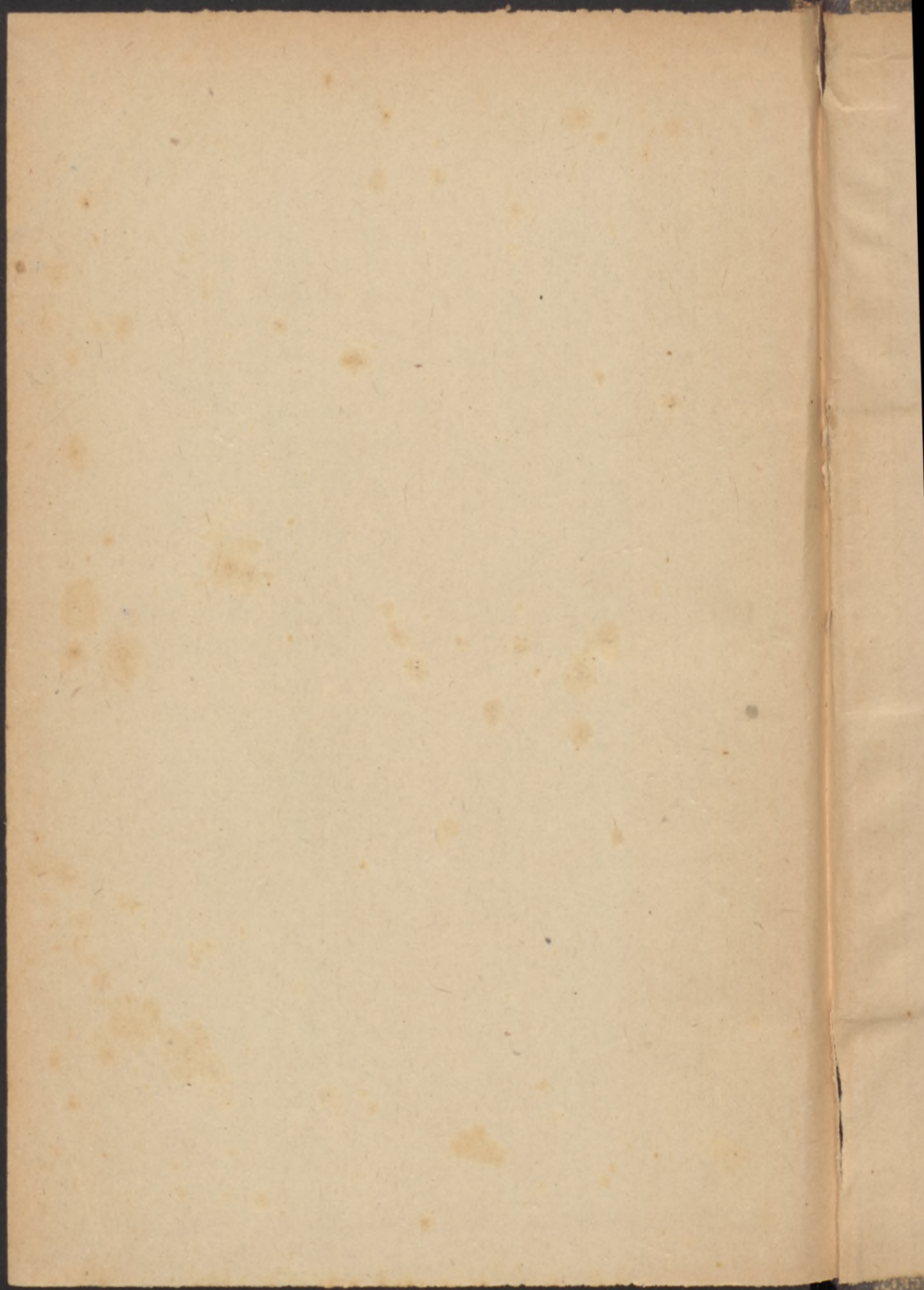
Tél van, sötét van, most imádkoztatjátok a kisleányt.

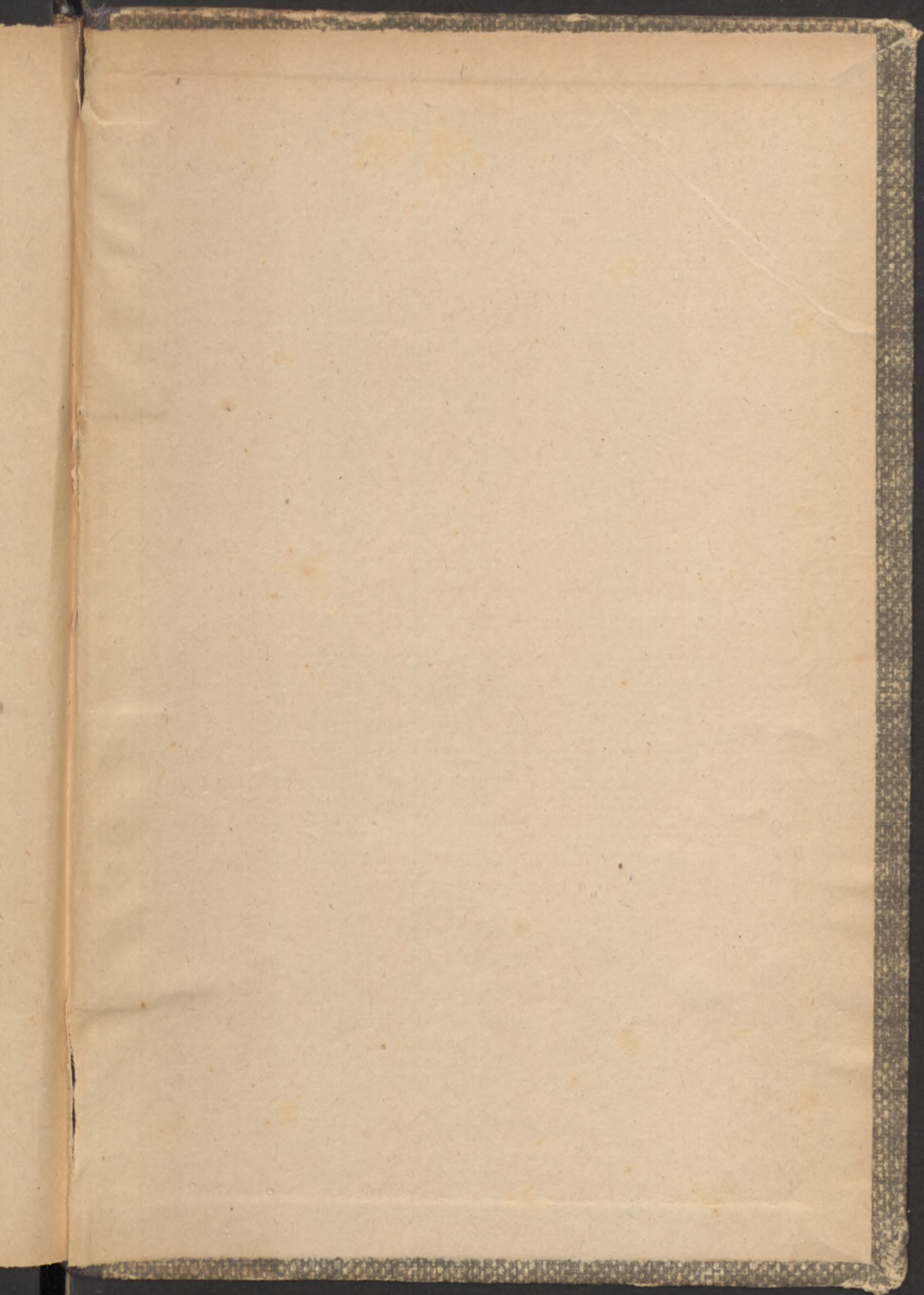
Fölétek hajlik a lelkem.

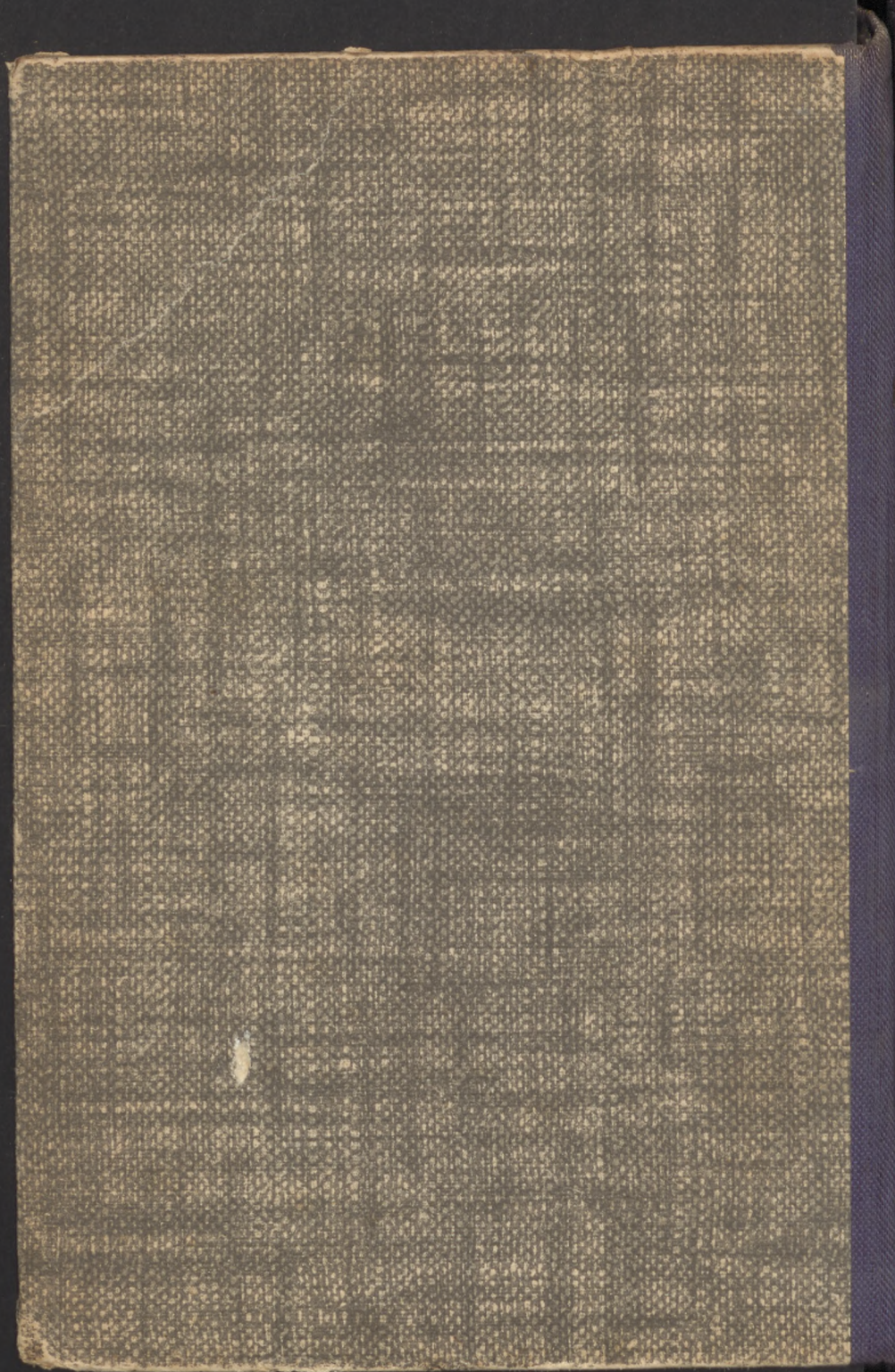
Éjfélkor indulunk.

Vége az első kötetnek.

be-
enül
do-
juk
em,
iút.

*Székely
Sándor
Gyula*

KATONA-
CSILLAG
MEGFORDUL

24
7